YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ

TÜRK DÜNYASI

OCAK-HAZİRAN2020
2.SAYI

YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ

YUNUS EMRE

SAHİBİ
Yunus Emre Enstitüsü adına
Prof. Dr. Şeref ATEŞ

EDİTÖR
Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU

EDİTÖR YARDIMCISI
Hasan NALBANT

YAYIN DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TATCI

YAYIN HAKEMLERİ
Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU
Prof. Dr. Zühâl YÜKSEL
Prof. Dr. Alimcan İNAYET
Prof. Dr. Alfiya YUSUPOVA
Doç. Dr. Hüseyin YILDIRIM
Dr. Öğr. Üyesi Kemale ELEKBEROVA
Dr. Ainur MAYEMEROVA
Öğr. Gör. Dr. Cıldız ALIMOVA
Liliya KAIPOVA

Türkiye Türkçesi
Yazı Diliyle

1
Sunuş

3
Yunus Emre

14
Eskişehir

16
Zeytinyağlı Yaprak Sarması

Azerbaycan Türkçesi
Yazı Diliyle

18
Yunus Əmrə

29
Əskişəhər

31
Zeytun Yağli Yarpaq Dolmasi

Başkurt
Yazı Diliyle

33
Юныс Әмрә

45
Иҫкешәһәр

47
Зәйтүн Майлы Үләҙәм Япрағы Бөрмәһе

Çağdaş Uygur
Yazı Diliyle

49
يۇنۇس ئەمرە

60
ئەسكىشەھەر

62
زەيتۇن مېيىلىق يوپۇرماقسارمىسى

Kazak
Yazı Diliyle

64
Юнус Эмре

75
Ескишехир

77
Зәйтүн Майымен Жасалған Жүзім Жапырағынан Сарма

Kırgız
Yazı Diliyle

79
Юнус Эмре

91
Эскишехир

93
Зайтун Майы Кошулган Йапрак Сарма

Kırım Tatar
Yazı Diliyle

95
Yunus Emre

106
Eskişeer

108
Zeytinyağlı Yapraq Sarması

Özbek
Yazı Diliyle

110
Yunus Emro

122
Eskishehir

124
Uzum Bargidan Zaytun Yog‘li Do‘lma (Tok Oshi)

Tatar
Yazı Diliyle

126
Юныс Әмрә

138
Искешәһәр

140
Зәйтүн Мае Белән Яфрак Тулмасы

Türkmen
Yazı Diliyle

142
Yunus Emre

154
Eskişehır

156
Zeýtun Ýagly Ýaprak Sarmasy

SUNUŞ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TATCI

Sevgili Okuyucular,

Yunus Emre Enstitüsü olarak Türk Dünyası coğrafyasına yönelik hazırlamış olduğumuz, ilk sayısında Türk Dünyasının ortak değerleri temalı Türk Dünyası Dergisi'nin Türkiye ve Yunus Emre temalı ikinci sayısıyla karşınızdayız.

Yunus Emre Enstitüsünün ismine ithafen bu sayının edebiyat köşesinde mutasavvıf şair Yunus Emre'ye yer vermenin uygun olacağını düşündük. Yunus Emre Türkçeyi bir aşk ve irfan dili hâline getiren, derinlik ve incelik veren, kültür tarihimizde, özellikle tasavvuf edebiyatı alanında kendi adıyla anılan bir üslup ve okulun kurucu şahsiyetlerinden biridir. O, Türkistan'da Ahmed Yesevi ile başlayan hikmet geleneğini Anadolu'da ilahileriyle devam ettirmiş, arkasından gelen iki binden fazla eli kalemli, dili kelamlı mutasavvıf şairin de başını çekmiştir. İslam dininin hakikatini derinden kavrayıp yaşamış olan bu büyük gönül, ilahilerinde Hak aşkının ve eşyanın gerçeğini bilmenin verdiği coşkuyla bütün insanlığı sevgiye, kardeşliğe, merhamet ve şefkate, birliğe, eşyanın gerçeğine davet etmiş, onlara, insan olmanın, kendini bilmenin, Hakk'a ulaşmanın yollarını anlatmıştır. Onun ortaya koyduğu sevgi, birlik ve kardeşlik anlayışı insanseverlikle sınırlı olan hümanist düşünceden çok daha geniş, çok daha evrensel, "dağları, taşları, seherde öten kuşları, sahralarda gezen ceylanları, denizdeki balıkları, bahçedeki sarı çiçekleri (vs.)" kapsayan bir mahiyet arz eder. Bu sebepledir ki dünya insanlığının bu büyük gönülden istifade etmesi en büyük arzumuzdur. Esasen Enstitümüzün misyonu da budur. İnsanlığı Türkçenin içinde gizli olan bu derinliğe kapı aralamaktır. Aralanan bu kapıdan Yunus Emre'nin ve onun izinden gidenlerin izine basarak girebileceğimiz aşikârdır.

Bu sayıda siz değerli okuyucularımızla Yûnus Emre'nin hayatı ile yaşadığı döneme kısa da olsa bir yolculuğa çıkacağız. Seyahatlerinde ise onun gözünden dönemin şehirlerine ve hayatlarına şahitlik edeceğiz. İlerleyen sayfalarda eğitimi hakkında bilgi edineceğiz ve mürşidi Tapduk Emre ile tanışacağız. Bu bölümün sonunda ise vefatı hakkında sizleri bilgilendirmeye çalışacağız. Sonraki aşamada ise Yunus Emre'nin eserleriyle ve düşünceleri ile sizleri baş başa bırakacağız. Seçtiğimiz ilahilerin asıl metinleri ve açıklamalarıyla edebiyat bölümümüze noktayı koyacağız.

Ben gelmedim dava için,
Benim işim sevgi için.
Dostun evi gönüllerdir,
Gönüller yapmaya geldim.

Gönüller yapma niyetiyle çıktığımız yolda yüreğinde Türkiye sevgisi taşıyan yabancı dostlarımızın uğrak yeri olan kültür merkezi sayımızı 58'e çıkardık.

Dergimizin gezi-tanıtım bölümünde ise Yunus Emre diyarlarından olan ve geçtiğimiz dönemlerde de Türk Dünyası başkentliği yapan Eskişehir'e yer verdik. Sayımızda şehrin tarihçesi, gezilecek yerleri ve mutfağı hakkında kısa bilgiler edineceksiniz.

Mutfak bölümümüzde ise farklı kültürlerde farklı tekniklerle pişirilen ve ayrıca Osmanlı saray mutfağının kadim lezzetlerinden olan zeytinyağlı yaprak sarması yer almaktadır.

Son bölümde yer alan "Kim Ne Diyor?" köşemizde on lehçede organ isimlerinin karşılıkları verilmiştir.

Bütün okurlarımıza sevgi ve saygılarımızı sunuyoruz. Bir sonraki sayıda Azerbaycan'da görüşmek üzere.

Porsuk Çayı - *Eskişehir / Türkiye*

YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TATCI

YUNUS EMRE

GİRİŞ

Yunus Emre 1240/1-1320/1 yılları arasında yaşayan Türk İslâm mutasavvıfı bir şairdir. Belgelere göre muhtemelen bugün Eskişehir'in bir ilçesi olan Mihalıççık'ın Sarıköy mahallesinde doğup büyümüş ve gençliğini bu beldede geçirmiştir. Ankara'nın ilçelerinden Nallıhan'ın Emrem Sultan mahallesinde yaşayan devrinin önemli mürşitlerinden Tapduk Emre'ye bağlandıktan sonra kırk seneden fazla bu beldede yaşamış ve manevî terbiyesi tamamlandıktan sonra tekrar yetişmiş olduğu Sarıköy'e gönderilmiştir. Zaman zaman gerek yalnız ve gerekse şeyhi Tapduk Emre'yle birlikte Anadolu, Ortadoğu, Azerbaycan ve Rumeli'ne seyahatlere de çıkan Yunus'un tarihî hayatı menkıbeler içinde kaybolup gitmiştir. Onun hayatıyla ilgili yazılanlar rivâyetlerden çıkarılan bir avuç bilgiden ibarettir.

YUNUS EMRE'NİN HAYATI

Yunus Emre Türk kültür tarihinde çok önemli bir şahsiyettir. Çünkü o, tarihte kendini aşan bütün bilgeler gibi zihinlerde, gönüllerde ve anadili Türkçe'de yeniliklere imzâ atan kurucu bir şahsiyettir. Onun önemini anlayabilmek için ortaya koyduğu eserlerine bakmak yeterlidir.

Yunus Emre'nin destânî hayatına dair ilk ve en geniş bilgi Uzun Firdevsî'nin (ö. 918/1512) yazdığı Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî'de yer almaktadır. Buna göre Yunus Sarıköy'de yaşayan, çiftçilikle geçinen fakir bir kişidir. Önce buğday almak üzere Suluca Karahöyük'e gider, bir süre Hacı Bektâş-ı Velî'nin yanında kalır, geri döneceği sırada buğday yerine Hacı Bektaş ona "nefes" vermeyi teklif eder. Fakat Yunus buğdayda ısrar edince kendisine dilediği kadar buğday verilerek yolcu edilir. Köyüne yaklaştığı sırada gafletinin farkına varan Yunus, buğdayın bir gün tükeneceğini, nefesin ise tükenmeyeceğini düşünerek tekrar tekkeye döner. Hacı Bektaş-ı Velî'den manevî nasip ister. Durum Hacı Bektâş-ı Velî'ye bildirilince o, "Bundan sonra olmaz. Biz o kilidin anahtarını Tapduk Emre'ye verdik, varsın nasibini ondan alsın" der ve onu Tapduk Emre'ye gönderir. Yunus da Tapduk Emre'nin yanına varıp durumu ona anlatır. Tapduk Emre halinin kendisine manen bilrdirildiğini, hizmet etmesi durumunda manevî nasibini alacağını söyler. Yunus dergâha kırk yıl boyunca odun ve su taşır. Erenler meydanına eğrinin yakışmayacağı düşüncesiyle tekkeye sadece düzgün odunları getirir. Bu arada şeyhi Tapduk Emre'yle birlikte veya yalnız olarak Anadolu, Azerbaycan ve Rûmeli'nde seyahatlere çıkar.

Rum erenlerinin Tapduk Emre'nin tekkesinde büyük bir meclis kurdukları bir gün mecliste Yunus Emre ile birlikte Yunus-ı Gûyende denilen başka bir Yunus daha bulunmaktadır. Tapduk Emre coşarak Gûyende Yunus'a "Yunus, ilâhî söyle!" der. Fakat Gûyende bu sözü işitmez. Tapduk bu sözü üç defa tekrarladığı halde Gûyende Yunus yine işitmez. Tapduk bu defa Yunus Emre'ye dönüp, "Yunus, vakit geldi, senin gönül hazinenin kilidini açtık, nasibini aldın, Hacı Bektaş'ın işaret ettiği manevî yardım yetişti, artık sen söyle!" der. Gönlü açılan, gözlerinden perde kalkan Yunus coşkuyla söylemeye başlar. O, ilâhîlerini Tapduk Emre "söyle!" dedikten sonra söylemeye başlamıştır.

Yunus Emre rivayete göre şeyhi Tapduk'un kızıyla evlenmiş ve bu evlilikten bir oğlu ve bir kızı olmuştur. Bir ara Tapduk Emre'nin tekkesinden ayrılan Yunus tekrar geri gelip tekkenin eşiğine yatarak hatasını bağışlatmış bunun üzerine kendisine "Bizim Yunus" denilmiştir. Başka bir ri-

vâyette Yunus Emre ilim öğrenmek için medreseye gitmişse de okumaktan vazgeçip kendisini aşk ve tasavvuf yoluna adamıştır. Kaynaklarda Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Yunus hakkında, "manevî makamların hangisine çıktımsa orada Türkmen Yunus'un izini gördüm." dediği söylenir.
Halk rivayetine göre Yunus üç bin şiir söylemiştir. Daha sonra bir gün Molla Kasım adlı softa biri dinî kurallara aykırı bulduğundan şiirlerinin bin tanesini yakmış, bin tanesini suya atmış, kalan 1000 şiiri okurken kendi adını görünce pişman olup tövbe etmiş ve Yunus'un velîliğine inanmıştır. Bu beyit şöyledir:
Derviş Yunus bu sözü eğri büğrü söyleme
Seni sîgaya çeken bir Molla Kasım gelir
Halk arasında derler ki yakılan bin şiir gökte melekler, suya atılan bin şiir balıklar, kalan şiirler de insanlar tarafından okunmaktadır.

YAŞADIĞI DÖNEM

Yunus Emre 13. ve 14. asırda yaşayan bir Türk İslâm mutasavvıfıdır. O, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektaş-ı Velî, Ahî Evren, Seyyid Mahmud Hayrânî gibi büyük Türk İslâm bilgeleriyle aynı asırda yaşamıştır. M. 1240 veya 1241 yılında Orta Anadolu'da Sivrihisar'ın Sarıköy beldesinde doğan Yunus (1320 veya 1321) yılında seksen yaşlarında aynı yerde vefat etmiştir.

EĞİTİMİ

Eski kaynaklarda Yunus Emre'nin okuma yazma bilmediğinden söz edilmektedir. Fuat Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı ve Faruk Kadri Timurtaş gibi yakın dönem araştırmacılarından bazıları onun medrese eğitiminden geçmese bu eserleri yazamayacağını, dolayısıyla mutlaka bir eğitimden geçmiş olduğunu ifade ederler. Yunus şiirlerinde "ne elif okudum ne cim" yani "alfabe okumadım" der. Yine "O dost bana ümmî demiş hem adımı Yunus komuş" dizelerinde ümmî olduğunu açık bir şekilde söyler.

SEYAHATLERİ

Dîvânındaki bazı beyitlere ve menkıbelere göre Yunus Emre pek çok yeri gezmiş, "yukarı iller" dediği Azerbaycan'a kadar gitmiştir. İlden ile yürüyüp varlığın ve hakikatinin sırrını aradığını, Rumeli'nde ve Şam'da kendisi gibi bir garip bulamadığını, gurbet ilinde âşık olup Mecnûn gibi dolaştığını, Şiraz, Bağdat, Tebrîz, Şam, Nahcıvan gibi beldeleri gördükten sonra Anadolu'nun bazı illerinde konaklayıp baharda memleketine döndüğünü söyler:

Kayseri Tebrîz ü Sivas Nahcuvân u Maraş Şirâz
Gönül sana Bagdâd yakın âlemlerde dîvândasın

*(Kayseri, Tebriz, Sivas, Nahcivan, Maraş, Şiraz yahut falanca şehir… Bunlar uzak diyarlar mı sanırsın. Ey gönül Bağdat dediğin yer hemen şurasıdır. Sen bütün âlemlerde daima Hakk'ın huzurunda, Hak ile birliktesin.)

Gezdim Urum ile Şam'ı
Yukarı illeri kamu
Çok istedim bulamadım
Şöyle garîb bencileyin

*(Anadolu, Balkanlar, Şam ve Azerbaycan'ın tamamını gezip dolaştım. Benimle dertleşip halleşecek bir kişiyle tanışmak istedim. Çok istememe rağmen benim gibi bir garip kişi bulamadım.)

Yunus'un seyahatlerinin sebepleri, bunların ne şekilde ve kaç defa gerçekleştiği tam olarak bilinmese de tarikatlar döneminde gezi, sûfîlerin hayatında nefis terbiyesinin önemli bir unsurudur. Ayrıca Yunus'un şeyhi Tapduk Emre'nin ailesi veya tarikat silsilesi yönüyle Azerbaycan'la bağlantısı olabileceğinden "yukarı iller"de dolaşması tesadüfî değildir. Ayrıca Yunus muhtemelen Tapduk Emre ile birlikte Rumeli'ne de geçmiş, Sarı Saltuk'un kurmuş olduğu –şimdi Bulgaristan sınırları içinde kalan- Varna Zâviyesi'ne ziyaret etmiştir.

MÜRŞİDİ

Yunus Emre'nin mürşidi Tapduk Emre'dir, ancak tarikatı kesin olarak belli değildir. Bu konuda da değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısım araştırmacılar Yunus'un tarikat pîrlerini Horasan'a bağlarken onun Nakşî, Halvetî, Mevlevî olduğunu veya Kâdirîliğe mensup bulunduğunu söylemiştir. Bunların içinde üzerinde en fazla durulan tarikatlar Mevlevîlik'le Bektaşîlik'tir. Yunus, dîvânında Tapduk Emre, Barak Baba ve Sarı Saltuk gibi zatlardan nasiplendiğini de belirtmiştir. Ebu'l-Hayr Rumî tarafından yazılan Saltuknâme'de Tapduk Emre'nin Sarı Saltuk ve Yunus Emre ile görüştüğü belirtilir. Tapduk Emre'nin Nallıhan'daki dergahında gerçekleşen bu görüşme sonucunda Yunus'un Sarı Saltuk ve Barak Baba'dan nasiplendiğini söylemesi araştırmacıları yanıltmış, Yunus ve Tapduk'un silsilesini Sarı Saltık'a bağlamalarına sebep olmuştur. Dönemin kaynaklarından net bir şekilde anlaşılmaktadır ki Sarı Saltuk Seyyid Mahmûd Hayranî'nin halifesi olup Rifaiyye tarikatinde yetişmiştir. Sonuç itibariyle Yunus Emre ve Tapduk Emre Hazretleri'nin Sarı Saltuk'la münasebetleri manevî bir dostluk çerçevesinde düşünülmelidir.

YUNUS EMRE

Yunus Emre'nin ve Tapduk Emre'nin Bektaşî olabileceği hususunda da çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bazı kaynaklarda Hacı Bektâş-ı Velî'ye bağlanan Yunus ve Tapduk Emre, Hacı Bektâş-ı Velî'nin Ahmed Yesevî ile münasebeti dolayısıyla Yeseviyye mensubu olarak gösterilir. Ahmed Yesevî'nin 1166 yılında öldüğü, Hacı Bektâş-ı Velî'nin ise 1210 yıllarında doğduğu göz önüne alınınca Vilâyetnâme'nin yeniden yorumlanması gerekir. Burada yazılanlardan hareketle Hacı Bektâş-ı Velî'nin Ahmed Yesevî'nin dervişleri arasında yer aldığını kabul etmek tarihen mümkün değildir. Söz konusu mânevî bağ doğru ise Yesevî ile Hacı Bektaş arasında Lokmân-ı Perende ile birlikte birkaç isim daha olmalıdır. Yunus Emre şiirlerinde Hacı Bektâş-ı Velî'den doğrudan söz etmez. Vilâyetnâme'de Tapduk Emre'nin Hacı Bektâş-ı Velî ile münasebetine yer verilirse de bu münasebet Tapduk'un Hacı Bektâş-ı Velî'ye mensubiyetini göstermez. Hasılı, Hacı Bektaş'tan hiç söz etmeyen Yunus Bektaşî değildir. Hatta Sarı Saltuk'un, Barak Baba'nın ve Tapduk Emre'nin de Hacı Bektâş-ı Velî ile alâkası yoktur. Yunus ve Tapduk Emre, Kalenderî mizaca sahip olmakla birlikte Bâtınî bir erkâna da bağlı değildir. Yunus'un seyahati sırasında konakladığı Yukarı Azerbaycan'daki İbrahim Zâhid Geylânî'ye (ö. 1282) izafe edilen Zâhidiye ve onun öncesi olan Ebu Hafs Ömer Sühreverdî'ye (ö. 1234) izafe edilen Sühreverdiyye çevresinin Tapduk Emre ve dolayısıyla Anadolu ile ilgisi vardır. Bu ilgiyi gözardı etmemek gerekir. Yunus'un seyahati esnasında Tebriz'den Nahcıvan'a, oradan Gâh'a gittiği yahut Anadolu'dan Gâh'a, buradan da Nahcıvan ve Tebriz'e geçtiği düşünülürse bu ziyaretin Tapduk'un geldiği yerle de ilgisi anlaşılacaktır. Bugün Gah'ta Tapduk ve Yunus Emre'nin manevî mirası yaşamaya devam etmektedir. Sonuç itibariyle Yunus Emre ve Tapduk Emre'nin Barak Baba vasıtasıyla Sarı Saltuk'a ve ondan Seyyid Mahmud Hayranî'ye yahut Hacı Bektaş-ı Velî'ye ulaşan bir manevî bağ ile doğrudan alakası yoktur. Hz. Mavlânâ'yı görmüşse de bu görüşme bir gönül ziyaretinden ibarettir. Bize göre Tapduk Emre'nin manevî silsilesini Yukarı İller denilen Azerbaycan'da Horasan erenleri içinde aramak en doğrusudur. Bu konuda yeni bilgi ve belgeler ortaya çıkmadan bir fikir ileri sürmek mümkün değildir.

VEFATI

Yunus Emre şiirlerinde kendisini "şairler kocası", "bir âşık koca" diye niteleyerek uzun bir ömür sürdüğünü söyler. Yunus'un vefat tarihi ve kabriyle ilgili bilgiler de uzun yıllar tartışma konusu olmuştur. Bir kısım araştırmacı Yunus Emre'nin vefat tarihini Bursa'da yaşayan Âşık Yunus'un vefat tarihi (1439) ile karıştırmıştır. Âşık Yunus farklı bir kişidir. Bayezıd Devlet Kütüphânesi'nde bulunan bir belgede (bk. Mecmûa Nu: 7912) Yunus'un doğumu, yaşı ve ölüm tarihi açık bir şekilde belirtilmektedir. Buna göre 1340/41 senesinde Sarıköy'de (şimdi Eskişehir'in bir mahallesi olan Yunus Emre'de) doğmuş, 81 veya 82 yaşında 1321 senesinde vefat etmiştir.

Diğer taraftan Anadolu'nun pek çok yerinde ve Azerbaycan'da Yunus'a ait mezar ve makamlar mevcuttur. Bu makamlar Yunus'un seyahat ettiği yerlerde zikir ve sohbet meclislerine katıldığını, çok sevildiğini ve oralarda hatırasının yaşatıldığını gösterir. Muhtemelen bazı seyahatlerinde mürşidi Tapduk Emre ile beraber bulunduğundan bu makamlarda her ikisinin de hatıraları yaşatılmıştır.

YUNUS EMRE

20. asrın başlarından itibaren gittikçe genişleyerek devam eden Yunus Emre araştırmalarıyla birlikte Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki ona ait mezar ve makamlar da ortaya çıkarılmıştır. Anadolu'da Yunus'un mezarının bulunduğu söylenen yerler şunlardır: Eskişehir'in Mihallıççık ilçesine bağlı Yunus Emre mahallesi, Karaman, Aksaray Ortaköy, Bursa, Manisa Kula Emresultan mahallesi, Erzurum Dutçu (Düzcü) köyü, Isparta Keçiborlu, Afyon Sandıklı, Ankara Nallıhan Emremsultan mahallesi, Ünye ve Sivas. Ayrıca Azerbaycan'ın Gâh bölgesinde de bir makam mevcuttur. Bunlardan ilk üçünün Yunus'un gerçek mezarı olduğu iddiaları gündeme gelmiş ve bu iddialar zaman zaman büyük tartışmalara yol açmıştır. Pek çok kaynakta Yunus'un mezarının Sivrihisar yakınlarındaki Sarıköy'de (şimdiki adıyla Yunus Emre mahallesinde) olduğu belirtilmektir. Sarıköy'deki mezar Ankara-Eskişehir demiryolu hattının yapılması sırasında 6 Mayıs 1946 tarihinde açılmış, kabirdeki kalıntılar geçici mezara nakledilmiş, 1970'te yeni yapılan bir anıtmezarla bugünkü yerine getirilmiştir. Yunus'un gerçek mezarı burasıdır. Diğer mezarlar ya Yunus'a atfedilen birer makam veya başka Yunuslara ait birer türbedir.

ESERLERİ

Yunus Emre'nin bilinen iki eseri vardır. Her ikisi de manzumdur.

1. Risâletü'n-Nushiyye

"Risâletü'n-Nushiyye/Öğüt Kitabı M. 1307 yılında mesnevî nazım şekliyle yazılmıştır. Tamamı 600 beyittir. "Öğüt Kitabı", Yunus'un manevî yolculuk yapan tâliplere yani seyr ü sülûk ehline öğütlerini içerir. Şairin ilâhîlerine nis-

betle daha az şiiriyete sahip bir eserdir. Anadolu sahasında yazılmış tasavvufî içerikli ilk öğüt kitaplarından biridir. Kitapta nefsin öfke, kıskançlık, kin ve kibir gibi huylarıyla mücadele yöntemleri altı başlık altında, sembolik bir üslupla işlenir.

Bunlar sırasıyla şöyledir:

Rûh ve Akıl,
Kibir ve Kanâat,
Buşu (Öfke) ve Gazâb,
Sabır,
Buhl (Cimrilik) ve Hased (Kıskançlık)
Gaybet (dedi kodu) ve Bühtân (yalan).

2. Dîvân

Yunus'un dîvânı Risâletü'n-Nushiyye ile birlikte 1307 senesinde tertip edilmiştir. Bugün elimizde bulunan dîvânların en eskileri 14. yüzyılda yazıya geçirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde çoğaltılan dîvânlara "Yunus" mahlaslı başka şairlerin şiirlerinin de karıştığı görülür. Yunus'un ilâhileri daha söylenip yazıldığı günden itibaren dilden dile dolaşmaya, ezberlenip okunmaya başlanmış, XIV. yüzyıldan itibaren de Rûmeli abdâlları (dervişleri) vasıtasıyla Osmanlı fetihlerine paralel şekilde bütün Türk-İslâm coğrafyasına yayılmıştır. Akıncı ocaklarında ve zâviyelerde besteli Yunus ilâhîlerinin okunduğu bilinmektedir. Onun etkisi günümüzde de devam etmektedir. Yunus özellikle Türklerin yaşadığı coğrafyada birlik, sevgi ve ahlak felsefesinin ortak dili olmuştur.

Yunus'un tesbit edilen 417 şiiri bulunmaktadır. Bu sayı yeni araştırmalarla azalıp çoğalabilir. Şiirlerini genellikle hece vezni ile yazmıştır. Anadolu'da derlenen ilk şiir kitabı ona aittir. Nitekim Yunus Emre ile birlikte "ilâhî ilhâm"la şiir yazan mutasavvıfların şiir kitaplarına "Dîvân-ı İlâhiyât" denmiştir. "İlâhî" saf bir Allah aşkı ile içine hiç bir nefsî arzu karışmamış şiir demektir. Ayrıca Yunus Emre'den bu yana "ilâhî" bir musîkî terimi olarak da kullanılmıştır.

Yunus Emre, yazmış olduğu şiirleriyle Batı Türkçesi yahut Oğuz Türkçesi de denilen Eski Anadolu Türkçesi'nin edebîleşme evresinde çok önemli rol oynayan ilk Türk şairidir. Onun kullandığı kelimeler ve ifade kalıpları, bunlara yüklediği anlamlar ve mecazlar Türkçe'nin edebî bir dil haline gelmesi yolunda büyük bir merhaledir. Aslında Yunus'u diğer mutasavvıf şairlerden ayıran özelliği de budur. Esasen Yunus Emre kendinden sonra gelen ve Türkçe yazıp söyleyen mutasavvıf şairlerin üslup babasıdır. O kendinden önce gelenlerin söyleyemedikleri sırları söylemiş, bunu yaparken de günlük hayatımızda kullandığımız sıradan kelime ve tamlamalara yepyeni sesler ve manâlar vererek Türkçe'yi genişletmiştir. Onun bir dil ve üslup kurucusu olduğunu kendinden sonraki etkilerinden anlamak mümkündür. Yunus'tan önce sözlü bir edebiyat varsa da Batı Türkçesi'yle ilk ve en güzel şiirleri Yunus ortaya koymuştur. O, şifahî birikimden de yararlanarak dili sanatkârane bir üslûpla işleyip Türkçe'de yepyeni bir tasavvuf dili oluşturmuştur. Yunus'un döneminde halka mâlolmuş bazı Arapça ve Farsça kelimeleri kullanmış, bunları kullanırken de çoğunlukla Türkçe fonetiğe uyarlamıştır. Ayrıca onun dîvânında günümüzde kullanılmayan (arkaik) birçok kelime mevcuttur. Şiirlerinde dönemin kültürünü yansıtan dinî terim ve kavramların yanında çok sayıda halk söyleyişi ve deyim de vardır. Yunus Emre'nin dîvânı bugüne kadar sırasıyla şu araştırmacılar tarafından neşredilmiştir: Burhan Ü. Toprak, (Yunus Emre Dîvânı I-III, İstanbul 1933-1934.); Naci Kasım, (Tam ve Tekmil Yunus Emre Dîvânı, İstanbul 1969); Abdülbaki Gölpınarlı, (Yunus Emre Dîvânı I, İstanbul 1943; II-III, İstanbul 1948; Yunus Emre Risâlat al-Nushıyye ve Dîvân, İstanbul 1965); Faruk Kadri Timurtaş, (Yunus Emre Dîvânı, İstanbul 1972; Ankara 1980); Mustafa Tatcı, Yunus Emre Dîvânı I: İnceleme, Ankara 1990; Yunus Emre Dîvânı II: Tenkitli Metin, Ankara 1990; Yunus Emre Külliyatı, Yunus Emre Dîvânı-Tenkitli Metin, İstanbul 2008; Mustafa Tatcı, Yunus'un Gül Bahçesinden, C. I-II, Ankara 2013; Yunus Emre Dîvânı, 2019).

DÜŞÜNCELERI

Yunus Emre Türk tasavvuf edebiyatı sahasında kendi adıyla anılan bir üslûbun kurucusudur. O, Türkistan'da Ahmed Yesevî ile başlayan hikmet geleneğini Anadolu'da ilâhîleriyle devam ettirmiştir. Şiirleri daha yaşadığı asırda dilden gönüllere işlemiş dalga dalga büyük bir coğrafyada besteli olarak okunur hale gelmiştir. Başta Anadolu ve Rumeli olmak üzere -Türkçe bilsin bilmesin- sevgiye ve bilgiye susamış kimselerin gönüllerine merhem olan ilâhîleri bugün bile okunmaya devam etmektedir. Yunus'un şiirleri yazması kolay gibi görünen fakat zor yazılan derinlikli şiirlerdir. O az kelimeyle çok şey ifade eden bilge bir şairdir. Bu sebeple kendinden sonra yüzlerce şairi etkilemiştir. İslâm dininin hakikatini derinden kavrayıp yaşamış olan bu büyük gönül, ilâhîlerinde aşkın verdiği coşkuyla bütün insanlığı sevgiye, kardeşliğe, merhamet ve şefkate, birliğe, eşyanın gerçeğine davet etmiş, onlara, insan olmanın, kendini bilmenin, Hakk'a ulaşmanın yollarını anlatmıştır. Yunus'u başka felsefî pencerelerden bakarak panteist, mis-

tik veya hümanist kabul etmek yahut bu düşüncelerin temsilcilerine yakın görmek isabetli değildir. Yunus bir İslam mutasavvıfıdır ve nefis terbiyesinden geçerek sevgiye ve bilgiye ulaşmıştır. Onun düşünceleri yaşanarak elde edilen düşüncelerdir. Gerçekte Yunus'un sevgi temeli üzerine kurulu düşünce dünyası insanı ve eşyayı sevme noktasında kalmayıp Allah sevgisine uzanır. Ondaki sevgi parçadan bütüne bütün varlığı içine alan ilâhî bir sevgiye dönüşür. Şiirlerinde çevresinden, doğadan, insanî değerlerden bazı örnekler verse de Yunus hiçbir zaman dünya arzusu içinde olmamıştır. Vahdet-i vücûd bilinciyle yaşayan Yunus, eşyâya ve insana Hakk'ın nûruyla bakar. Onun tarif ettiği insan Hz. Peygamber'in şahsında temsil edilen ve kendisinin "er kişi" dediği "insân-ı kâmil"dir. Bu insan yaratılış gayesi olan ilâhî ahlâka ulaşarak varlığın zirvesine oturmuştur. Yunus'a göre ahlâk Hakk'ın nuruyla birlikte görmektir. Kâmil insan aşk ile Allah'a ulaşmış, ilâhî ahlâkla ahlâklanmış insandır. Yunus Emre şiirlerinde insân-ı kâmilin üstün özelliklerini sayarak insanların bu mertebeye ulaşmasını ister ve onları sevgiden hareketle bir yolculuğa davet eder. Yunus verdiği bütün öğütleri kendi nefsinde tecrübe etmiştir. İnsana tavsiye ettiği aşk ve irfan yolu aslında kendi iç tecrübelerinden başka bir şey değildir. Tapduk Emre'nin gösterdiği çizgide yürüyerek o, Muhammedî irfânın rengine boyanmış ve Tanrı'nın sırrına ulaşmıştır. Sonuçta Yunus'un şiirleri nefs terbiyesinden geçerken dilini de gönül dili haline getirmiş bir erenin şiirleridir. Bu sebeple Türkçe'nin "İlâhî" sesi olmuştur Yunus.

2021 UNESCO "YUNUS EMRE YILI"NA DOĞRU

Yunus Emre, ilâhîleri ve bu ilâhîlere yapıyan yüzlerce besteleriyle kültürümüzde derin izler bırakıp gitmiştir. İnsanlığın onun bıraktığı kültürel mirasa bütün zamanlarda ihtiyacı bulunmaktadır. O insanlığa "Yaradanı yaratandan ötürü sevmeyi" öğretti. "Gelin tanışalım ve işi kolay kılayım" diye birliğe davet etti. "Sevelim sevilelim" deyip dünyanın kimseye kalmayacağını bildirdi. Davası olanın manâsının olmayacağını söyledi gitti. Şiirimiz ve dilimiz onunla beslendi. Bestelenmiş şiirleriyle kulağımızın pası temizlendi. Hakkında onlarca kitap yazıldı. Hayatı çeşitli tiyatro oyunlarına, televizyon filmlerine, dizilere ve birkaç romana da konu oldu. Yakın zamanlarda TRT'nin desteğiyle çevrilen yönetmenliğini Mehmet Bozdağ'ın, kurgusunu ve sanat danışmanlığını Mustafa Tatcı'nın yaptığı ve senaryosunu İsâ Yıldız'ın yazdığı 44 bölümlük "Aşkın Yolculuğu-Yunus Emre" dizisi gösterildiği bütün ülkelerde fevkalade etkili oldu. Nihâyet önümüzdeki 2021 yılı Yunus Emre'nin vuslatının 700. yılına denk geldiği için Unesco tarafından Yunus Emre Yılı ilan edildi.

İLÂHÎLER

İşidin ey yârenler aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer

Taş gönülde ne biter dilinde ağu tüter
Niçe yumşak söylese sözü savaşa benzer

Aşkı var gönül yanar yumşanır muma döner
Taş gönüller kararmış sarp-katı kışa benzer

Ol sultân kapusunda ol Hazret tapusunda
Âşıkların yıldızı her dem çavuşa benzer

Aynı hırs ol olmuşdur nefsine ol kalmışdır
Kendüye düşmân olmuş yavuz yoldaşa benzer

Aşkdır kudret körüğü kaynadır âşıkları
Niçe kapdan geçirir andan gümüşe benzer

Âşık gönlü dölenmez mâşûkın bulmayınca
Karârı yok dünyâda pervâzı kuşa benzer

Münkir sözünü bilmez sözü ileri varmaz
Neye teşbîh edersin anlanmaz düşe benzer

Geç Yunus endîşeden ne gerek bu pîşeden
Ere aşk gerek önden andan dervîşe benzer

Ey dostlar dinleyin! Tanrı sevgisi tıpkı bir güneşe benzer. O hangi gönüle girerse onu aydınlatır. Sevgisiz gönülse sert, kaba, yontulması zor bir taş gibidir.

Taş gibi katılaşmış bir gönül bahçesinde ne yeşerebilir? Tabiî ki hiçbir çiçek bitmez! Böyle bir kişinin ağzından da herkesi zehirleyen acı sözler çıkar. O kişi ne kadar yumuşak konuşsa da sözleri savaşan insanların bağrışmaları gibi gürültülü, incitici ve serttir.

Aşka düşen gönül yanar. Yumuşayıp eriyen bir mum gibi olur. Aşktan mahrûm olan taş gibi katı gönüller ise yaşanması zor sert kara kışa benzer.

O gönül sultânının kapısında hizmet eden, huzurunda kul olan âşıkların yıldızları parlaktır yani onlar talihli insanlardır. Zira onların sarayın kapı çavuşları gibi gönül padişahını her an görmeleri mümkündür.

Özünde hırs olan ve nefsine uyan kişi gerçekte başkalarına değil kendisine düşmandır. Onun nefsi, kendisine zarar verecek, ne zaman ne yapacağı belli olmayan kötü bir yol arkadaşı gibidir. Bu sebeple uyanık durmalıdır.

Aşk, âşıkların gönlünü –bir demirci körüğünün demiri ısıtıp eritmesi gibi- kaynatıp eriten güçlü bir körüğe benzer.

Bu hâl âşıkları hâlden hâle geçirip temizler ve sonunda saf bir gümüşe benzetir.

Âşıkın gönlü sevgilisini buluncaya kadar karar etmez. Onun bu hâli havada kararsızca kanat çırpıp duran, bir dala konamayan kuşa benzer.

Aşkı ve âşıkın ilâhî hâllerini inkâr eden kişi ne dediğini bilmez. Sözünün de hiçbir tesiri ve anlamı yoktur. Onun sözlerini neye benzetebiliriz ki? Bu anlaşılmayan, saçma sapan sözler karışık düş gibidir. Üzerinde durup yorum yapmağa değmez!

Ey Yunus! Bütün korkulu düşüncelerden kurtul. Bu yolu, kuruntularını terk et. Ere önce aşk gerekir. Kişi sonra dervişe benzer.

Bene m ol aşk bahrîsi denizler hayrân bana
Deryâ benim katremdir zerreler ummân bana

Kâf Dağı zerrem değil ay u güneş bana kul
Aslım Hak'dır şek değil nâm oldu insân bana

Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldir ilim
Hak'dan söyler bu dilim aşk oldu seyrân bana

Yok idi bu bârigâh var idi ol pâdişâh
Âh bu aşk elinden âh derd oldu dermân bana

Âdem yaradılmadan cân kalıba girmeden
Şeytân la'net olmadan arş idi sayvân bana

Diledi göre yüzin işide kendi sözin
Nazar kıldı bir kezin anda verdi cân bana

Doğdu ol dîn metâ'sı andan oldu kamusu
Âdem Halîl ü Mûsâ hüccet ü bürhân bana

Yaradıldı Mustafâ yüzü nûr gönlü safâ
Ol kıldı Hakk'a vefâ andandır ihsân bana

Âşık dilin bilmeyen yâ delidir yâ dehrî
Ben kuş dilin bilirem söyler Süleymân bana

Şerîat ehli ırak eremez bu menzile
Aslım Hakdır şekk değil mürşiddir Kur'ân bana

Yunus Emrem bu yolda eksikliğin bildirir
Mest oluban çağırır dervîşlik bühtân bana

Ben o aşk denizinin kuşuyum. Denizler bana hayrândır.. Deniz benim bir damlam, damlalarsa benim için sonsuz bir denizdir.

Kâf Dağı benim vücûdumun yanında hücrem bile değildir. Ay ve güneş, etrafımda dönen, bana hizmet eden birer hizmetçidir. Benim ismime insan denildi fakat hiç şüphesiz benim aslım Hak'tır.

Yolum beni dostuma (Hakk'a) götürür. Gerçek yurdum ezel mülküdür (Tanrı'nın zâtıdır). Benim dilim Hak'tan söyler, dilim O'nun tercümanıdır. Çünkü ben aşk makamında seyrediyorum.

Bu âlem yok iken o mânâ pâdişâhı vardı. Ben o mânâ pâdişâhının aşkıyla "âh" edip duruyorum. Biliyorum ki, benim derdime dermân yine derttir.

Daha âdem (insan) vücûda gelmeden, cân bedene ulaşmadan, Tanrı Şeytân'a "Âdem'e secde et. Bakara/34" diye emrettiğinde şeytân emre karşı gelmeden önce benim mekânım arş (Tanrı'nın zatı) idi.

Cenâb-ı Hak ezelde kendi güzelliğini (yüzünü) görmek, kendi sözünü işitmek istedi. Kendinden kendine bir kez baktı. Bana orada, o anda hayat verdi.

Dinin en kıymetli varlığı Muhammed Mustafa (a.s.) doğdu. Diğer bütün varlıklar onun sevgisinden yaratıldı. Buna en güzel delil ise Âdem, Halîl İbrâhim ve Mûsâ peygamberlerin yaratılmaları ve temsîl ettikleri makamlarıdır.

Cenâb-ı Hak kendi güzelliğini (hüsn-i mutlak) seyretmek isteyince yüzü nûrlu, gönlü tertemiz ve zatına ayna konumunda olan Hazret-i Mustafa'yı yarattı. O, Tanrı'ya verdiği sözü tutmuş, kulluğunu yerine getirmiştir. Bana en büyük ihsân onun makamındandır.

Tanrı âşıkının dilini bilmeyen, onun dediklerini anlamayan kişi, ya düşüncesiz bir deli veya tamamen maddeci bir kişidir. Ben erenlerin "kuş dili" (mantıku't-tayr/Neml sûresi/16) dediği sembolik dili bilirim. Bunu bana Süleyman peygamberin makamı söyler.

Şeriat makamındaki kişiler hakikat makamına çok uzaktırlar. Şüphesiz benim aslım Hak'tır. Bu konuda Kur'ân benim rehberimdir.

Yunus Emre Tanrı yolunda yetersiz olduğunu, henüz kemâle ulaşmadığını söyler. Birilerinin bana dervişlik isnât etmesi yahut benim kendi kendime derviş olduğumu söylemem doğru değildir. Yunus kendini kaybederek çağırır: Bana dervîş denmesi yalandır!

Her kime kim dervîşlik bağışlana
Kalbı gide pâk ola gümüşlene

Nefesinden müşk ile anber düte
Budağından il ü şâr yemişlene
Yaprağı dertli içün dermân ola
Gölgesinde çok kademler işlene

Âşıkın gözü yaşı hem göl ola
Ayağından sâz bitip kamışlana

Cümle şâir dost bahçesi bülbülü
Yunus Emre arada dürrâclana

Her kime dervişlik bağışlanırsa, onun geçmez (sahte) bir para gibi silinen ve Tanrı'dan başka düşüncelerle kirlenen gönlü parlar, yüksek derecede kaynatılıp arınan gümüş temizlenir. Tevhîd ve tecellî ile gibi tertemiz olur.

Dervişlik bağışlanan kişinin nefesi misk ve anber gibi kokar. O meyveli bir ağaç gibidir. Onun budağındaki meyvelerinden (sohbetlerinde açtığı gönül bilgilerinden) şehirler ve beldeler yani bütün insanlık beslenir.

Dervîş meyveli bir ağaç gibidir. Onun yaprağa benzeyen eli manevî dertlere dermân olur. Gölgesinde oturanlar, ondan istifâde eden, hayırlı pek çok işler yaparlar.
Tanrı âşıkının gözünden akan yaşlar göl olur. Ayak bastığı kurak ve çorak yerlerden sâzlar yetişip kamışlıklar meydana gelir.

Bütün şairler dost bahçesinin bülbülüdür. Yunus Emre arada turaç kuşu gibi garip ve acaip sesler çıkararak dolaşır!

Dervîşlik dedikleri hırka ile tâc değil
Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtâc değil

Hırkanın ne suçu var sen yoluna varmazsan
Vargıl yolunca yürü er yolu kalmaç değil

Dersin şeyhim aşk ile yalın ayak baş açık
Er var dirlik dirilmiş yalın ayak aç değil

Durmuş marifet söyler erene Yunus Emrem
Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş değil

Dervişlik dedikleri, insanın sırtına bir hırka, başına da bir tâc giymesi değildir. Dervişlik gönül işidir. Gönlünü derviş eyleyen kişi, hırkaya ve tâca muhtaç değildir.

Sen yolun kurallarına uygun davran. Senin hatalı davranışlarından hırkanın ne suçu olabilir ki! Ey dervîş! Erenler yolunda yürürken kurallara uygun davran, mânâ yoluna laf attırma. "Bak, bu da derviş geçiniyor!" dedirtme.

Şeyhim! Sen, dervişlerin aşka düşüp yalın ayak ve baş açık (meczûp) olduğunu yahut olmaları gerektiğini söylersin. Onların arasında öyle erler vardır ki yalın ayak, baş açık (meczûp) olmadıkları hâlde hak ve hakikatte hayat bulmuşlardır.

Yunus Emrem erene hak ve hakikat sırlarından bahseder. O, yol eri (sâlik) ile aynı yoldadır, onunla her türlü sırrı paylaşır fakat yoldan sapanlara yol arkadaşlığı yapmaz.

Gel ey gözüm ağla gülmezem ayruk
Cânım dosta gider gelmezem ayruk

Ne gam bu dünyâda bir kez ölürsem
Anda ölüm olmaz ölmezem ayruk

Varlığım yokluğa değşirmişem ben
Bugün câna başa kalmazam ayruk

Mahabbet bahrinin gavvâsı oldum
Gerekmez Ceyhûn'a dalmazam ayruk

Yanmışam aşkına tâ kül olunca
Boyandım rengine solmazam ayruk

Ko beni yatayım dost eşiğinde
Yeter bir el dahı almazam ayruk

Yansın cânım yansın aşkın oduna
Aksın yaşım aksın silmezem ayruk

Ko beni yanayın göynüklerimle
Kaçan âşık olsam ölmezem ayruk

Dilerem fazlından ayırmayasın
Hocam senden özge sevmezem ayruk

Yunus âşık durur mâşûkun ister
Dahı hîç nesne istemezem ayruk

Ey gözüm gel, ağla! Ben artık gülemem. Cânım dosta yöneldi, artık bir daha geri gelemem!

Bu dünyâda, bir kez ölsem gam değil! Orada (mânâ âleminde) ölüm yoktur. Ben artık ölmem!

Ben, bana ait zannettiğim varlığımı yokluk (fenâ) makamı ile değiştirdim. Artık bugün câna ve başa kalmam. Cânımın derdine düşmem, bütün varlığımı dosta verip geçerim. Muhabbet denizinin dalgıcı oldum. Artık Ceyhûn'a (ırmağa) dalmama gerek kalmadı!

Ey dost! Senin sevginle ta kül oluncaya kadar yandım. Senin rengine boyandım, sana benzedim. Ben artık bir daha solmam /renksizleşmem, bozulmam!

Bırak beni, dostun eşiğinde yatayım. Bana bu tuttuğum el yeter, başka bir el almam artık!

Cânım aşk ateşiyle yandıkça yansın; gözyaşlarım da aktıkça aksın. Artık silmem!

Aşk ateşi içinde yanıp yok olayım! Ben sevdiğim zaman ölmeyeceğimi biliyorum.

Dilerim ki fazlından /lutfundan/ ayırma! Hocam, /Ey aşk dersini öğreten sevgili / ben artık senden başkasını sevemem!

Yunus âşık olup sevgilisine kavuşmak ister. Başka bir şey istemez!

İster idim Allah'ı buldum ise ne oldu
Ağlar idim dün ü gün güldüm ise ne oldu

Erenler meydânında yuvalanır top idim
Pâdişâh çevgânında kaldım ise ne oldu

Erenler sohbetinde deste kızıl gül idim
Açıldım ele geldim soldum ise ne oldu

Âlimler müderrisler medresede buldular
Ben harâbât içinde buldum ise ne oldu

İşit Yunus'u işit uş yine deli olmuş
Erenler mânâsına daldım ise ne oldu

Allah'ı istiyordum; buldum ise ne oldu (Bunda şaşılacak ne var)? Gece gündüz gözyaşı dökerdim; güldüm ise ne oldu (Bunda şaşılacak ne var)?

Erenlerin huzûrunda bir top gibi yuvarlanıp duruyordum. Padişâhın çevgânında -yetkisinde- kaldım ise ne oldu? Bunda şaşılacak ne var?

Erenlerin sohbetinde bir deste kızıl gül /gibi/ idim. Açılıp ele geldim, soldum ise ne oldu? Bunda şaşılacak ne var?

Bilginler ve hocalar Allah'ı medresede ilim yoluyla buldular. Ben harâbât (meyhâne) içinde buldumsa ne oldu? Bunda şaşılacak ne var?

İşit Yunus'u işit! İşte yine deli olmuş. Erenlerin mânâsına daldım ise bunda şaşılacak ne var?

KAYNAKLAR

Duran, Hamiye: Velâyetnâme-Hâcı Bektaş-ı Velî (haz. Hamiye Duran), Ankara 2007.
Gölpınarlı, Abdülbâki: Yunus Emre Risâlata'l-Nushiyya ve Dîvân, İstanbul 1965
İbrahim Hâs Halvetî: Erenler Kitabı, İstanbul 2017.
İbrahim Hâs Halvetî: Yunus Emre'nin Bir Şiirinin Şerhi-Çıktım Erik Dalına, (haz. Mustafa Tatcı), Ankara 2004.
Köprülü, M. Fuad: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (3. Bsk.) Ankara 1976; aynı eser için bk. Ankara 1993.
Kunter, H. Baki: Yunus Emre-Bilgiler-Belgeler, Eskişehir 1966.
Kurnaz, Cemâl: "Mecazdan Hakikate", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C-5, S. 2, s. 309-313, Elazığ 1991.
Kurnaz, Cemâl: "Yunus Emre'de Tenkit", TKA., Prof. Dr. Şükrü Elçin'e, Ankara 1993, s. 257-263.
Nemet, Meşedihanım: Azerbaycan'da Pirler, Bakı 2010.
Tatcı, Mustafa: "Yukarı İllerde Bir Gezgin Derviş: Yunus Emre (Azerbaycan Notları), Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 58, Ankara 2011, s. 155-170.
Tatcı, Mustafa: İşitin Ey Yârenler, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Şâir Yunus, Tahran 2014.
Tatcı, Mustafa: Yunus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988.
Tatcı, Mustafa: Yunus Emre İle Aşk Yolculuğu, İstanbul 2015.
Tatcı, Mustafa: Yunus Emre Külliyatı, VI Cilt, İstanbul 2008.
Tatcı, Mustafa: Yunus Emre-Makalelerden Seçmeler, İstanbul 1994.
Tatcı, Mustafa: Yunus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre, Ankara 2019.
Tatcı, Mustafa: Yunus'un Gül Bahçesinden, C. I, II, Ankara 2013.
Tatcı, Mustafa: Aşktan Söyler Bu Dilim, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Âşık Yunus, İstanbul 2019.
Timurtaş, F. Kadri: Yunus Emre Dîvânı, Ankara 1982.
Yakıt, İsmail: Yunus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına, Ankara 2002.
Yunus Emre: Besteleriyle Yunus Emre İlâhîleri, (haz. Ahmet Hatipoğlu), Ankara 1993.
Yunus Emre: Yunus İlâhîleri Güldestesi, (haz. Cüneyt Kosal), Ankara 1991.

ESKİŞEHİR

Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda elde edilen kalıntı ve eserlere göre, Eskişehir ve yöresi M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzanan, eski bir yerleşim yeridir.Anadolu'da M.Ö. 2000 yılında hüküm süren Hititler devrinde de Eskişehir önemi ve coğrafi konumu sebebiyle bir beylik idi. Eskişehir, M.Ö. 1200 yılından sonra sırasıyla Frigler, Lidyalılar ve Perslerin hâkimiyetine girdi.M.Ö. 190 yılında Romalıların eline geçen Eskişehir, Roma'nın M.S. 395'teikiye bölünmesine kadar önce Roma İmparatorluğu'nun, sonra da Bizanslıların idaresinde kaldı.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu zamanında doğudan gelen birçok Türk boyu, Bizanslıların zayıflığından da istifade ederek Doğu Anadolu'ya yerleşmeye başladı. Selçuklu Hükümdarı Alparslan'ın 1071'de Malazgirt Savaşı'nı kazanmasından sonra doğudan gelen Türklere Anadolu'nun kapıları kesin bir şekilde açıldı. Süratle ilerleyen Türk orduları 1074'te Eskişehir'i aldı. Bundan sonra Eskişehir, doğudan gelen boylar için bir yerleşme noktası oldu.

Osmanlı Devleti'nin Kurucusu Osman Bey, uç beyi olduktan sonra gün geçtikçe kuvvetlendi ve 1289 yılında hâkimiyet sahasına Eskişehir ve İnönü'yü de kattı.Osmanlıların ilk zamanlarında, devletin kuruluş merkezlerinden birisi olması sebebiyle Eskişehir'e büyük ilgi gösterilmişse de duraklama ve gerileme devirlerinde ilgi azaldı.Bu sebeple Eskişehir, yakın zamana kadar çok gelişemedi.Şehir, ancak 1877-1878 Osmanlı - Rus Harbi'nden sonra muhacirlerle beraber kalabalıklaşmaya başladı ve gelişti. Eskişehir'in asıl gelişmesi demiryolunun işletmeye açılmasından sonra oldu.

Eskişehir, tarihin her döneminde, önemli bir ticari, ekonomik ve stratejik nokta
oldu. Geniş ve verimli ovaları, doğal yolların Eskişehir'de buluşması, bu yolların askerî ve ticari önemi, bölgenin hep göç almasına yol açtı.
Osmanlının son dönemlerinde, Birinci Dünya Savaşı'nda ve Kurtuluş Savaşı döneminde birçok kanlı çatışmaya şahitlik eden Eskişehir 26 Ağustos 1922'de Türk Ordusunun başlayan taarruzu sonucu, 2 Eylül 1922'de düşman işgalinden kurtuldu. Ancak işgalciler geri çekilirken şehri yakıp yıkarak harabe hâline getirdiler.

Cumhuriyetin ilanından sonra, sancak ve mutasarrıflıkların il yapılmaları üzerine, Eskişehir de 1923 yılında il oldu.

Eskişehir, İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatısında yer almaktadır.Yüz ölçümü yaklaşık 13.960 km2'dir. Bu alanıyla Türkiye topraklarının %1.8'ini kaplamaktadır. İl merkezinin denizden yüksekliği ise 792 m'dir.Eskişehir'inkomşuları Afyonkarahisar, Konya, Ankara, Bolu, Bilecik ve Kütahya'dır. 2018 verilerine göre nüfusu 871.187'dir. Eskişehir ulaşım kolaylığı, enerji olanakları, uygun tarımsal yapısı ve zengin maden kaynaklarının yanı sıra sanayide de oldukça gelişmiş illerden birisidir.

Hititlere, Friglere dayanan tarihinde pek çok medeniyeti barındıran Eskişehir; şehircilik anlayışı ve uygulamalarının yanı sıra iki üniversitesi, kültürel alt yapısı ile sanat yapıları, havacılık merkezi, planlı sanayisi, yer altı zenginlikleri ve sosyal yaşam seçenekleriyle gelişmiş bir şehirdir. Demiryollarının Türkiye'deki bölgelere dağılımının kav-

ESKİŞEHİR

şak noktası olan Eskişehir'de lokomotif üretimi dâhil her türlü raylı taşımacılık araçlarını yapabilecek kapasitede büyük bir fabrika ile şeker fabrikası, uçak motorları yapım fabrikası, Skorsky'nin ortak olduğu uçak ve helikopter yan sanayi fabrikası mevcuttur. Türkiye'deki diğer organize sanayi bölgeleri ile kıyaslandığında akılcı bir plana ve geniş alanlara sahip bulunan Eskişehir Organize Sanayi Bölgesinde makine üreten fabrikalar, tekstil, konfeksiyon, gıda, elektronik ve seramik fabrikaları gibi çeşitli sektörlerde 200'den fazla fabrika faaliyettedir.

Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi kendi enerjisini üretmekte, bünyesinde üniversitelerle birlikte Eskişehir Bilim Parklarını çalıştırmaktadır. Ayrıca şehir, 2013 UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Başkenti oldu.

GEZİLECEK YERLER

Eskişehir gezilecek yerler konusunda sahip olduğu zengin seçenekler ile son yıllarda Türkiye'nin en popüler şehirlerinden birisi oldu.

Bursa, Ankara ve İstanbul gibi önemli şehirlerden hızlı tren ya da karayolu ile kısa sürede ulaşılabilen Eskişehir'de tarihî yapı, parklar gibi pek çok gezilecek nokta bulunmaktadır. Bunların en önemlileri şunlardır:

Yunus Emre Külliyesi ve Türbesi
Tarihî Odunpazarı Evleri
Kurşunlu Camii ve Külliyesi
Atlıhan El Sanatları Çarşısı
Eskişehir Balmumu Heykeller Müzesi

Atlıhan El Sanatları Çarşısı

Eti Arkeoloji Müzesi

Çibörek

Şelale Park
Lületaşı Müzesi
Çağdaş Cam Sanatları Müzesi
Cumhuriyet Tarihi Müzesi
Alaaddin Camii
Porsuk Çayı ve Adalar Bölgesi
Sazova Bilim Sanat ve Kültür Parkı
Kentpark
Eti Arkeoloji Müzesi
Taşbaşı Çarşısı
Esminyatürk Türk Dünyası Şaheserleri
Haller Gençlik Merkezi
Türk Dünyası Bilim Kültür Sanat Merkezi

ESKİŞEHİR'DE NE YENİR?

Tipik Anadolu şehrinden farklı bir atmosfere sahip olan Eskişehir'de, Balkan ve Kırım'dan gelen göçler sonunda farklı bir kültürel çeşitlilik oluştu. Özellikle Tatarlar sayesinde zengin bir mutfak kültürü ortaya çıktı. Şehrin en önemli yemekleri şunlardır: Çibörek, Balaban Köfte, Kuzu Sorpa, Met Helva, Göbete (Tatar Böreği), Yufkalı Büryan, Kıygaşa, Cevizli, Haşhaşlı Ekmek, Leblebi Kurabiyesi.

ZEYTİNYAĞLI YAPRAK SARMASI

4 kişilik
Zeytinyağlı Yaprak Sarması Tarifi İçin Malzemeler
300 gram üzüm yaprağı
1 adet limon
4 yemek kaşığı zeytinyağı
1 su bardağı sıcak su

İç harcı için:

Yarım su bardağı zeytinyağı
2-3 adet orta boy kuru soğan
1,5 su bardağı pirinç
1 su bardağı sıcak su
1 yemek kaşığı dolmalık fıstık
1 yemek kaşığı kuş üzümü
1 çay kaşığı tuz
1 çay kaşığı karabiber
1 çay kaşığı nane

TARİFİ

Sarmanın iç harcını hazırlamak için; Yarım su bardağı zeytinyağını bir tencerede iyice kızdırılır. 3 adet rendelenmiş soğan hafif renk alana kadar kavrulur. Ardından üzerine 1,5 yemek kaşığı dolmalık fıstık ekleyip kavurmaya devam edilir. Ilık suda 5 dakika kadar bekletip suyunu süzdürdüğünüz 1,5 su bardağı pirinç soğanlarla birlikte kavrulur. Ardından sırasıyla; 1 yemek kaşığı kuş üzümü, 1'er çay kaşığı tuz, karabiber ve nane ekleyip karıştırılır. Yaklaşık 1 su bardağı sıcak su ilave edilir ve iç harcı kısık ateşte 5 dakika kadar pişirilir. Salamura asma yapraklarını damarlı kısımları üstte kalacak şekilde açılır. Her bir yaprağın orta kısmına; hazırladığınız iç harçtan birer tatlı kaşığı kadar koyulur. Kenar kısımlarını içe alıp, geniş kısmından uç kısmına doğru tüm yaprakları sıkı bir şekilde sarılır. Hazırladığınız sarmalar, sıra halinde yan yana dizilir. Limonu halka halka dilimledikten sonra sarmaların üzerine yerleştirilir. Pişme esnasında açılmamaları için; üzerlerine düz bir servis tabağı kapatılır. 1,5 su bardağı sıcak su ve 2 yemek kaşığı zeytinyağını da tencereye ekledikten sonra kısık ateşte yaklaşık 35 dakika pişirilir. Ilık ya da soğuk olarak servis edilir. Afiyet olsun.

Eski Müze - *Şeki / Azerbaycan*

YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ

Çeviri:
Dr. Öğr. Üyesi Ziyafet KASIMOVA

YUNUS ƏMRƏ

GİRİŞ

Yunus Əmrə, 1240 / 1-1320 / 1 –ci illəri arasında yaşayan bir Türk-İslam təsəvvüf şairidir. Mənbələrə görə, bu gün Əskişəhərin qəzası olan Mihalıççıqın Sariköy məhəlləsində anadan olmuş və gəncliyini burada keçirmişdir. Ankaranın qəzalarından olan Nallıhanın Əmrəm Sultan məhəlləsində yaşadığı dövrün tanınınmış mürşidlərindən biri olan Tapdıq Əmrəyə bağlandıqdan sonra qırx ildən çox burada yaşamış və yenidən mənəvi kamilliyə çatdıqan sonra Sariköyə göndərilmişdi. Bəzən istər tək, istərsə şeyx Tapdıq Əmrə ilə birlikdə Anadolu, Orta Şərq, Azərbaycan və Rumelinə səyahət edən Yunusun tarixi həyatı sənədlər içində itmişdir. Onun həyatı haqqında yazılanlar rəvayətlərə söykənən qısa məlumatdan ibarətdir.

YUNUS ƏMRƏNİN HƏYATI

Yunus Əmrə Türk mədəniyyəti tarixində çox əhəmiyyətli bir şəxsiyyətdir. Çünki o tarixdə özündən əvvəl yaşayan bütün müdriklər kimi, yaddaşlarda, ürəklərdə yaşayan və türkcədə yeniliklərə imza atan yaradıcı şəxsiyyətdir. Onun əhəmiyyətini başa düşmək üçün əsərlərinə baxmaq kifayətdir.

Yunus Əmrənin həyatı haqqında ilk və ən geniş məlumat Uzun Firdovsinin (918/1512) yazdığı “Vilayətnameyi Hacı Bəktaşı Vəli” əsərində yer alır. Əsərə görə, Yunus Sarıköydə yaşayan və əkinçiliklə məşğul olan kasıb bir insandır. Əvvəlcə buğda almaq üçün Suluca Qarahöyükə gedir, bir müddət Hacı Bəktaş Vəlinin yanında qalır və qayıdarkən Hacı Bəktaş ona buğda əvəzinə “nəfəs” verməyi təklif edir. Lakin Yunus buğda təkid edincə, ona istədiyi qədər buğda verilir və yola salınır. Kəndinə yaxınlaşanda qəflətini başa düşən Yünus buğdanın bir gün tükənəcəyini, nəfəsin tükənməyəcəyini düşünərək təkrar təkyəyə qayıdır. Hacı Bəktaş Vəlidən mənəvi nəsib istəyir. Vəziyyət Hacı Bəktaş Vəliyə xəbər verildikdə o, “Bundan sonra olmaz. Bu qıfılın açarını Tapdıq Əmrəyə verdik və öz nəsibini ondan alsın" deyir və onu Tapdıq Əmrənin yanına göndərir. Yunus da Tapdıq Əmrənin yanına gəlir və vəziyyəti ona izah edir. Tapdıq Əmrə vəziyyətinin ona bildirildiyini, xidmət edərsə mənəvi nəsibini alacağını deyir. Yunus dərgaha qırx il boyunca odun və su daşıyır. Ərənlər meydanında əyri odunun yaraşmayacağı düşüncəsi ilə təkyəyə sadəcə düz odunları gətirir. Eyni zamanda Şeyx Tapdıq Əmrə ilə birlikdə və ya tək Anadoluya, Azərbaycana və Rumelinə səyahət edir.

Rum ərənlərininin Tapdıq Əmrənin təkyəsində böyük bir məclis qurduqları bir gün məclisdə Yunus Əmrə ilə birlikdə Quyəndə Yunus deyilən başqa bir Yunus daha vardı. Tapdıq Əmrə coşaraq Quyəndə Yunusa “Yunus, ilahi söyle! “ deyir Amma Quyəndə bu sözü eşitmir. Tapdıq bu sözü üç dəfə təkrar etsə də, Quyəndə Yunus yenə eşitmir. Tapdıq bu dəfə Yunus Əmrəyə dönüb, "Yunus, vaxt gəldi, könül xəzinəsinin qıfılını açdıq, nəsibini aldın, Hacı Bəktaşın işarə etdiyi mənəvi kömək yetişti, indi sən de!" Könlü açılan, gözlərindən pərdə qalxan Yünus həvəslə şeir söyləməyə başlayır. O, ilahilərini Tapdıq Əmrə“Oxu” dedikdən sonra oxumağa başlamışdır.

Rəvayətlərə görə Yunus Əmrə şeyx Tapdığın qızı ilə evlənmiş, bu evlilikdən bir oğlu və bir qızı olmuşdur. Bir müddət Tapdıq Əmrənin təkyəsini tərk edən Yunus təkrar geri dönüb təkyənin kəndarına uzanaraq səhvini bağışlatmış, buna görə ona "Bizim Yunus" deyilmişdir.

YUNUS ƏMRƏ

Başqa bir rəvayətdə Yunus Əmrə elm öyrənmək üçün mədrəsəyə getsə də, oxumaqdan imtina edib, özünü sevgi və təsəvvüf yoluna həsr etmişdi. Mənbələrdə Mövlanə Cəlaləddin Ruminin Yunus haqqında, "Mənəvi məqamların hansına çıxdımsa orada Türkmən Yunusun izini gördüm" dediyi söylənir.

Xalq rəvayətinə görə, Yunus üç min şeir səsləndirmişdir. Sonralar, bir gün Molla Qasım adlı biri dini qaydalara zidd olaraq onun min şeirlərini yandırmış, min şeirini suya atmış, qalan min şeiri oxuyarkən öz adını görəndə peşiman olub tövbə etmiş və Yunusun müdrikliyinə inanmışdır. Bu beyt belədir:

Dərviş Yunus bu sözü əyri-üyrü söyləmə
Səni sorğu-suala tutan Molla Qasım gəlir

Xalq arasında deyirlər ki, yandırılmış min şeir göydə mələklər, suya atılan min şeir balıqlar, yerdə qalan şeirlər isə insanlar tərəfindən oxunur.

YAŞADIĞI DÖVR

Yunus Əmrə, 13-14-cü əsrlərdə yaşamış bir türk islam mütəsəvvifidir. O, Mövlanə Cəlaləddin Rumi, Hacı Bəktaşi Vəli, Əxi Əvrən, Seyid Mahmud Heyrani kimi böyük türk islam müdrikləri ilə eyni əsrdə yaşamıştır. M. 1240-cı və ya 1241-ci ildə Orta Anadoluda Sivrihisarın Sarıköy bölgəsində anadan olan Yunus 1320-ci və ya 1321-ci ildə səksən yaşında həmin yerdə də vəfat etmişdir.

TƏHSİLİ

Qədim mənbələrdə Yunus Əmrənin savadsız olduğu deyilir. Fuad Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı və Faruq Qədri Timurtaş kimi yaxın dövr tədqiqatçılarından bəziləri Yunusun mədrəsə təhsili almadan bu əsərləri yaza bilməyəcəyini və bu səbəbdən mütləq bir təhsil aldığını ifadə edirlər. Yunus şeirlərində "nə əlif oxudum, nə cim", yəni "əlifba oxumadım" deyir. Yenə "O dost mənə savadsız demiş və mənim adımı Yunus qoymuş" misralarında savadsız olduğunu açıq şəkildə bildirir.

SƏYAHƏTLƏRİ

Divandakı bəzi beytlərə və mənbələrə görə, Yunus Əmrə bir çox yerləri gəzərək "yuxarı vilayətlər" adlandırdığı Azərbaycana getmişdir. Şəhər-şəhər gəzib varlığın və həqiqətin sirrini axtardığını Rumelidə və Şamda özü kimi qərib tapmadığını, qürbətdə aşiq olub Məcnun kimi dolaştığını, Şiraz, Bağdad, Təbriz, Şam, Naxçıvan kimi yerləri gördükdən sonra, Anadolunun bəzi şəhərlərində qalıb bahar fəslində vətəninə qayıtdığını deyir.

Kayseri Təbrizi Sivas Nahcuvânı Maraş Şiraz
Könül sənə Bağdad yaxın aləmlərdə divandasan

*(Kayseri, Təbriz, Sivas, Naxçıvan, Maraş, Şiraz və ya başqa bir şəhər... Bunları uzaq diyar kimi görürsən, Ey könül, Bağdad dediyin yer elə buradır. Sen bütün aləmlərdə daima Haqqın hüzurunda, Haqq ilə birlikdəsən.)

Gəzdim Urum ilə Şamı
Yuxarı vilayətlərin hamısı
Çox istədim tapa bilmədim
Belə qərib mənim kimi

*(Anadolu, Balkanlar, Şam və Azərbaycanın hər yerini gəzdim. Mənə həmdəm olacaq insanlarla tanış olmaq istədim. Çox istəsəm də özüm kimi qərib insan tapa bilmədim.)

Yunusun səyahətlərinin səbəbləri, bunların necə və neçə dəfə baş tutduğu dəqiq bilinməsə də, təriqətlər dövründə səyahət sufilərin həyatında nəfs tərbiyəsinin vacib ünsürü idi. Bundan əlavə, Yunusun şeyxi Tapdıq Əmrənin ailəsi və ya təriqət silsiləsi səbəbindən Azərbaycanla əlaqəsi ola biləcəyindən "yuxarı vilayətlərdə" gəzməsi təsadüfi deyil. Yunusun Tapdıq Əmrə ilə birlikdə Rumelinə getdiyi, Sarı Saltuk tərəfindən yaradılan indiki Bolqarıstan sərhədləri içində olan Varna təkkəsini də ziyarət etdiyi ehtimal olunur.

MÜRŞİDİ

Yunus Əmrənin mürşidi Tapdıq Əmrədir, ancaq təriqəti haqqında dəqiq məlumat yoxdur. Bununla bağlı müxtəlif fikirlər irəli sürülmüşdür. Bəzi tədqiqatçılar Yunusun təriqət pirlərini Xorasanla əlaqələndirərək onun Nəqşibəndiyyə, Xəlvətiyyə, Mövləvilik və ya Qədiriliyə mənsub olduğunu göstərmişlər. Ən çox vurğulanan təriqətlər Mövləviliklə Bəktaşilikdir. Yunus, divanında Tapdıq Əmrə, Barak Baba və Sarı Saltuk kimi zatlardan fadalandığını bildirmişdir. Əbül-Xeyri Ruminin yazdığı "Saltuknamə"də Tapdıq Əmrənin Nallıhandakı dərgahında baş tutan bu görüşün nəticəsində Yunusun Sarı Saltuk və Barak Babadan faydalandığını deməsi tədqiqatçıları çaşdırmış, Yunus və Tapdıqın silsiləsinin Saru Saltikla əlaqələndirməsinə səbəb olmuşdur. Dövrün mənbələrindən aydın olur ki, Sarı Saltuk Seyid Mahmud Heyraninin xəlifəsi idi və Rifaiyyə təriqətində yetişmişdi. Nəticədə, Yunus Əmrə və Tapdıq Əmrənin Sarı Saltuk ilə münasibətləri mənəvi bir dostluq çərçivəsində nəzərdən keçirilməlidir.

Yunus Əmrə və Tapdıq Əmrənin Bəktaşi ola biləcəyi ilə bağlı müxtəlif fikirlər ortaya atılmışdır. Bəzi mənbələrdə Hacı Bəktaşı Vəli ilə əlaqələndirilən Yunus və Tapdıq Əmrə,

YUNUS ƏMRƏ

Hacı Bəktaşı Vəlinin Əhməd Yəsəvi ilə münasibətinə görə Yəsəviyyə mənsubu olaraq göstərilir. Əhməd Yəsəvinin 1166-cı ildə öldüyünü və Hacı Bəktaşi Vəlinin 1210-cu ildə anadan olduğunu nəzərə alaraq "Vilâyətnâmə"nin yenidən şərh edilməsi lazımdır. Hacı Bəktaşi Vəlinin Əhməd Yəsəvinin dərvişləri arasında yer aldığını qəbul etmək mümkün deyil. Sözü gedən mənəvi bağ həqiqətən varsa, Yəsəvi ilə Hacı Bəktaş arasında Loğman Pərəndə ilə birlikdə bir neçə ad daha olmalıdır. Yunus Əmrə şeirlərində Hacı Bəktaş Vəlindən birbaşa söz etmir. "Vilayətnamə"də, Tapdıq Əmrənin Hacı Bəktaşi Vəli ilə münasibətinə yer verilsə də bu münasibət Tapdığın Hacı Bəktaşi Vəli təriqətinə mənsub olduğunu göstərmir. Xülasə, Hacı Bəktaşdan söz etməyən Yunus Bektaşi deyildir. Hətta Sarı Saltuk, Barak Baba və Tapdıq Əmrənin Hacı Bəktaşi Vəli ilə əlaqəsi yoxdur. Yunus və Tapdıq Əmrə, Qaləndəriyyə fitrətinə sahib olmaqla yanaşı Batini yoluna da bağlı deyildir. Yunusun səfəri zamanı qaldığı Yuxarı Azərbaycandakı İbrahim Zahid Gilaniyə (d. 1282) bağlı Zahidiyyə təriqəti və daha sonra yaradılan Əbu Həfs Ömər Sührəvərdiyə (vəf. 1234) aid olan Sührəvərdiyyə təriqətinin ətrafının Tapdıq Əmrə və Anadolu ilə əlaqəsi vardı. Bu əlaqəni diqqətdən qaçırmamaq lazımdır. Yunusun səfəri zamanı Təbrizdən Naxçıvana, oradan Qaxa, ya da Anadoludan Qaxa, buradan da Naxçıvana və Təbrizə getdiyini nəzərə alsaq, bu ziyarətin Tapdığın gəldiyi yerlə də əlaqəsi anlaşılacaqdır.

Bu gün Qaxda Tapdıq və Yunus Əmrənin mənəvi irsi yaşamağa davam edir. Nəticədə Yunus Əmrə və Tapdıq Əmrənin, Barak Baba vasitəsilə Sarı Saltuka və Seyid Mahmud Heyraniyə ya da Hacı Bəktaşi Vəliyə çatan bir mənəvi bağla birbaşa əlaqəsi yoxdur. Hz. Mövlanəni görsə də, bu görüş könül ziyarətindən ibarətdir. Fikrimizcə, Tapdıq Əmrənin mənəvi silsiləsini yuxarı əyalətlər adlanan Azərbaycanda Xorasan ərənləri arasında axtarmaq daha yaxşıdır. Bu mövzuda yeni məlumat və sənədlər ortaya çıxmadan bir fikir irəli sürmək mümkün deyil.

VƏFATI

Yunus Əmrə şeirlərində özünü "şairler kocası" (şairlərin qocası), "bir âşık koca" (bir yaşlı aşiq) kimi təsvir edərək uzun ömür yaşadığını bildirir. Yunusun ölüm tarixi və məzarı ilə bağlı məlumatlar illərdir müzakirə mövzusudur. Bəzi tədqiqatçılar Yunus Əmrənin ölüm tarixini Bursada yaşayan Asıq Yunusun (1439) ölüm tarixi ilə səhv salırlar. Aşıq Yunus fərqli bir şəxsdir. Bəyazid Dövlət Kitabxanasında tapılan bir sənəddə (bax: Məcmuə No: 7912) Yunusun doğylması, yaşı və ölüm tarixi açıq şəkildə göstərilir. Buna görə, o, 1340/41-ci ildə Sarıköydə (indiki Əskişəhərin Yunus Əmrə məhəlləsində) doğulmuş və 1321-ci ildə 81 və ya 82 yaşında vəfat etmişdir.

Digər tərəfdən, Anadolunun bir çox yerində və Azərbaycanda Yunusa aid qəbir və məkanlar vardır. Onlar Yunusun gəzdiyi yerlərdə zikr və söhbət məclislərində iştirak etdiyini, çox sevildiyini və xatirəsinin yaşadığını göstərir. Çox güman ki, səyahətlərində mürşidi Tapdıq Əmrə ilə birlikdə olduğu üçün bu məkanlarda hər ikisinin xatirələri yaşadılmışdır.

20-ci əsrin əvvəllərindən etibarən getdikcə artan Yunus Əmrə tədqiqatları ilə birlikdə, Anadolunun müxtəlif yerlərindəki ona aid məzar və məqamlar da ortaya çıxarılmışdır. Anadoluda Yunusun məzarının tapıldığı söylənən yerlər bunlardır: Əskişəhərin Mihalliççiq qəzasına bağlı Yunus Əmrə məhəlləsi, Qaraman, Ağsaray Ortaköy, Bursa, Manisa

YUNUS ƏMRƏ

Kula Əmrəsultan məhəlləsi, Ərzurum Dutcu (Düzcü) kəndi, Sparta Keciborlu, Afyon Sandıqlı, Ankara Nallıhan Əmrəsultan məhəlləsi, Ünyə və Sivas. Azərbaycanın Qax ərazisində də bir məkan mövcuddur. Bunlardan ilk üçünün Yunusun əsl məzarı olduğu iddiaları irəli sürülmüş və bu iddialar bəzən böyük mübahisələrə səbəb olmuşdur. Bir çox mənbədə Yunusun məzarının Sivrihisar yaxınlığındakı Sariköydə (indiki adıyla Yunus Əmrə məhəlləsində) olduğu bildirilir. Sarıköydəki məzar Ankara-Əskişəhər dəmiryolu xəttinin çəkilişi zamanı 1946-cı ilin 6 mayında açılmış və məzarın qalıqları müvəqqəti məzarlığa köçürülmüş, 1970-ci ildə yeni düzəldilən bir məqbərə ilə bugünkü yerinə gətirilmişdir. Yunusun əsl məzarı buradır. Digər məzarlar ya Yunusa aid edilən bir məkan, ya da başqa Yunuslara aid bir türbədir.

ƏSƏRLƏRİ

Yunus Əmrənin bizə məlum olan iki əsəri var. Hər ikisi də nəzmlə yazılıb.

1. “Risalətun-Nushiyyə”

“Risalətun-Nushiyyə”/ Nəsihət Kıtabı 1307-ci ildə məsnəvi nəzm şəklində yazılmışdır. 600 beytdən ibarətdir. “Nəsihət kitabı Yunusun mənəvi səyahət edən taliblərə, yəni seyri-süluk əhlinə verdiyi nəsihətləri əhatə edir. Şairin ilahilərinə nisbətən daha az şeiriyyətə sahib bir əsərdir. Anadolu sahəsində yazılmış təsəvvüf kitablarından biridir. Kitabda nəfsin qəzəb, qısqanclıq, kin və təkəbbür kimi xasiyyətləri ilə mübarizə üsulları altı başlıq altında simvolik bir üslubla işlənir.
Bunlar aşağıdakılardır:
Ruh və ağıl,

Təkəbbür və qane olma,
Hirs və qəzəb,
Səbr,
Xəsislik və qısqanclıq
Qiybət və böhtan.

2. Divan

Yunusun divanı "Risalətun-Nushiyyə" ilə birlikdə 1307-ci ildə tərtib edilmişdir. Bu gün əlimizdə olan divanların ən qədimi 14-cü əsrdə yazıya köçürülmüşdür. Sonrakı dövrlərdə çoxaldılan divanlara "Yunus" təxəllüslü başqa şairlərin şeirlərinin də qarışdığı görülür. Yunusun ilahiləri oxunduğu və yazıldığı gündən etibarən dildən-dilə dolaşmağa, əzbərlənib oxunmağa başlanmışdır. XIV əsrdən etibarən də Rumeli abdalları (dərvişləri) vasitəsilə Osmanlı fəthlərinə paralel olaraq bütün türk-islam coğrafiyasına yayılmışdır. Akıncı (süvari birlik) ocaqlarında və təkyələrdə musiqili Yünus ilahilərinin oxunduğu bilinir. Onun təsiri bu gün də davam edir. Yunus, xüsusilə türklərin yaşadığı coğrafiyada birlik, sevgi və əxlaq fəlsəfəsinin ortaq dili olmuşdur.

Yunusun 417 şeiri tapılmışdır. Bu say yeni tədqiqatlarla azalıb arta bilər. Şeirlərini əsasən, heca vəzni ilə yazırdı. Anadoluda tərtib edilmiş ilk şeir kitabı ona məxsusdur. Əslində, Yunus Əmrə ilə birlikdə "ilahi ilham"la" şeir yazan sufilərin şeir kitablarına "Divani- İlahiyat" deyilirdi. "İlahi" pak bir Allah sevgisi ilə heç bir nəfs qarışmamış şeir deməkdir. Bundan başqa, Yunus Əmrədən başlayaraq "ilahi" bir musiqi termini olaraq da istifadə edilmişdir.

Yunus Əmrə, yazdığı şeirləri ilə Qərb və ya Oğuz türkcəsi adlandırılan əski Anadolu türkcəsinin ədəbiləşmə mərhələsində mühüm rol oynayan ilk türk şairidir. Onun istifadə etdiyi söz və ifadələr, tətbiq etdiyi məna və məcazlar türkcənin ədəbi dil halına gəlməsində böyük bir mərhələdir. Əslində Yunusu digər sufi şairlərdən fərqləndirən xüsusiyyəti də budur. Yunus Əmrə, özündən sonra gələn və türkcə yazan və danışan sufi şairlərin üslub atasıdır. O, özündən əvvəl gələnlərin söyləyə bilmədikləri sirləri demiş və bununla da məişətdə istifadə etdiyimiz adi sözlərə və birləşmələrə yeni səslər və mənalar verərək türkcəni inkişaf etdirmişdir. Onun dil və üslub yaradıcısı olduğunu özündən sonra buraxdığı təsirlərdən başa düşmək olar. Yunusdan əvvəl şifahi ədəbiyyat olsa da, Qərb türkcəsi ilə ilk və ən gözəl şeirləri Yunus yatarmışdır. O, şifahi təcrübədən də istifadə edərək dili sənətkaranə bir üslubla işləyib türkcədə yeni bir təsəvvüf dilini yaratmışdır. Yunus yaşadığı dövrdə xalq tərəfindən mənimsənmiş bəzi ərəb və fars sözlərindən istifadə etmiş və onları istifadə edərkən də əsasən türk fonetikasına uyğunlaşdırmışdı. Bundan əlavə, onun divanında bu gün istifadə olunmayan köhnəlmiş (arxaik) bir çox söz vardır. Şeirlərində dövrün mədəniyyətini əks etdirən dini termin və anlayışlarla yanaşı, bir çox xalq kəlamları və frazeoloji ifadələr mövcuddur. Yunus Əmrənin divanı bu günə qədər aşağıdakı tədqiqatçılar tərəfindən nəşr edilmişdir:
Burhan Ü. Toprak, (Yûnus Emre Dîvânı I-III, İstanbul 1933-1934.); Naci Kasım, (Tam ve Tekmil Yûnus Emre Dîvânı, İstanbul 1969); Abdülbaki Gölpınarlı, (Yûnus Emre Dîvânı I, İstanbul 1943; II-III, İstanbul 1948; Yûnus Emre Risâlat al-Nushıyye ve Dîvân, İstanbul 1965); Faruk Kadri Timurtaş, (Yûnus Emre Dîvânı, İstanbul 1972; Ankara 1980); Mustafa Tatcı, Yûnus Emre Dîvânı I: İnceleme, Ankara 1990; Yûnus Emre Dîvânı II: Tenkitli Metin, Ankara 1990; Yûnus Emre Külliyatı, Yûnus Emre Dîvânı-Tenkitli Metin, İstanbul 2008; Mustafa Tatcı, Yûnus'un Gül Bahçesinden, C. I-II, Ankara 2013; Yûnus Emre Dîvânı, 2019).

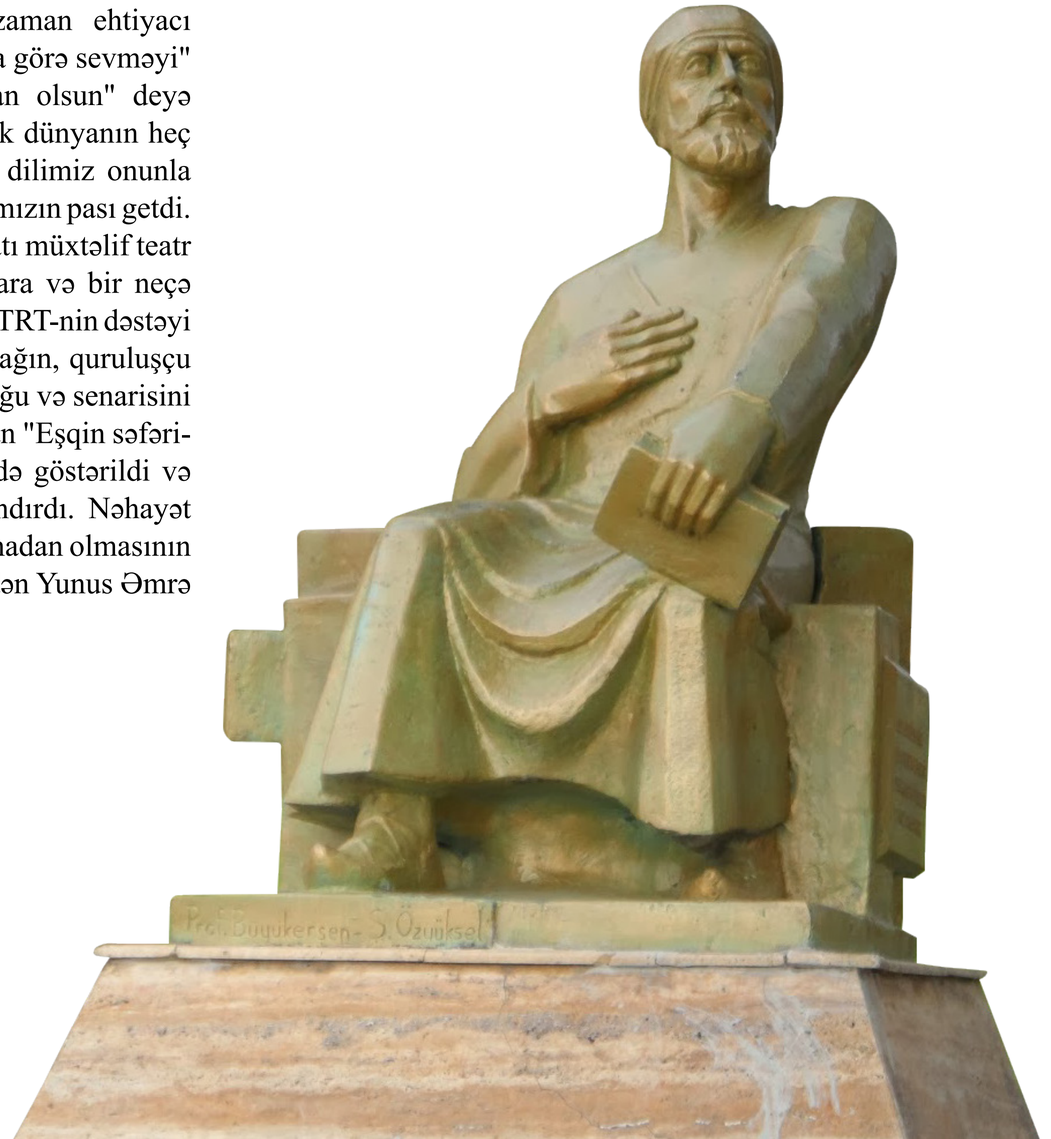
FİKİRLƏRİ

Yunus Əmrə, türk təsəvvüf ədəbiyyatında öz adı ilə tanınan bir üslubun yaradıcısıdır. O, Türküstanda Əhməd Yesevi ilə başlayan hikmət ənənəsini Anadoluda ilahiləri ilə davam etdirmişdi. Şeirləri yaşadığı əsrdə dildən qəlblərə həkk olunmuş, dalğa-dalğa böyük bir coğrafiyada bəstələnərək oxunmuşdur. Başda Anadolu və Rumeli olmaqla- türkcə bilən bilməyən-sevgiyə və biliyə susayan insanların qəlbinə məlhəm olan ilahilər bu gün də yaşayır. Yunusun şeirləri ilk baxışda asan görülsə də, lakin çətin yazılan dərin məzmunlu şeirlərdir. O, az söz ilə çox şey ifadə edən müdrik şairdir. Bu səbəbdən özündən sonra yüzlərlə şairə təsir etmişdi. İslam dininin həqiqətlərini dərindən dərk edib yaşayan bu böyük qəlb, ilahilərində sevginin veridiyi həyəcanla bütün insanları sevgiyə, qardaşlığa, mərhəmətə və məhəbbətə, birliyə, həqiqətə dəvət etmiş və insan olmağın, özünü tanımağın və Haqqa çatmağın yollarını izah etmişdir. Yunusu başqa bir fəlsəfi nəzərdən panteist, mistik və ya humanist hesab etmək ya da onu bu fikirlərin nümayəndələrinə yaxın görmək düzgün deyildir. Yunus bir İslam sufisidir və nəfs tərbiyəsindən keçərək sevgi və biliyə çatmışdır. Onun düşüncələri təcrübə yolu ilə əldə edilən düşüncələrdir. Əslində Yunusun sevgisi əsasında qurulmuş düşüncə dünyası insanı və əşyanı sevmək nöqtəsində qalmayıb Allah sevgisinə qədər uzanır. Ondakı sevgi, parçadan bütünə bütün varlığı özündə cəmləşdirən ilahi bir sevgiyə çevrilir. Şeirlərində mühitindən, təbiətindən və insani dəyərlərindən bəzi nümunələr gətirsə də, Yunus heç vaxt dünyəvi arzu

içində olmamışdır. “Vəhdəti vücud” şüuru ilə yaşayan Yunus, əşyaya və insanlara Haqqın nuru ilə baxır. Onun vəsf etdiyi insan Hz. Peyğəmbərin şəxsiyyətində təmsil olunan və özünün “ər insan” adlandırdığı “insani-kamil” dir. Bu şəxs yaradılış məqsədi olan ilahi əxlaqa çatmaqla varlıq zirvəsinə yüksəlmişdir. Yunusa kamil insanı Haqqın nuru ilə birlikdə görməkdir. Kamil insan sevgi ilə Allaha çatmış və ilahi əxlaq almış insandır. Yunus Əmrə şeirlərində kamil insanın üstün xüsusiyyətlərini sayır, insanlardan bu mərtəbəyə çatmağı istəyir və onları sevgidən yola çıxaraq səyahətə dəvət edir.Yunus verdiyi bütün nəsihətləri öz nəfsində sınamışdır. İnsana tövsiyə etdiyi sevgi və irfan yolu əslində öz mənəvi təcrübəsindən başqa bir şey deyidir. Tapdıq Əmrənin göstərdiyi yolda gedərək o, Məhəmmədi-irfanın rənginə boyanmış və Tanrının sirrini öyrənmişdir. Nəticədə Yunusun şeirləri, nəfs tərbiyəsindən keçəndə dilini də könül dili halına salmış bir müdrik insanın şeirləridir. Buna görə də Yunus türkcənin "İlahi” səsi olmuşdur.

2021 YUNESKO "Yunus Əmrə ili"nə doğru

Yunus Əmrə, ilahiləri və bu ilahilərə bəstələnən yüzlərlə musiqi ilə mədəniyyətimizdə dərin izlər buraxıb. Bəşəriyyətin onun mədəni irsinə hər zaman ehtiyacı vardır. O, bəşəriyyətə "yaradılanı yaradana görə sevməyi" öyrətdi. "Gəlin tanış olaq və işimiz asan olsun" deyə birliyə dəvət etdi. "Sevək, sevilək" deyərək dünyanın heç kimə qalmayacağını bildirdi. Şeirimiz və dilimiz onunla qidalandı. Bəstələnmış şeirləri ilə qulaqlarımızın pası getdi. Onun haqqında çox kitab yazılmışdır. Həyatı müxtəlif teatr tamaşalarına, televiziya filmlərinə, seriallara və bir neçə romana da mövzu olmuşdur. Bu yaxınlarda TRT-nin dəstəyi ilə tərcümə edilən rejissor Məmməd Bozdağın, quruluşçu və elmi məsləhətçisi Mustafa Tatcının olduğu və senarisini İsa Yıldızın yazdığı 44 bölümdən ibarət olan "Eşqin səfəri-Yunus Əmrə” adlı serial müxtəlif ölkələrdə göstərildi və göstərilən ölkələrdə çox böyük təsir oyandırdı. Nəhayət qarşıdan gələn 2021-ci il Yunus Əmrənin anadan olmasının 700 illiyi olduğu üçün YUNESKO tərəfindən Yunus Əmrə ili elan edildi.

İLÂHÎLER

İşidin ey yârenler aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer

Taş gönülde ne biter dilinde ağu tüter
Niçe yumşak söylese sözü savaşa benzer

Aşkı var gönül yanar yumşanır muma döner
Taş gönüller kararmış sarp-katı kışa benzer

Ol sultân kapusunda ol Hazret tapusunda
Âşıkların yıldızı her dem çavuşa benzer

Aynı hırs ol olmuşdur nefsine ol kalmışdır
Kendüye düşmân olmuş yavuz yoldaşa benzer

Aşkdır kudret körüğü kaynadır âşıkları
Niçe kapdan geçirir andan gümüşe benzer

Âşık gönlü dölenmez mâşûkın bulmayınca
Karârı yok dünyâda pervâzı kuşa benzer

Münkir sözünü bilmez sözü ileri varmaz
Neye teşbîh edersin anlanmaz düşe benzer

Geç Yûnus endîşeden ne gerek bu pîşeden
Ere aşk gerek önden andan dervîşe benzer

Ey dostlar, qulaq asın! Tanrının sevgisi eynən günəş kimidir. O, hansı könülə girərsə onu işıqlandırır. Sevgisiz könül isə sərt, kobud, yonulması çətin bir daş kimidir.

Daş kimi bərkimiş könül bağçasında nə cücərə bilər? Əlbəttə ki, heç bir çiçək bitməz! Belə bir adamın ağzından hamını zəhərləyən acı sözlər çıxar. O adam nə qədər mülayim danışsa da, sözləri savaşan insanların bağırışları kimi gurultulu, incidici və sərtdir

Eşqə düşən könül yanar. Yumşalıb əriyən bir şam kimi olur. Eşqdən məhrum daş kimi bərkiyən könüllər isə yaşanmağı çətin görünən çox soyuq qışa bənzəyir.

O könül sultanının qapısında xidmət edən, hüzurunda qul olan aşiqlərin ulduzları parlaqdır, yəni xoşbəxt insanlardır. Çünki, onlar sarayın qapı keşikçiləri olduqları üçün könül padişahını hər an görmək fürsətləri var.

İçində tamah olan və nəfsinə uyan insan əslində başqalarına deyil, özünə düşməndir. Onun nəfsi, özünə zərər verəcək, nə vaxt nə edəcəyi bilinməyən pis bir yol yoldaşı kimidir. Buna görə hər an ayıq-sayıq olmalıdır.

Eşq, aşiqlərin könlünü-bir dəmirçi körüyünün dəmiri isidib əritməsi kimi- qaynadıb əridən güclü bir körüyə oxşayır . Bu vəziyyət aşiqləri haldan-hala salıb təmizləyir və nəhayət

saf bir gümüşə çevirir.

Aşiqin könlü sevgilisini tapana qədər bir yerdə qərar tuta bilməz. Onun bu vəziyyəti havada qərarsız qanad çırpıb duran, bir budağa qona bilməyən quşa bənzəyir.

Eşqi və aşiqin ilahi hallarını inkar edən insan nə dediyini bilmir. Sözünün də heç bir təsiri və mənası olmaz. Onun sözlərini nəyə bənzədə bilərik? Bu anlaşılmayan, mənasız sözlər qarışıq yuxu kimidir. Üstündə durub şərh etməyə dəyməz!

Ey Yunus! Bütün qorxulu düşüncələrdən xilas ol. Bu yolu, narahatçılığı burax. İnsana əvvəl eşq lazımdır. İnsan sonra dərvişə oxşayar.

Ey Yûnus! Bütün korkulu düşüncelerden kurtul. Bu yolu, kuruntularını terk et. Ere önce aşk gerekir. Kişi sonra dervişe benzer.

Bene m ol aşk bahrîsi denizler hayrân bana
Deryâ benim katremdir zerreler ummân bana

Kâf Dağı zerrem değil ay u güneş bana kul
Aslım Hak'dır şek değil nâm oldu insân bana

Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldir ilim
Hak'dan söyler bu dilim aşk oldu seyrân bana
Yok idi bu bârigâh var idi ol pâdişâh
Âh bu aşk elinden âh derd oldu dermân bana

Âdem yaradılmadan cân kalıba girmeden
Şeytân la'net olmadan arş idi sayvân bana

Diledi göre yüzin işide kendi sözin
Nazar kıldı bir kezin anda verdi cân bana

Doğdu ol dîn metâ'sı andan oldu kamusu
Âdem Halîl ü Mûsâ hüccet ü bürhân bana

Yaradıldı Mustafâ yüzü nûr gönlü safâ
Ol kıldı Hakk'a vefâ andandır ihsân bana

Âşık dilin bilmeyen yâ delidir yâ dehrî
Ben kuş dilin bilirem söyler Süleymân bana

Şerîat ehli ırak eremez bu menzile
Aslım Hakdır şekk değil mürşiddir Kur'ân bana

Yûnus Emrem bu yolda eksikliğin bildirir
Mest oluban çağırır dervîşlik bühtân bana

Mən o eşq dənizinin quşuyam. Dənizlər mənə heyrandır.. Dəniz mənim damlam, damlalarsa mənim üçün sonsuz bir dənizdir.

Qaf dağı mənim bədənimin yanında hüceyrə belə deyildir. Ay və günəş, ətrafımda dönən və mənə qulluq edən bir xidmətçidir. Mənim adıma insan deyildi, amma heç şübhəsiz mənim əslim Haqqdır.

Yolum məni dostumun yanına (Haqqa) aparır. Əsl yurdum əzəl mülkdür (Tanrının zatıdır). Dilim Haqqdan danışır, dilim onun tərcüməçisidir. Çünki mən eşq məqamında seyr edirəm.

Bu dünya yox ikən o padişah vardı. Mən o məna padşahının eşqi ilə "ah" deyib dururam. Bilirəm ki, mənim dərdimə dərman yenə dərtdir.

Daha adəm (insan) vücuda gəlmədən, can bədənə çatmadan, Tanrı şeytana “Adəmə səcdə et. Bəqara/34" deyə əmr verdiyində şeytanın əmrə qarşı çıxmasından əvvəl mənim yerim göyün ən yüksək qatı (Tanrının zatı) idi.

Uca Allah əzəldə öz gözəlliyini (üzünü) görmək və öz sözünü eşitmək istədi. Özündən özünə bir dəfə baxdı. Mənə orada, o anda həyat verdi.

Dinin ən qiymətli varlığı Məhəmməd Mustafa (a.s.) anadan oldu. Digər bütün varlıqlar onun sevgisindən yaradıldı. Buna ən yaxşı sübut Adəm, Xəlil İbrahim və Musa peyğəmbərlərin yaradılmaları və təmsil etdikləri məqamlardır.

Uca Allah öz gözəlliyini (Hüsni-mütləq) seyr etmək istəyəndə üzü nurlu, könlü tərtəmiz və zatına güzgü kimi olan Həzrəti Mustafanı yaratdı. O, Tanrıya verdiyi sözü tutmuş, vəzifəsini yerinə yetirmişdir. Mənə ən böyük yaxşılıq onun məqamındandır.

Tanrı aşiqinin dilini bilməyən və dediklərini başa düşməyən insan, ya düşüncəsiz bir dəli və ya tamamilə materialist bir insandır. Mən ərənlərin "quş dili" (mantıkut-tayr/Nəml-surəsi/16) adlandırdığı simvolik dili bilirəm. Bunu mənə Süleyman peyğəmbərin məqamı deyir.

Şəriət məqamındakı insanlar həqiqət məqamından çox uzaqdırlar. Şübhəsiz ki, mənim əslim Haqqdır. Bu mövzuda Quran mənə doğru yolu göstərənimdir.

Yunus Əmrə, Tanrı yolunda qane olmadığını və hələ kamala çatmadığını söyləyir. Kiminsə mənə bir dərvişlik isnad etməsi və ya mənim özümə dərviş olduğumu söyləməyim doğru deyil. Yunus özünü itirərək çağırır: Mənə dərviş deyilməsi yalandır!

Her kime kim dervîşlik bağışlana
Kalbı gide pâk ola gümüşlene

Nefesinden müşk ile anber düte
Budağından il ü şâr yemişlene
Yaprağı dertli içün dermân ola
Gölgesinde çok kademler işlene

Âşıkın gözü yaşı hem göl ola
Ayağından sâz bitip kamışlana

Cümle şâir dost bahçesi bülbülü
Yûnus Emre arada dürrâclana

Hər kimə dərvişlik bağışlanırsa, onun keçməyən (saxta) bir pul kimi silinən və Allahdan başqa düşüncələrlə çirklənmiş könlü parıldayır, yüksək dərəcədə qaynadılıb arınan gümüş təmizlənir. Tövhid və təcəlla kimi tərtəmiz olur.

Dərvişlik verilən insanın nəfəsi müşk və ənbər qoxuyar. O, meyvəli bir ağac kimidir. Onun budağının meyvələrindən (söhbətlərində açdığı ürək sözləri) şəhərlər və qəsəbələr, yəni bütün bəşəriyyət qidalanır.

Dərviş meyvəli ağaca bənzəyir. Onun yarpağa oxşayan əli mənəvi dərtlərə dərman olur. Onun kölgəsində yaşayanlar, ondan istifadə edənlər, xeyirli çox işlər görürlər.

Tanrı aşiqinin gözündən axan göz yaşları gölə çevrilir. Ayaq basdığı quraq və münbit olmayan yerlərdə qarğılar yetişib qamışlıklar meydana gəlir.

Bütün şairlər dost bağının bülbülüdür. Yunus Əmrə arada turac quşu kimi qəribə və əcaib səslər çıxarır!

Dervîşlik dedikleri hırka ile tâc değil
Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtâc değil

Hırkanın ne suçu var sen yoluna varmazsan
Vargıl yolunca yürü er yolu kalmaç değil

Dersin şeyhim aşk ile yalın ayak baş açık
Er var dirlik dirilmiş yalın ayak aç değil

Durmuş marifet söyler erene Yûnus Emrem
Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş değil

Dərviş dedikləri, insanın kürəyinə bir əba və başına tac taxması deyildir. Dərvişlik könül işidir. Könlü dərviş olan bir insanın xirqəyə və taça ehtiyacı yoxdur.

Sən yol qaydalarına əməl et. Sənin yanlış davranışlarından əbanın nə günahı ola bilər! Ey dərviş! Ərənlər yolu ilə gedəndə qaydalara əməl et, məna yoluna söz dedirtmə. "Bax, buda dərvişəm deyir !" dedirtmə .

Şeyxim! Sən dərvişlər aşiq olanda ayaqları yalın və başı açıq olduğunu və ya olmaları gərəkdiyini söyləyirsən. Onların arasında elə ərlər vardır ki, ayaqları yalın, başı açıq (məczub) olmadıqları halda haqq və həqiqətdə həyat tapıblar.

Yunus Əmrə insana haqq və həqiqət sirlərini danışır. O, yol əri (salik) ilə eyni yoldadır, onunla hər cür sirləri bölüşür, ancaq azmışlarla yol yoldaşlığı etməz.

Gel ey gözüm ağla gülmezem ayruk
Cânım dosta gider gelmezem ayruk

Ne gam bu dünyâda bir kez ölürsem
Anda ölüm olmaz ölmezem ayruk

Varlığım yokluğa değşirmişem ben
Bugün câna başa kalmazam ayruk

Mahabbet bahrinin gavvâsı oldum
Gerekmez Ceyhûn'a dalmazam ayruk

Yanmışam aşkına tâ kül olunca
Boyandım rengine solmazam ayruk

Ko beni yatayım dost eşiğinde
Yeter bir el dahı almazam ayruk

Yansın cânım yansın aşkın oduna
Aksın yaşım aksın silmezem ayruk

Ko beni yanayın göynüklerimle
Kaçan âşık olsam ölmezem ayruk

Dilerem fazlından ayırmayasın
Hocam senden özge sevmezem ayruk

Yûnus âşık durur mâşûkun ister
Dahı hîç nesne istemezem ayruk

Ey gözüm, gəl, ağla! Mən artıq gülə bilmərəm. Canım dosta yolundadır, artıq bir daha geri qayıda bilmərəm!

Bu dünyada bir dəfə ölsəm, qəm yeməm! Orada (məna aləmində) ölüm yoxdur. Mən artıq ölmərəm!

Mən, mənə aid zənn etdiyim varlığımı yoxluq (fəna) məqamı ilə dəyişdirdim. Artıq bugün cana və başa qalmaram. Canımın dərdinə qalmaram, bütün varlığımı dostuma verib keçərəm.

Sevgi dənizinin dalğıcı oldum. Artıq Ceyhuna (çaya) girməyə ehtiyac qalmadı!

Ey dost! Sənin sevgin kül olana qədər yandım. Sənin rənginə boyandım, sənə bənzədim. Mən artıq bir daha solmaram / rəngsizləşmərəm, xarab olmaram!

İcazə ver, dost qapısının kəndarına uzanım. Tutduğum bu əl mənə kifayət edir, başqa bir əl istəmərəm artıq!

Canım eşq atəşi ilə yandıqca yansın; göz yaşlarım da axdıqca axsın. Daha silməyəcəyəm!

Eşq atəşi içində yanıb yox olum! Mən sevdiyim zaman ölməyəcəyimi bilirəm.

Arzulayıram ki fazilindən/ lütfündən/ayırmayasan! Ustadım, / Ey sevgi dərsi verən sevgili / Artıq səndən başqa heç kimi sevə bilmərəm!

Yunus aşiq olub sevgilisinə qovuşmaq istəyir. Başqa bir şey istəmir!

İster idim Allah'ı buldum ise ne oldu
Ağlar idim dün ü gün güldüm ise ne oldu

Erenler meydânında yuvalanır top idim
Pâdişâh çevgânında kaldım ise ne oldu

Erenler sohbetinde deste kızıl gül idim
Açıldım ele geldim soldum ise ne oldu

Âlimler müderrisler medresede buldular
Ben harâbât içinde buldum ise ne oldu

İşit Yûnus'u işit uş yine deli olmuş
Erenler mânâsına daldım ise ne oldu

Allahı istəyirdim; tapdım isə nə oldu (Bunda təəccüblü nə var)? Gecə-gündüz göz yaşı tökərdim; güldüm isə nə oldu (Bunda təəccüblü nə var)?

Müdriklərin hüzurunda bir top kimi yuvarlanmağa davam etdim. Padşahın çövqanında səlahiyyətində- qaldım da nə oldu? Bunda təəccüblü nə var?

Ərənlərin söhbətində bir dəstə qızıl gül / kimi/ idim. Açılıb ələ gəldim, soldum isə nə oldu? Bunda təəccüblü nə var?

Alimlər və müəllimlər Allahı mədrəsədə elm yolu ilə tapdılar. Mən xərabat (meyxana) içində tapdımsa da ne oldu? Bunda təəccüblü nə var?

Eşit Yunusu eşit! Budur, yenə dəli olmuş. Ərənlərin mənasına düşsəm, bunda təəccüblü nə var?

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Duran, Hamiye: Velâyetnâme-Hâcı Bektaş-ı Velî (haz. Hamiye Duran), Ankara 2007.
Gölpınarlı, Abdülbâki: Yûnus Emre Risâlata'l-Nushiyya ve Dîvân, İstanbul 1965
İbrahim Hâs Halvetî: Erenler Kitabı, İstanbul 2017.
İbrahim Hâs Halvetî: Yûnus Emre'nin Bir Şiirinin Şerhi-Çıktım Erik Dalına, (haz. Mustafa Tatcı), Ankara 2004.
Köprülü, M. Fuad: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (3. Bsk.) Ankara 1976; aynı eser için bk. Ankara 1993.
Kunter, H. Baki: Yûnus Emre-Bilgiler-Belgeler, Eskişehir 1966.
Kurnaz, Cemâl: "Mecazdan Hakikate", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C-5, S. 2, s. 309-313, Elazığ 1991.
Kurnaz, Cemâl: "Yûnus Emre'de Tenkit", TKA., Prof. Dr. Şükrü Elçin'e, Ankara 1993, s. 257-263.
Nemet, Meşedihanım: Azerbaycan'da Pirler, Bakı 2010.
Tatcı, Mustafa: "Yukarı İllerde Bir Gezgin Derviş: Yûnus Emre (Azerbaycan Notları), Türk Kültürü Ve Hâcı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 58, Ankara 2011, s. 155-170.
Tatcı, Mustafa: İşitin Ey Yârenler, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Şâir Yûnus, Tahran 2014.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre İle Aşk Yolculuğu, İstanbul 2015.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Külliyatı, VI Cilt, İstanbul 2008.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre-Makalelerden Seçmeler, İstanbul 1994.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre, Ankara 2019.
Tatcı, Mustafa: Yûnus'un Gül Bahçesinden, C. I, II, Ankara 2013.
Tatcı, Mustafa: Aşktan Söyler Bu Dilim, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Âşık Yûnus, İstanbul 2019.
Timurtaş, F. Kadri: Yûnus Emre Dîvânı, Ankara 1982.
Yakıt, İsmail: Yûnus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına, Ankara 2002.
Yûnus Emre: Besteleriyle Yûnus Emre İlâhîleri, (haz. Ahmet Hatipoğlu), Ankara 1993.
Yûnus Emre: Yûnus İlâhîleri Güldestesi, (haz. Cüneyt Kosal), Ankara 1991.

Tatcı, Mustafa: Aşktan Söyler Bu Dilim, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Âşık Yûnus, İstanbul 2019.
Timurtaş, F. Kadri: Yûnus Emre Dîvânı, Ankara 1982.
Yakıt, İsmail: Yûnus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına, Ankara 2002.
Yûnus Emre: Besteleriyle Yûnus Emre İlâhîleri, (haz. Ahmet Hatipoğlu), Ankara 1993.
Yûnus Emre: Yûnus İlâhîleri Güldestesi, (haz. Cüneyt Kosal), Ankara 1991.

Çeviri:
Dr. Öğr. Üyesi Ziyafet KASIMOVA

ƏSKİŞƏHƏR

Aparılan arxeoloji tədqiqatlar nəticəsində əldə edilən qalıqlara və əsərlərə əsasən Əskişəhər və onun ətrafı e.ə. 3000-ci illərə aid qədim yaşayış məskənidir. Anadoluda e.ə.2000-ci ildə hetlərin hakimiyyəti dövründə də Əskişəhər coğrafi mövqeyinə görə olduqca əhəmiyyətli bəylik idi. Əskişəhər, e.ə.1200-cü ildən sonra frigiyalılar, lidiyalılar və parsların hakimiyyəti altına girdi. Əskişəhər e.ə. 190-cı ildə romalıların əlinə keçdi. Roma 395-ci ildə ikiyə bölünənə qədər əvvəlcə Roma imperatorluğunun və sonra bizanslıların hakimiyyəti altında qaldı.

Böyük Səlcuq imperiyası dövründə şərqdən gələn bir çox türk boyu bizanslıların zəifliyindən istifadə edərək Şərqi Anadoluda məskunlaşmağa başladı. Səlcuqlu hökmdarı Alparslan 1071-ci ildə Malazgird zəfərindən sonra şərqdən gələn türklərə Anadolunun qapıları tamamən açıldı. Sürətlə irəliləyən türk orduları 1074-cü ildə Əskişəhəri tutdu. Bundan sonra Əskişəhər şərqdən gələn tayfalar üçün əsas məskunlaşma yeri oldu.

Osmanlı imperiyasının qurucusu Osman bəy uc bəyi olduqdan sonra daha da gücləndi və 1289-cu ildə Əskişəhər və İnönünü də öz hakimiyyəti altına aldı. Osmanlıların ilk günlərində dövlətin əsas mərkəzlərindən biri olduğuna görə Əskişəhərə böyük maraq göstərildi, ancaq durğunluq və tənəzzül dövrlərində maraq azaldı. Bu səbəblə Əskişəhər son vaxtlara qədər çox inkişaf edə bilmədi. Şəhər yalnız 1877-1878-ci illərdə Osmanlı-Rus müharibəsindən sonra gələn mühacirlərlə əhali daha da artdı və inkişaf etdi. Dəmir yolunun çəkilişi Əskişəhərin sürətlə inkişaf etməsinə səbəb oldu.

Əskişəhər tarixin hər dövründə əhəmiyyətli bir ticarət, iqtisadi və strateji mərkəz olub. Geniş və münbit düzənliklər, bütün yolların Əskişəhərdə kəsişməsi, bu yolların hərbi və ticari əhəmiyyəti hər zaman bu bölgəyə köç səbəbi olub. Osmanlı imperiyasının son dövrlərində, Birinci Dünya müharibəsi və İstiqlal müharibəsi dövründə bir çox qanlı döyüşlərin şahidi olan Əskişəhər 1922-ci ilin 26 avqustunda türk ordusunun hücumundan sonra 1922-ci ilin 2 sentyabr tarixində düşmən işğalından azad edildi. Ancaq işğalçılar geri çəkildikdə şəhəri dağıdıb xarabalığa çevirdilər.

Cümhuriyyət elan edildikdən sonra, 1923-cü ildə inzibati ərazi bölgüsü aparıldığı zaman Əskişəhər də vilayət oldu.

Əskişəhər, Orta Anadolu bölgəsinin şimal-qərbində yerləşir. Sahəsi təxminən 13,960 km2-dir. Türkiyə torpaqlarının 1,8%-ni təşkil edir. Vilayət mərkəzi dəniz səviyyəsindən 792 metr yüksəkdə yerləşir. Əskişəhərin Afyonqarahisar, Konya, Ankara, Bolu, Biləcik və Kütahya ilə qonşudur. 2018-ci ilə aid stasistikaya görə, əhalisi 871187 nəfərdir. Əskişəhər rahat infrastrukturu, enerji qaynaqları, kənd təsərrüfatı əlverişli mövqeyi və zəngin təbii sərvətləri ilə yanaşı sənayesi də çox inkişaf etmiş vilayətlərdən biridir.

Hetlərə və frigiyalılara qədər gedib çıxan tarixində bir çox mədəniyyəti özündə əks etdirən Əskişəhər, şəhərsalma anlayışı və tətbiqləri ilə yanaşı iki universiteti, mədəni infrastruktur ilə sənət əsərləri, aviasiya mərkəzi, sistemli sənayesi, yeraltı sərvət və sosial həyat seçimləri ilə inkişaf etmiş bir şəhərdir.

ƏSKİŞƏHƏR

Türkiyə dəmiryollarının qovşaq nöqtəsi olan Əskişəhərdə şəkər zavodu, lokomotiv daxil hər cür relsli nəqliyyat vasitəsini istehsal gücündə olan böyük vaqonqayırma zavodu, təyyarə mühərrikləri zavodu, Sikorskynin ortağı olduğu təyyarə və helikopter zavodu var. Türkiyənin digər mütəşəkkil sənaye bölgələri ilə müqayisədə planlı və böyük sahələrə malik Əskişəhərin sənaye bölgəsində maşınqayırma zavodları, yüngül sənaye, qida, elektron və keramika fabrikləri kimi müxtəlif sahəli 200-dən çox fabrik və zavod fəaliyyət göstərir.

Əskişəhər sənaye bölgəsi öz enerjisini istehsal edir və nəzdində universitetlərlə birlikdə Əskişəhər Yüksək Texnologiyalar Parkları da fəaliyyət göstərir. Şəhər 2013-cü ildə YUNESKO-nun qeyri-maddi mədəni irs paytaxtı olub.

GÖRMƏLİ YERLƏRİ

Əskişəhər son illərdə Türkiyənin görməli yerlərin çoxluğu baxımından ən məşhur şəhərlərindən biri oldu.

Əskişəhərə Bursa, Ankara və İstanbul kimi böyük şəhərlərdən sürətli qatar və ya avtomobil yolu ilə qısa bir zamanda getmək olar. Şəhərin çoxlu tarixi abidələri, parkları və görməli yerləri vardır. Onların ən əsasları bunlardır:

Yunus Əmrə Kompleksi və Türbəsi
Tarixi Odunbazarı Evləri
Qurğuşunlu Məscid Kompleksi
Atlıxan Əl İşləri Bazarı
Əskişəhər Mum Heykəllər Muzeyi

Atlıhan El Sanatları Çarşısı

Eti Arkeoloji Müzesi

Çibörek

Şəlalə Parkı
Lülədaşı Muzeyi
Müasir Şüşə Sənətləri Muzeyi
Cümhuriyyət Tarixi Muzeyi
Ələddin Məscidi
Porsuq çayı və adaları
Sazova Elm, İncəsənət və Mədəniyyət Parkı
Kentpark
Eti Arxeologiya Muzeyi
Daşbaşı Bazarı
Esminyatürk Türk Dünyasının Şah Əsərləri Açıq Hava Muzeyi
Haller Gənclik Mərkəzi
Türk Dünyası Elm, Mədəniyyət, İncəsənət Mərkəzi

ƏSKİŞƏHƏRDƏ NƏ YEMƏK OLAR?

Tipik Anadolu şəhərindən fərqli bir atmosferə sahib olan Əskişəhərdə, Balkanlardan və Krımdan gələn köçlərdən sonra çox fərqli bir mədəni müxtəliflik meydana gəldi. Xüsusilə tatarların təsiri ilə zəngin bir mətbəx mədəniyyəti yarandı. Şəhərin ən əsas yeməkləri bunlardır: Çiybörək, Balaban kotleti, Quzu Sorpa, Met halva, Göbete (Tatar börəyi), lavaşlı Büryan, Kıyqaşa, Qozlu, xaşxaşlı çörək, Ləbləbi qurabiyələridir.

Çeviri:
Dr. Öğr. Üyesi Ziyafet KASIMOVA

ZEYTUN YAĞLI YARPAQ DOLMASI

4 nəfərlik
Zeytun yağlı yarpaq dolması resepti üçün ərzaqlar
300 qram üzüm yarpağı
1 ədəd limon
4 xörək qaşığı zeytun yağı
1 stəkan qaynar su

Dolmanın içi üçün:

Yarım stəkan zeytun yağı
2-3 ədəd orta ölçüdə baş soğan
1,5 stəkan düyü
1 stəkan qaynar su
1 xörək qaşığı dolmalıq fıstıq (şam fıstığı)
1 xörək qaşığı quşüzümü
1 çay qaşığı duz
1 çay qaşığı istiot
1 çay qaşığı quru nanə

HAZIRLANMASI:

Dolmanın içini hazırlamaq üçün bir qazanda yarım stəkan zeytun yağı qızdırılır. Sürtgəcdən keçirilmiş 3 ədəd soğan azca qızarana qədər qovrulur. Sonra 1,5 xörək qaşığı dolmalıq fıstıq əlavə edilərək qovurmağa davam edilir. 1,5 stəkan düyü ilıq suda 5 dəqiqə saxlandıqdan sonra suyu süzülür və soğan ilə birlikdə qovrulur. Sonra növbə ilə 1 xörək qaşığı quşüzümü, 1 çay qaşığı duz, istiot və nanə əlavə edilib qarışdırılır. Üzərinə təxminən 1 stəkan qaynar su tökülür və hazırlanan iç 5 dəqiqə vam odda bişirilir. Duza qoyulmuş üzüm yarpaqlarının iç tərəfi açılır. Hər yarpağın orta hissəsinə təxminən bir çay qaşığı hazırlanan içdən qoyulur. Yarpaqların qıraqları içəriyə qatlanaraq uc hissələrinə doğru uzununa möhkəm şəkildə bükülür. Hazırlanan dolmalar sıra ilə yan-yana düzülür. Halqa şəklində doğranılan limon dolmaların üzərinə düzülür. Bişirilən vaxt dolmaların açılmaması üçün onların üzərinə düz bir boşqab qoyulur. Qazana 1,5 stəkan qaynar su və 2 xörək qaşığı zeytun yağı əlavə etdikdən sonra vam odda 35 dəqiqə bişirilir. İlıq və ya soyuq şəkildə süfrəyə verilir. Nuş olsun.

Başkurdistan

YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ

Çeviri:
Dr. Akhat SALIKHOV

ЮНЫС ӘМРӘ

ИНЕШ

Юныс Әмрә 1240(1)–1320(1) – йылдарҙа йәшәгән төрөк суфый шағиры. Сығанаҡтарға ҡарағанда, моғайын, Иҫкешәһәр өлкәһе Михалычжык районы Сарыкөй ҡасабаһында тыуа, йәшлеген шунда үткәрә. Анкара өлкәһе Наллыхан районы Әмрәм Солтан мәхәлләһендә йәшәүсе заманының күренекле шәйехе Тапдуҡ Әмрәнең шәкерте була, ҡырҡ йылдан ашыу шул ҡасабала йәшәй. Рухи тәрбиәһен тамамлағандан һуң киренән үҙенең тыуған ауылы Сарыкөйгә ҡайта. Ҡайһы бер ваҡыттарҙа бер үҙе йә иһә шәйехе Тапдуҡ Әмрә менән бергә Анатолия, Урта Көнсығыш, Әзербайжан һәм Румели яҡтарына сәйәхәт ҡылған Юныстың яҙмышы изгеләрҙең тормош хикәйәһе эсендә юғалып ҡала. Уның хаҡында яҙылған нәмәләр риүәйәттәрҙән алынған бер-нисә мәғлүмәттән ғибәрәт.

ЮНЫС ӘМРӘНЕҢ ТОРМОШО

Юныс Әмрә – төрөк мәҙәниәт тарихының күренекле шәхесе. Сөнки ул тарихта бөтә ғалимдар кеүек ҡылдарҙа, күңелдәрҙә һәм әҫә теле төрөксәлә яңылыҡтарҙы башлатыусы кеше. Уның әһәмиәтен аңлар өсөн ул ижад иткән әҫәрҙәр менән танышырға кәрәк.

Юныс Әмрәнең дастан кеүек тормошона ҡарарған тәүге киң мәғлүмәт Оҙон Фирҙәүеси (918 һижри/1512 милади й.ү.) яҙған “Виләйәтнамә-и Хажи Бикташ-и Вәли” тигән әҫәрҙә урын ала. Уның буйынса, Юныс Сарыкөйҙә йәшәүсе, ер эшкәртеү менән шөғөлләнеүсе фәҡир кеше була. Тәүҙә бойҙай алыу өсөн Сулуджаның Ҡараһөйүк ауылына бара, күпмелер ваҡыт Хажи Бикташ-и Вәли янында ҡала, кире ҡайтырға уйлағас, Хажи Бикташ уға бойҙай урынына тын алып ҡайтырға тәҡдим итә. Тик Юныс ризалашмағас, уға үҙе теләгән тиклем бойҙай биреп оҙата. Ауылына яҡынлашҡан ваҡытта хикмәттең төбөнә төшкән Юныс, бойҙай бер көн бөтәсәген, тындың бөтмәйәсәген уйлап, киренән тәккәгә килә. Хажи Бикташ-и Вәлиҙән рухи өлөш (насип) биреүен һорай. Хәл Хажи Бикташ-и Вәлигә белдерелгәс, ул “Бынан һуң булмай. Беҙ ул йоҙаҡтың аскыстарын Тапдуҡ Әмрәгә бирҙек, барып өлөшөн алһын” ти һәм уны Тапдуҡ Әмрәгә ебәрә. Юныс Тапдуҡ Әмрә янына барып хәлде аңлата. Тапдуҡ Әмрә хәленең уға рухи белдерелеүен, хеҙмәт иткән хәлдә рухи өлөшөн аласағын әйтә. Юныс дәргаһҡа ҡырҡ йыл буйына утын менән һыу ташый. Изгеләр мәжлесенә ҡыйыш ярамаҫ тип уйлап, тәккәгә тик төҙ утын килтерә. Шул йылдарҙа шәйехе Тапдуҡ Әмрә менән бергә йә бер үҙе Анатолия, Әзербайжан һәм Румели буйлап сәйәхәт итә.

Румдың камиллыҡҡа ирешкәндәре Тапдуҡ Әмрә тәккәһендә оло мәжлес ҡорған бер көндө Юныс Әмрә менән бергә Юныс-и Гүйәндә тигән тағы бер Юныс та була. Тапдуҡ Әмрә шатланып Гүйәндә Юныҫҡа: “Юныс, илаһи йырла” тигән. Әммә Гүйәндә Юныс был һүҙҙәрҙе ишетмәгән. Тапдуҡ ошо һүҙҙәрен тағы өс тапҡыр ҡабатлаһа ла Гүйәндә Юныс ишетмәгән. Шунан ул Юныс Әмрәгә боролоп: “Юныс, ваҡыт етте, һинең күңел хазинаңдың йоҙағын астыҡ, насибыңды алдың, Хажи Бикташ ишара яһаған рухи ярҙам етеште, әйҙә һин йырла!” тигән. Күңеле асылған, күҙҙәренән пәрҙә ҡалҡҡан Юныс шатланып йырлай башлай. Ул илаһиларҙы Тапдуҡ Әмрә: “Йырла”, тигәндән һуң йырлай башлаған.

ЮНЫС ӘМРӘ

Риүәйәттәргәкарағанда,ЮнысӘмрәшәйехеТапдуҡтың ҡыҙына өйләнә, уларҙың бер улы һәм ике ҡыҙы тыуа. Бер ваҡыт Тапдуҡ Әмрәнең тәккәһен ташлап киткән Юныс, кире ҡайтып, тәккә тупһаһына ятып, хатаһын ғәфү иттергән. Шуның өсөн уны “беҙҙең Юныс” тип атағандар. Башҡа бер риүәйәт буйынса, Юныс Әмрә ғилем өйрәнеү өсөн мәҙрәсәгә китһә лә уҡыуын ташлап, үҙен ғилем (ғашыҡ) һәм тасауыф юлына бағышлай. Сығанаҡтарҙа Мәүләнә Йәләлетдин-и Румиҙың Юныс хаҡында: “Мәғәнәүи маҡамдарҙың ҡайһыныһына барһам да унда төркмән Юныс эҙен күрҙем” тип әйткән, ти.

Халыҡ риүәйәте буйынса, Юныс өс мең шиғыр сығарған. Тик һуңыраҡ Мулла Ҡасим тигән бер суфый дини ҡағиҙәләргә ҡаршы булған өсөн мең шиғырын яҡҡан, тағы бер мең шиғырын һыуға ташлаған, ҡалған мең шиғырын уҡыған ваҡытта үҙенең исемен күреп, ҡайғырып, тәүбә итеп, Юныс Әмрәнең вәли булыуына ышанған. Был бәйет ошондай:

“Дәрүиш Юныс был һүҙҙе кәкере-бөкөрө һөйләмә,
Һине яуапҡа тартҡан бер Мулла Ҡасим килер”.

Халыҡ араһында әйтелгәнсә, яғылған мең шиғырҙы күктә фәрештәләр, һыуға ырғытылған мең шиғырҙы балыҡтар, ҡалған мең шиғырҙы кешеләр уҡый.

ЙӘШӘГӘН ДӘҮЕРЕ

Юныс Әмрә – XIII–XIV быуаттарҙа йәшәгән мосолман төрөк суфыйы. Ул Мәүләнә Йәләлетдин Руми, Хажи Бикташ-и Вәли, Аһи Әврән, Сәйет Мәхмүт Һайрани кеүек мәшһүр мосолман төрөк ғалимдары менән бер ваҡытта йәшәй. Милади 1240 йәки 1241 йылда Урта Анатолияла Сивриһисар эргәһендәге Сарыкөй ауылында тыуған Юныс 1320 йәки 1321 йылда һикһән йәш тирәһендә шул уҡ тыуған ерендә вафат була.

БЕЛЕМЕ

Боронғо сығанаҡтарҙа Юныс Әмрә уҡый-яҙа белмәй тип әйтелә. Фуат Көпрүлү, Абдулбаҡи Гёлпынарлы һәм Фаруҡ Ҡәдри Тимурташ кеүек яңы дәүерҙә йәшәгән тикшеренеүселәрҙең ҡайһы берҙәре уның мәҙрәсә тамамламаһа ла белем алмайынса бындай әҫәрҙәр ижад итә алмаясағын, шуның өсөн мотлаҡ ниндәйҙер белем алыуы тураһында яҙалар. Юныс шиғырҙарында “әлиф тә уҡыманым, жим дә” йәғни “алифба уҡыманым” ти. Тағы ла “Ул дуҫ миңә өмми (уҡымаған) тигән, исемемде Юныс тигән” юлдарында үҙенең белеме булмауын асыҡ күрһәтә.

СӘЙӘХӘТТӘРЕ

Йыйынтығындағы бәҙзе бәйеттәре һәм мәнкибәләре буйынса Юныс Әмрә бик күп сәйәхәт итә, “Өҫкө илдәр” тип атаған Әзербайжанға тиклем етә. Илдән илгә йөрөп, булмыштың һәм хәҡиҡәттең серен эҙләүен, Румелиҙа һәм Шамда үҙе кеүек бәндә таба алмауын, сит илдәрҙә ғашиҡ булып Мәжнүн кеүек гиҙеүе, Шираз, Бағдат, Тәбриз, Нахичеван тигән ҡалаларҙы күргәс, Анатолияның ҡайһы бер илдәрендә ҡунаҡ булып, тыуған иленә яҙғыһын ҡайтыуы тураһында һөйләй:

Кайсери, Тәбриз вә Сивас, Нахичеван вә Мараш, Шираз,
Күңел һиңә Бағдат якын ғәләмдәрҙә диуанаһың.

(Кайсери, Тәбриз, Сивас, Нахичеван, Мараш, Шираз йәки башҡа ҡалала... Уларҙы алыҫ яҡтарҙамы тип уйларһың. Эй, күңел, Бағдат тигән ер шундай яҡында. Һин бөтөн ғәләмдәрҙә даими Аллаһы Тәғәлә хозурында, Хаҡ менән бергәһең.)

*

Гиҙҙем Урум һәм Шамды,
Бөтә Өҫкө илдәрҙе,
Теләһәмдә табалманым
Миндәй ғарип бәндәне.

(Анатолия, Балҡан, Шам һәм Әзербайжанды тулыһынса гиҙҙем. Минең хәл-ҡхүәләмде һорашырлыҡ кеше менән танышырға теләнем. Бик ныҡ теләһәм дә үҙем кеүек кешене осратманым.)

*

Юныстың сәйәхәттәренең сәбәптәре, уларҙы нисек һәм нисә тапҡыр ҡылыуы тулыһынса билдәле булмаһа ла тәриҡәттәр заманында гиҙеү суфыйҙарҙың тормошонда нәфсе тәрбиәләүҙә мөһим бер элемент була. Бынан тыш Юныстың шәйехе Тапдуҡ Әмрәнең ғаиләһе йәки тәриҡәт силсиләһе яғынан Әзербайжан менән бәйләнеше булған өсөн “өҫкө илдәр”ҙә йөрөүе бушға тугелдер. Шулай уҡ Юныс Тапдуҡ Әмрә менән бергә Румелиҙы үтеп, Сары Салтыҡ төҙөгән, хәҙерге Болгария сиктәре эсендә ҡалған Варна завияһына ла бара.

ШӘЙЕХЕ

Юныс Әмрәнең шәйехе Тапдуҡ Әмрә була. Тик уның ниндәй тәриҡәттән булғаны аныҡ билдәле түгел. Был мәсьәләгә ҡарата төрлө ҡараштар әйтелә. Ҡайһы бер тикшеренеүселәр Юныстың тәриҡәттәге пирҙәрен (шәйехтәрен) Хөрәсәнгә бәйләп, Нәкши, Хәлүәти, Мәүләүи булыуы хаҡында йәки Ҡадирли ағзаһы тип әйтә. Улар араһынан күберәк мәүләүилек менән бикташилыҡ тәриҡәттәре тип уйлайҙар. Юныс үҙенең диуанында Тапдуҡ Әмрә, Бараҡ Баба һәм Сары

ЮНЫС ӘМРӘ

Салтыҡ кеүек заттарҙан насип алыуын белдерә. Әбүл-Хәйер Руми тарафынан яҙылған “Салтыҡ-намә”лә Тапдуҡ Әмрәнең Сары Салтыҡ һәм Юныс Әмрә менән осрашыуын хәбәр итә. Тапдуҡ Әмрәнең Наллыхандағы дәргаһында булған осрашыуҙан һуң Юныстың Сары Салтыҡ менән Бараҡ Бабанан насипланыуы тураһында телгә алыныуы тикшеренеүселәрҙе яңылыштырып, Юныстың һәм Тапдуҡтың силсиләләрен Сары Салтыҡҡа тоташтырыуҙарына сәбәп була. Шул замандың сығанаҡтарынан асыҡ күренеүенсә, Сары Салтыҡ Мәхмүт Һараниҙың хәлифәһе булған Рифаийә тәриҡәтендә тәрбиәләнгән. Шуның өсөн Юныс Әмрә, Тапдуҡ Әмрәнең Сары Салтыҡ менән булған мөнәсәбәттәре мәғәнәүи дуҫлыҡ арҡаһында була, тип уйларға кәрәк.

Юныс Әмрә һәм Тапдуҡ Әмрәнең бикташи тәриҡәте ағзаһы булыуы хаҡында ла бик күп төрлө фекерҙәр әйтелә. Бәғзе сығанаҡтар Хажи Бикташ-и Вәлигә тоташҡан Юныс һәм Тапдуҡ Әмрәне Хажи Бикташ-и Вәлиҙең Әхмәт Йәсәүи менән бәйләнеше аша Йәсәүиә тәриҡәте ағзаһы итеп күрһәтә. Әхмәт Йәсәүиҙең 1166 йылда вафат булыуын, Хажи Бикташ-и Вәлиҙең иһә 1210 йылдарҙа тыуғанын күҙ уңында тотҡанда “Вилайәт-нәмә”нең яңынан тикшерелеүе кәрәк икәне аңлашыла. Бында яҙылғандарға таянып, Хажи Бикташ-и Вәлиҙең Әхмәт Йәсәүиҙең дәрүиштәре араһында урын алыуын ҡабул итеү мөмкин түгел. Телгә алынған мәғәнәүи бәйләнеш дөрөҫ булһа, Йәсәүи менән Хажи Бикташ араһында Лоҡман-и Пәрәндә менән бер-нисә исем тағы булырға тейеш. Юныс Әмрә шиғырҙарында Хажи Бикташ-и Вәлиҙе туранан-тура телгә алмай. “Вилайәт-намә”лә Тапдуҡ Әмрәнең Хажи Бикташ-и Вәли менән мөнәсәбәтенә урын бирелһәләбыл мөнәсәбәт Тапдуҡтың Хажи Бикташ-и Вәлигә барып тоташыуын күрһәтмәй. Һөҙөмтәлә, Хажи Бикташты һис телгә алмаған Юныс бикташи ағзаһы түгелдер. Хатта Сары Салтыҡтың, Бараҡ Бабаның һәм Тапдуҡ Әмрәнең дә Хажи Бикташ-и Вәли менән бәйләнеше юҡ. Юныс һәм Тапдуҡ Әмрә, каләндәри тип аталған дәрүиш шиғыр һәләтенә эйә булһа ла, йәшерен сер эҙләүсе батыни ҙа түгел. Юныс сәйәхәт иткән ваҡытта ҡунаҡта булған Өҫкө Әзербайжандағы Ибраһим Заһид Гейланиға (1282 й.ү.) тоташтырылған Заһидиә һәм унан алдараҡ булған Әбү Хавс Гүмәр Сухравәрдигә (1234 й.ү.) барып тоташҡан Сухравәрдиә тирәһендәге Тапдуҡ Әмрә һәм уның аша Анатолия менән ҡыҙыҡһыныуы күренә. Был ҡыҙыҡһыныуҙы күрмәү мөмкин түгел. Юныстың сәйәхәте ваҡытында Тәбриздән Нахичеванға, унан Гахҡа барыуы йә Анатолиянан Гахҡа, шунан Нахичеванға һәм Тәбризгә үтеүен иҫәпкә алһаҡ, был сәйәхәттең Тапдуҡтың килгән урынына бәйле икәне аңлашыла. Бөгөн Гахта Тапдуҡ һәм Юныс Әмрәнең мәғәнәүи мираҫы йәшәүен дауам итә. Һөҙөмтәлә Юныс Әмрә һәм Тапдуҡ Әмрәнең Бараҡ Баба аша Сары Салтыҡҡа һәм унан Сәйет Мәхмүт Һайраниға йәки Хажи Бикташ-и Вәлигә барып еткән бер рухи бәйләнеш менән туранан-тура бәйләнеше юҡ. Хәҙрәт-и Мәүләнә менән осрашһа ла был күңел өсөн эшләнгән осрашыу була. Беҙҙең фекеребеҙсә, Тапдуҡ Әмрәнең рухи силсиләһен “Өҫкө илдәр” тип аталған Әзербайжанда Хөрәсәндең камиллыҡҡа ирешкәндәре араһында эҙләү иң дөрөҫ юл була. Был тема буйынса яңы мәғлүмәт һәм документтар табылмайынса бер

ниндәй зә фекерзе алға һөрөү мөмкин түгел.

ВАФАТЫ

Юныс Әмрә шиғырзарында үзен “шағирзар хужаһы (остазы)”, “бер ғашиҡ хужа” тип билдәләп, оҙон ғүмер итеүенәйтә.Юныстыңвафатйылынаһәмҡәберенәбәйле мәғлүмәттәр оҙон йылдар буйына бәхәсле тема булып ҡала. Тикшеренеүселәрзең бер өлөшө Юныс Әмрәнең үлгән йылын Бурсала йәшәгән Ашыҡ Юныстың (1439 й. ү.) вафат йылы менән бутай. Ашыҡ Юныс – башҡа бер кеше. Баязит дәүләт китапханаһында һаҡланған бер документта (ҡарағыз: Mecmûa, № 7912) Юныстың тыуған, үлгән йылдары, йәше асыҡ итеп күрһәтелгән. Уның буйынса 1340/1341 йылда Сарыкөйзә (хәзерге Иҫкешәһәрзең бер мәхәлләһе булған Юныс Әмрәлә) тыуған, 81 йәки 82 йәшендә 1321 йылда вафат булған. Икенсе яҡтан, Анатолияның бик күп урындарында һәм Әзербайжанда Юныстыҡы тип иҫәпләнгән ҡәбер һәм урындар бар. Был урындар Юныстың сәйәхәт иткән ваҡытта зекер һәм әңгәмә мәжлестәренә ҡатнашҡанын, уны яратыуҙы һәм шул урындарза иҫтәлеге йәшәтелеүен күрһәтә. Бәлки ҡайһы бер сәйәхәттәрендә шәйехе Тапдуҡ Әмрә менән бергә булғандары өсөн был урындарҙа икәүһенең хәтирәләре йәшәтеләлер.

XX быуат баштарынан алып Юныс Әмрә ижадын өйрәнеү киңәйә бара. Анатолияның төрлө урындарында Юныстың ҡәбере тип аталған урындар түбәндәгесә: Иҫкешәһәрзең Михаллычҙык районына ҡараған Юныс Әмрә мәхәлләһе, Ҡараман, Аҡсарайҙағы Уртакөй, Бурса, Манисаның Кулалағы Әмрәсолтан мәхәлләһе, Эрзурумдағы Дутчу (Дүзжү) ауылы, Ыспарталағы

ЮНЫС ӘМРӘ

Кечиборлу, Афйондағы Сандыҡлы, Анҡараға ҡараған Наллыхан ҡасабаһының Әмрәсолтан мәхәлләһе, Үнйә һәм Сивас. Бынан тыш Әзербайжандың Гах өлкәһендә лә бер урын бар. Шуларҙыр тәүге өсөһө Юныстың ысын ҡәбере тип танылыу өсөн дәғүә итә. Шуның өсөн бәҙзе ваҡыттарҙа ошо мәсьәлә буйынса оло бәхәстәр була. Күп кенә сығанаҡта Юныстың ҡәбере Сивриһисар янындағы Сарыкөйҙә (хәҙерге исеме: Юныс Әмрә мәхәлләһе) тип әйтелә. Сарыкөйҙәге ҡәбер Анҡара-Иҫкешәһәр тимер юлы төҙөлгән ваҡытта 1946 йылдың 6 майында асыла, ҡәберҙә булған әйберҙәр икенсе бер урынға ваҡытлыса ерләнелә. 1970 йылда хәҙерге көндә билдәле булған мавзолейға яңынан ерләнә. Юныстың ысын ҡәбере ошонда. Башҡа ҡәберҙәр иһә – Юныскa бағышланған урындар йәки башҡа Юныстарҙың кәшәнәһе.

ӘҪӘРҘӘРЕ

Юныс Әмрәнең билдәле ике әҫәре бар. Икеһе лә шиғырҙар йыйынтығы.

1. Рисаләтү’н-Нусхийә

“Рисаләтү’н-Нусхийә/Өгөт китабы милади 1307 йылда мәснәүи назым рәүешендә яҙыла. Барлығы 600 бәйет. “Өгөт китабы” Юныс Әмрә мәғәнәүи юл күрһәткән шәкерттәренә йәғни сәйр-ү сүлүк әһленә әйтелгән өгөттәрҙән ғибәрәт. Шағирҙың илаһиҙары менән сағыштырғанда улар ҡайтышыраҡ. Анатолия киңлектәрендә яҙылған суфыйсылыҡ тураһында тәүге китаптарҙың береһе. Китапта нәфсенең үпкә, ҡыҙғаныу, үс һәм тәкәбберлек кеүек сифаттар менән көрәшеү юлдары алты бүлектә символик ысул менән бирелгән.

Улар түбәндәгесә:
Рух һәм аҡыл,
Тәкәбберлек һәм ҡәнәғәтлек,
Үпкәләү һәм ғазап,
Сабырлыҡ,
Һаранлыҡ һәм хөсөт (ҡыҙғаныу),
Ғәйбәт һәм ялған.

2. Диуан

Юныстың диуаны “Рисаләтү’н-Нусхийә” менән бергә 1307 йылда әҙерләнгән. Бөгөнгәсә килеп еткән диуан нөсхәләренең иң боронғоһо XIV быуатта яҙылған. Һуңыраҡ ваҡыттарҙа күсерелгән диуандарҙа “Юныс” псевдонимлы башҡа шағирҙарҙың да шиғырҙары индерелеүе күҙәтелә. Юныстың илаһиҙары әйтелеп, яҙылған көндән алып телдән телгә күсеп, яттан һөйләнеп йөрөй башлай. XIV быуаттан башлап румели абдалдары (дәрүиштәре) аша Ғосманлы еңеүҙәре менән бергә бөтә төрөк, мосолман географияһына тарала. Яңы үҙәктәрҙә һәм урындарҙа Юныстың көйгә һалынған илаһиҙары йырланыуы билдәле. Уларҙың йоғонтоһо әлеге көндә лә дауам итә. Юныс бигерәк тә төркиҙәр йәшәгән географияла берҙәмлек, һөйөү һәм әхләк фәлсәфәһенең уртаҡ теле булған.

Юныстың билдәле 417 шиғыры бар. Был һан яңы тикшеренеүҙәрҙең һөҙөмтәһенә ҡарап аҙайыуы йәки артыуы ихтимал. Шиғырҙарының күбеһе ижекләп (һәжә вәзене) яҙылған. Анатолияла төҙөлгән тәүге шиғыр китабы уныҡы. Шулай уҡ Юныс Әмрә менән бергә “илаһи илһам” менән шиғыр яҙған суфыйҙарҙың шиғыр китаптарына “Диуан-и илаһиәт” тип әйтелә. “Илаһи” тип саф Аллаһ ғишҡы менән эсенә бер ниндәй нәфсе теләге индерелмәгән шиғыр атала. Бынан тыш Юныс Әмрәнән һуң “илаһи” музыка термины булараҡ та ҡулланыла.

Юныс Әмрә – яҙған шиғырҙары менән көнбайыш төрки теленең йәғни уғыҙ төркисәһенең әҙәбиләшеүендә үтә мөһим роль уйнаған тәүге төрөк шағиры. Ул ҡулланған һүҙҙәр, һүҙбәйләнештәр, уларға һалынған мәғәнә һәм метафоралар төрөк теленең әҙәби тел хәленә килеүендә бөйөк баҫҡыс булып тора. Ысынлап та был Юныслы башҡа суфый шағирҙарҙан айырып торған үҙенсәлек. Нигеҙҙә Юныс Әмрәне үҙенән һуң килеүсе төрөксә ижад иткән суфый шағирҙарының алым буйынса атаһы тип әйтеп була. Ул үҙенән алдағылар һөйләй алмаған серҙәрҙе әйтә алған, быны башҡарғанда көнкүрештә көндә кулланылған һүҙ, мәғәнәләргә өр-яңы яңғыраш, мәғәнәләр биреп, төрөк телен киңәйтә. Уның тел һәм алым ҡоросыһы булыуын үҙенән һуңғаһаған йоғонтонан аңларға мөмкин. Юныстан алда һүҙле әҙәбиәте булһа ла көнбайыш төрки телендә тәүге иң матур шиғырҙарҙы Юныс барлыҡҡа килтерә. Ул һүҙ байлығын оҫта файҙаланып, телде сәнғәт кимәленә еткереп, төрөксә өр-яңы суфыйсылыҡ теле ижад итә. Юныс үҙе йәшәгән дәүерҙә халыҡ ҡулланған бәҙзе гәрәпсә, фарсыса һүҙҙәрҙе ҡуллана, уларҙы ҡулланғанда күпселек ваҡытта төрки телдәре фонетикаһына яраҡлаштыра. Бынан тыш уның диуанында бөгөн ҡулланылмаған күпмелер архаик һүҙ осрай. Шиғырҙарында үҙ заманының мәҙәниәтен яҡтыртҡан дини термин һәм һүҙҙәр янында бик күп халыҡ теленән алынған әйтемдәр һәм һүҙҙәр бар. Юныс Әмрәнең диуаны бөгөнгә

тиклем түбәндәге тикшеренеүселәр тарафынан нәшер ителде: Борхан Y. Тупраҡ (Юныс Әмрә диуаны. I-III. Истанбул, 1933-1934.); Нажи Ҡасим, (Тулы һәм камил Юныс Әмрә диуаны, Истанбул, 1969); Абдулбаҡи Гёлпынарлы, (Юныс Әмрә диуаны. I. Истанбул, 1943; II-III. Истанбул, 1948; Юныс Әмрә, Рисәләт әл-нөсхиә һәм Диуан. Истанбул, 1965); Фаруҡ Ҡадри Тимурташ, (Юныс Әмрә диуаны. Истанбул, 1972; Анҡара, 1980); Мостафа Татжы, Юныс Әмрә диуаны. I: Тикшеренеү. Анҡара,1990; Юныс Әмрә диуаны. II: Тәнҡитле текст. Анҡара, 1990; Юныс Әмрә Әҫәрҙәр, Юныс Әмрә диуаны – Тәнҡитле текст, Истанбул, 2008; Мостафа Татжы, Юныстың гөл баҡсаһынан. T. I-II, Анҡара, 2013; Юныс Әмрә диуаны, 2019).

ҠАРАШТАРЫ

Юныс Әмрә – төрөк суфыйсылыҡ әҙәбиәтендә үҙенең исеме менән аталған ысулдың ҡороусыһы. Ул Төркөстанда Әхмәт Йәсәүи тарафынан башланған хикмәт традицияһын Анатолияла илаһиҙары менән дауам иттерә. Шиғырҙары үзе йәшәгән заманда уҡ телдән күңелдәргә үтеп инеп, тулҡын-тулҡын булып, киң географияла көйләнеп әйтерлек хәлгә килә. Тәүҙә Анатолия менән Румелиҙа төрөксә белһә лә белмәһә лә яратылған, ғилемгә һыуһаған кешеләрҙең күңелдәренә дауа булған илаһиҙары бөгөнгө көндә лә йырлана. Юныстың шиғырҙары яҙырға еңел кеүек күренһә лә яҙыуы ауыр булған тәрән мәғәнәле шиғырҙар. Ул аҙ ғына һүҙ менән күп нәмәне аңлата алған шағир. Шуның өсөн унан һуңғы йөҙәрләгән шағир уның йөгөнтоһон кисерә. Ислам диненең хәҡиҡәтен тәрәндән аңлап йәшәгән был бөйөк шағир, илаһиҙарында ғишыҡ биргән шатлыҡ менән бөтә кешеләрҙе һөйөү, ҡәрҙәшлек, мәрхәмәт һәм шәфҡәткә, берҙәмлеккә, әйберҙең асылына саҡыра, уларға кеше булыуҙың, үҙеңде белеүҙең, Хаҡҡа етеүҙең юлдарын аңлата. Юныҫы башҡа фәлсәфә күҙлегенән ҡарап, пантеист, мистик йәки гуманист тип ҡабул итеүҙе

йәки был ҡараш вәкилдәренә яҡын тип күреүҙе дөрөҫ тип әйтеп булмай. Юныс мосолман суфыйы һәм нәфсеһен тәрбиәләп ғишыҡ (Аллаһты таныуға) һәм ғилемгә еткән. Уның ҡараштары йәшәү барышында барлыҡҡа килгән ҡараштар. Ысынында Юныстың һөйөүгә нигеҙләнгән донъяға ҡарашы кешене һәм әйберҙе һөйөү нөктәһендә ҡалмайынса Аллаһу Тәғәләне һөйөүгә барып тоташа. Уның һөйөүе бер телемдән бөтөнгә, бөтөн барлыҡты эсенә алған иланһи һөйөүгә әйләнә. Шиғырҙарында тирә-яғынан, тәбигәттән, кешелек ҡиммәттәренән ҡайһы бер үрнәктәр килтерһә лә Юныс бер ваҡытта ла донъяуи нәмәләр теләмәгән. Вәхдәт-и вүҗүд аңлайышы менән йәшәгән Юныс әйбер һәм кешегә Хаҡтың нуры менән ҡарай. Ул аңлатҡан кеше Хәҙрәти Пәйғәмбәрҙең үҙендә күрелгән? һәм үҙе “ир кеше” тип атаған “инсан-и камил” (“камил кеше”). Был кеше, яратылыуҙың маҡсаты булған иланһи әхлаҡҡа етеп, барлыҡтың иң юғары нөктәһендә урынлашҡан. Юныстың фекеренсә, әхлаҡ – Хаҡтың нуры менән бергә күреү. Камил кеше ғишыҡ менән Аллаһҡа етә, иланһи әхлаҡ менән әхлаҡланған кеше. Юныс Әмрә шиғырҙарында инсан-и камилдың өҫтөн үҙенсәлектәрен һанап, кешеләрҙең был мәртәбәгә етеүен теләй, уларҙы һөйөүҙән башлап хәрәкәт итергә саҡыра. Юныстың биргән бөтә өгөттәре үҙ нәфсеһе тәжрибәһенә таяна. Кешегә кәңәш иткән ғишыҡ һәм белем юлы ысынында үҙенең тәжрибәләренән башҡа нәмә түгел. Тапдуҡ Әмрә күрһәткән юлдан йөрөп, ул Мөхәммәди белеменең төҫөн алған һәм Хоҙайҙың серенә еткән. Һөҙөмтәлә Юныстың шиғырҙары – нәфсе тәрбиәһенән үтеп, телен дә күңел теле хәленә килтергән камиллыҡҡа ирешкәндең шиғырҙары. Шуның өсөн төрөксәнең “иланһи” тауышы булған да инде Юныс.

ЮНЕСКО – 2021: “ЮНЫС ӘМРӘ ЙЫЛЫ”НА ТАБАН

Юныс Әмрә, иланиҙары һәм шул иланиларға яҙылған йөҙәрләгән көйҙәре менән мәҙәниәтебеҙҙә тәрән эҙ ҡалдырған шәхес. Кешелектең ул ҡалдырған мәҙәни мираҫҡа һәр ваҡыт ихтияжы бар. Ул кешелекте “Яратҡанды яратҡан өсөн һөйөргә” өйрәтте. “Килегеҙ, танышайыҡ, эште еңеләйтәйек” тип берҙәмлеккә саҡырҙы. “Һөйәйек, һөйөләйек” тип донъяның бер кемгә лә ҡалмаясағын белдерҙе. Дәғүәһе булмаясағын әйтеп китте. Шиғырыбыҙ, телебеҙ унан һуҡ алды. Көйгә һалынған шиғырҙары менән ҡолағыбыҙҙың керен таҙартты. Уның хаҡында тиҫтәләгән китаптар яҙылды. Тормошо төрлө пьесалар, телевизион фильмдар, сериалдарҙа һәм бер нисә романда яҡтыртылды. Күптән түгел ТРТ (Төркиә радио, телевидение ойошмаһы) ярҙамында тәржемә ителгән, Мәхмәт Боздаҕ режиссерлығында, Мостафа Татжының фәнни-әҙәби консультантлығында һәм Исы Йылдыз сценарийы буйынса төшөрөлгән 44 сериялы “Ғишыҡ юлы: Юныс Әмрә” сериалының күрһәтелеүе бик күп өлкәләрҙә ҙур йоғонто яһаны. Ниһәйәт, киләһе 2021 йыл Юныс Әмрәнең вафатының 700 йыллығы айҡанлы ЮНЕСКО тарафынан Юныс Әмрә йылы тип иғлан ителде.

ИЛАһИҘАР

İşidin ey yârenler aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer

Taş gönülde ne biter dilinde ağu tüter
Niçe yumşak söylese sözü savaşa benzer

Aşkı var gönül yanar yumşanır muma döner
Taş gönüller kararmış sarp-katı kışa benzer

Ol sultân kapusunda ol Hazret tapusunda
Âşıkların yıldızı her dem çavuşa benzer

Aynı hırs ol olmuşdur nefsine ol kalmışdır
Kendüye düşmân olmuş yavuz yoldaşa benzer

Aşkdır kudret körüğü kaynadır âşıkları
Niçe kapdan geçirir andan gümüşe benzer

Âşık gönlü dölenmez mâşûkın bulmayınca
Karârı yok dünyâda pervâzı kuşa benzer

Münkir sözünü bilmez sözü ileri varmaz
Neye teşbîh edersin anlanmaz düşe benzer

Geç Yûnus endîşeden ne gerek bu pîşeden
Ere aşk gerek önden andan dervîşe benzer

Эй, күңел дуҫтарым, тыңлағыҙ! Тәңре һөйөүе ҡояшҡа оҡшай. Ниндәй генә күңелгә инһә лә ул уны яҡтырта. Мөхәббәтһеҙ күңел ҡаты, килбәтһеҙ, юныуы ауыр бер таш кеүек була.

Таш кеүек ҡатҡан күңел баҡсаһында нимә йәшәрә ала? Әлбиттә бер ниндәй ҙә сәскә үҫмәҫ! Бындай кешенең ауыҙынан бөтәһен дә ағыулаған һәҙәр сыға. Ундай кеше ни тиклем йомошаҡ һөйләшһә лә һүҙәре һуғышҡан кешеләрҙең аҡырышыуы кеүек шау-шыулы, рәнйетеүсе һәм ҡаты була.

Ғишыҡҡа төшкән күңел яна. Йомошап ирегән балауыҙ кеүек була. Ғишыҡтан мәхрүм булған таш кеүек ҡаты күңелдәр иһә йәшәүе ауыр ҡаты, ҡара ҡышҡа оҡшай.

Ул күңел солтаны ҡапҡаһында хеҙмәт итеүсе, уға ҡол булған ғашиҡтарҙың йондоҙҙары ялтырай, йәғни улар бәхетле кеше. Улар һарай ҡапҡаһының һаҡсылары кеүек күңел падишаһын һәр мәл күреүҙәре мөмкин.

Эсендә насар теләге булған, нәфсенә буйһонған кеше ысынында башҡаларға түгел, үҙенә дошман була. Уның нәфсе үҙенә зарар бирә, ҡасан нимә эшләүе билдәле булмаған насар юлдаш кеүектер. Шуның өсөн уяу булырға кәрәк.

Ғишыҡ, ғашиҡтарҙың күңеле – тимерсе күрегенең тимерҙе ҡыҙҙырып иретеүе кеүек, ҡыҙҙырып иреткән күреккә оҡшай. Был хәл ғашиҡтарҙы бер хәлдән икенсеһенә әйләндереп, таҙарта, һөҙөмтәлә саф көмөшкә оҡшата.

Ғашиҡтың күңеле һөйөклөһөн тапҡанға тиклем ҡарар бирмәй. Уның бындай хәле ҡарар бирә алмайынса, һауала ҡанат ҡағып торған, ботаҡҡа ҡуналмаған ҡош кеүек.

Ғишыҡты һәм ғашиҡтың илаһи хәлен инҡар иткән кеше ни әйткәнен белмәй. Һүҙенең бер ниндәй ҙә тәьҫире юҡ. Уның һүҙҙәрен нимәгә оҡшатып була? Улар аңлашылмаған, мәғәнәһеҙ, буш һүҙҙәр кеүек. Уларҙы иғтибарға алып, һөйләргә ярамай!

Эй, Юныс! Бөтә ҡурҡытҡан фекерҙәреңдән ҡотол. Был юлды, шөбһәләреңде ташла. Иргә тәү сиратта ғишыҡ кәрәк. Кеше һуңынан дәрүишкә оҡшай.

Bene m ol aşk bahrîsi denizler hayrân bana
Deryâ benim katremdir zerreler ummân bana

Kâf Dağı zerrem değil ay u güneş bana kul
Aslım Hak'dır şek değil nâm oldu insân bana

Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldir ilim
Hak'dan söyler bu dilim aşk oldu seyrân bana
Yok idi bu bârigâh var idi ol pâdişâh
Âh bu aşk elinden âh derd oldu dermân bana

Âdem yaradılmadan cân kalıba girmeden
Şeytân la'net olmadan arş idi sayvân bana

Diledi göre yüzin işide kendi sözin
Nazar kıldı bir kezin anda verdi cân bana

Doğdu ol dîn metâ'sı andan oldu kamusu
Âdem Halîl ü Mûsâ hüccet ü bürhân bana

Yaradıldı Mustafâ yüzü nûr gönlü safâ
Ol kıldı Hakk'a vefâ andandır ihsân bana

Âşık dilin bilmeyen yâ delidir yâ dehrî
Ben kuş dilin bilirem söyler Süleymân bana

Şerîat ehli ırak eremez bu menzile
Aslım Hakdır şekk değil mürşiddir Kur'ân bana

Yûnus Emrem bu yolda eksikliğin bildirir
Mest oluban çağırır dervîşlik bühtân bana

Мин шул ғишыҡ дингеҙенең ҡошо. Диңгеҙҙәр миңә хайран... Диңгеҙ минең бер тамсым, тамсылар иһә минең өсөн бөтмәҫ бер дингеҙ.

Ҡаф тауы минең тәнем янында бер күҙәнәгем кеүек тә түгел. Ай менән ҡояш эргәмдә ураҡкан, миңә хеҙмәт итеүсе хеҙмәтсе. Минең исемем кеше тип аталды, тик һис шөбһәһеҙ минең асылым Хаҡтыр.

Юлым мине дуҫыма (Хаҡҡа) илтә. Ысын йортом әҙәл мөлкәте (Тәңренең заты). Минең телем Хаҡты һөйләр, телем уның тәржемәсеһе. Сөнки мин ғишыҡ маҡамынан күҙәтәм.

Был ғәләм булмағанда, ул ғәләм падишаһы бар ине. Мин ул падишаһтың ғишығы менән “ah” тип торам. Беләм, минең ҡайғыма дауа ла ҡайғылыр.

Әҙәм (кеше) тыумаҫ борон, йән кәүҙәгә инмәҫ элек, Тәңре шайтанға: “Әҙәмгә сәждә ҡыл” (Баҡара, 34) тип әмер иткәндә шайтан әмергә ҡаршы сыҡмағандан әүәл минең маҡамым ғарш (етенсе күк, Тәңренең заты) ине.

Йәнәб-и Хаҡ әҙәлдә үҙенең йөҙөн күрергә, үҙенең һүҙен ишетергә теләне. Үҙе үҙенә бер тапҡыр ҡараны. Миңә шул ваҡыт йәшәү бирҙе.

Диндең иң ҡиммәтле нәмәһе Мөхәммәд Мостафа ғәләйһиссәләмдең тыуыуылыр. Быға иң матур дәлил инә Әҙәм, Хәлил Ибраһим һәм Муса пәйғәмбәрҙәрҙең яратылыуы һәм тотҡан урындары.

Йәнәб-и Хаҡ үҙенең матурлығын (хөсн-и мотлаҡ) күргәргә теләгәс, йөҙө нурлы, күңеле тап-таҙа һәм затына көҙгө кеүек булған Хәҙрәт-и Мостафаны яратты. Ул, тәңрегә биргән һүҙҙе тота, ҡоллоғон урынына еткерә. Миңә иң бөйөк ихсан уның мәҡамылыр.

Тәңре ғишығының телен белмәгән, уның әйткәндәрен аңламаған кеше йә уйлай белмәгән ахмаҡ, йә тулыһынса материалист кеше. Мин камиллыҡҡа ирешкәндәрҙең “ҡош теле” (мантыҡу't тайр/Нәмл сүрәһе/16) тигән символик телде беләм. Быны миңә Сөләймән пәйғәмбәрҙең мәҡамы әйтте.

Шәриғәт мәҡамындағы кешеләр хәҡиҡәт мәҡамынан бик йыраҡ. Минең асылым һис шөбһәһеҙ Хаҡтыр. Был мәсьәләлә миңә Ҡөрьән юл күрһәтә.

Юныс Әмрә Тәңре юлында камиллыҡҡа етешә алмағас, әлегә камиллыҡҡа етә алмағанын әйтә. Береһе миңә дәрүиш тип әйтеүе йәки үҙемде үҙем дәрүиш тип атауым дөрөҫ түгел. Юныс үҙен юғалтып саҡыра: Мине дәрүиш тип атау ялған була!

Her kime kim dervîşlik bağışlana
Kalbı gide pâk ola gümüşlene

Nefesinden müşk ile anber düte
Budağından il ü şâr yemişlene
Yaprağı dertli içün dermân ola
Gölgesinde çok kademler işlene

Âşıkın gözü yaşı hem göl ola
Ayağından sâz bitip kamışlana

Cümle şâir dost bahçesi bülbülü
Yûnus Emre arada dürrâclana

Береһенә дәрүишлек бирелһә, уның ялған аҡса кеүек юйылған, Тәңренән башҡа фекерҙәр менән керләнгән күңеле яҡтырып, юғары дәрәжәлә ҡайнатылған көмөш кеүек таҙара.

Дәрүишлек бирелгән кешенең тыны йофар һәм ғәмбәр кеүек тәмле еҫтәр сығара. Ул емеш биргән ағас кеүек. Уның ботағындағы емештәрҙән (сөхбәттәрҙә асҡан күңел байлығынан) ҡалалар менән ауылдар йәғни бөтә кешелек файҙа күрә.

Дәрүиш емешле ағас кеүек. Уның япраҡҡа оҡшаған ҡулы рухи ҡайғыларға дауа була. Күләгәһендә ултырған кешеләр, унан файҙаланғандар бик күп хәйерле эштәр эшләр.

Тәңре ғишығының күҙенән аҡҡан йәштәр күл була. Аяғы баҫҡан ҡоро һәм уңдырышһыҙ урындарҙа һаҙлыҡ барлыҡҡа килеп, унда ҡамышлыҡтар үҫә башлай.

Бөтә шағирҙар дуҫтың баҡсаһындағы былбылдар. Юныс Әмрә ҡырғауыл ҡошо кеүек сәйер һәм ғәжәп тауыштар сығарып йөрөй!

Dervîşlik dedikleri hırka ile tâc değil
Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtâc değil

Hırkanın ne suçu var sen yoluna varmazsan
Vargıl yolunca yürü er yolu kalmaç değil

Dersin şeyhim aşk ile yalın ayak baş açık
Er var dirlik dirilmiş yalın ayak aç değil

Durmuş marifet söyler erene Yûnus Emrem
Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş değil

Дәрүишлек тигәндәре, кеше өҫтөнә кейгән кейем, башына кейгән таж түгел. Дәрүишлек – күңел эше. Күңелен дәрүиш иткән кеше кейем менән тажға можтаж түгел.

Һин юлыңдың ҡағиҙәләренә ҡарап хәрәкәт ит. Һинең яңылыш хәрәкәттәреңдә кеймеңдең ниндәй хатаһы булһын! Эй, дәрүиш! Камиллыҡҡа ирешкәндәр юлында йөрөгәндә ҡағиҙәләргә ҡарап йөрө, рухи юлыңа һүҙ тейҙермә. “Ҡара, был дәрүиш булып ҡылана!” тимәһендәр.

Шәйехем! Һин дәрүиштәрҙең ғишыҡҡа эләгеп ялан-аяҡ һәм башы асыҡ (мәжзүп) булыуын йәки булырға тейешлеген әйтерһең. Уларҙың араһында шундай ирҙәр була, ялан-аяҡ, башы асыҡ (мәжзүп) булһалар ҙа хаҡ һәм хәҡиҡәттә тормош көтәләр.

Юныс Әмрәм ярандарға хаҡ һәм хәҡиҡәт тураһында аңлата. Ул юлдаш (салиҡ) менән бер юлда, уның менән һәр төрлө серҙе уртаҡлаша, тик юлды юғалтҡандарға юлдаш түгел.

Gel ey gözüm ağla gülmezem ayruk
Cânım dosta gider gelmezem ayruk

Ne gam bu dünyâda bir kez ölürsem
Anda ölüm olmaz ölmezem ayruk

Varlığım yokluğa değşirmişem ben
Bugün câna başa kalmazam ayruk

Mahabbet bahrinin gavvâsı oldum
Gerekmez Ceyhûn’a dalmazam ayruk

Yanmışam aşkına tâ kül olunca
Boyandım rengine solmazam ayruk

Ko beni yatayım dost eşiğinde
Yeter bir el dahı almazam ayruk

Yansın cânım yansın aşkın oduna
Aksın yaşım aksın silmezem ayruk

Ko beni yanayın göynüklerimle
Kaçan âşık olsam ölmezem ayruk

Dilerem fazlından ayırmayasın
Hocam senden özge sevmezem ayruk

Yûnus âşık durur mâşûkun ister
Dahı hîç nesne istemezem ayruk

Эй, күҙем, әйҙә, ила! Мин башҡа көлә алмайым. Йәнем дуҫҡа йүнәлде, башҡа кире килә алмаҫмын!

Был донъяла үлһәм дә ҡайғырмайым! Унда (рухи ғәләмдә) үлем юҡ. Мин башҡа үлмәйем!

Мин үҙемдеке тип уйлаған булмышымды фани донъяға алмаштырҙым. Бынан һуң йәнгә, тәнгә ҡалмаҫмын. Йәнемдең ҡайғыһына төшмәҫмен, бөтә булмышымды дуҫҡа бирәп, үтәм.

Мөхәббәт диңгеҙенең тулҡынына әйләндем. Хәҙер Жәйхүн йылғаһына сумыуыма кәрәк юҡ!

Эй, дуҫ! Һинең һөйөүең менән көл булғанға тиклем яндым. Һинең төҫөңә буяндым, һиңә оҡшаным. Мин башҡа һулымайым, уңмайым, боҙолмайым!

Ташла мине, дуҫтың тупһаһына ятайым. Миңә ошо тотҡан ҡул етә, башҡа ҡулды тотмаҫмын!

Йәнем ғишыҡ уты менән янғансы янһын; күҙ йәштәрем дә аҡҡансы аҡһын. Башҡа һөймәҫмен!

Ғишыҡ уты эсендә янып юҡ булайым! Мин һөйгән ваҡытта үлмәйәсәгемде беләм.

Фазылынан, мәрхәмәтенән айырмауын үтенәм! Остазым, (Эй, ғишыҡ дәресен өйрәтеүсе һөйгәнем / мин һинән башҡаны һөйә алмайым!

Юныс ғашиҡ булып һөйөклөһөнә ҡауышырға теләй. Башҡа бер нәмә лә теләмәй!

İster idim Allah'ı buldum ise ne oldu
Ağlar idim dün ü gün güldüm ise ne oldu

Erenler meydânında yuvalanır top idim
Pâdişâh çevgânında kaldım ise ne oldu
Erenler sohbetinde deste kızıl gül idim
Açıldım ele geldim soldum ise ne oldu

Âlimler müderrisler medresede buldular
Ben harâbât içinde buldum ise ne oldu

İşit Yûnus'u işit uş yine deli olmuş
Erenler mânâsına daldım ise ne oldu

Аллаһты табырға теләйем; тапһам, ни була (бында аптырарлыҡ бер нәмә лә юҡ)? Көнө-төнө күҙ йәшемде түгермен; көлһәм, ни була (Бында аптырарлыҡ бер нәмә лә юҡ)?

Камиллыҡҡа ирешкәндәр хозурында туп кеүек тәгәрәп йөрөйөм. Падишаһтың таяғында (йоғонтоһонда) ҡалһам, ни була? Бында аптырарлыҡ нимә бар?

Камиллыҡҡа ирешкәндәр сөхбәтендә бер тиҫтә ҡыҙыл гөл кеүек инем. Асылып, ҡулға эләгеп, һулыһам ни була? Бында аптырарлыҡ нимә бар?

Ғалимдар менән остаздар Аллаһты мәҙрәсәлә ғилем юлы менән таптылар. Мин эскән урында тапһам ни була? Бында аптырарлыҡ нимә бар?

Ишет, Юныс ишет! Бына тағы тилергән. Камиллыҡҡа ирешкәндәрҙең мәғәнәһенә сумһам, бында аптырарлыҡ нимә бар?

СЫҒАНАҠТАР

Duran, Hamiye: Velâyetnâme-Hâcı Bektaş-ı Velî (haz. Hamiye Duran), Ankara 2007.
Gölpınarlı, Abdülbâki: Yûnus Emre Risâlata'l-Nushiyya ve Dîvân, İstanbul 1965
İbrahim Hâs Halvetî: Erenler Kitabı, İstanbul 2017.
İbrahim Hâs Halvetî: Yûnus Emre'nin Bir Şiirinin Şerhi-Çıktım Erik Dalına, (haz. Mustafa Tatcı), Ankara 2004.
Köprülü, M. Fuad: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (3. Bsk.) Ankara 1976; aynı eser için bk. Ankara 1993.
Kunter, H. Baki: Yûnus Emre-Bilgiler-Belgeler, Eskişehir 1966.
Kurnaz, Cemâl: "Mecazdan Hakikate", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C-5, S. 2, s. 309-313, Elazığ 1991.
Kurnaz, Cemâl: "Yûnus Emre'de Tenkit", TKA., Prof. Dr. Şükrü Elçin'e, Ankara 1993, s. 257-263.
Nemet, Meşedihanım: Azerbaycan'da Pirler, Bakı 2010.
Tatcı, Mustafa: "Yukarı İllerde Bir Gezgin Derviş: Yûnus Emre (Azerbaycan Notları), Türk Kültürü Ve Hâcı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 58, Ankara 2011, s. 155-170.
Tatcı, Mustafa: İşitin Ey Yârenler, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Şâir Yûnus, Tahran 2014.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre İle Aşk Yolculuğu, İstanbul 2015.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Külliyatı, VI Cilt, İstanbul 2008.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre-Makalelerden Seçmeler, İstanbul 1994.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre, Ankara 2019.
Tatcı, Mustafa: Yûnus'un Gül Bahçesinden, C. I, II, Ankara 2013.
Tatcı, Mustafa: Aşktan Söyler Bu Dilim, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Âşık Yûnus, İstanbul 2019.
Timurtaş, F. Kadri: Yûnus Emre Dîvânı, Ankara 1982.
Yakıt, İsmail: Yûnus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına, Ankara 2002.
Yûnus Emre: Besteleriyle Yûnus Emre İlâhîleri, (haz. Ahmet Hatipoğlu), Ankara 1993.
Yûnus Emre: Yûnus İlâhîleri Güldestesi, (haz. Cüneyt Kosal), Ankara 1991.

ИҪКЕШӘҺӘР

Археологик ҡаҙыныуҙар һөҙөмтәһендә табылған боронғо әйбер һәм әҫәрҙәр Иҫкешәһәрҙең эсендә һәм тирә-йүнендә беҙҙең эраға тиклем 3000 йыл элек үк кешеләр йәшәгәненен раҫлай. Анатолияла беҙҙең эраға тиклем 2000 йыл элек хөкөм һөргән хеттар дәүерендә үк Иҫкешәһәр мөһим урында урынлашҡан билдәле үҙәк була. Өлкә беҙҙең эраға тиклем 1200 йылдан башлап тәүҙә фригия, унан һуң лидия һәм фарсылар хакимиәте аҫтында була. Беҙҙең эраға тиклем 19 йылда Рим империяһы ҡулына төшкән Иҫкешәһәр, 395 йылда был дәүләт икегә бүленгәндән һуң Византия империяһы идараһында ҡала.

Бөйөк Сельжук империяһы дәүерендә көнсығыштан килгән төрөк ырыуҙары Византияның көсһөҙләгөнән файҙаланып, Көнсығыш Анатолияға урынлаша башлай. Сельжуктарҙың хөкөмдары Алыпарыҫлан 1071 йылда Малазгирт һуғышында еңгәндән һуң көнсығыштан килгән төрөктәргә Анатолия ҡапҡалары асыла. Алға барған төрөктәрҙең армиялары 1074 йылда Иҫкешәһәрҙе ала. Шулай итеп Иҫкешәһәр көнсығыштан килгән ырыуҙар урынлашҡан үҙәккә әйләнә.

Ғосманлы дәүләтен ҡороусы Ғосман Бей тәүҙә төркиҙәр йәшәгән ерҙең бер өлөшөндә генә бей була, күпмелер ваҡыт үткәс, көсәйеп китә һәм 1289 йылда Иҫкешәһәр һәм Инөнүҙы лә үҙ хакимиәте аҫтына ала.

Ғосманлы дәүләтенең тәүге дәүерендә Иҫкешәһәр бик әһәмиәтле үҙәк була, ләкен торғонлоҡ һәм регресс заманы башланғас, уға иғтибар аҙая. Шуға күрә Иҫкешәһәр артабан үҫешеүҙән туҡтай. Ҡала тик 1877-1878 йылғы ғосманлы–рус һуғышынан һуң килгән күскенселәр арҡаһында ҙурая һәм үҫешә башлай. Иҫкешәһәрҙең төп үҫеше тимер юлы налынғандан һуң башлана.

Иҫкешәһәр тарихта һәр ваҡыт мөһим сауҙа, иҡтисади һәм стратегик үҙәк була. Баҫыуҙарҙың киң һәм уңдырышлы булыуы, тәбиғи юлдарҙың Иҫкешәһәрҙә киҫешеүе , уларҙың ғәскәри һәм сауҙа күҙлегенән әһәмиәтле булыуы, был төбәккә халыҡтың күсеүен арттыра.

Ғосманлы дәүләтенең һуңғы дәүерендә башланған Беренсе донъя һуғышы, артабан Бойондороҡһоҙлоҡ һуғышы ваҡытындағы бик күп ҡанлы көрәштәргә шаһит булған Иҫкешәһәр 1922 йылдың 26 августында төрөк армияһының унышлы атакаһынан һуң, 1922 йылдың 2 сентябрендә дошмандарҙан ҡотола. Тик ҡала емерек хәлдә ҡала.

Төркиә республика тип иғлан ителгәндән һуң ҡайһы бер урындарға ҡала статусы бирелә башлай, һөҙөмтәлә Иҫкешәһәр ҙә 1923 йылда ҡалаға әйләнә.

Иҫкешәһәр эске Анатолия округының төньяҡ-көнбайышында урынлашҡан. Майҙаны яҡынса 13.960 км2.. Өлкә Төркиә территорияһының 1.8 % тәшкил итә. Ҡала диңгеҙ кимәленән 792 м. бейеклектә урынлашҡан. Иҫкешәһәрҙең күршеһендә Афйонҡараһисар, Ҡонья, Анҡара, Болу, Биләжек һәм Күтахья тигән ҡалалар бар. 2018 йылғы мәғлүмәттәргә ҡарағанда был ҡалала 871. 187 кеше йәшәй. Бәйләнеш уңайлығы, энергия мөмкинселектәре, уңайлы агросәнәғәте һәм бай мәғдән сығанаҡтарынан тыш, сәнәғәттә лә бик ныҡ үҫешкән ҡалаларҙан берһе.

Тарихы хеттар, фригиялылар заманына барып тоташҡан күп мәҙәниәте берләштергән Иҫкешәһәр урбанизм

Çeviri:
Dr. Nigar KALKAN

ИҪКЕШӘҺӘР

аңлайышы һәм уларҙың тормошҡа ашырылыуы менән бергә ике университеты, мәҙәниәт һәм сәнғәт ойошмалары, авиация үҙәге, планлы сәнәғәте, ер аҫты байлыҡтары һәм альтернатив тормош шарттары булған зур ҡала.

Төркиә тимер юл селтәренең үҙәгендә урынлашҡан Иҫкешәһәрҙә локомотив сығарыу, төрлө рельслы транспорт әйберҙәре етештергән зур завод, кәнфит фабрикаһы, самолёт моторҙары эшләүсе завод, Скорский фирмаһы менән уртаҡҡа төҙөлгән самолёт һәм вертолёт заводы бар. Төркиәләге башҡа сәнәғәт округтары менән сағыштырғанда планлы хужалыҡҡа һәм киң ерҙәргә эйә булған Иҫкешәһәр сәнәғәт округында төрлө секторҙарға ҡараған станоктар, текстиль, конфекцион, кондитер, электроника һәм керамика йүнәлешендә 200-ҙән ашыу заводтар эшләп килә.

Иҫкешәһәр сәнәғәт округы электр энергияһыны үҙе етештерә, ҡала университеттар менән бергә Иҫкешәһәр Белем парктарын эшләтә. Бынан тыш, 2013 йылда Иҫкешәһәр ЮНЕСКО тарафынан Материаль булмаған мәҙәни мираҫ башҡалаһы тип иғлан ителде.

ГИҘЕЛӘСӘК УРЫНДАРЕ

Иҫкешәһәр гиҙеләсәк ерҙәр яғынан байлығы менән һуңғы йылдарҙа Төркиәнең иң популяр шәһәрҙәренең береһе булды.

Бурса, Анҡара һәм Истамбул кеүек мөһим ҡалаларға тиҙ поезд йәки автомобиль юлдарынан ҡыҫҡа ваҡытта барып етеп була. Иҫкешәһәрҙә тарихи ҡомартҡы, парк кеүек гиҙеләсәк урындар күп. Уларҙың иң мөһимдәре түбәндә һанала:

Atlıhan El Sanatları Çarşısı

Eti Arkeoloji Müzesi

Çibörek

Юныс Әмрә Комплексы һәм Кәшәнәһе
Тарихи Утынбаҙары Өйҙәре
Куршунлу (Ҡурғашлы) Мәсете һәм Комплексы
Атлыхан Биҙәү, Ҡул Эштәре Әйберҙәре Баҙары
Иҫкешәһәр Балауыҙ Нәйкәлдәр Музейы
Шарлауыҡ Паркы
Лүләташы (Дингеҙ Күбеге Ташы) Музейы
Хәҙерге Быяла Сәнғәте Музейы
Республика Тарихы Музейы
Алааддин (Ғәләүетдин) Мәсете
Порсуҡ Йылғаһы һәм Утрауҙар Комплексы
Сазова Белем, Сәнғәт Һәм Мәҙәниәт Паркы
Кәнтпарк
Хеттар Археология Музейы
Ташбашы Баҙары
Әсминәтүрк Төрки Доньяһы Шәһәрҙәре
Халлар Йәштәр Үҙәге
Төрки Донъяһы Белем, Мәҙәниәт Һәм Сәнғәт Үҙәге

ИҪКЕШӘҺӘРҘӘ НИМӘ АШАРҒА БУЛА?

Анатолияның типик ҡалаларынан айырылып торған атмосфераһы булған Иҫкешәһәргә Балҡан һәм Ҡырымдан күсеп килгән халыҡтар айырым мәҙәни үҙенсәлек өҫтәй. Татарҙар арҡаһында бында бай ашһыу мәҙәниәте барлыҡҡа килә. Ҡаланың иң данлыҡлы ризыҡтары: чибөрәк, балабан көфтәһе (кәтлите) , ҡуҙы һурпа (һарыҡ ите һурпаһы), мәт хәлүәһе, гөбәтә (гөбәҙиә); сәтләүекле һәм мәкле икмәк, ләбләби курабиәһе (печенье).

ЗӘЙТҮН МАЙЛЫ ЙӨҘӨМ ЯПРАҒЫ БӨРМӘНЕ

4 кеше өсөн
Зәйтүн майлы йөҙөм япрағы бөрмәһе өсөн кәрәкле аҙыҡ-түләк
Йөҙөм япрағы – 300 грамм
Лимон – 1 дана
Зәйтүн майы – 4 аш ҡалағы
Һыу(эҫе) – 1 стакан

Эслек өсөн

зәйтүн майы – ярты стакан
һуған – 2-3 дана (уртаса)
дөгө ярмаһы – 1,5 стакан
һыу(эҫе) – 1 стакан
кедр сәтләүеге - 1 аш ҡалағы
ҡош йөҙөмө (ҡарағат) – 1 аш ҡалағы
тоҙ – 1 сәй ҡалағы
ҡара борос – 1 сәй ҡалағы
бөтнөк (мята) япрағы онтағы – 1 сәй ҡалағы

Иң тәүҙә йөҙөм япраҡтарын бер аҙ тоҙло һыуға һалып торабыҙ.
Эслек өсөн әҙерләнгән ярты стакан зәйтүн майын кәстрүлдә ныҡ ҡына ҡыҙҙырабыҙ. Ошо майҙа туралған 3 һуғанды аҙ ғына ҡыҙарғансы бешерәбеҙ. Бер аҙҙан 1 ҡалаҡ кедр сәтләүеге ҡушып бешереүҙе дауам итәбеҙ Биш минут йылы һыуҙа тотҡандан һуң һөҙөлгән 1,5 стакан дөгөнө ҡушып бешерәбеҙ. Шунан һуң 1 аш ҡалағы ҡош йөҙөмө, берәр сәй ҡалағы тоҙ, ҡара борос, бөтнөк ҡушып болғатабыҙ. Яҡынса 1 стакан эҫе һыу ҡушабыҙ за эслекте һүрән утта 5 минут бешерәбеҙ.
Йөҙөм япраҡтарын тоҙло һыуҙан сығарып, тамырлы яғын өҫкә ҡаратып йәйеп теҙәбеҙ. һәр бер япраҡтың уртаһына әҙерләнгән эслектән яҡынса берәр ҡалаҡ һалабыҙ. Япраҡтарҙың һабаҡ яғы эстә ҡала, киң еренән башлап эслекте түңәрәтеп төрәбеҙ. Әҙерләнгән япраҡ бөрмәһен бешереү өсөн әҙерләнгән һауытҡа (тәрән таба, кәстрүл) тығыҙ итеп бер сафҡа теҙәбеҙ. Лимонды дүңгәләкләп киҫеп япраҡ төрмәһенең өҫтөнә һалабыҙ. Бешкән ваҡытта япраҡ төрмәләре асылмаһын өсөн өҫтөнә яҫы тәрилкә ҡаплайбыҙ. Өҫтөнә 1,5 стакан эҫе һыу һәм зәйтүн майы ҡойоп һүрән утта яҡынса 35 минут бешерәбеҙ. Йылы йә һыуыҡ көйө ашарға мөмкөн. Ашығыҙ тәмле булһын!

Çeviri:
Dr. Nigar KALKAN

Emin Minaresi - *Turfan / Doğu Türkistan*

YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ

Çeviri:
Dr. Öğr. Üyesi Zemire GÜLCALI

يۇنۇس ئەمرە

مۇقەددىمە

يۇنۇس ئەمرە1240\41—1320\21يىللىرى ئارىسىدا ياشاپ ئۆتكەن تۈرك-ئىسلام تەسەۋۋۇپچى شائىردۇر. تارىخىي ماتېرياللارغا ئاساسلانغاندا، يۇنۇس ئەمرە بۈگۈنكى ئەسكى شەھەرگە قاراشلىق مەھالىچىك ناھىيەسىنىڭ سارىكۆي مەھەللىسىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ۋە ياشلىق مەزگىللىرىنى مۇشۇ يەردە ئۆتكۈزگەنىكەن. ئەنقەرەنىڭ نالليخان ناھىيەسىنىڭ ئەمرەم سۇلتان مەھەللىسىدە ياشىغان، ئەينى دەۋرنىڭ مۇھىم دىنىي ئۇلىمالىرىدىن تاپتۇق ئەمرەگە مۇرىت بولغان؛ 40 يىلدىن ئارتۇق مۇشۇ يەردە ياشاپ مەنەۋىي تەلىمنى تاماملىغاندىن كېيىن تۇغۇلۇپ ئۆسكەن سارىكۆيگە ئەۋەتىلگەنىكەن. يۇنۇس ئەمرە بەزىدە ئۆزى يالغۇز بەزىدە ئۇستازى شەيخ تاپتۇق ئەمرە بىلەن بىللە ئاناتولىيە، ئوتتورا شەرق، ئەزەربەيجان ۋە رىم ئېلى قاتارلىق يەرلەرنى زىيارەت قىلغان. ئۇنىڭ ھايات كەچۈرمىشلىرى مەنقىبە ئەپسانىلەر بىلەن يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن بولۇپ يۇنۇس ئەمرەنىڭ ھاياتى توغرىسىدا يېزىلغانلارنىڭ ھەممىسى رىۋايەتلەرگە تايانغان مەلۇماتلاردىن ئىبارەتتۇر.

يۇنۇس ئەمرەنىڭ ھاياتى

يۇنۇس ئەمرە، تۈرك كۆلتۈر تارىخىدىكى ئىنتايىن مۇھىم بىر زاتتۇر. چۈنكى ئۇ تارىختا ئۆزىدىن ھالقىغان (كامالەتكە يەتكەن)پۈتۈن ئىلىم ئەھلىگە (بىلگەلەرگە) ئوخشاش پىكىر-چۈشەنچە ۋە ئانا تىلى تۈركچىدە يېڭىلىقلىق يارىتقان باشلامچى شەخسىتۇر. ئۇنىڭ قىممىتىنى بىلىش ئۈچۈن قالدۇرغان ئەسەرلىرىگە قاراش كۇپايە.

يۇنۇس ئەمرەنىڭ ھاياتىغا دائىر ئەڭ دەسلەپكى ۋە ئەتراپلىق ئۇچۇر، ئۇزۇن فىردەۋسىنىڭ (ئالەمدىن ئۆتكەن ۋاقتى:ھىجرى -918يىلى\مىلادى -1512 يىلى) «ۋىلايەتنامەئى ھاجى بەكتاشى ۋەلى» ناملىق ئەسىرىدە ئۇچرايدۇ. بۇ ئەسەرگە ئاساسلانغاندا، يۇنۇس ئەمرە سارىكۆيدە دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەمبەغەل بىر ئادەم ئىدى. ئۇ باشتا بۇغداي ئېلىش ئۈچۈن سۇلۇجا قارا بۇيۇك دېگەن يەرگە بارىدۇ؛ بىر مەزگىل ھاجى بەكتاشى ۋەلىنىڭ يېنىدا تۇرىدۇ. قايتىدىغان چېغىدا ھاجى بەكتاشى ۋەلى ئۇنىڭغا بۇغداي ئورنىغا «نەپەس» بېرىشنى تەكلىپ قىلىدۇ. لېكىن يۇنۇس بۇغداي ئېلىشتا چىڭ تۇرۇۋالغاچقا، ئۇنىڭغا خالىغىنىچە بۇغداي بېرىپ يولغا سالىدۇ. يېزىسىغا ئاز قالغاندا، غەپلەت بېسىپ ئۆتكۈزگەن خاتالىقىنى ھېس قىلغان يۇنۇس ئەمرە، بۇ غدايىنىڭ ھامان بىر كۈنى تۈگەيدىغانلىقىنى، «نەپەس»نىڭ بولسا تۈگىمەيدىغانلىقىنى ئويلاپ يېتىپ دەرگاھقا قايتىپ بارىدۇ ۋە ھاجى بەكتاشى ۋەلىدىن مەنەۋىي نېسىۋە تىلەيدۇ. بۇ ئەھۋال ھاجى بەكتاشى ۋەلىگە يەتكۈزۈلگەندە ئۇ: «ئەمدى بولمايدۇ. بىز ئۇ قۇلۇپىنىڭ ئاچقۇچىنى تاپتۇق ئەمرەگە بەردۇق، بېرىپ شۇنىڭدىن ئالسۇن!» دەيدۇ ۋە يۇنۇس ئەمرەنى تاپتۇق ئەمرەگە ئەۋەتىدۇ. يۇنۇس ئەمرە، تاپتۇق ئەمرەنىڭ قېشىغا بېرىپ ئەھۋالنى ئېيتىدۇ. تاپتۇق ئەمرە بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ئاللىبۇرۇن رۇھەن مەلۇم بولغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ يېنىدا خىزمەتتە بولغان تەقدىردە مەنەۋىي نېسىۋىسىنى ئالالمىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن يۇنۇس دەرگاھتا توپتوغرا قىرىق يىل ئوتۇن تېرىپ سۇ توشۇيدۇ. پىر ئەۋلىيالارنىڭ ماكانىغا ئەگرى نەرسە يارىشايدۇ دەپ ئويلاپ دەرگاھقا پەقەتلا تۈز ئوتۇنلارنى ئەكېلىدۇ. بۇ ئەسنادا شەيخ تاپتۇق ئەمرە بىلەن بىرگە ياكى ئۆزى يالغۇز ئاناتولىيە، ئەزەربەيجان ۋە رىم ئېلى قاتارلىق يەرلەرگە بارىدۇ.

رىم (بالقان)كامىللىرىنىڭ تاپتۇق ئەمرە دەرگاھىدا تۈزگەن بىر كاتتا سوروۇنىدا يۇنۇس ئەمرە بىلەن بىللە يۇنۇسى گۈيەندە ئىسىملىك يەنە بىر يۇنۇسمۇ بار ئىدى. تاپتۇق ئەمرە ھاياجانلىنىپ گۈيەندە يۇنۇسقا: «يۇنۇس، ھۆكمەت ئېيت!» دەيدۇ. لېكىن گۈيەندە بۇ گەپنى ئاڭلىماي قالىدۇ. تاپتۇق بۇ گەپنى ئۈچ قېتىم تەكرارلىغان بولسىمۇ گۈيەندە يۇنۇس يەنىلا ئاڭلىمايدۇ. بۇ چاغدا تاپتۇق، يۇنۇس ئەمرەگە بۇرۇلۇپ: «يۇنۇس، ۋاقتى كەلدى، سېنىڭ كۆڭۈل خەزىنەڭدىكى قۇلۇپىنى ئاچتۇق، نېسىۋەڭنى ئالدىڭ، ھاجى بەكتاش بىشارەت بەرگەن مەنەۋىي ياردەم يېتىپ كەلدى، ئەمدى سەن ئېيت!» دەيدۇ. كۆڭلى ئېچىلىپ، كۆزىدىكى پەردىلەر ئېلىپ تاشلانغان يۇنۇس ھاياجان بىلەن ئېيتىشقا باشلايدۇ. ئۇ، ھۆكمەتلىرىنى تاپتۇق ئەمرە «ئېيت!» دېگەندىن كېيىن ئېيتىشقا باشلىغانىكەن.

رىۋايەتلەرگە قارىغاندا يۇنۇس ئەمرە، شەيخى تاپتۇق ئەمرەنىڭ قىزى بىلەن ئۆيلىنىپ بىر قىزى ۋە بىر ئوغلى بولغان. بىر قېتىم تاپتۇق ئەمرە دەرگاھىدىن ئايرىلغان يۇنۇس ئەمرە (پۇشايمان قىلىپ) دەرگاھقا قايتىپ كەلگەن؛ئۇ بوسۇغدا تۇنەپ (تۇۋبە قىلغان) ۋە خاتالىقى ئەپۇ قىلىنغان، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭغا «بىزنىڭ يۇنۇس» دېيىلگەنىكەن. يەنە بىر رىۋايەتتە بايان قىلىنىشچە، يۇنۇس ئەمرە مەدرىسىگە كىرگەن بولسىمۇ ئوقۇشتىن ۋاز كېچىپ ئۆزىنى ئىلاھىي ئىشق ۋە تەسەۋۋۇپ يولىغا ئاتىغان. مەنبەلەردە مەۋلانە جالالىددىن

بىلەن باغلىنىشلىق بولىشى سەۋەبىدىن، ئۇنىڭ «يۇقارقى ئەللەر»دە ئايلىنىشى تاسادىپىيلىق ئەمەس. يۇنۇس ئىھتىمال ئۇستازى تاپتۇق ئەمرە بىلەن رىم ئىلىگەمۇ بىللە كەلگەن بولۇپ سارى سالتۇق قۇرغان (ھازىر بۇلغارىستان تەۋەلىكىدە) ژارنا دەرگاھىنى زىيارەت قىلغان.

(شەيخى (ئۇستازى

يۇنۇس ئەمرەنىڭ ئۇستازى تاپتۇق ئەمرە بولۇپ قايسى تەرىقەتتىن ئىكەنلىكى ئىنىق ئەمەس. بۇ ھەقتە ئوخشاش بولمىغان كۆز قاراشلار مەۋجۇت. بىر قىسىم تەتقىقاتچىلار يۇنۇسنىڭ تەرىقەت پىرلىرىنى خوراسانغا باغلاپ تۇرۇپ ئۇنىڭنەقشىبەندى، خالۋەتى، مەۋلەۋىلەردىن ياكى قەدىرىيە تەرىقىتىنىڭ مۇخلىسى دەپ قارايدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ كۆپ تىلغا ئىلىنغىنى مەۋلەۋىلىك بىلەن بەكتاشىلىقتۇر. يۇنۇس دەۋانىدا تاپتۇق ئەمرە، باراك بابا ۋە سارى سالتۇق ھەزرەتلەردىن تەلىم ئالغىنىنمۇ قەيت قىلىدۇ. ئەبۇلخەير رۇمى يازغان «سالتۇقنامە»دە تاپتۇق ئەمرەنىڭ سارى سالتۇق ۋە يۇنۇس ئەمرە بىلەن كۆرۈشكەنلىكى بايان قىلىنىدۇ. تاپتۇق ئەمرەنىڭ نااللىخاندىكى دەرگاھىدا رويايقا چىققان بۇ ئۇچرىشىش نەتىجىسىدە يۇنۇسنىڭ سارى سالتۇق ۋە باراك بابادىن نىسۋىلەنگىنىنى ئېيتىشى تەتقىقاتچىلارنى قايمۇقتۇرغان بولۇپ يۇنۇس ۋە تاپتۇقنىڭ سىلسىلىسىنى سارى سالتۇق ھەزرەتلىرىگە باغلىۋېلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. ئەينى دەۋرنىڭ مەنبەلىرىدىن ئىنىق مەلۇمكى سارى سالتۇق، سىيىيد ماخمۇد ھەيرانى ھەزرەتلىرىنىڭ خەلىپىسى بولۇپ رىفائىيە تەرىقىتىدا يېتىشىپ چىققان. يەنى يۇنۇس ئەمرە ۋە تاپتۇق ئەمرە ھەزرەتلىرىنىڭ سارى سالتۇق بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى پەقەتلا مەنەۋىي دوستلۇق دائىرىسىدە دەپ بىلىش كېرەك.

يۇنۇس ئەمرە ۋە تاپتۇق ئەمرەنىڭ بەكتاشىلاردىن ئىكەنلىكى توغرىسىدىمۇ تۈرلۈك كۆز قاراشلار ئوتتۇرىغا قويۇلغان. بەزى مەنبەلەردە ھاجى بەكتاشى ۋەلى بىلەن باغلىنىشلىق دەپ قارالغان يۇنۇس ۋە تاپتۇق ئەمرە، ھاجى بەكتاشى ۋەلىنىڭ ئەخمەد يەسەۋى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى سەۋەبىدىن يەسەۋى مەزھىبىگە تەۋە دەپ كۆرسىتىلىدۇ. ئەخمەد يەسەۋىنىڭ 1166-يىلى ۋاپات بولغانلىقى، ھاجى بەكتاشى ۋەلىنىڭ بولسا تەخمىنەن 1210-يىلى تۇغۇلغانلىقى كۆزدە تۇتۇلغاندا «ۋىلايەتنامە»نىڭ يېگانە باشتىن ئىزاھلىنىشىغا توغرا كېلىدۇ. بۇ ئەسەردە قەيت قىلىنغانلارغا قارىغاندا ھاجى بەكتاشى «نە ئەلىپ ئوقۇدۇم نە جىم» يەنى، «ئېلىپبە ئوقۇمىدىم» دەيدۇ. ئۇ يەنە «ئۇ دوست ماڭا ساۋاتسىز دېيتۇ ھەم ئېتمىنى يۇنۇس قويۇپتۇ» دېگەن مىسرالىرىدا ساۋاتسىز ئىكەنلىكىنى ئوچۇقلا ئېيتقان.

سایاھەت -سەپەرلىرى

دۇانىدىكى بەزى بېيتلاردىن ۋە مەنقىبەلەردىن يۇنۇس ئەمرەنىڭ بەك كۆپ يەرگە بارغانلىقى، «يۇقارقى ئەللەر» دەپ ئاتىغان ئەزەربەيجانغىچە بارغانلىقى مەلۇم. (يۇنۇس شېئىرلىرىدا) يۇرتمۇ يۇرت كېزىپ يۈرۈپ مەۋجۇداتنىڭ ۋە ھەقىقەتنىڭ سىررىنى ئىزدىگەنلىكىنى؛ رىم ئېلىدە ۋە شامدا ئۆزىگە ئوخشاش بىر غېرىپ تاپالمىغانلىقىنى؛ ياقا يۇرتتا ئاشىق بولۇپ مەجنۇن كەبى ئايلىنىپ يۈرگەنلىكىنى؛ شىراز، باغدات، تەبرىز، شام، نەخچىۋان قاتارلىق يەرلەرنى كۆرگەندىن كېيىن ئاناتولىيەنىڭ بەزى ۋىلايەتلىرىدە قونۇپ يۈرۈپ ئەتىيازدا (باھاردا) ئۆز يۇرتىغا قايتقانلىقىنى بايان قىلىدۇ:

قايسەرى تەبرىزۇ سۋاس ناخجۇۋانۇ ماراش، شىراز
كۆكۈل ساڭا باغداد ياقىن ئالەملەردە دۇانداسەن
قەيسەرى، تەبرىز، سۋاس، نەخچىۋان، ماراش، شىراز ياكى پالانچى»)
شەھەر...، بۇلارنى ئۇزاق دىيارلار دەمسەن؟ ئەي كۆكۈل، باغدات
دېگىنىڭ ئەنە. سەن بۇتۇن ئالەمدە دائىما ھەقنىڭ قېتىدا، ھەق بىلەن
بىرلىكتىسەن».)
كەزدىم ئۇرۇم بىلەن شامنى،
يۇقارقى ئەللەرى تامان.
كۆپ ئىزدىدىم تاپالمىدىم،
ماڭا ئوخشاش غېرىبنى.
ئاناتولىيە، بالقان يېرىم ئارىلى، شام ۋە ئەمرىبەيجاننىڭ ھەممە يېرىنى»)
ئايلاندىم. مەن بىلەن تونۇشۇپ دەرتلەشكۈدەك بىرسىنى ئىزدىدىم. كۆپ
ئىزدىگەن بولساممۇ مەندەك بىر غېرىبنى تاپالمىدىم.»)

يۇنۇسنىڭ سایاھەتلىرىنىڭ سەۋەبلىرى، بۇ سایاھەتلەرنىڭ قانداق ۋەقانچىلىقى بولغانلىقى ئىنىق بولمىسىمۇ تەرىقەتتە سوپىلارنىڭ نەپسىنى تەربىيىلىشىدىكى ئەڭ مۇھىم يول - سەپەر قىلىش ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا يۇنۇسنىڭ شەيخى تاپتۇق ئەمرەنىڭ ئائىلىسى ياكى تەرىقەت سىلسىلىسى جەھەتتىن ئەزەربەيجان رۇمىنىڭ يۇنۇس ئۇچۇن «مەنەۋىي مەرتىۋىلەرنىڭ قايسىلا بىرسىگە چىقاي، ئۇ يەردە تۇركمەن يۇنۇسنىڭ ئىزىنى كۆردۇم» دېگەنلىكى قەيت قىلىنغان.

خەلق ئارىسىدا تارقالغان رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، يۇنۇس ئۇچ مىڭ پارچەشېئىر ئوقۇغان. كېيىنكى كۈنلەردە موللا قاسىم ئىسىملىك بىر مۇتەئەسسىپ موللا، دىنىي ئەقىدىگە خىلاپ دەپ، يۇنۇسنىڭشېئىرلىرىنىڭ مىڭ پارچىسىنىكۆيدۇرىۋەتكەن، يەنە مىڭىنى سۇدا ئېقىتىۋەتكەن، قالغان مىڭ پارچىسىنى ئوقۇۋاتقاندا ئۆزىنىڭ ئىسمىنى كۆرۈپ قېلىپ پۇشايمان يىگەن ۋە يۇنۇسنىڭ ئىلمىگە قايىل بولغان. بۇ بېيىت مۇنداق ئىدى:

دەرۋىش يۇنۇس بۇ سۆزنى ئوكۇ تەتۇر سۆزلىمە،
سېنى سوراق قىلغىلى بىر موللا قاسىم كېلۇر.
خەلق ئارىسىدا، كۆيدۈرۈۋېتىلگەن مىڭ پارچەشېئىرنى پەكتە
پەرىشتىلەر، سۇدا ئېقىتىۋېتىلگەن
مىڭ پارچەشېئىرنى بېيىلغلار، قالغان مىڭ شېئىرنى بولسا ئىنسانلار
ئوقۇۋاتىدۇ دەپ گەپ بار ئىكەن.

ياشىغان دەۋرى

يۇنۇس ئەمرە 13—14ئەسىرلەر ئارىسىدا ياشاپ ئۆتكەن بىر تۈرك-ئىسلام تەسەۋۋۇپچىسىدۇر. ئۇ مەۋلانە جالالىددىن رۇمى، ھاجى بەكتاشى ۋەلى، ئاھى ئەۋران، سەييىد ماخمۇد ھەيرانى قاتارلىق تۈرك ئىسلام دۇنياسىنىڭ ئۇلۇق كاممىللىرى بىلەن بىر ئەسىردە ياشىغان. مىلادى 1240-يىلى ياكى 1241-يىلى ئوتتورا ئاناتولىيەدىكى سۇرى ھىسارنىڭ ساربكۆي دېگەن يېردە تۇغۇلغان يۇنۇس ئەمرە، 1320-يىلى ياكى 1321-يىلى تەخمىنەن 80 يېشىدا يەنە شۇ يەردە ئالەمدىن ئۆتكەن.

ئوقۇش ئەھۋالى

بۇرۇنقى مەنبەلەردە يۇنۇس ئەمرەنىڭ ساۋاتسىز ئىكەنلىكى قەيت قىلىنغان. ئابدۇلباقى گۆلپىنارلى، (Abdülbaki Gölpınarlı) فۇئات كۆپرۈلۈ (Fuat Köprülü) ۋە فارۇق قادرى تىمۇرتاش (TimurtaşFaruk Kadri) قاتارلىق يېقىنقى زامان تەتقىقاتچىلاردىن بەزىلىرى ئۇنىڭ مەدرىسىدە ئوقۇمىغان بولسا بۇ ئەسەرلەرنى يېزىپ قالدۇرالمايدىغانلىقىنكۆزدە تۇتۇپ، ئۇنى چوقۇم مەدرىسىدە تەلىم ئالغان دەپ قارىشىدۇ. يۇنۇس شېئىرلىرىدە

ژاپاتى

يۇنۇس ئەمرە شېئىرلىرىدا ئۆزىنى «شائىرلەر پىرى»، «بىر ئاشىق پىر» دەپ سۈپەتلەپ ئۆزۈن ئومۇر كۆرگەنلىكىدىن بىشارەت بېرىدۇ. يۇنۇسنىڭ ئالەمدىن ئۆتكەن ۋاقتى ۋە قەبرىگە ئالاقىدار ئۇچۇرلار ئۆزۈن ۋاقىت تالاش تارتىش قىلىنغان. تەتقىقاتچىلارنىڭ بىر قىسمى يۇنۇس ئەمرەنىڭ ئالەمدىن ئۆتكەن ۋاقتىنى بۇرسادا ياشاپ ئۆتكەن ئاشىق يۇنۇس (1439) بىلەن ئارىلاشتۇرۇۋالغان. ئاشىق يۇنۇس باشقا بىر كىشىدۇر. بەيازىد دۆلەت كۈتۈپخانىسىدىن تېپىلغان بىر ۋەسىقىدە (-7912نومۇرلۇق مەجمۇئاغا قاراڭ) يۇنۇسنىڭ توغۇلۇشى، يېشى ۋې ئالەمدىن ئۆتكەن ۋاقتى ناھايىتى ئىنىق يېزىلغان. يەنى، يۇنۇس 1240\-1241يىلى ساريكۆيدە (ھازىر ئەسكىشەھىردە يۇنۇس ئەمرە مەھەللىسى دەپ ئاتىلىدىغان يەر) تۇغۇلغان، 81 ياكى 82 يېشىدا -1321يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن.

يەنە بىر تەرەپتىن ئاناتولىيەنىڭ نۇرغۇن جايلىرىدا ۋە ئەزەربەيجاندا يۇنۇسقا ئائىت كۆپلىگەن مازار ۋە خانىقالار بار بولۇپ بۇ خانىقالار يۇنۇسنىڭ بېسىپ ئۆتكەن يەرلىردە زىكىر-تەلقىن سۆھبەتلىرىگە قاتناشقانلىقىنى، ناھايىتى ئىززەتلەنگەنلىكىنى ۋە ھېلىھەم ياد ئېتىلۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. يۇنۇس بەزى سەپەرلىرىگە ئۇستازى تاپتۇق ئەمرە بىلەن بىللە چىققان بولغاچقا بۇ خانىقالاردا ھەر ئىككىلىسىنىڭ ئىزلىرى مەۋجۇتتۇر.

يۇنۇس ئەمرە تۇغرىسىدىكى ئىزدىنىشلەر -20ئەسىرنىڭ بېشىدىلا ئەۋج ئېلىشقا باشلىغان بولۇپ بۇ تەتقىقاتلارغا ئەگىشىپ ئاناتولىيەنىڭ كۆپلىگەن يەرلىردىن يۇنۇس ئەمرىگە ئائىت مازار ۋە خانىقالار تېپىلغان. ئاناتولىيەدىكى يۇنۇس ئەمرەنىڭ مازارى بار دەپ قارالغان يەرلەر: ئەسكىشەھەرنىڭ مەھالىچىك ناھىيەسىگە قاراشلىق يۇنۇس ئەمرە مەھەللىسى، قارامان، ئاقسارای ئورتاكۆي، بۇرسا، مانىسا، قۇلا ئەمرەسۇلتان مەھەللىسى، ئەرزۇرۇم دۇتچۇ (دۆزجۇ) يېزىسى، ئىسپارتا كەچىبورلۇ، ئافيون ساندىقلى، ئەنقەرە نالىخان ئەمرەمسۇلتان مەھەللىسى، ئۇنيە ۋە سۋاس قاتارلىقلاردۇر. بۇلارنىڭ سىرتىدا يەنە ئەزەربەيجاننىڭ گاخ رايونىدىمۇ بىر خانىقا بار. بۇلارنىڭ ئارىسىدا دەسلەپكى ئۇچىنىڭ يۇنۇس ئەمرەنىڭ ھەقىقى قەبرىسى ئىكەنلىكى ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولسىمۇ تالاش تارتىشتىن خالىي بولمىغان.

ۋەلىنىڭ ئەخمەد يەسەۋىنىڭ مۇرىتلىرىدىن بىرى بولىشى تارىخىي نۇقتىدىن مۇمكىن ئەمەس. تىلغا ئېلىنغان مەنەۋىي رىشتە راست بولسا يەسەۋى بىلەن ھاجى بەكتاشى ھەزرەتلىرىنىڭ ئارىسىدا لوقمانى پەرەندە قاتاردا يەنە بىرقانچە كىشى بولىشى كېرەك ئىدى. يۇنۇس ئەمرە شېئىرلىرىدە ھاجى بەكتاشى ۋەلىنى بۇ ئاستە تىلغا ئالمايدۇ. «ۋىلايەتنامە»دە تاپتۇق ئەمرە بىلەن ھاجى بەكتاشى ۋەلى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت بايان قىلىنغان بولسىمۇ بۇ مۇناسىۋەت تاپتۇقنىڭ ھاجى بەكتاشى ۋەلىنىڭ مۇرىتى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرەلمەيدۇ. قىسقىسى، ھاجى بەكتاشى ۋەلىنى ھېچ تىلغا ئالمىغان يۇنۇس، بەكتاشىلەردىن ئەمەس. ھەتتا ساری سالتۇقنىڭ، باراك بابانىڭ ۋە تاپتۇق ئەمرەنىڭ ھاجى بەكتاشى ۋەلى بىلەن ئالاقىسى يوقتۇر. يۇنۇس ۋە تاپتۇق ئەمرە دەرۋىشانە شەخسلەردىن بولسىمۇ خۇراپىي ئەقىدىلەرگە ئەگەشمەيتتى. يۇنۇس ئەمرەنىڭ ساياھەت جەريانىدا تۇرغان يۇقارقى ئەزەربەيجاندىكى ئىبراھىم زاھىد گەيلانىغا (ئۆلگەنۋاقتى: -1282يىلى) مەنسۇپ زاھىدىيە جامائىتى ۋە ئۇنىڭدىن بۇرۇنقى ئەبۇ ھافس ئومەر سۆھرەۋەردىگە (ئۆلگەنۋاقتى: -1234يىلى) مەنسۇپ سۆھرەۋەردىيە جامائىتىنىڭ تاپتۇق ئەمرە بىلەن جۈملىدىن ئاناتولىيە بىلەن باغلىنىشى بار. بۇ مۇناسىۋەتكە سەل قارىماسلىق كېرەك. يۇنۇسنى ساياھەتى جەريانىدا تەبرىزدىن نەخچىۋانغا، ئۇ يەردىن گاخقا بارىدى ۋە ياكى ئاناتولىيەدىن گاخقا، بۇ يەردىن نەخچىۋان ۋە تەبرىزگە ئۆتتى دەپ قارىساق، بۇ زىيارەتنىڭ تاپتۇق كەلگەن يەر بىلەنمۇباغلىنىشلىق ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. ھازىر گاختا تاپتۇق ۋە يۇنۇس ئەمرەنىڭ مەنەۋىي مىراسى ھېلىھەم داۋام قىلماقتا. شۇنى يەكۈنلەشكە بولىدۇكى يۇنۇس ئەمرە ۋە تاپتۇق ئەمرەنىڭ باراك بابا ئارقىلىق ساری سالتۇققا، ئۇنىڭدىن سەييد ماخمۇد ھەيرانىغا ياكى بولمىسا ھاجى بەكتاشى ۋەلىگە بۇ ئاستە چېتىشىدىغان مەنەۋىي باغلىنىشى يوقتۇر. ئۇ ھەزرىتى مەۋلانانى كۆرگەن بولسىمۇ بۇ ئۇچرىشىش پەقەتلا قەلبەن زىيارەتتۇر. بىزچە تاپتۇق ئەمرەنىڭ مەنەۋىي سېلسىلىسىنى يۇقارقى ئەللەر دەپ ئاتالغان ئەزەربەيجاندىكى خوراسان كاممىللىرى ئارىسىدىن ئىزدەش ئەڭ توغرىسىدۇر. بۇ ھەقتە يېڭى مەلۇمات ۋە ماتېرياللار تېپىلماي تۇرۇپ بىر نېمە دېگىلى بولمايدۇ.

ھەمرە ئىس ئۇنۇي

كۆپلىگەن ماتېريالالاردا يۇنۇسنىڭ قەبرىسىنىڭ سۈرىسىار يېقىندىكى ساربكۆيدە (ھازىرقى ئىسمى يۇنۇس ئەمرە مەھەللىسى) ئىكەنلىكى قەيت قىلىنغان. ساربكۆيدىكى قەبرە ئەنقەرە-ئەسكىشەھەر تۆمۈر يولى ياسالغاندا، 1946-يىلى -5ئاينىڭ -6كۈنى ئېچىلىپ قەبرىنىڭ ئىچىدىكىلەر باشقا بىر مازارغا ۋاقتىلىق يۆتكەلگەن. -1970يىلى يېڭىدىن بىر خاتىرە قەبرە ياسىلىپ ھازىرقى يەرگە ئەپ كېلىنگەن. يۇنۇسنىڭ ھەقىقىي مازىرى مانا مۇشۇ بولۇپ قالغان قەبرىلەر بولسا يۇنۇسنى ياد ئېتىش ئۈچۈن ياسالغان بولىشى ۋە ياكى باشقا يۇنۇسلارغا ئائىت بىرەر مازار بولسا كېرەك.

ئەسەرلىرى

يۇنۇس ئەمرەنىڭ ھازىرغىچە مەلۇم بولغان ئىككى ئەسىرى بار بولۇپ ھەر ئىككىلىسى شېئىرىي ئەسەردۇر.

رىسالەتۈن-نۇسخىييە.1

رىسالەتۈن-نۇسخىييە»(نەسىھەت كىتابى) مىلادى -1307يىلى مەسنەۋى» نەزمە شەكلىدە يېزىلغان بولۇپ جەمئىي 600 بېيىتتۇر. «نەسىھەت كىتابى» يۇنۇسنىڭ مەنەۋي يولۇچىلىققا ئاتالغان تالىپلارغا ۋە سۈلۈك ئەھلىگە قىلغان ۋەز-نەسىھەتلىرىدىن تەركىپ تاپقان. شائىرنىڭ ھۆكمەتلىرىگە سېلىشتۇرغاندا شېئىرىي تۈسى نىسپەتەن تۆۋەندۇر. ئاناتولىيەدە يېزىلغان تەسەۋۋۇپ مەزمۇنىدىكى تۇنجى نەسىھەت كىتابلىرىدىن بىرىدۇر. كىتابتا نەپسنىڭ ئاچچىق، قىزغانچۇقلۇق، ئاداۋەت ۋەكىبىر قاتارلىق يامان خۇيلارغا قارشى تۇرۇشنىڭ ئۇسۇللىرى ئالتە تېمىغا ئايرىلىپ سىمۇللۇق رەۋىشتە باياں قىلىنىدۇ. بۇلارنىڭ رەت تەرتىپى مۇنداق:

رۇھ ۋە ئەقىل،
كىبىر ۋە قانائەت،
ئىچى پۇشۇقلۇق (ئاچچىق) ۋە غەزەپ،
سەبر،
(بېخىللىق (پىخسىقلىق) ۋە ھەسەت (قىزغانچۇقلۇق
(غەيۋەت (سۆز-چۆچەك) ۋە بەتنام (يالغان

دىۋان1

يۇنۇسنىڭ دىۋانى، «رىسالەتۈن-نۇسخىييە» بىلەن بىر ۋاقىتتا -1307يىلى

(Yûnus Tenkitli Metin)، ئىستانبۇل، 1990؛ يۇنۇس ئەمرە توپلىمى، يۇنۇس ئەمرە دىۋانى— سىلىشتۇرمىلىق مەتىن، (Yûnus Emre Külliyatı)، ئىستانبۇل، 2008؛ (Yûnus Emre Dîvânı-Tenkitli Metin)، يۇنۇسنىڭ گۈل باغچىسىدىن، 1—2 (Mustafa Tatçı): مۇستافا تاتچى ئەنقەرە، 2013؛ (Yûnus'un GülBahçesinden, C. I-II)، جىلت 2019.، (Yûnus Emre Dîvânı) يۇنۇس ئەمرە دىۋانى

پىكىرلىرى

يۇنۇس ئەمرە تۈرك تەسەۋۋۇپ ئەدەبىياتى ساھەسىدە ئۆز ئىسمى بىلەن نام ئالغان بىر ئۇسلۇپنىڭ قۇرغۇچىسىدۇر. ئۇ، تۈركستاندا ئەخمەت يەسەۋى بىلەن باشلانغان ھىكمەت ئەنئەنىسىنى ئاناتولىيەدە ھۆكمەتلىرى بىلەن داۋاملاشتۇرغان. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئۇ ئۆزى ياشاۋاتقان ئەسىردىلا تىلدىن قەلبلەرگە ئورناپ دولقۇنسىمان يېيلىپ ناھايىتى كەڭ رايونلاردا ئاھاڭغا سىلىنىپ ئېيتىلىشقا باشلىغان. ئاناتولىيە ۋە رىمئېلى تۈپراقلىرىدىن باشلاپ (تۈركچە بىلسۇن بىلمىسۇن) سۆيگۈگە ۋە ئىلمگە تەشنا كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە مەلھەم بولغان ھۆكمەتلىرى ھېلىھەم ئوقۇلۇپ ئېيتىلماقتا. يۇنۇسنىڭ شېئىرلىرى قارىماققا يېزىش ئاسانمىدەك كۆرۈنسىمۇ چوڭقۇر مەزمۇنلۇق، يېزىلىشى قىيىن شېئىرلاردۇر. ئۇ ئاز سۆز بىلەن كۆپ مەنىنى ئىپادىلىگەن بىلىملىك بىر شائىردۇر. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۆزىدىن كېيىنكى يۈزلىگەن شائىرغا تەسىر كۆرسىتەلىگەن. ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىتىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ (شۇ بويىچە) ياشىغان بۇ ئۇلۇغ قەلب (ئېگىسى)، ھۆكمەتلىرىدە ئىشق ئوتى ئاتا قىلغان زوق بىلەن پۈتۈن ئىنسانىيەتنى سۆيگۈگە، قېرىنداشلىققا، مەرھەمەت ۋە شەپقەتكە، بىرلىككە، شەيئىيلەرنىڭ ماھىيىتىگە ئۇندىگەن؛ ئۇلارغا ئىنسان بولۇشنىڭ، ئۆزىنى بىلىشنىڭ، ھەققە يېتىشنىڭ يوللىرىنى چۈشەندۈرگەن. يۇنۇسنى باشقا پەلسەپە كۆزنەكلىرىدىن كۆزىتىپ ئۇنى پانتېئىزمچى، مىستىتسىزمچى، ئىنسانپەرۋەرلىك نەزەرىيەسىچى دەپ قاراش ۋە ياكى ئۇنى بۇ نەزەرىيەلەرنىڭ تەمسىلچىلىرىگە ېيقىن تۇتۇش توغرا ئەمەس. يۇنۇس بىر ئىسلام تەسەۋۋۇپچىسىدۇر ۋە نەپسىنى يېڭىپ سۆيگۈگە، ئىلمگە ئېرىشكەن زاتتۇر. ئۇنىڭ پىكىرلىرى ئۆمرى بويىچە بېشىدىن ئوتكۈزگەنلىرى نەتىجىسىدە ئوتتۇرىغا چىققان ساۋاقلاردۇر. ئەمەلىيەتتە يۇنۇسنىڭ سۆيگۈ ئۇلى ئۇستىگە بېنا قىلىنغان پىكىر دۇنياسى مۇشۇدۇر. دېمىسىمۇ يۇنۇس ئەمرە ئۆزىدىن كېيىن چىققان ۋە تۈركچە يېزىپ ئوقۇغان تەسەۋۋۇپچى شائىرلارنىڭ ئۇسلۇپ ئاتىسىدۇر. ئۇ ئۆزىدىن بۇرۇنقىلار دىيەلمىگەن سىرلارنى دېگەن، يەنە كېلىپ بۇلارنى كۆندىلىك تۇرمۇشىمىزدا ئىشلىتىدىغان ئادەتتىكى سۆز-ئىبارىلەرگە يېيىپ ئاھاڭ ۋە مەنىلەرنى بېرىش ئارقىلىق تۈرك تىلىنى بېيىتقان. ئۇنىڭ بىر تىل ۋە ئۇسلۇپ باشلامچىسى ئىكەنلىكى ئۆزىدىنكېيىنكى ژانىرلاردىكى تەسىرلىرىدىن بىلىنىپ تۇرماقتا. يۇنۇستىن ئىلگىرىمۇ ئاغزاكى بىر ئەدەبىيات بار بولسىمۇ غەربىي تۈرك تىلى بىلەن يېزىلغان ئەڭ دەسلەپكى ۋە ئەڭ چىرايلىق (گۈزەل) شېئىرلار يۇنۇس ئەمرەنىڭ شېئىرلىرىدۇر. ئۇ ئاغزاكى ئەدەبىيات تەجرىبىلىرىدىن پايدىلىنىپ تىلىنى سەنئەتكارچە ئۇسلۇبتا بېزەپ تۈركچىدە يېيىپ بىر خىل تەسەۋۋۇپ تىلى بەرپا قىلغان. يۇنۇس ئۆزى ياشىغان دەۋرده خەلقنىڭ تىلغا سىڭىپ كەتكەن بەزى ئەرەپچە، پارسچە سۆزلەرنى ئىشلەتكەندە بۇ سۆزلەرنى تۈركچىنىڭ فونېتىكىسىغا ماسلاشتۇرغان. بۇنىڭدىن باشقا، يۇنۇسنىڭ دىۋانىدا ھازىر ئىشلىتىلمەيدىغان نۇرغۇن قەدىمكى سۆز ئۇچرايدۇ. شېئىرلىرىدا دەۋرىنىڭ كۆلتۇرىنى نامايەن قىلغان دىنىي ئاتالغۇ ۋە ئۇقۇملاردىن سىرت نۇرغۇنلىغان ئاممىباپ ئىپادە ۋە ئىدىيوملار مەۋجۇت. يۇنۇس ئەمرەنىڭ دىۋانىنى ھازىرغىچە تەتقىق قىلغانلار رەت

تەرتىپى بويىچە:

I-III(Yûnus يۇنۇس ئەمرە دىۋانى:(Burhan Toprak) بۇرھان تۇپراق ئىستانبۇل، 1933—1934؛ (Yûnus Emre Dîvânı I-IIII)، (Tam ve Tekmil Yûnus EmreDîvânı) ناجى قاسىم (Naci Kasım) : تام ۋە تەكمىل يۇنۇس ئەمرە دىۋانى ئىستانبۇل، 1969؛ يۇنۇس ئەمرە دىۋانى :(Abdülbaki Gölpınarlı) ئابدۇلباقى گۆلپىنارلى I(Yûnus Emre Dîvânı I)، II-III ئىستانبۇل، 1943؛ 1946؛ يۇنۇس ئەمرەرسالات-ئالنۇسخىيىە ۋە دىۋان، ئىستانبۇل، 1965؛ يۇنۇس ئەمرە :(Faruk Kadri Timurtaş) فارۇق قادرى تىمۇرتاش ئىستانبۇل، 1972؛ ئەنقەرە 1980؛ (Yûnus Emre Dîvânı)، دىۋانى تەتقىق I: يۇنۇس ئەمرە دىۋانى :(Mustafa Tatçı) مۇستافا تاتچى (Yûnus Emre Dîvânı: İnceleme)، ئەنقەرە، 1990؛ يۇنۇس (Yûnus Emre Dîvânı II: سىلىشتۇرمىلىق مەتىن II: ئەمرە دىۋانى

تۆزۈلگەن بولۇپ بۇگۈنگىچە ساقلىنىپ قالغان دىۋانلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ كونىلىرى 14- ئەسىردە يېزىقچىلاشتۇرۇلغان. كېيىنكى مەزگىللەردە كۆپەيتىلگەن دىۋانلاردا «يۇنۇس» تەخەللۇسلۇق باشقا شائىرلارنىڭ شېئىرلىرىمۇ ئارىلىشىپ كەتكەن. يۇنۇسنىڭ ھۆكمەتلىرى تاۋېتىلىپ يېزىللغان كۈنلەردىن تارتىپ ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈپ تارقىلىشقا، يادلىنىپ ئوقۇلۇشقا باشلىغان بولۇپ 14- ئەسىردىن ئېتىبارەن بولسا ربم ئېلى دەرۋىشلىرى ئارقىلىق ئوسمانلى ئىمپراتورلۇقىنىڭ زېمىنىڭ كېڭىيىشىگە پاراللېل ھالدا پۈتۈن تۈرك-ئىسلام دۇنياسىدا يېيىلغان. ھۆجۇمچى ئوچاقلاردا (تەشكىلاتلاردا) ۋە دەرگاھلاردا ئاھاڭغا سېلىنغان يۇنۇس ھۆكمەتلىرىنىڭ ئېيتىلغىنى مەلۇمدۇر. ئۇنىڭ تەسىرى ھازىرمۇ داۋام قىلماقتا. يۇنۇس بولۇپمۇ تۈركىي خەلقلەر ئولتۇراقلاشقان يەرلەردە بىرلىك، سۆيگۈ (مېھىر-مۇھەببەت) ۋە ئەخلاق پەلسەپىسىنىڭ ئورتاق تىلغا ئايلانغان.

يۇنۇسنىڭ ھازىرغىچە 417 پارچە شېئىرى تېپىلغان بۇلۇپ، بۇ سانلىق مەلۇمات تەتقىقاتلارنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ يا كۆپىيىشى ياكى ئازىيىشى مۇمكىن. يۇنۇس شېئىرلىرىنى ئاساسەن دېگۈدەك بوغۇم ۋەزنى قائىدىسى بويىچە يازغان. ئاناتولىيەدە توپلانغان تۇنجى شېئىر كىتابى ئۇنىڭ ئۆز ئەسىردۇر. چۈنكى يۇنۇس ئەمرە بىلەن بىرگە «ئىلاھىي ئىلھام» بىلەن شېئىر يازغان تەسەۋۋۇپچىلارنىڭ شېئىر كىتاپلىرىغا «دىۋانى ئىلاھىيات» دېيىلگەن. ئىلاھىي «دىنىي ھۆكمەت»- ئاللاھقا بولغان ساپ بىر ئىشق بىلەن يېزىلغان، ھېچقانداق نەپسى ئارزۇ ئارلىشىپ قالمىغان شېئىر دېمەكتۇر. يۇنۇس ئەمرەدىن باشلاپ «ئىلاھىي»، بىر مۇزىكا ئاتالغۇسى سۈپىتىدىمۇ ئىشلىتىلىشكە باشلىغان.

يۇنۇس ئەمرە، يازغان شېئىرلىرى بىلەن غەربىي تۈرك تىلى ياكى ئوغۇر تۈركچىسى دەپ ئاتىلىدىغان بۇرۇنقى (قەدىمكى) ئاناتولىيە تۈركچىسىنىڭ (كونا ئوسمانلى تۈركچىسى)ئەدەبىيلىشىشىجەريانىدا مۇھىم رول ئوينىغان تۇنجى تۈرك شائىردۇر. ئۇ ئەسەرلىرىدە ئىشلەتكەن سۆزلەر ۋە ئىپادىلەش شەكىللىرى، بۇ سۆزلەرنىڭ ئەسلى مەنىلىرى ۋە كۆچمە مەنىلىرى— تۈرك تىلىنىڭ ئەدەبىي تىل تەرەققىياتىدىكى چوڭ بىر بوسۇشتۇر. ئەسلىدە يۇنۇسنىڭ باشقا تەسەۋۋۇپچى شائىرلاردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئالاھىدىلىكىمۇ دەل

بىرلەشكەن دۆلەتلەر مائارىپ، ئىلىم-پەن ۋە مەدەنىيەت «تەشكىلاتى: «2021 -يىلى: يۇنۇس ئەمرە يىلى

يۇنۇس ئەمرە، ھۆكمەتلىرى ۋە بۇ ھۆكمەتلىرى ئۈچۈن ئىشلەنگەن يۈزلىگەن مىلودىيەسى بىلەن مەدەنىيىتىمىزدە چوڭقۇر ئىز قالدۇرۇپ كەتكەن.ئىنسانىيەت ئۈ قالدۇرۇپ كەتكەن مەدەنىي مىراسقا ھەر دەۋردە ئوخشاشلا ئىھتىياجلىقتۇر. ئۇ ئىنسانىيەتكە «يارىتىلغاننى ياراتقۇچى ئۈچۈن سۆيۈش»نى ئۆگەتتى؛ «كىلىك تونۇشايلى ۋە ئىشنى قولايلاشتۇراي» دەپ بىرلىك ئىتتىپاقلىققا ئۈندىدى؛ «سۆيەيلى سۆيۈلەيلى» دەپ بۇ دۇنيانىڭ ھېچكىمگە قالمايدىغانلىقىنى بىلدۈردى؛ داۋاسى (ئەرزى) بارنىڭ مەنسىنىڭ بولمايدىغانلىقىنى سۆزلەپ كېتىپ قالدى. شۇنىڭدەك ۋە تىلمىز ئۇنىڭ بىلەن ئۆزۈقلاندى. ئاھاڭلاشتۇرۇلغان شېئىرلىرى بىلەن قۇلقىمىزنىڭ توپىسى قېتىلدى.ئۇ توغرىسىدا ئونلىغان كىتاپ يېزىلدى.ئۇنىڭ ھاياتى تۇرلۇك تىياتىر ئويۇنلىرىغا، تېلېۋىزىيە فىلملىرىغا، قىسملىق كىنولارغا ۋە بىرنەچچە رومانغا تېما بولدى. يېقىنقى زامانلاردا تۈركىيە رادىيو-تېلېۋىزىيە قۇرۇمىنىڭ قوللىشى بىلەن ئىشلەنگەن، رېژىسسورلىقى مەھمەت بوزداغقا، مونتاژى ۋە سەنئەت يېتەكچىلىكى مۇستافا تاتچىغا ئائىت، سىنارىيىسى ئىسا يىلدىز تەرىپىدىن يېزىلغان 44 قىسملىق « ئىشق سەپىرى –يۇنۇس تېلېۋىزىيە تىياترى «(Aşkın Yolculuğu – Yûnus Emre) ئەمرە قويۇلغانلىكى دۆلەتتە پەۋقۇلئادده (چوڭ) تەسىر قوزغىدى. ئەڭ ئاخىرىدا، ئالدىمىزدىكى -2021يىلى يۇنۇس ئەمرىنىڭ ۋاپاتىنىڭ -700يىلىغا توغرا كەلگەنلىكى ئۈچۈن بىرلەشكەن دۆلەتلەر مائارىپ، ئىلىم-پەن ۋە مەدەنىيەت تەشكىلاتى تەرىپىدىن «يۇنۇس ئەمرە يىلى» دەپ بېكىتىلدى.

ئىنسانىنى ۋە شەيئىلەرنى سۆيۈش نوقتىسىدىلا توختاپ قالمايئاللاھسۆيگۈسىگە يۈزلىنىدۇ. ئۇنىڭدىكى سۆيگۈ پارچىدىن پۈتۈنگە، پۈتكۈل مەۋجۇداتنى قاپلىغان ئىلاھىي بىر سۆيگۈگە ئايلىنىدۇ. يۇنۇس شېئىرلىرىدا ئەترابىدىن، تەبىئەتتىن، ئىنسانىي قىممەتلەردىن بەزى مىساللارنى تىلغا ئالسىمۇ لېكىن ئۇ ھېچقاچان دۇنيالىق ھەۋەسلەردە بولۇپ باقمىغان. ۋاھدەتى ۋۇجۇت ئېتىقادى بىلەن ياشىغان يۇنۇس، نەرسىگە ۋە ئىنسانغا (Vahdet-i vücûd) ھەقنىڭ نۇرى بىلەن قارايدۇ. ئۇ تەرىپلىگەن ئىنسان، ھەزرىتى پەيغەمبەرگە تەمسىل قىلىنغان ۋە ئۇزى «ئەر كىشى» دەپ ئاتىغان «ئىنسانى كامىل (كامىل ئىنسان)»دۇر. بۇ ئىنسان، يارىتىلىشنىڭ غايىسى بولغان ئىلاھىي ئەخلاققا ئېرىشىپ مەۋجۇتلۇقنىڭ ئەڭ يۇكسەك پەللىسىگە چىققان. يۇنۇسنىڭ قارىشىچە ئەخلاق— ھەقنىڭ نۇرى بىلەن كۆرۈشتۇر. كامىل ئىنسان ئىشق بىلەن ئاللاھقا يېقىنلاشقان، ئىلاھىي ئەخلاق بىلەن بېزەنگەن ئىنساندۇر. يۇنۇس ئەمرە شېئىرلىرىدا كامىل ئىنسانىنىڭ ئۈستۈن پەزىلەتلىرىنى بايان قىلىپ ئىنسانلارنىڭ بۇ مەرتىۋىلەرگە ئېرىشىشىنى تىلەيدۇ ۋە ئۇلارنى سۆيگۈنى مەنبە قىلغان بىر يولۇچىلىققا ئۈندەيدۇ. يۇنۇس قىلغان ۋەز-نەسىھەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز نەپس تەجرىبىسىدىن ئۆتكۈزگەن بولۇپ ئىنسانلارغا تەۋسىيە قىلغان ئىشق ۋە ئېرپان يولى ئەسلىدە ئۆزىنىڭ ئىچكى تەجرىبىلىرىدىن ئىبارەت ئىدى. ئۇ تاپتۇق ئەمرە كۆرسىتىپ بەرگەن يولدا ئىلگىرلەپ، مۇھەممەدىي ئېرپاننىڭ رەڭگىگە چۆمكەنگەن (مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىلىم نۇرىغا چۆمۈلگەن) ۋە تەكرىنىڭ سىرىغا يەتكەن. خۇلاسىلىغاندا، يۇنۇسنىڭ شېئىرلىرى نەپس تەلىمىدىن ئۆتۈش جەريانىدا تىلىنمۇ قەلب تىلغا ئايلاندۇرغان بىر كاملىنىڭ ئەسەرلىرىدۇر. بۇ سەۋەپتىن يۇنۇس ئەمرە تۈرك تىلىنىڭ «ئىلاھىي» ئاۋازى بولالىغان.

ھۆكمەتلەر

İşidin ey yârenler aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer

Taş gönülde ne biter dilinde ağu tüter
Niçe yumşak söylese sözü savaşa benzer

Aşkı var gönül yanar yumşanır muma döner
Taş gönüller kararmış sarp-katı kışa benzer

Ol sultân kapusunda ol Hazret tapusunda
Âşıkların yıldızı her dem çavuşa benzer

Aynı hırs ol olmuşdur nefsine ol kalmışdır
Kendüye düşmân olmuş yavuz yoldaşa benzer

Aşkdır kudret körüğü kaynadır âşıkları
Niçe kapdan geçirir andan gümüşe benzer

Âşık gönlü dölenmez mâşûkın bulmayınca
Karârı yok dünyâda pervâzı kuşa benzer

Münkir sözünü bilmez sözü ileri varmaz
Neye teşbîh edersin anlanmaz düşe benzer

Geç Yûnus endîşeden ne gerek bu pîşeden
Ere aşk gerek önden andan dervîşe benzer

ئىشىتىڭ ئەي يارەنلەر ئىشق بىر قۇياشقا ئوخشار،
ئىشقى بولمىغان كۆڭۈل خۇددى بىر تاشقا ئوخشار.

تاش كۆڭۈلدە نە ئۇنەر، تىلىدىن زەھەر تامار،
ھەرقانچە يۇمشاق سۆزلىسە سۆزنى (يەنىلا) ئۇرۇشقا ئوخشار.

ئىشقى بار كۆڭۈل كۆيەر يۇمشار شامغا ئايلىنار،
تاش قەلبلەر قارايغان قاتتىق زىمىستان قىشقا ئوخشار.

(ئۇ سۇلتان ئىشىكىدە، ئۇ ھەزرەت قېتىدا (خىزمىتىدە،
ئاشىقلارنىڭ يۇلتۇزى ھەر دەم چاۋۇشقا ئوخشار.

ئەينى خىرس ئۇ بولغاندۇر، نەپسىگە ئو قالغاندۇر
ئۆزىگە دۈشمەن بولغان ياۋۇز يولداشقا ئوخشار.

ئىشقتۇر قۇدرەت كۆرەكى قاينىتار ئاشىقلارنى،
نەچچە قاپتىن ئوتكۈزەر ئاندىن كۆمۈشكە ئوخشار.

ئاشق كۆڭلى تىنمىم تاپماس مەشۇقىن تاپمىغۇچە،
قارارى يوق دۇنيادا پەرۋازى قۇشقا ئوخشار.

مۇنكىر سۆزىنى بىلمەس سۆزى ئىلگىرى باسماس،
نىمىگە ئوخشىتارسەن مەنسىز چۈشكە ئوخشار.

كەچكىن يۇنۇس قورقۇشلىرىڭدىن نە كېرەك بۇ خۇيدىن،
ئەرگە ئىشق كېرەك ئاۋۋال، ئاندىن دەرۋىشكە ئوخشار.

Bu hâl âşıkları hâlden hâle geçirip temizler ve sonunda saf bir gümüşe benzetir.

Âşıkın gönlü sevgilisini buluncaya kadar karar etmez. Onun bu hâli havada kararsızca kanat çırpıp duran, bir dala konamayan kuşa benzer.

Aşkı ve âşıkın ilâhî hâllerini inkâr eden kişi ne dediğini bilmez. Sözünün de hiçbir tesiri ve anlamı yoktur. Onun sözlerini neye benzetebiliriz ki? Bu anlaşılmayan, saçma sapan sözler karışık düş gibidir. Üzerinde durup yorum yapmağa değmez!

Ey Yûnus! Bütün korkulu düşüncelerden kurtul. Bu yolu, kuruntularını terk et. Ere önce aşk gerekir. Kişi sonra dervişe benzer.

Bene m ol aşk bahrîsi denizler hayrân bana
Deryâ benim katremdir zerreler ummân bana

Kâf Dağı zerrem değil ay u güneş bana kul
Aslım Hak'dır şek değil nâm oldu insân bana

Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldir ilim
Hak'dan söyler bu dilim aşk oldu seyrân bana

Yok idi bu bârigâh var idi ol pâdişâh
Âh bu aşk elinden âh derd oldu dermân bana

Âdem yaradılmadan cân kalıba girmeden
Şeytân la'net olmadan arş idi sayvân bana

Diledi göre yüzin işide kendi sözin
Nazar kıldı bir kezin anda verdi cân bana

Doğdu ol dîn metâ'sı andan oldu kamusu
Âdem Halîl ü Mûsâ hüccet ü bürhân bana

Yaradıldı Mustafâ yüzü nûr gönlü safâ
Ol kıldı Hakk'a vefâ andandır ihsân bana

Âşık dilin bilmeyen yâ delidir yâ dehrî
Ben kuş dilin bilirem söyler Süleymân bana

Şerîat ehli ırak eremez bu menzile
Aslım Hakdır şekk değil mürşiddir Kur'ân bana

Yûnus Emrem bu yolda eksikliğin bildirir
Mest oluban çağırır dervîşlik bühtân bana

ماڭا ھەق ئاشىقى دەپ ئاتالغان ئۇلۇغ ئەۋلىيا يۇنۇس ئەمرەم بۇ يولدا ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقىنى بىلدۈرۈپ مەست ھالدا ئۆزىنى ئاسمان-زېمىننى ئاڭلىتىدىغان ئاۋازدا ئېيتىدۇ.

قاف تېغى زەررەم ئەمەس، ئاي ۋە قۇياش ماڭا قۇل،
ئەسلىم ھەقتۇر شەك ئەمەس نام بولدى ئىنسان ماڭا.

چۈنكى دوستقا كېتەر يولۇم، مۈلكى ئەزەلدۇر ئىلىم،
ھەقتىن سۆزلەر بۇ تىلىم ئىشق بولدى تاماشا ماڭا.

يوق ئىدى بۇ بارگاھ، بار ئىدى ئۇ پادىشاھ،
ئاھ بۇ ئىشق ئېگىسىدىن، ئاھ دەرت بولدى دەرمان ماڭا.

ئادەم (ئاتا) يارىتىلماي، جان قېلىپىغا كىرمەي تۇرۇپ،
شەيتان لانەتلەنمەستە ئەرش ئىدى سايۋان ماڭا.

تىلىدى كۆرۈپ يۈزىن، ئىشىتىپ ئۆز سۆزىن،
ئەزەر سالدى بىر قېتىم، ئۇندا بەردى جان ماڭا.

ئۇ غۇلدى ئۇ دىن بايلىقى ئۇنىدىن بولدى بارچەسى،
ئادەم، خالىل ۋە مۇسا دەلىل-ئىسپاتتۇر ماڭا.

يارىتىلدى مۇستافا يۈزى نۇر كۆكلى ساپ،
ئۇ قىلدى ھەققە ۋاپا، ئۇنداندۇر ئېھسان ماڭا.

ئاشىق تىلىن بىلمەگەن يا ساراڭدۇر يا دەھرى،
مەن قۇش تىلىن بىلۇرمەن ئېيتار سۇلايمان ماڭا.

شەرىئەت ئەھلى يىراق، يېتەلمەس بۇ مەنزىلگە،
ئەسلىم ھەقتۇر شەك ئەمەس، ئۇستازدۇر قۇرئان ماڭا.

يۈنۈس ئەمرەم بۇ يولدا كەمچىللىكىڭ بىلدۇرەر،
مەست بولۇپ چاقىرار دەرۋىشلىك بەتنام ماڭا.

Tanrı âşıkının dilini bilmeyen, onun dediklerini anlamayan kişi, ya düşüncesiz bir deli veya tamamen maddeci bir kişidir. Ben erenlerin “kuş dili” (mantıku't-tayr/Neml sûresi/16) dediği sembolik dili bilirim. Bunu bana Süleyman peygamberin makamı söyler.

Şeriat makamındaki kişiler hakikat makamına çok uzaktırlar. Şüphesiz benim aslım Hak'tır. Bu konuda Kur'ân benim rehberimdir.

Yûnus Emre Tanrı yolunda yetersiz olduğunu, henüz kemâle ulaşmadığını söyler. Birilerinin bana dervişlik isnât etmesi yahut benim kendi kendime derviş olduğumu söylemem doğru değildir. Yûnus kendini kaybederek çağırır: Bana dervîş denmesi yalandır!

Her kime kim dervîşlik bağışlana
Kalbı gide pâk ola gümüşlene

Nefesinden müşk ile anber düte
Budağından il ü şâr yemişlene
Yaprağı dertli içün dermân ola

Gölgesinde çok kademler işlene

Âşıkın gözü yaşı hem göl ola
Ayağından sâz bitip kamışlana

Cümle şâir dost bahçesi bülbülü
Yûnus Emre arada dürrâclana

ھەركىمگە دەرۋىشلىك بېغىشلانسا،
قەلبى پاك كېتەر، كۆموش بولۇر.

ئەپسىسدىن (تىنىقدىن) ئىپار بىلەن ئەنبەر پۈرار،
پۈتىقدىن ۋىلايەت ۋە شەھەرلەر مېۋىلىنەر.

ياپرىقى دەرتلىك بولغاچ دەرمان بولۇر،
سايىسىدا كۆپ قەدەملەر بېسىلۇر.

ئاشقىنىڭ كۆز يېشى ھەم كۆل بولۇر،
ئايقىدا سازلىق شەكىللىنىپ قومۇشلار ئۆسەر.

بارچە شائىر دوست باغچىسى بۇلبۇلى،
يۈنۈس ئەمرە بەزىدە چىل قۇشىغا ئايلىنار.

Dervîşlik dedikleri hırka ile tâc değil
Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtâc değil

Hırkanın ne suçu var sen yoluna varmazsan
Vargıl yolunca yürü er yolu kalmaç değil

Dersin şeyhim aşk ile yalın ayak baş açık
Er var dirlik dirilmiş yalın ayak aç değil

Durmuş marifet söyler erene Yûnus Emrem
Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş değil

دەرۋىشلىك دېگىنى جەندە بىلەن كۆلاھ ئەمەس،
كۆڭلىن دەرۋىش ئەيلىگەن جەندىگە مۇھتاج ئەمەس.

جەندىنىڭ نە گۇناھى بار سەن يولۇڭغا ماڭمىساڭ،
بارغىن يولۇڭدا يۈرۈ، ئەر يولىگەپدانلىق ئەمەس.

دەيسەن شەيخىم ئىشق بىلەن يالىڭاياغ يالاڭباش
شۇنداق) ئەرلەر باركى ھايات تاپقان يالىڭاياغ،(ئەمما) ئاچ ئەمەس)

تۈرۈپتۇ مەرىپەت سۆزلەپ ئىنسانلارغا يۈنۈس ئەمرە،
بۇ) يولنىڭ يولۇچىسى بىلەن (بىر) يولدىدۇر، يولدىن چىققانغا يولداش)
ئەمەس.

رچە شائىرلار دوست باغچىسىنىڭ بۇلبۇلىدۇر. يۈنۈس ئەمرە بەزىدە چىل
قۇشىدەك ئاجايىپ-غارايىپ سايراپ كېزەر.

Şeyhim! Sen, dervişlerin aşka düşüp yalın ayak ve baş açık (meczûp) olduğunu yahut olmaları gerektiğini söylersin. Onların arasında öyle erler vardır ki yalın ayak, baş açık (meczûp) olmadıkları hâlde hak ve hakikatte hayat bulmuşlardır.

Yûnus Emrem erene hak ve hakikat sırlarından bahseder. O, yol eri (sâlik) ile aynı yoldadır, onunla her türlü sırrı paylaşır fakat yoldan sapanlara yol arkadaşlığı yapmaz.

Gel ey gözüm ağla gülmezem ayruk
Cânım dosta gider gelmezem ayruk

Ne gam bu dünyâda bir kez ölürsem
Anda ölüm olmaz ölmezem ayruk

Varlığım yokluğa değşirmişem ben
Bugün câna başa kalmazam ayruk

Mahabbet bahrinin gavvâsı oldum
Gerekmez Ceyhûn'a dalmazam ayruk

Yanmışam aşkına tâ kül olunca
Boyandım rengine solmazam ayruk

Ko beni yatayım dost eşiğinde
Yeter bir el dahı almazam ayruk

Yansın cânım yansın aşkın oduna
Aksın yaşım aksın silmezem ayruk

Ko beni yanayın göynüklerimle
Kaçan âşık olsam ölmezem ayruk

Dilerem fazlından ayırmayasın
Hocam senden özge sevmezem ayruk

Yûnus âşık durur mâşûkun ister
Dahı hîç nesne istemezem ayruk

كۆيۈپتىمەن ئىشقىدا تاكى كۈل بولغىچە،
بويايمدىم رەڭگىگە سولماسمەن ھەرگىز.

قويۇڭ مېنى ياتاي دوست بوسۇغۇسىدا،
باشقا قولنى تۇتماسمەن ھەرگىز، رەتىي.

ئۆرتەنسۇن جېنىم، كۆيسۇن ئىشق ئوتىدا،
ئاقسۇن سۈرتمەسمەن ئەمدى ئاقسۇن يېشىم.

قويۇڭ مېنى كۆيەي پىراقلىرىدىن،
قاچان ئاشىق بولسام ئۆلمەيمەن ھەرگىز.

تىلەيمەن مەھمىتىدىن ئايرىلمىغايسەن،
ئۇستازىم سەندىن باشقىنى سۆيمەسمەن ھەرگىز.

يۇنۇس ئاشىقتۇر مەشۇقىن ئىزدەر،
باشقا ھېچ نەرسە تىلمەيمەن ئەمدى.

İster idim Allah'ı buldum ise ne oldu
Ağlar idim dün ü gün güldüm ise ne oldu

Erenler meydânında yuvalanır top idim
Pâdişâh çevgânında kaldım ise ne oldu

Erenler sohbetinde deste kızıl gül idim
Açıldım ele geldim soldum ise ne oldu

كۆيمەسمەن ئەمدى ئۆلمەلىكىم، كۆڭلۈم يېغلا،
جېنىم دوستقا كېتىدۇ كەلمەسمەن ئەمدى.

نە غەم بۇ دۇنيادا بىر قېتىم ئۆلسەم،
ئۇندا ئۆلۈم بولماس ئۆلمەسمەن ئەمدى

بارلىقىمنى يوقلۇققا تېگىشىتىمەن،
بۇگۈن جانغا ۋە مالغا قالماسمەن ھەرگىز.

مۇھەببەت دېگىزىنىڭ غەۋاسى بولدۇم،
كېكەرەك جەيھۇنغا شۇڭغۇماسمەن ئەمدى.

Âlimler müderrisler medresede buldular
Ben harâbât içinde buldum ise ne oldu

İşit Yûnus'u işit uş yine deli olmuş
Erenler mânâsına daldım ise ne oldu

ئارزۇلايتتىم ئاللاھنى، تاپقان بولسام نە بولدى،
يېغلاردىم كېچە-كۈندۈز، كۈلگەن بولسام نە بولدى.

كاملىلار مەيداندا يۇملاپ يۈرگەن توپ ئىدىم،
پادىشاھ چۆگەندە قالغان بولسام نە بولدى.

كاملىلار سۆھبتىدە دەستە قىزىل گۈل ئىدىم،
ئېچىلدىم، قولغا چىقتىم، سولغان بولسام نە بولدى.

ئالىملار، مۇدەررىسلەر مەدرىستە تېپىشتى،
مەن خارابات ئىچىدە تاپقان بولسام نە بولدى.

ئىشىت يۇنۇسنى ئىشىت، ئەنە يەنە سارالدۇ بوپتۇ،
كاملىلار مەنسىگە چۆككەن بولسام نە بولدى.

KAYNAKLAR

Duran, Hamiye: Velâyetnâme-Hâcı Bektaş-ı Velî (haz. Hamiye Duran), Ankara 2007.

Gölpınarlı, Abdülbâki: Yûnus Emre Risâlata'l-Nushiyya ve Dîvân, İstanbul 1965

İbrahim Hâs Halvetî: Erenler Kitabı, İstanbul 2017.

İbrahim Hâs Halvetî: Yûnus Emre'nin Bir Şiirinin Şerhi-Çıktım Erik Dalına, (haz. Mustafa Tatcı), Ankara 2004.

Köprülü, M. Fuad: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (3. Bsk.) Ankara 1976; aynı eser için bk. Ankara 1993.

Kunter, H. Baki: Yûnus Emre-Bilgiler-Belgeler, Eskişehir 1966.

Kurnaz, Cemâl: "Mecazdan Hakikate", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C-5, S. 2, s. 309-313, Elazığ 1991.

Kurnaz, Cemâl: "Yûnus Emre'de Tenkit", TKA., Prof. Dr. Şükrü Elçin'e, Ankara 1993, s. 257-263.

Nemet, Meşedihanım: Azerbaycan'da Pirler, Bakı 2010.

Tatcı, Mustafa: "Yukarı İllerde Bir Gezgin Derviş: Yûnus Emre (Azerbaycan Notları), Türk Kültürü Ve Hâcı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 58, Ankara 2011, s. 155-170.

Tatcı, Mustafa: İşitin Ey Yârenler, İstanbul 2019.

Tatcı, Mustafa: Şâir Yûnus, Tahran 2014.

Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988.

Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre İle Aşk Yolculuğu, İstanbul 2015.

Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Külliyatı, VI Cilt, İstanbul 2008.

Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre-Makalelerden Seçmeler, İstanbul 1994.

Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre, Ankara 2019.

Tatcı, Mustafa: Yûnus'un Gül Bahçesinden, C. I, II, Ankara 2013.

Tatcı, Mustafa: Aşktan Söyler Bu Dilim, İstanbul 2019.

Tatcı, Mustafa: Âşık Yûnus, İstanbul 2019.

Timurtaş, F. Kadri: Yûnus Emre Dîvânı, Ankara 1982.

Yakıt, İsmail: Yûnus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına, Ankara 2002.

Yûnus Emre: Besteleriyle Yûnus Emre İlâhîleri, (haz. Ahmet Hatipoğlu), Ankara 1993.

Yûnus Emre: Yûnus İlâhîleri Güldestesi, (haz. Cüneyt Kosal), Ankara 1991.

ئەسكىشەھەر

ئەسكىشەھەر، تارىخىي دەۋرلەرنىڭ ھەممىسىدە مۇھىم بىر تىجارەت، ئىقتىساد ۋە ستراتېگىيەلىك مەركەز بولدى. كەڭ ۋە مۇنبەت ئويمانلىقلىرى، تەبىئىي يوللارنىڭ ئەسكىشەھىرده كېسىشىشى، بۇ يوللارنىڭ ھەربىي ۋە تىجارەت جەھەتتىكى مۇھىملىقى قاتارلىقلار سەۋەبىدىن بۇ يەرگە قىلىنغان كۆچلەر ھېچ ئۈزۈلۈپ قالمىدى.

ئوسمانلى ئىمپېرىيەسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە، بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ۋە تۈركىيەنىڭ قۇتۇلۇش ئۇرۇشى مەزگىلىدە نۇرغۇنلىغان قانلىق جەڭگاھ شاھىت بولغان ئەسكىشەھەر، 1922-يىلى 26-ئاۋغۇستتا تۈرك قوشۇنى باشلاتقان قايتۇرما زەربە ھەرىكىتىدىن 2-سېنتەبىر 1922-يىلى كۈنى دۈشمەن ئىشغالىدىن قۇتۇلدى. لېكىن ئىشغالچىلار كەينىگە چېكىنىش جەريانىدا شەھەرگە ئوت قويۇپ ، ئۇرۇپ-چېقىپ ۋەيران قىلىۋەتتى. جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغانلىقى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، سانجاق ۋە سانجاق بەگلىكلىرىنىڭ ۋىلايەتكە ئۆزگەرتىلىشى بىلەن 1923-يىلى ئەسكىشەھەرمۇ ۋىلايەت بولدى.

ئەسكىشەھەر، ئىچ ئاناتولىيە رايونىنىڭ غەربى شىمالىغا جايلاشقان، يەر مەيدانى تەخمىنەن 13960 كۋادرات كىلومېتر كېلىدىغان بولۇپ تۈركىيەنىڭ ئومۇمى يەر مەيدانىنىڭ 1.8%نى ئىگىلەيدۇ. ۋىلايەت مەركىزىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 792 مېتىردۇر. ئەسكىشەھەرگە خوشنا ۋىلايەتلەر: ئافيونقاراھىسار، كونيا، ئەنقەرە، بولۇ، بىلەجىك ۋە كۈتاھيا ۋىلايەتلىرىدۇر. 2018-يىلىدىكى سانلىق مەلۇماتلاردا ئەسكىشەھەرنىڭ نوپۇسى 871187 كىشى دەپ كۆرسىتىلگەن. ئەسكىشەھەر قاتناش قولايلىقى، ئىنىرگىيە بايلىقلىرى، ئۇنۇملۇم تېرىقچىلىق ئاساسى ۋە مول يەر ئاستى بايلىقلىرىدىن بىرىدۇر. سىرت سانائەت جەھەتتىنمۇ خېلىلا تەرەققى قىلغان ۋىلايەتلەرنىڭ بىرىدۇر.

ھىتتىلەرگە، فىرىگىيەرگە تايانغان تارىخىدا نۇرغۇنلىغان مەدەنىيەتنى ئۆزىگە مۇجەسسەملەشتۈرگەن ئەسكىشەھەر، شەھەرچىلىك ئۇقۇمى ۋە پائالىيەتلىرىدىن باشقا يەنە ئىككى ئالىي مەكتىپى، كۈلتۈرەل ئاساسى، ھاۋا يوللىرى مەركىزى، پىلانلىق سانائىتى، يەر ئاستى بايلىقلىرى ۋە ئىجدىمائىي تۈرمۇش ساھەسى بىلەنمۇ گۈللەنگەن بىر شەھەردۇر.

ئارخېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈشلەر نەتىجىسىدە تېپىلغان ئاسارە-ئەتىقىلەرگە قارىغاندا، ئەسكىشەھەر ۋە ئەتراپىدىكى جايلار مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 3000-يىللىرىغا قەدەر ئۇزانغان قەدىمىي بىر ئولتۇراق رايونىدۇر. ئاناتولىيەدە ئەسكىشەھەر، مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 2000-يىلى ھاكىمىيەت تۈتقان ھىتتىلەر دەۋرىدىمۇ ستراتېگىيىلىك ۋە جوغرافىيەلىك ئورنىنىڭ مۇھىملىقى بىلەن بىر بەگلىك بولغان. ئەسكىشەھەر، مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 1200-يىللىردىن كېيىن ئىلگىرى ئاخىرى بولۇپ فرىگلەر، لىدىيالىقلار ۋە فارسلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا تەۋە بولغان. مىلادىيەدىن بۇرۇنقى 190-يىلى رىم ئىمپېرىيەسىنىڭ قولىغا ئۆتكەن ئەسكىشەھەر، رىمنىڭ مىلادىيە 395-يىلى ئىككىگە بۆلۈنۈپ پارچىلىنىشىغىچە ئاۋۇال رىم ئىمپېرىيەسىنىڭ، كېيىن بىزانتىيە ئىمپېرىيەسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا بولغان.

ئۇلۇغ سەلجۇقىيە ئىمپېرىيەسى دەۋرىدە شەرقتىن كەلگەن نۇرغۇن تۈرك قەۋمى بىزانتىيە ئىمپېرىيەسىنىڭ ئاجىزلىقىدىن پايدىلىنىپ شەرقىي ئاناتولىيەگە كۆچۈپ ماكانلىشىشقا باشلىدى. سەلجۇقىيە ھۆكۈمدارى ئالپئارسلاننىڭ 1071-يىلى مالازگىرت ئۇرۇشىدا غەلبە قىلىشى بىلەن شەرقتىن كەلگەن تۈركلەرگە ئاناتولىيەنىڭ ئىشكىلىرى مۇتلەق ئېچىلدى. تېزلىك بىلەن ئىلگىرلىگەن تۈرك قوشۇنلىرى 1074-يىلى ئەسكىشەھەرنى ئالدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئەسكىشەھەر، شەرقتىن كەلگەن قەبىلىلەرنىڭ ماكانىغا ئايلاندى.

ئوسمانلى ئىمپېرىيەسىنىڭ قۇرغۇچىسى ئوسمانبەگ، ئۇچبېگى (چىگرا رايونلارنىڭ بېگى) بولغاندىن كېيىن بارا-بارا كۆچلەندى ۋە 1289-يىلى ھاكىمىيەت تېرىتورىيىسىگە ئەسكىشەھەر ۋە ئىنۆنۈنىمۇ قوشۇالدى. ئوسمانلى ئىمپېرىيەسىنىڭ دەسلەپكى چاغلىردا، ئەسكىشەھەر دۆلەتنىڭ قۇرۇلۇش مەركەزلىرىنىڭ بىرى بولغانلىقى سەۋەبىدىن ئەتىۋارلانغان بولسىمۇ دۆلەت ئەھۋالىنىڭ ئاجىزلاشقان ياكى كەينىگە چېكىنگەن مەزگىللىردە ئانچە ئېتىبار كۆرمەي قالغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەسكىشەھەر، يېقىنقى زامانلارغىچە تازا دېگەندەك تەرەققى قىلالمىدى. بۇ شەھەر تا 1877—1878-يىلىدىكى ئوسمانلى–رۇسىيە ئۇرۇشىدىن كېيىن كۆچمەنلەرنىڭ كۆپلەپ كېلىشى بىلەن ئاۋاتلىشىشقا باشلىدى ۋە راۋاجلاندى. ئەسكىشەھەرنىڭ تەرەققىياتى ئەسلىدە تومۇرىيولىنىڭ ئېچىلىشى بىلەن ھەقىقىي تۈردە تېزلەشتى.

Çeviri:
Dr. Öğr. Üyesi Zemire GÜLCALI

ئەسكىشەھەر

ئەسكىشەھەر شام ھەيكەل كۆرگەزمىخانىسى (Eskişehir Balmumu Heykeller Müzesi)
شارقىراتما باغچىسى (Şelale Park)
ئەسكىشەھەر تېشى مۇزېيى (Lületaşı Müzesi)
زامانىۋى ئەينەك بۇيۇملار مۇزېيى (Çağdaş Cam Sanatları Müzesi)
جۇمھۇرىيەت تارىخى مۇزېيى (Çağdaş Cam Sanatları Müzesi)
ئالائىددىن جامەسى (Alaaddin Camii)
پورسۇك ئۆستىكى ۋە ئارالار رايونى (Porsuk Çayı ve Adalar Bölgesi)
سازئوۋا بىلىم-سەنئەت كۆلتۇر باغچىسى (Sazova Bilim Sanat ve Kültür Parkı)
كەنتپارك (كەنت باغچە) (Kentpark)
ئەتى ئارخېئولوگىيە مۇزېيى (Eti Arkeoloji Müzesi)
تاشباشى بازىرى (Taşbaşı Çarşısı)
ئەسمىنيا تۈركتۈرك دۇنياسىنىڭ مەشھۇر مەسەلىرى (Esminyatürk Türk Dünyası Şaheserleri)
ھاللەر ياشلار مەركىزى (Haller Gençlik Merkezi)
تۈرك دۇنياسىڭ بىلىم-كۆلتۇر-سەنئەت مەركىزى (Türk Dünyası Bilim Kültür Sanat Merkezi)

ئەسكىشەھەردە قايسى تاماقلار مەشھۇر؟

تىپىك ئاناتولىيە شەھەرلىرىدىن پەرقلىق بىر خاسلىققا ئىگە بولغان ئەسكىشەھەردە، بالقان ۋە قىرىمدىن كەلگەن كۆچمەنلەر بىلەن بەرپا بولغان ئۆزگىچە بىر كۆلتۇر كۆپ خىللىقى مەۋجۇت. بولۇپمۇ تاتارلارنىڭ يېمەك-ئىچمەك تۈرلىرى بۇ جەھەتتە چوڭ رول ئويندى. شەھەرنىڭ ئەڭ داڭلىق تاماق تۈرلىرى تۆۋەندىكىچە:

(Çibörek)(چىبۆرەك (سامبوسا
(Balaban Köfte) بالابان كۆفتە
(Kuzu Şorpa) قوزا گۆشى شورپىسى
(Met Helva) مەت ھالۋا
(Göbete: Tatar Böreği) (گۆبەتە (تاتار گۆشنان
(Yufkalı Büryan) (يۇپكىلىق كاۋاپ (جىلتكە خېمىرغا ئورالغان كاۋاپ
(Kıygaşa) (كىيگاشا (قۇيماق
(Cevizli, Haşhaşlı Ekmek) ياڭاقلىق، كۆكنارلىق نان
(Leblebi Kurabiyesi) نوقۇت پۇرچىقى پېچىنىسى

Atlıhan El Sanatları Çarşısı

Eti Arkeoloji Müzesi

Çibörek

تۈركىيە تۆمۈريوللىرىنىڭ ھەرقايسى رايونلارغا تارقىلىشىنىڭ كېسىشىش نوقتىسى بولغان ئەسكىشەھەردەپاراۋۇز ئىشلەپچىقىرىشىنمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان تۈرلۈك رېلسلىق قاتناش ۋاستىلىرىنى ياسىيالايدىغان چوڭ بىر فابرىكا بىلەن شېكەر فابرىكىسى، ئايرۇپىلان ماتۇرى ياساش فابرىكىسى، سكورسكي شىركىتىنىڭ ئايرۇپىلان ۋە تىك ئۇچار ئايرۇپىلان تارماق سانائىتى زاۋۇتىمۇ مەۋجۇت. تۈركىيەدىكى باشقا ھەمكارلىق سانائىتى رايونلىرى بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئاقىلانە بىر پىلانغا ۋە كەڭ ساھەلەرگە ئىگە بولغان «ئەسكىشەھەر ھەمكارلىق سانائىتى رايونى»دا ماشىنا ئىشلەپچىقىرىدىغان فابرىكىلار، توقۇمىچىلىق، كىيىم-كېچەك، يېمەك-ئىچمەك، ئېلېكترون ۋە ساپالچىلىق (چاقچۇق) فابرىكىلىرى قاتارلىق خىلمۇخىل ساھەلەردە 200دىن ئارتۇق فابرىكا ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانماقتا.

ئەسكىشەھەر«ھەمكارلىق سانائىتى رايونى»دا ئۆز ئىنىرگىيەسىنى ئىشلەپچىقارماقتا، ئۆز دائىرىسىدىكى ئالىي مەكتەپلەر بىلەن بىرلىكتە «ئەسكىشەھەر بىلىم باغچىلىرى»نى قۇرۇپ پائالىيەت ئېلىپ بارماقتا. بۇنىڭ بىلەنلا قالماستىن، بۇ شەھەر يەنە بىرلەشكەن دۆلەتلەر مائارىپ، ئىلىم-پەن ۋە مەدەنىيەت تەشكىلاتى تەرىپىدىن 2013-يىلى «غەيرى ماددي مەدەنىيەت مىراسلىرى پايتەختى» بولۇپ تاللاندى.

سایاھەتنۇقتىلىرى

ئەسكىشەھەردە كۆرۈشكە تېگىشلىك يەرلەر، سایاھەت نۇقتىلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، يېقىنقى يىللاردا تۈركىيەنىڭ ئامما ئەڭ ياخشى كۆرۈدىغان شەھەرلىرىدىن بىرى بولۇپ قالدى.
بۇرسا، ئەنقەرە ۋە ئىستانبۇلغا ئوخشاش مۇھىم شەھەرلەردىن پويىز ياكى ماشىنا بىلەن قىسقا ۋاقىتتىلا ئەسكىشەھەرگە كەلگىلى بولىدۇ؛ بۇ شەھەر تارىخي قۇرۇلۇشلىرى (بىنالىرى)، باغچىلىرى بىلەن ئايلىنىپ كېزىدىغان ياخشى بىر جايدۇر. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ مۇھىملىرى تۆۋەندىكىچە:
(يۇنۇس ئەمرە كۆللىيەسى ۋە قەبرىسى (يۇنۇس ئەمرە مازىرى
(Yunus Emre Külliyesi ve Tüürbesi)
(Tarihî Odunpazarı Evleri) تارىخي ئوتۇنبازارى ئۆيلىرى
(Kurşunlu Camii ve Külliyesi) قوغۇشۇنلۇق جامە ۋە كۆللىيەسى
(Atlıhan El Sanatları Çarşısı) ئاتلىخان قول ھۈنەرۋەنچىلىك بازىرى

Çeviri:
Dr. Öğr. Üyesi Zemire GÜLCALI

زەيتۇن مېيلىق يوپۇرماقسارمىسى

كىشىلىك
زەيتۇن مېيلىق يوپۇرماق سارمىسى ئۈچۈن كېرەكلىك خۇرۇچلار:
300 گىرام ئۈزۈم يوپۇرمىقى
بىر دانە لېمون
4 (تاماق قوشۇقى زەيتۇن مېيى (يېغى
بىر ئىستاكان ئىسسىق سۇ

ئىچ قىيما خۇرۇچلىرى

بىر ئىستاكان زەيتۇن يېغى
2-3 دانە ئورتا چوڭلۇقتىكى تۇخۇم
بىر ئىستاكان گۈرۈچ
بىر ئىستاكان ئىسسىق سۇ
بىر تاماق قوشۇقى پىستە مېغىزى
بىر تاماق قوشۇقى قۇش ئۈزۈمى
بىر چاي قوشۇقى تۇز
بىر چاي قوشۇقى قارامۇچ
(بىر چاي قوشۇقى پىنىنە (يالپۇز

(رىسالىسى (ئېتىش ئۇسۇلى

سارمىنىڭ ئىچ قىيمىسىنى تەييارلاش ئۈچۈن بېرىم ئىستاكان زەيتۇن مېيىنى بىر كوردا قىزىتىلىدۇ. 3 دانە قىرىلغان پىياز قىزارغىچە قورۇلىدۇ. بۇنىڭغا بىر بېرىم تاماق قوشۇقى پىستە قېتىپ داۋاملىق قورۇلىدۇ. ئىلمان سۈدا 5 مىنۇت قەدەر چىلاپ قويۇلغان بىر بېرىم ئىستاكان گۈرۈچ سۈزۈپ ئېلىنىپ پىياز بىلەن قورۇلىدۇ. ئاندىن كېيىن رەتتەرتىپى بىلەن: بىر تاماق قوشۇقى قۇرۇق قۇش ئۈزۈمى، بىرەر چاي قوشۇقى تۇز، قارامۇچ ۋە پىنىنە سېلىپ ئارىلاشتۇرۇلىدۇ. تەخمىنەن بىر ئىستاكان ئىسسىق سۇ قوشۇلىدۇ ۋە ئىچ قىيمىسى سۇس ئوتتا بەش مىنۇت ئەتراپىدا پىشىرىلىدۇ. چىلانغان ئۈزۈم يوپۇرماقلىرى تومۇرلۇق قىسمى يۇقىرىغا قارىتىلىپ ئېچىلىدۇ. ھەربىر يوپۇرماقنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئىچ قىيمىدىن بىرەر تاتلىق قوشۇقى قويۇلىدۇ. چۆرىسىنى ئىچىگە پۈكۈپ، كەڭ تەرىپىدىن تۇتۇپ ئۇچ تەرىپىگە قارىتىپ چىڭىدە يۆگىلىدۇ (ئورۇلىدۇ). تەييارلانغان سارمىلار رەتلىك قىلىپ يانمۇ-يان تىزىلىدۇ. لېمون ھالقا شەكلىدە تىلىملانغاندىن كېيىن سارمىلارنىڭ ئۈستىگە تىزىلىدۇ. پىشىرىش جەريانىدا ئېچىلىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن تۈز بىر تاۋاق بىلەن ئۈستى يېپىپ قويۇلىدۇ. بىر بېرىم ئىستاكان ئىسسىق سۇ ۋە 2 تاماق قوشۇقى زەيتۇن مېيىنمۇ كوردىغا قۇيۇپ ئارىلاشتۇرغاندىن كېيىن سۇس ئوتتا تەخمىنەن 35 مىنۇت پىشىرىلىدۇ، ئىسسىق ياكى سوغۇق شەكلىدە يېيىلىدۇ. ئاش بولسۇن!

Nur Sultan / Kazakistan

YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ

Çeviri:
Dr. Zhanat KUANYSHBAYEVA

ЮНУС ЭМРЕ

Мұстафа Татжы

Юнус Эмре 1240(1) – 1320(1) жылдар аралығында Анадолыда өмүр сүрген, исламның сопылық бағытын ұстанған түрік ақыны. Кей деректер бойынша қазіргі Ескишехир уәлаяты Михалычжык ауданы Сарыкөй ауылында туып өскен, жастық шағы да осында өткен. Ол Анкара уәлаяты Наллыхан ауданы Эмрем Сұлтан ауылында тұрған сол дәуірдегі әйгілі мүршиттердің бірі - Тапдұқ Эмрені ұстаз тұтқан. Осы жерде қырық жылдан астам уақыт тұрып, рухани ілімді меңгерген соң өз елі Сарыкөйге қайта оралған.

Кейде жалғыз өзі, кейбір кездері шейхы Тапдұқ Эмремен бірге Анадолы, Таяу Шығыс, Әзербайжан және Румелін аралаған Юнустың тарихи өмірі аңыз-әңгімелерде ғана сақталған.

Юнус Эмренің өмірі

Юнус Эмре - түрік мәдениеті тарихындағы айрықша тұлға. Ол - ұлы ғұламалардай ой-санамен бірге жүректі де қатар баурап, ана тілі - түрік тілінің өркендеуіне зор үлес қосқан жаңашыл ақын. Тұлғалық қасиетін түсіну үшін өлең саптарын зерделеу жеткілікті.

Юнус Эмренің өмірі туралы алғашқы ауқымды дерек Узун Фирдевсинің (ө.ж.918/1512) «Вилайетнаме-и Қажы Бекташ-ы Вели» атты еңбегінде келтіріледі. Осы мәліметтерге сүйенсек, Юнус Эмре Сарыкөй ауылында өмір сүрген, егіншілікпен айналысқан шаруа адам. Юнус бір күні бидай алу үшін Сулужа Карахөйүк деген жерге барып, Қажы Бекташ Велидің қасында қалып қояды. Қонақ болып, қайтар уақытында Қажы Бекташ бидайдыңорнынаоған«бата(руханиілім)»берейіндейді. Бірақ Юнус бидай сұрайды. Оған қалағанынша бидай беріп, шығарып салады. Ауылына жақындай бергенде: «бидай таусылады, бата қалады»- деп, Юнус теккеге қайта оралады. Қажы Бекташ Велиден бата сұрайды. Өтінішін есіткен Қажы Бекташ: «Енді болмайды. Бұл құлпының кілтін Тапдұқ Эмреге тапсырдық. Нәсібін енді содан алсын!» – деп, Тапдұқ Эмреге жібереді. Юнус Тапдұқ Эмреге барып, өз жағдайын баяндап береді. Тапдұқ Эмре рухани азығын (батасын) қызмет етсе ғана алатындығын айтады. Юнус дәргаһта қырық жыл бойы отын-су тасып қызмет етеді. Теккеге қисық-қыңыр нәрсе жараспас деп әрдайым отынның тегісін алып келеді екен. Сол жылдары шейхы Тапдұқ Эмремен бірге Анадолы, Әзербайжан және Румелін де аралаған екен.

Рум сәуегей ақындары Тапдұқ Эмренің теккесінде үлкен бір мәжіліс ұйымдастырып, сол жиында Юнус Эмремен бірге Юнус Гүйенде деген басқа Юнус та болады. Тапдұқ Эмре тебіреніп отырып, Юнус Гүйендеге: «Юнус, бір илаһи айт!» – дейді. Алайда Гүйенде айтқанын естімейді. Тапдұқ үш рет қайталаса да, Гүйенде Юнус естімей қояды. Сонда Тапдұқ Юнус Эмреге бұрылып: «Юнус, уақытың келді. Көңіл қазынаңның құлпын аштық. Сен де өз нәсібіңді алдың. Қажы Бекташтың рухани қолдауымен енді сен оқы!» – дейді. Сонда, Юнус шабыттанып, жыр жолдарын төгілте бастайды. Осылайша Тапдұқ Эмренің «айт!» дегенінен кейін жырлай бастаған екен.

Кей аңыз-әңгімелерде Юнус Эмре Тапдұқтың қызына үйленіп, бір қызы мен бір ұлы болған екен. Тапдұқ Эмренің теккесінен кеткен Юнус қайта қайтып келіп,

ЮНУС ЭМРЕ

табалдырығына жатып, қателік жасағаны үшін кешірім сұрайды. Содан бері «біздің Юнус» деп аталып кеткен екен. Ол туралы айтылған аңыз-әңгімелерге қарағанда, Юнус Эмре ілім үйренейін деп медресеге барыпты. Кейін оқудан бас тартып, сопылық жолды таңдаған екен. Кейбір деректерде Мевлана Желаледдин Руми: «рухани дәрежелердің барлығында түрікмен Юнустың ізін көрдім» – деген екен Юнус жайлы.

Юнустың үш мың өлең жазғаны белгілі. Бір күні Молда Қасым деген медресе шәкірті Юнустың жырлары діни ережелерге қайшы деп, бір мыңын отқа жағып, бір мыңын суға ағызыпты. Қалған бір мыңын оқып отырып, өзінің атын көргенде өкініп, тәубе етіп, Юнустың әулиелігін мойындапты. Молда Қасым оқыған өлең жолдары:

Дәруіш Юнус бұл сөздерді қалай болса солай айтпа
Сені жауапқа тартатын Молда Қасым келер

Халық арасында: «өртенген бір мың өлеңді көктегі періштелер, суға ағызылған бір мың өлеңді балықтар, ал қалған бір мың өлеңді адамдар оқиды», – деп айтылады екен.

Өмір сүрген кезеңі

Юнус Эмре XIII-XIV ғасырларда өмір сүрген суфий ақын. Ол Мевлана Желаледдин Руми, Қажы Бекташ Вели, Ахи Эврен, Сейид Махмұд Хайрани сияқты түркі-мұсылман ғұлама ақындармен дәуірлес болған. 1240 (41) жылы Анадолыдағы Сиврихисардың Сарыкөй ауылында дүниеге келген Юнус (1320 (21)) жылы сексен жасқа таяған шағында өз ауылында өмірден озған.

Білімі

Көне дереккөздерде Юнус Эмренің сауат ашпағандығы жазылады. Алайда Фуат Көпрүлү, Абдүлбаки Гөлпынарлы мен Фарук Кадри Тимурташ тәрізді зерттеушілер: «Егер медреседе оқымаса, бұл жырларды жаза алмас еді. Сауат ашқан ақын.» деген тұжырымға келеді. Ал Юнус өз өлеңінде «не әліп оқыдым, не жим», яғни «әліпбиді оқымадым» – дейді. Тағы бір жырында: «Бір дос мені үмми (сауатсыз) деп атап, Юнус есімін беріпті», - деп, үмми екенін, сауат ашпағанын анық айтады.

Саяхаттары

Юнус Эмреніңжыржинағындағыкейбірөлеңжолдарына қарағанда көп жерді аралап, өзі «жоғарғы уәлаяттар» деп атаған Әзербайжан жеріне де барған екен. Ел-елді аралап, өмір мен ақиқаттың сырын іздегенін, Румелі мен Шамда дәл өзіндей ғәріп (Хақты танушы) адамды таба алмағанын, жат елде Хаққа ғашық болып, Мәжнүндей сергелдеңге түскенін, Шираз, Бағдат, Тебриз, Шам, Нахчыванды көрген соң Анадолы жерінде де тұрақтап, көктем түскенде туған еліне қайтқанын жырға қосып айтады:

Кайсери, Тебриз бен Сивас, Нахчыван, Мараш пен Шираз
Көңіл саған Бағдат жақын, ал ғаламда мәртебедесің.

*(Кайсери, Тебриз, Сивас, Нахчыван, Мараш, Шираз т.б. қалалар... жырақта деп ойлайсың ба? Әй көңіл, Бағдат мына тұрған жақын жер. Сен ғаламдардың барлығында үнемі Хақтың алдында, Хақпен біргесің.)

Кездім Ұрым мен Шамды
Жоғарғы елдердің бәрін
Қаласам да, таба алмадым
Өзім сияқты бір ғәріп.

*(Анадолы, Балқан, Шам мен Әзербайжанның барлық жерін араладым. Менен қал-жағдай сұрап, сырласар бір кісімен танысқым келді. Алайда өзімдей ғәріпті таба алмадым).

Юнустың ел аралауына не себеп болғаны белгісіз болғанымен, тариқаттар кезеңінде сопылардың нәпсілерін тәрбиелеуде ел аралаудың маңызы зор болған. Юнустың шейхы Тапдұқ Эмренің отбасы немесе тариқат шежіресі себепті Әзербайжанмен байланысы болғаны үшін «жоғарғы елді» аралауы тегін емес. Юнус Тапдұқ Эмремен бірге Румеліден өтіп, Болгарияның Варнасындағы Сары Салтұқ құрған дәруіштер тұрағына да барған деген жорамал бар.

Мүршиті

Юнус Эмренің мүршиті (тура жолды көрсететін шейхы, ұстазы) - Тапдұқ Эмре, бірақ тариқаты нақты белгілі емес. Осыған байланысты түрлі пікірлер айтылған. Зерттеушілердің бірсыпырасы Юнустың тариқат пірлерін Хорасандықі деп пайымдап, ал өзін нақшилік, қылуеттілік, мәулевилік немесе қадірилікке қатысты деп көрсетеді. Осылардың арасында мәулевилік пен бекташилік атауы көбірек айтылады. Ал Юнус өзінің жырлар жинағында Тапдұқ Эмре, Барақ Баба мен Сары Салтұқ сияқты пірлерден рухани ілім алу нәсібі бұйырғанын жазған.

Әбүл Хайыр Румидің «Салтұқнаме» аттышығармасында Тапдұқ Эмренің Сары Салтұқ және Юнус Эмремен

ЮНУС ЭМРЕ

кездескені баяндалады. Тапдұқ Эмренің Наллыхандағы дәргаһында болған бұл кездесуде Юнустың Сары Салтұқ пен Барақ Бабадан рухани ілім алғаны туралы жазылған. Бұл мәлімет зерттеушілердің Юнус пен Тапдұқтың шежіресіне Сары Салтұқтың қатысы бар деп жаңылуына себеп болды. Сол кезең жайлы жазылған деректерге қарағанда Сары Салтұқ Сейид Махмұд Хайранидің халифесі ретінде рифайелік тариқатында жетілгені анық. Қорыта айтқанда, Юнус Эмре және Тапдұқ Эмренің Сары Салтұқпен байланысы рухани достық деңгейінде ғана болған деп пайымдау керек.

Юнус Эмре мен Тапдұқ Эмренің бекташи болуы мүмкін деген пікірлер де бар. Ал кейбір деректерде Қажы Бекташ Велиге қараған Юнус пен Тапдұқ Эмре, Қажы Бекташ Велидің Ахмет Ясауимен байланысы болғандықтан ясауилік тариқатынан деп көрсетіледі. Ахмет Ясауидің 1166 жылы қайтыс болғанын, ал Қажы Бекташ Велидің 1210 жылы дүниеге келгенін ескеретін болсақ, «Вилайетнаме» атты еңбекті қайта қарау керек болады. Шығармадағы Қажы Бекташ Вели Ахмет Ясауидің дәруіштері арасында болған деген дерек уақыт жағынан сәйкеспейді. Мәлімет дұрыс болғанда Ясауи мен Қажы Бекташ арасында Лұқпан Перенде сияқты т.б. кісілердің есімі жазылуы керек еді.

Юнус Эмре өлеңдерінде Қажы Бекташ Вели туралы тікелей сөз етпеген. «Вилайетнамеде» Тапдұқ Эмренің Қажы Бекташ Велимен байланысы жайлы сөз қозғалғанымен, Тапдұқтың Қажы Бекташ Велиге қатысы көрсетілмейді. Қажы Бекташты жырға қоспаған Юнус - Бекташи емес. Сары Салтұқ, Барақ Баба мен Тапдұқ Эмренің де Қажы Бекташ Велиге қатысы жоқ. Қорыта келе, Юнус Эмре мен Тапдұқ Эмренің Барақ Баба арқылы Сары Салтұққа, ол арқылы Сейид Махмұд Хайраниге немесе Қажы Бекташ Велиге дейін жалғасқан рухани байланысқа тікелей қатыстары жоқ деуге болады. Хазрет Мевлананы кездестірген болса да, бұл тек кездесу еді. Біздің ойымызша, Тапдұқ Эмренің рухани шежіресін «жоғарғы елдер» деп атаған Әзербайжанда, Хорасан әулиелері арасынан іздестіру дұрысырақ болады. Осыған байланысты жаңа мәлімет пен құжаттар табылмай, пікір білдіру де негізсіз.

Өлімі

Юнус Эмре өзін “шайырлар ақсақалы”, “ғашық қарт” деп атап, ұзақ өмір сүргенін айтады. Юнустың қайтыс болған жылы мен қабірі туралы мәліметтер бойынша ұзақ уақыт пікірталас болған. Кей зерттеушілер Юнус Эмренің қайтыс болған жылын Бурсада өмір сүрген Ашық Юнустың қайтыс болған жылымен (1439) шатастырған екен. Ашық Юнус мүлдем басқа кісі. Баязит мемлекеттік кітапханасында табылған бір құжатта (қараңыз: Mecmûa Nu: 7912) Юнустың туған жылы, жасы мен қайтыс болған жылы анық жазылған: 1340(41) жылы Сарыкөйде (қазіргі Ескишехир қаласының Юнус Эмре ауданында) туып, 81 - 82 жасында, 1321 жылы қайтыс болған.

Анадолының біраз жерінде және Әзербайжанда Юнустікі делінген қабір мен мақамдары (кесенелері) бар.

Осы негізде Юнустың саяхат еткен жерде зікір мен сұхбат мәжілістеріне қатысқанын, адамдардың оны жақсы көргенін және есімінің ұмытылмағанының

ЮНУС ЭМРЕ

күәгері боламыз. Бәлкім де, мүршиді Тапдұқ Эмремен бірге барғандықтан бұл кесенелер бұл күнге жеткен.

XX ғасырдың басынан бастау алған Юнус Эмреге қатысты зерттеулердің саны молайып, Анадолының әр жерінен қабірі мен мақамдары да қоса табылған. Анадолыда Юнустың қабірі табылған жерлер: Ескишехирдің Михалычжык ауданына қарасты Юнус Эмре ауылы, Қараман, Ақсарай Ортакөй, Бурса, Маниса Кула Эмресултан ауданы, Ерзурум Дутчу (Дүзжү) ауылы, Ыспарта Кечиборлу, Афйон Сандыклы, Анкара Наллыхан Эмресултан ауылы, Үние және Сивас. Айрықша, Әзербайжанның Гах аймағында да бір мақамы бар. Бұлардың арасынан алғашқы үшеуінің шын мәнінде Юнустың қабірі болған деген пайымдар бір кездері үлкен пікірталас туғызған еді. Дереккөздердің бірсыпырасында Юнустың қабірі Сиврихисарға жақын Сарыкөй (қазіргі кезде Юнус Эмре) ауылында деп жазылады. Сарыкөйдегі қабірі Анкара-Ескишехир теміржолы салынып жатқан кезде, 6 мамыр 1946 жылы ашылып, мүрдесі уақытша бір мазарға көміліп, 1970 жылы жаңа қабіріне, яғни бүгінгі жерге жерленген екен. Юнустың қабірі осы жерде. Бұдан бөлек келтіріліген деректер басқа Юнустарға қатысты.

Шығармалары

Юнус Эмренің екі шығармасы бар екені белгілі. Екеуі де поэзиялық шығарма.

1. «Рисалатун-нусхийе»

«Рисалатун-нусхийе (Насихат кітабы)» 1307 жылы мәснауи түрінде жазылған. Кітап 600 бәйіттен тұрады. Юнустың “Насихат кітабы” құдайды танып-білуге

бағытталған діни-дидактикалық өлеңдерден құралған. Шайырдың бұл еңбегін діни өлеңдерімен (иләһилер) салыстырғанда поэзиялығы төмендеу екені байқалады. Анадолыда жазылған сопылық мазмұнды алғашқы насихат кітаптың бірі. Кітапта нәпсінің қызғаныш, ашу, кек пен тәкаппарлық сияқты жағымсыз мінезбен күресу жолдары алты тақырып шеңберінде талданған. Бұлар:

Рух пен ақыл
Тәкаппарлық пен қанағат
Ашу мен ыза
Сабырлық
Сараңдық пен қызғаншақтық
Ғайбат (өсек-аяң) пен жалған

2. «Диван»

Юнустың «Диваны (Өлеңдер жинағы)» «Рисалатун-нусхийемен» бір уақытта, 1307 жылы әзірленген. Жинақ қолжазбаларының ең көне нұсқасы XIV ғасырда қағазға түсірілген. Кейінгі кездері көшірілген жинақтарға «Юнус» лақапты басқа шайырлардың өлеңдерінің де қосылғаны байқалады. Юнустың діни өлеңдері қағазға түсірілген күннен-ақ жатталып, ауыздан ауызға тараған. XIV ғасырдан бастап Осман империясы жаулап алған жерлермен қоса бүкіл түркі - ислам әлеміне Румелі дәруіштері арқылы тараған. Әскери бөлімшелер мен теккелерде Юнустың иләһилерінің әуенмен орындалғаны жайлы деректер бар. Бұл дәстүр қазір де жалғасын тапқан. Юнус түріктер өмір сүрген жерде бірлік, сүйіспеншілік пен ахлақ пәлсапасын насихаттаған.

Юнустың 417 өлеңі анықталған. Алайда өлең саны жаңа зерттеулер нәтижесінде өзгеруі мүмкін.

Өлеңдерін көбінесе буындық өлшеммен жазған. Анадолыда жазылған алғашқы өлең кітабы Юнустыкі деп пайымдалады. Юнус Эмре тәрізді «иләһи шабытпен» жазған суфий ақындардың жыр-жауһарларын «Диван-ы иләһият» деп атаған. «Иләһи» - нәпсілік қалау араласпаған, тек Аллаға деген сүйіспеншілікті білдіретін өлең түрі. Юнус Эмреден бері «иләһи» музыкалық термин ретінде де қолданылуда.

Юнус Эмре жазған өлеңдерімен батыс түрік тілі немесе оғыз тілі деп те аталатын көне Анадолы түрік тілінің әдеби тіл ретінде қалыптасуында маңызды рөл ойнаған алғашқы түрік ақыны. Өлеңдерінде қолданған сөздері мен мысалдары, бұл сөздерге жүктеген тура және ауыспалы мағыналар, бұлардың барлығы түрік тілінің әдеби тіл ретінде қалыптасу жолында үлкен бір жаңалық еді. Юнус басқа суфий ақындардан осы тұсымен ерекшеленеді. Шындығында Юнус Эмре - өзінен кейін түрікше жазған суфий ақындардың ұстазы іспетті. Ол өзінен бұрынғы ақындардың халыққа жеткізе алмаған сырларын жырлап, күнделікті өмірде қолданылған қарапайым сөздер мен сөз тіркестерін түрлендіріп, түрік тілінің қолданыс аясын кеңейткен. Юнустың өзіне ғана тән сөз нақышының болғанын кейінгі буындағы әсерінен байқауға болады. Юнустан бұрын да ауыз әдебиеті үлгілері болғанымен, көне оғыз түрік тілінде алғашқы тамаша жырларды ол айтқан. Юнус ауыз әдебиеті үлгілерін де қолданып, жаңа сопылық түрік тілін қалыптастырды. Юнус халықтың тіліне сіңіп кеткен арабша және парсыша сөздерді қолданған, бірақ сөздерді түрік тілінің дыбыстауына сәйкестендірген. Оның өлеңдер жинағында қазір қолданылмайтын (архаизм) сөздер де кездеседі. Жырларында сол кезеңнің мәдениетіне қатысты діни терминдер және ұғымдармен қатар көп мөлшерде диалектикалық сөз тіркестері мен мақал-мәтелдер де көп кездеседі. Юнус Эмренің «Диванын» келесі зерттеушілер басып шығарған: Бұрхан Топырақ, (Yûnus Emre Dîvânı «Юнус Эмре диваны» I-III. – Ыстанбұл, 1993-1934); Нажи Қасым, (Tam ve Tekmil Yûnus Emre Dîvânı «Толық Юнус Эмре диваны». – Ыстанбұл, 1969); Абдүлбаки Гөлпынарлы (Yûnus Emre Dîvânı «Юнус Эмре диваны» I. – Ыстанбұл, 1943; II-III, Ыстанбұл, 1948; Yûnus Emre Risâlat al-Nushıyee ve Dîvân «Юнус Эмренің Насихат кітабы және жырлар жинағы». – Ыстанбұл, 1965); Фарук Кадри Тимурташ (Yûnus Emre Dîvânı «Юнус Эмре диваны». – Ыстанбұл, 1972; Анкара, 1980); Мұстафа Татжы (Yûnus Emre Dîvânı I İnceleme «Юнус Эмре диваны I: зерттеу. – Анкара, 1990; Yûnus Emre Dîvânı II: Tenkitli Metin «Юнус Эмре диваны II: критикалық мәтін». – Анкара, 1990; Yûnus Emre Külliyatı «Юнус Эмре жырлары», Yûnus Emre Dîvânı – Tenkitli Metin «Юнус Эмре диваны – критикалық мәтін». – Ыстанбұл, 2008; Yûnus'un Gül Bahçesinden «Юнустың гүл бағынан», T. I-II. - Анкара 2013; Yûnus Emre Dîvânı «Юнус Эмре диваны», 2019).

Ойлары

Юнус Эмре түрік сопылық әдебиетінде өзіндік орны бар ақын. Ол Түркістанда Ахмет Ясауиден бастау алған хикмет дәстүрін Анадолыда діни өлеңдермен (иләһилер) жалғастырған. Өлеңдері көзі тірісінде ауыздан ауызға тарап, сазды әуенмен орындалатын

ЮНУС ЭМРЕ

болған. Анадолы мен Румелінен тарап, түрік тілін білсін-білмесін, махаббат пен ілім булағынан сусындағысы келген адамдардың көңіліне шипа болған иләһилері бүгін де дәріптеліп оқылуда. Өлеңдерінің тілі жеңіл көрінгенімен, терең және астарлы мағынамен жазылған. Ол аз сөзге көп мағына сыйғыза білген білгір ақын. Бұл себептен өзінен кейінгі ақындарға әсерін еткен. Ислам дінінің ақиқатын тереңнен ұғынып сезінген ойшыл жыршы діни өлеңдерінде Аллаға деген ғашықтық шабытымен бүкіл адамзатты сүйіспеншілікке, бауырмашылыққа, қайырымдылық пен мейірімділікке, бірлікке, шыншылдыққа үндеген. Нағыз адам болудың, өзін-өзі танудың Хақ тағалаға жақындаудың жолдарын түсіндірген. Юнусты пәлсапалық тұрғыдан пантеист, мистик немесе гуманист деп қабылдау немесе осы бағыттағы ойшылдарға жақын деп санау дұрыс емес. Юнус - суфий ақын, нәпсі тәрбиесін алып, сүйіспеншілік пен ілімге қол жеткізген. Оның ойлары өзінің өмірлік тәжірибесінен алынған. Шындығында, Юнустың сүйіспеншілік негізінде қаланған ой әлемі адам мен затты сүю деңгейінде қалып қалмай, Алла сүйіспеншілігіне ұласқан. Оның махаббаты бөлшектен бүтінге және бүкіл жаратылысты қамтитын иләһи сүйіспеншілікке айналған. Юнус өлеңдерінде қоғам, табиғат, адами құндылықтардан біраз мысалдар келтірсе де, дүниеқұмарлықтан алшақ еді. Болмыстың бірлігі ұғымын ұстанған Юнус зат пен адамға Хақтың нұры арқылы қараған. Ол сипаттаған адам Пайғамбар тәрізді, өзі де «ер кісі» деп атаған кәміл адам. Бұл адам - болмысы діни ахлаққа жетіп, жаратылыстың шыңына жеткен кісі. Юнустың ойынша, ахлақ – Хақтың нұры арқылы қарау. Кәміл адам - махаббат арқылы Аллаға жеткен, діни ахлақы жетілген кісі. Юнус Эмре өлеңдерінде кәміл адамның ерекшеліктерін айта келе, адамдардың бұл мәртебеге жетуін қалайды, оларды сүйіспеншілікке үндейді. Юнус айтқан насихаттарын өз нәпсісінде тәжірибе еткен адам. Адамзатқа ұсынған сүйіспеншілік пен ілім жолы да негізінде өзі өткен сынақ жол. Тапдұқ Эмре көрсеткен жолда жүріп, Мұхаммед ілімі реңіне кіріп, Тәңірінің сырына қол жеткізген. Қорыта айтқанда, Юнустың өлеңдері нәпсісін жөнге саларда жүректі тебірентетін көркем лирикалық сарында жазылған. Сондықтан да, Юнус - сопылық түрік тілінің негізін қалаған шайыр.

ЮНЕСКО 2021 «Юнус Эмре жылы»

Юнус Эмренің иләһилері мәдениетімізде терең із қалдырған. Бұл жырларына сазды әуендер жазылып, мәдени мұра ретінде осы күнге дейін дәріптелуде. Ол «Жаратушыны жаратылған үшін сүюді» үйретті. «Келіңіз, таныс болайық, істі оңай қылайық» деп бірлікке шақырды. «Сүйейік, сүйсінейік» деп бұдүниенің ешкімге де қалмайтынын білдірді. Поэзия мен тілдің дамуына игі ықпал етті. Сазды жыр-жауһарлары құлақ құрышын қандырды. Ол туралы көптеген кітаптар жазылды. Өмір жолы түрлі пьесаларға, көркем фильмдерге, сериалдарға және бірнеше романдарға да тақырып болды. Жуырда Түркияның «TRT» телеарнасының қолдауымен аударылған «Махаббаттың жолы – Юнус Эмре» атты 44 бөлімнен тұратын телехикая әзірленді. Режиссеры Мехмет Боздағ, көркемдік жетекшісі Мұстафа Татжы, сценаристі Иса Йылдыз болған сериал бірқатар мемлекеттерде көрсетіліп, көрерменнің көңілінен шықты. ЮНЕСКО Юнус Эмренің дүниеден озғанына 700 жыл толуына тұс келетін 2021 жылды «Юнус Эмре жылы» деп жариялады.

Иләһилері

İşidin ey yârenler aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer

Taş gönülde ne biter dilinde ağu tüter
Niçe yumşak söylese sözü savaşa benzer

Aşkı var gönül yanar yumşanır muma döner
Taş gönüller kararmış sarp-katı kışa benzer

Ol sultân kapusunda ol Hazret tapusunda
Âşıkların yıldızı her dem çavuşa benzer

Aynı hırs ol olmuşdur nefsine ol kalmışdır
Kendüye düşmân olmuş yavuz yoldaşa benzer

Aşkdır kudret körüğü kaynadır âşıkları
Niçe kapdan geçirir andan gümüşe benzer

Âşık gönlü dölenmez mâşûkın bulmayınca
Karârı yok dünyâda pervâzı kuşa benzer

Münkir sözünü bilmez sözü ileri varmaz
Neye teşbîh edersin anlanmaz düşe benzer

Geç Yûnus endîşeden ne gerek bu pîşeden
Ere aşk gerek önden andan dervîşe benzer

Әй достар, тыңдаңдар! Тәңірі сүйіспеншілігі күнге ұқсайды. Қай көңілде жай тапса, соған жарық береді. Ал махаббатсыз көңіл - қатал, дөрекі, жонтылуы қиын қатты тасқа ұқсайды.

Тас болып қатып қалған көңілдің гүлзарында не өседі? Әрине, ешқандай гүл жайқалмас! Мұндай кісінің аузынан да айналасындағыларды улайтын ащы сөздер шығады. Ол кісі қаншалықты жұмсақ сөйлесе де, айтқан сөзі дауласқан адамдардың айқайласып шулағанындай дөрекі болып тұрады.

Ғашық жүрек от болып жанады. Тіпті шамдай еріп кетеді. Махаббаттан мақұрым қалған тас жүректер ызғарлы қара қысқа ұқсайды.

Көңіл сұлтанының есігінде қызмет етіп, құл болған ғашықтардың жұлдызы жарық болады. Олардың бағы жанады, себебі олар сарай күзетшілеріндей көңіл патшасын кез-келген сәтте көре алады.

Ашкөз және нәпсісінің құлы болған кісі, шынтуайтында өзгелерге емес, өзіне дұшпан болады. Оның нәпсісі, қашан және қай жерде өзіне зиян тигізетіні белгісіз пиғылы нашар серік сияқты. Сондықтан ояу болу қажет.

Махаббатғашықтардыңжүрегінотқасалыперітетін көрік сияқты болады. Махаббат та ғашықтарды тазартып, саф күміске айналдырады.

Ғашықтың көңілі сүйіктісін тапқанға дейін тұрақтамас. Оның бұл күйі қанатын қағып, қай бұтаққа қонарын білмей тұрған құсқа ұқсайды.

Махаббат пен ғашықтың иләһи қалпын мойындамаған кісі не айтқанын білмейді. Сөзінің де ешқандай әсері мен мәні болмайды. Оның сөздерін неге ұқсатсақ екен? Айтылған түсініксіз сөздері мағынасыз түс сияқты. Жорамал жасауға да тұрмайды.

Әй Юнус! Қобалжуды доғар! Бұл жолдағы күмәндарыңнан арыл. Ерге ең әуелі махаббат керек, сонда ғана дәруішке ұқсайды.

Bene m ol aşk bahrîsi denizler hayrân bana
Deryâ benim katremdir zerreler ummân bana

Kâf Dağı zerrem değil ay u güneş bana kul
Aslım Hak'dır şek değil nâm oldu insân bana

Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldir ilim
Hak'dan söyler bu dilim aşk oldu seyrân bana
Yok idi bu bârigâh var idi ol pâdişâh
Âh bu aşk elinden âh derd oldu dermân bana

Âdem yaradılmadan cân kalıba girmeden
Şeytân la'net olmadan arş idi sayvân bana

Diledi göre yüzin işide kendi sözin
Nazar kıldı bir kezin anda verdi cân bana

Doğdu ol dîn metâ'sı andan oldu kamusu
Âdem Halîl ü Mûsâ hüccet ü bürhân bana

Yaradıldı Mustafâ yüzü nûr gönlü safâ
Ol kıldı Hakk'a vefâ andandır ihsân bana

Âşık dilin bilmeyen yâ delidir yâ dehrî
Ben kuş dilin bilirem söyler Süleymân bana

Şerîat ehli ırak eremez bu menzile
Aslım Hakdır şekk değil mürşiddir Kur'ân bana

Yûnus Emrem bu yolda eksikliğin bildirir
Mest oluban çağırır dervîşlik bühtân bana

Мен сол махаббат теңізінің құсымын. Теңіздер маған қайран қалады. Теңіз менің бір тамшым, ал тамшылар мен үшін телегей-теңіз.

Қап тауы денемнің қасында жасушам құрлы бола алмайды. Ай мен күн айналамда қызмет ететін қызметшілерім. Маған адам деген есім берілді. Алайда еш күмәнсіз менің негізім - Хақ Тағала.

Жолым мені досыма (Хаққа) апарар. Шынайы әлемім - Тәңірінің заты. Менің тілім Хақты айтады. Тілім оның аудармашысы. Себебі мен махаббат мақамынан қараймын.

Бұл әлем жоқ кезде мағына патша болған. Мен сол әлем патшасының махаббатымен «ах» ұрамын. Дертіме дауа болатынның дерт қана екенін білемін.

Адам жаратылмаған кезде, жан (рух) тәнге әлі кірмеген кезде, Тәңірі шайтанға «Адам атаға сәжде ет (Бақара/34)» деп әмір бергенде шайтан қарсы келмес бұрын менің мекенім ғаршы (Тәңірінің заты) еді.

Хақ Тағала әзелде өз сұлулығын көріп, өз сөзін (дауысын) естігісі келді. Өз-өзіне бір рет қарады. Маған сол жерде, сол сәтте тіршілік сыйлады.

Діннің ең құнды байлығы Мұхаммед Мұстафа (с.ғ.с.) дүниеге келді. Басқа тірлік иелері оның махаббатынан жаратылды. Бұған ең әдемі дәйек Адам ата, Халил Ибрахим және Мұса пайғамбарлардың жаратылуы, олар өкіл болған мақамдары.

Хақ Тағала өз сұлулығын (хүсн-и мутлақ) көргісі келіп, жүзі нұрлы, көңілі кіршіксіз таза және затының айнасы секілді болған Хазрет Мұстафаны жаратты. Ол Тәңірге берген сөзінде тұрып, құлшылығын орындаған. Маған ең үлкен ихсан оның мақамынан.

Тәңірге ғашықтың тілін білмеген, оның айтқандарын түсінбеген кісі, не түсінігі жоқ, не ақылынан адасқан немесе дүниеқоңыз бір кісі. Мен әулилердің «құс тілі» (Мантықут тайыр, Немл сүресі/16) деген тілін білемін. Мұны маған Сүлеймен пайғамбардың мақамы айтар.

Шариғат мақамындағы кісілер ақиқат мақамынан өте алшақ болады. Еш күмәнсіз менің негізім -Хақ. Ал менің жол көрсетушім - Құран.

Юнус Эмре Тәңірі жолында жеткіліксіз болғанын, кәмілдікке әлі жете алмағанын айтады. Біреулердің маған дәруіштік жамауы немесе өз- өзіме дәруіш деп айтуым дұрыс емес. Юнус өзін ұстай алмай: маған дәруіш деп айтуы жалған! - дейді.

Her kime kim dervîşlik bağışlana
Kalbı gide pâk ola gümüşlene

Nefesinden müşk ile anber düte
Budağından il ü şâr yemişlene
Yaprağı dertli içün dermân ola
Gölgesinde çok kademler işlene

Âşıkın gözü yaşı hem göl ola
Ayağından sâz bitip kamışlana

Cümle şâir dost bahçesi bülbülü
Yûnus Emre arada dürrâclana

Біреуге дәруіштік тарту етілсе, жалған ақшадай құнсыз және Тәңірден басқа ойлармен кірленген көңілі ғана жалтырайды. Алайда ыстық суда қайнатылып, арылған күміс тазаланады.

Дәруіштік тарту етілген кісінің демі хош иісті болады. Ол жеміс ағашы секілді. Бұтағындағы жемістерімен (сұхбаттарында жүректен айтылған сөздері) қала мен ауыл, тіпті бүкіл адамзат қоректенеді.

Дәруіш мәуелі ағаштай. Оның жапыраққа ұқсас қолы рухани дертке дауа болады. Көлеңкесінде отырғандар, оны пайдаланғандар, қайырымды істер жасайды.

Тәңірге ғашық адамның көзінен аққан жас көл болады. Аяғы басқан қуаң, сортаң жерді құлпыртады.

Шайырлар - достық бағының бұлбұлы. Юнус Эмре бұлдырық құсындай ерекше сайрайды!

Dervîşlik dedikleri hırka ile tâc değil
Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtâc değil

Hırkanın ne suçu var sen yoluna varmazsan
Vargıl yolunca yürü er yolu kalmaç değil

Dersin şeyhim aşk ile yalın ayak baş açık
Er var dirlik dirilmiş yalın ayak aç değil

Durmuş marifet söyler erene Yûnus Emrem
Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş değil

Дәруіштік дегендері адамның арқасына шапан, басына тәж кию емес. Дәруіштік - жүрек ісі. Жүрегін дәруіш еткен кісіге шапан да, тәж де керек емес.
Сен жолдың ережелеріне қарай әрекет ет. Сенің

қателіктерің үшін шапаның кінәлі емес! Әй дәруіш! Әулиелер жолында жүргенде ережені сақта, рухани жолға жала жаппа. «Қара, бұл да дәруіш болып жүр!» деп айтқызба.

Шейхым! Дәруіштердің ғашықтық сезімге тұтылып жалаң аяқ және жалаң бас (межзуп) болғанын немесе болу керектігін сен айтарсың. Олардың арасында жалаң аяқ, жалаң бас болмаса да, хақ пен ақиқатта өмірге келгендер бар.

Юнус Эмрем әулиеге хақ пен ақиқат сырларын баяндар. Ол, рухани жолдың ерімен бір жолда. Онымен сыр бөлісер, алайда жолдан адасқандарға серік болмас.

Gel ey gözüm ağla gülmezem ayruk
Cânım dosta gider gelmezem ayruk

Ne gam bu dünyâda bir kez ölürsem
Anda ölüm olmaz ölmezem ayruk

Varlığım yokluğa değşirmişem ben
Bugün câna başa kalmazam ayruk

Mahabbet bahrinin gavvâsı oldum
Gerekmez Ceyhûn'a dalmazam ayruk

Yanmışam aşkına tâ kül olunca
Boyandım rengine solmazam ayruk

Ko beni yatayım dost eşiğinde
Yeter bir el dahı almazam ayruk

Yansın cânım yansın aşkın oduna
Aksın yaşım aksın silmezem ayruk

Ko beni yanayın göynüklerimle
Kaçan âşık olsam ölmezem ayruk

Dilerem fazlından ayırmayasın
Hocam senden özge sevmezem ayruk

Yûnus âşık durur mâşûkun ister
Dahı hîç nesne istemezem ayruk

Әй көзім, кел, жыла! Мен енді күле алмаспын. Жаным (рухым) досқа қарай бағыт алды. Енді кері келмеспін!

Бұ дүниеде бір рет өлсем дерт емес! Ол жақта (рухани әлемде) өлім жоқ. Мен енді өлмеспін!
Маған тиесілі деп санаған болмысымды жоқшылық фена мақамымен ауыстырдым. Енді жан мен бастың қайғысына түспеймін. Бүкіл болмысымды досқа тапсырып өтермін.

Махаббат теңізінің сүңгуірі болдым. Енді Амудариядағы сүңгімеймін.

Әй дос! Сенің махаббатыңмен күл болғанша жандым. Сенің реңіңе боялдым, саған ұқсадым. Мен енді мүлдем солмаспын, бүлінбеспін!

Қалдырып кет мені, достың табалдырығында жатайын. Маған бұл ұстаған қол жетер, басқа бір қол ұстамаспын!

Жаным махаббат отымен жанған сайын жансын; көзжасым да аққан сайын ақсын. Енді сүртпеспін!

Махаббат отында жанып жоқ болайын! Мен сүйген кезде өлмейтінімді білемін.

Жақсылығыңнан айырма деп тілеймін! Ұстазым, әй махаббат дәрісін үйреткен сүйіктім, мен енді сенен басқасын сүйе алмаспын!

Юнус ғашық болып сүйіктісіне қауышқысы келеді. Бұдан басқа ешнәрсе қаламайды!

İster idim Allah'ı buldum ise ne oldu
Ağlar idim dün ü gün güldüm ise ne oldu

Erenler meydânında yuvalanır top idim
Pâdişâh çevgânında kaldım ise ne oldu
Erenler sohbetinde deste kızıl gül idim
Açıldım ele geldim soldum ise ne oldu

Âlimler müderrisler medresede buldular
Ben harâbât içinde buldum ise ne oldu

İşit Yûnus'u işit uş yine deli olmuş
Erenler mânâsına daldım ise ne oldu

Алланы іздеуші едім: Мен оны тапқанда не болды (Мұнда таң қаларлық ештеме жоқ)? Күндіз-түні көзжасымды төгетін едім; Күлгенімде не болды (Мұнда таң қаларлық ештеме жоқ)?

Әулиелердің алдында доп секілді домаланып тұрушы едім. Сұлтанның билігінде болсам не болыпты? Мұнда таң қаларлық не бар?

Әулиелердің сұхбатында бейне бір десте қызыл гүл (сияқты) едім. Ашылып қолға ұстады, солған болсам не болыпты? Мұнда таң қаларлық не бар?

Ғалымдар мен ұстаздар Алланы медреседе ілім жолы арқылы тапты. Мен шарапхана ішінен тапқан болсам не болды? Мұнда таң қаларлық не бар?

Есіт, Юнусты есіт! Міне, тағы ақылынан адасыпты. Әулиелердің рухани дүниесіне үңілген болсам мұнда таң қаларлық не бар?

ӘДЕБИЕТ:

Duran, Hamiye: Velâyetnâme-Hâcı Bektaş-ı Velî (haz. Hamiye Duran), Ankara 2007.
Gölpınarlı, Abdülbâki: Yûnus Emre Risâlata'l-Nushiyya ve Dîvân, İstanbul 1965
İbrahim Hâs Halvetî: Erenler Kitabı, İstanbul 2017.
İbrahim Hâs Halvetî: Yûnus Emre'nin Bir Şiirinin Şerhi-Çıktım Erik Dalına, (haz. Mustafa Tatcı), Ankara 2004.
Köprülü, M. Fuad: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (3. Bsk.) Ankara 1976; aynı eser için bk. Ankara 1993.
Kunter, H. Baki: Yûnus Emre-Bilgiler-Belgeler, Eskişehir 1966.
Kurnaz, Cemâl: "Mecazdan Hakikate", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C-5, S. 2, s. 309-313, Elazığ 1991.
Kurnaz, Cemâl: "Yûnus Emre'de Tenkit", TKA., Prof. Dr. Şükrü Elçin'e, Ankara 1993, s. 257-263.
Nemet, Meşedihanım: Azerbaycan'da Pirler, Bakı 2010.
Tatcı, Mustafa: "Yukarı İllerde Bir Gezgin Derviş: Yûnus Emre (Azerbaycan Notları), Türk Kültürü Ve Hâcı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 58, Ankara 2011, s. 155-170.
Tatcı, Mustafa: İşitin Ey Yârenler, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Şâir Yûnus, Tahran 2014.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre İle Aşk Yolculuğu, İstanbul 2015.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Külliyatı, VI Cilt, İstanbul 2008.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre-Makalelerden Seçmeler, İstanbul 1994.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre, Ankara 2019.
Tatcı, Mustafa: Yûnus'un Gül Bahçesinden, C. I, II, Ankara 2013.
Tatcı, Mustafa: Aşktan Söyler Bu Dilim, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Âşık Yûnus, İstanbul 2019.
Timurtaş, F. Kadri: Yûnus Emre Dîvânı, Ankara 1982.
Yakıt, İsmail: Yûnus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına, Ankara 2002.
Yûnus Emre: Besteleriyle Yûnus Emre İlâhîleri, (haz. Ahmet Hatipoğlu), Ankara 1993.
Yûnus Emre: Yûnus İlâhîleri Güldestesi, (haz. Cüneyt Kosal), Ankara 1991.

ЕСКИШЕХИР

Археологиялық зерттеулер нәтижесінде табылған артефактілер негізінде Ескишехир және оның аймағы б.з.б. 3000 жылға дейін баратын, ежелгі елді мекен. Анадолыда б.з.б. 2000 жылы патшалық құрған хеттер дәуірінде де Ескишехир маңызы мен географиялық орны тұрғысынан бектік еді. Ескишехир б.з.б. 1200 жылдан кейін кезекпен фригиялықтар, лидиялықтар мен парсылардың үстемдігінде болды. Б.з.б. 190 жылы римдіктердің қол астына өткен Ескишехир, Римнің б.з. 395 жылы бөлінуіне дейін алдымен Рим империясының, кейін Византияның билігінде болды.

Ұлы Селжұқ империясы кезінде шығыстан келген түрік тайпалары византиялықтардың әлсіздігін пайдаланып, Анадолының шығысына қоныстана бастады. Селжұқ билеушісі Алпарслан 1071 жылы Малазгирт шайқасында жеңіске жеткен соң, шығыстан келе бастаған түріктерге Анадолының қақпасы түпкілікті ашылды. Түрік әскерлері қарқынды түрде алға жылжи отырып, 1074 жылы Ескишехирді алды. Осыдан кейін Ескишехир шығыстан келген тайпалар үшін қоныс жері болды.

Осман империясының негізін қалаушы Осман бей шекарадағы жасақтардың қолбашысы ретінде күш жинай отырып, 1289 жылы Ескишехир мен Инөніні де өз билігіне алды. Османдықтардың алғаш құрылу кезеңінде орталық болған Ескишехирге зор мән берілгенімен, тоқырау және құлау дәуірлерінде ықылас азаяды. Сол себепті Ескишехир таяу уақытқа дейін жақсы дами алмады. Қала тек 1877-1878 жылдары орыс-түрік соғысының нәтижесінде босқындармен тұрғын саны көбейіп, гүлдене бастады. Ескишехирдің нағыз даму шағы теміржолдың іске қосылуымен байланысты. Ескишехир - тарихтың кез келген кезеңінде сауда-экономикалық және стратегиялық маңызы бар қала болып қала берді. Байтақ және құнарлы жері, әскери және сауда тұрғысынан маңызы бар жолдардың Ескишехирде қиылысуы, бұл аймақтың үнемі көші-қон қабылдауына жол ашты.

Осман империясының соңғы кезеңдерінде, Бірінші дүниежүзілік соғыста, сондай-ақ Ұлт-азаттық соғыс жылдары көптеген қанды шайқастардың куәгері болған Ескишехир Түрік армиясының 1922 жылдың 26 тамызында басталған шабуылы нәтижесінде сол жылдың 2 қыркүйегінде жау басқыншылығынан құтылды. Басқыншы күш кері шегінерде қаланы өртеп, қираған үйіндіге айналдырады.

Түркия республика болып жарияланғаннан кейін, елді мекендерге уәлаят дәрежесі беріліп, 1923 жылы Ескишехир де уәлаят болды.

Ескишехир Орталық Анадолының солтүстік-батысында орналасқан. Алып жатқан жер өлшемі шамамен 13.960 шаршы шақырым. Жері Түркияның жалпы жер көлемінің 1,8% - ын алып жатыр. Ал уәлаят орталығының теңізден биіктігі 792 метр. Ескишехирге көрші қалалар Афйонқарахисар, Кония, Анкара, Болу, Билежік және Күтахия. 2018 жылғы санақ нәтижесі бойынша халық саны 871.187. Ескишехир – көлік коммуникациясына ыңғайлылығы, энергетикалық мүмкіндіктері, қолайлы ауыл шаруашылық құрылымы, жер асты кен байлықтарымен қоса өнеркәсіп жағынан дамыған қалалардың бірі.

Хеттер мен фригиялықтарға дейін ұласатын тарихында көптеген мәдениеттің ізін табуға болатын Ескишехирде қалалық мәдениет түсінігімен екі жоғары оқу орны, мәдениет және өнер, авиация орталықтары, жоспарлы

Çeviri:
Dr. Zhanat KUANYSHBAYEVA

ЕСКИШЕХИР

өнеркәсіп кәсіпорындары салынған. Жалпы алғанда әлеуметтік өмір үшін қажетті мүмкіндіктері толық дамыған қалалардың біріне айналды.

Түркияның бүкіл аумағына тарайтын теміржол магистралінің қиылысатын жері болып табылатын Ескишехирде локомотив өндірісімен қоса түрлі теміржол көліктерін жасап шығаратын мүмкіндігі бар алпауыт зауыт, қант зауыты, ұшақ моторын өндіретін зауыт пен Сикорский серіктестігімен ұшақ және тікұшақ қосымша өнеркәсіп зауыты орналасқан. Түркияның басқа өнеркәсіп аймақтарымен салыстырғанда, ұтымды жоспар мен үлкен аумаққа ие Ескишехир ұйымдасқан өнеркәсіп аймағында білдек зауыттары, тоқыма, тігін, тамақ, электрондық және керамика зауыттары сияқты өнеркәсіптің түрлі салаларында 200-ден астам өндіріс орны жұмыс істейді.

Ескишехир ұйымдасқан өнеркәсіп аймағы электр энергиясын өзі өндіреді. Аймақтың құрамында университеттермен бірлесіп жұмыс жасайтын Ескишехир ғылым парктері де бар. Сондай-ақ, қала 2013 жылы ЮНЕСКО-ның материалдық емес мәдени мұра астанасы болды.

КӨРНЕКТІ ОРЫНДАРЫ

Ескишехир тартымды саяхат жерлерімен туристік қала ретінде соңғы жылдары Түркияның ең танымал қалаларының біріне айналды.

Бурса, Анкара мен Ыстанбұл сияқты ірі қалалардан жылдам жүрдек пойыз немесе автожол арқылы қысқа уақытта жетуге болатын Ескишехир қаласында тарихи ғимараттар, саябақтар сияқты көптеген көрікті жерлер

Atlıhan El Sanatları Çarşısı

Eti Arkeoloji Müzesi

Çibörek

бар. Олардың арасындағы ең маңыздыларын төменде келтіріледі:

Юнус Эмре кешені және кесенесі;
Тарихи «Одунпазары» үйлері;
«Куршунлу» мешіті мен кешені;
«Атлыхан» қолөнер сауда орны;
Ескишехир балауыз мүсіндер мұражайы;
Сарқырама саябағы;
Сепиолит музейі;
Заманауи шыны өнері музейі;
Республика тарихы музейі;
Алааддин мешіті;
Порсук өзені мен аралдар аймағы;
«Сазова» білім-өнер және мәдениет саябағы;
«Кентпарк» сауда орталығы;
«Ети» археология музейі;
«Ташбашы» сауда орны;
«Есминиятүрк» түркі әлемі шедеврлері;
«Халлер» жастар орталығы;
Түркі әлемі білім, мәдениет және өнер орталығы.
Haller Gençlik Merkezi
Türk Dünyası Bilim Kültür Sanat Merkezi

ЕСКИШЕХИРДІҢ ӘЙГІЛІ ТАҒАМДАРЫ

Анадолының басқа қалаларына ұқсамайтын ерекше атмосферасы бар Ескишехирде Балқан мен Қырымнан қоныс аударғандардың арқасында әр түрлі мәдениет араласқаны белгілі. Әсіресе татарлардың әсерімен бай аспаздық мәдениет пайда болды. Қаланың ең әйгілі тағамдары: шибөрек, балабан котлеті, қозы еті сорпасы, мет халуа, гөбете (татар бәліші), юфкалы бұрьян, кыйгаша, жаңғақ-көкнәр қосылған нан, леблеби піспенаны.

Çeviri:
Dr. Zhanat KUANYSHBAYEVA

ЗӘЙТҮН МАЙЫМЕН ЖАСАЛҒАН ЖҮЗІМ ЖАПЫРАҒЫНАН САРМА[1]

4 кісілік
Сарма жасау үшін:
300 гр. тұздалған жүзім жапырағы
1 лимон
4 ас қасық зәйтүн майы
1 стақан ыстық су

Салмасы үшін:

Жарты стақан зәйтүн майы
2-3 дана орташа пияз
1,5 стақан күріш
1 стақан ыстық су
1,5 ас қасық пісте
1 ас қасық ұсақ мейіз
1 шай қасық тұз
1 шай қасық қара бұрыш
1 шай қасық жалбыз

[1]*жүзім, капуста жапырағына орап пісірілген тағам, орама.*

Жасалуы:

Алдымен сарманың салмасын әзірлеу керек. Ол үшін жарты стақан зәйтүн майын қазанда қыздырып алып, алдымен туралған пиязды, содан кейін пиязға 1,5 ас қасық пістені қосып қуырамыз. Жылы суда бес минуттай жібітілген 1,5 стақан күрішті пияз бен пістеге қосып, біраз қуырып аламыз. Осыдан кейін 1 ас қасық ұсақ мейіз, 1 шай қасық тұз, қарабұрыш және жалбыз қосып араластырамыз. Қазанға 1 стақан ыстық су құйып, 5 минуттай баяу отта бұқтырып пісіріп аламыз.
Енді тұздалған жүзім жапырақтарын өң жағы астында қалатындай етіп жаямыз. Әрбір жапырақтың ортасына әзірленген салманы шай қасықпен салып, екі шетінен бастап нығыздап ораймыз. Дайын болған сармаларды басқа қазанға қатарлап тіземіз. Лимонды дөңгелектеп турап, сарманың үстіне саламыз. 1,5 стақан ыстық су мен 2 ас қасық зәйтүн майын үстіне құйып, баяу отта 35 минут шамасында пісіріледі. Сармалар ашылып кетпес үшін үстіне табақ төңкеріп пісіруге болады. Жылы немесе салқын күйінде ұсынуға болады. Ас болсын!

Türk Dünyası Kültür Başkenti

Oş
Kırgızistan

2019

Oş / Kırgızistan

YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ

Çeviri:
Öğr. Gör. Rahat ASKAROVA

ЮНУС ЭМРЕ

КИРИШ СӨЗ

ЮнусЭмре1240/1-1320/1жылдараралыгындажашаган, мусулман түрк элдеринен чыккан белгилүү суфий-акын болуп саналат. Жазылып калган маалыматтарга караганда, болжолу менен Эскишехирге караштуу Михалычжык районунун Сарыкөй айылында туулган жана анын балалык чагы дал ушул аймакта өткөн. Кийин Анкарага караштуу Наллыхан районундагы Эмре Султан айылында жашаган, өз доорунун белгилүү диний аалымы Тапдук Эмренин кол алдына барып, ал жерде кырк жылдан ашуун жашайт. Ал жерде диний билим алуусун аяктаган соң, кайрадан өзү чоңойгон Сарыкөйгө жиберилет. Мезгил-мезгили менен кээде шейх Тапдук Эмре менен бирге, кээде өзү жалгыз Анатолия, Орто Чыгыш чөлкөмдөрүнө, Азербайжан жана Румелияга[1] чейин саякаттаган Юнус Эмренин чыныгы өмүр баяны эл оозунда айтылган уламыштарга аралашып кеткен. Анын жазылып калган өмүр баяны эл оозунда айтылып калган окуялардан алынган бир үч гана маалыматтан турат.

ЮНУС ЭМРЕНИН ӨМҮР БАЯНЫ

Юнус Эмре – түрк маданиятында эң көрүнүктүү инсан. Анткени ал – тарыхта өлбөс-өчпөс из калтырган бардык аалымдардай эле калктын аң-сезимин өзгөртүп, адамдардын көкүрөк туюмунда жана эне тили болгон түрк тилинде жаңылык жараткан жаратман инсан. Бул инсандын баалуулугун түшүнүү үчүн анын эмгектерине көз жүгүртүп чыгуу жетиштүү болот. .

Юнус Эмренин өмүр баянына байланыштуу алгачкы эң көлөмдүү маалымат Узун Фирдоуси тарабынан жазылган «Вилайет-наме-и Хажы Бекташ-ы Вели» аттуу чыгармасында орун алган. Андагы маалыматка караганда, Юнус Сарыкөй аттуу айылда жашап, дыйканчылык менен жан баккан адам болгон. Алгач ал буудай алуу максатында Сулужа Карахөйүк деген жерге барып, бир нече убакыт Хажы Бекташ Велинин жанында туруп калат. Өз жерине кайтар маалда Хажы Бекташ ага буудайдын ордуна «дем» берейин деп сунуштайт. Бирок Юнус буга көнбөгөн соң, каалашынча буудай берип узатат. Юнус өз айылына жакындай бергенде караңгылыгынан улам жаңылыш чечим кабыл алгандыгын түшүнүп, буудай бир күнү түгөнөт, ал эми «дем» эч качан түгөнбөйт деген ой менен кайрадан дербиштердин турагына барат. Бул кабарды укkан Хажы Бекташ: «Эми кеч болуп калды. Биз «рух ачкычын» Тапдук Эмреге ыйгарып койдук. Насиби эми ошондон алсын», – деп, Юнусту Тапдук Эмреге жиберет. Юнус Тапдук Эмреге барып, болгонун-болгондой түшүндүрөт. Тапдук Эмре бул боюнча ышарат белги алгандыгын, эгер ага кызмат кылса, өз «руханий насибин» ала турганын айтат. Ошентип, Юнус дервиштер турагына кырк жыл бою отун-суу ташып кызмат кылат. Аалымдардын турагына ийри эч нерсе жарашпайт деген ой менен, дервиштердин турагына түз, сыйда отундарды гана тандап келип турган. Бул жылдар аралыгында мезгил-мезгили менен кээде шейх Тапдук Эмре менен бирге, кээде өзү жалгыз Анатолия, Орто Чыгыш чөлкөмдөрүнө, Азербайжан жана Румелияга[2]

1 Осмон империясынын учурунда 15-кылымдан тартып, түштүк балкан өлкөлөрү жайгашкан территорияга берилген ат

2 Осмон империясынын учурунда 15-кылымдан тартып, түштүк балкан өлкөлөрү жайгашкан территорияга берилген ат.

ЮНУС ЭМРЕ

чейин саякаттайт.

Анатолия чөлкөмүндөгү аалымдар бир күнү Тапдук Эмренин турагында жыйналышат. Ал жыйында Юнус Эмре жана Юнус-и Гүйенде аттуу дагы бир адам бар эле. Тапдук Эмре бир мезгилде көңүлү көтөрүңкү тарзда: «Юнус-и Гүйенде жаратканды даңазалап ырда!» – дейт. Бирок Гүйенде аны укпайт. Тапдук Эмре бул сөзүн үч жолу кайталап айтса да, Гүйенде упай калат. Ошондо Тапдук Эмре Юнус Эмреге бурулуп: «Юнус, сенин мезгилиң келди, сенин көңүл казынаңдын кулпусун ачтык, насибиңди алдың. Хажы Бекташ айткан «рухий жардам» келди, эми сен ырда!» – дейт. Дал ошондо көңүлү көтөрүлүп, көзү ачылган Юнус толкунданып, жаратканды даңазалап ырдап кирет. Ал бул диний ырларын Тапдук Эмре: «Ырда!» – деп айткандан кийин гана ырдай баштаган.

Эл оозунда айтылып калган маалыматтарга караганда, Юнус Эмре өзүнүн устаты Тапдуктун кызына үйлөнүп, андан бир уул, бир кыздуу болот. Ал бир учурда өзү жашаган дервиштер турагын таштап кетип, кийин кайра кайтып, катасын мойнуна алып, дервиштер турагынын босогосунда жатып, кечирим алган экен. Мындан улам ага «биздин Юнус» деген лакап берилип калган. Айрым маалыматтарга караганда, Юнус Эмре илим үйрөнүү үчүн медресеге барса да, окуудан баш тартып, өзүн толугу менен Жаратканды сүйүү жана тассавуфка [3]арнаган. Булактардан Мевлана Желаледдин Руминин Юнус жөнүндө: «Кандай гана руханий даражага жетпейин, ал жерде түркмөн Юнустун изин көрдүм», – деп жазганын жолуктырууга болот.

Эл оозунда айтылып калган маалыматтарга караганда, Юнус үч миңдей ыр жазган. Кийинчерээк медреседе окуган Молдо Касым аттуу адам диний эрежелерге туура келбейт деген шылтоо менен анын миң ырын өрттөп, миң ырын сууга агызып жиберген. Ал эми калган миң ырын окуп жатып, бейттердин биринде өз атынын да жазылганын көрүп, бармагын тиштеп, экинчи мындай кылбаска убада берген жана Юнустун аалымдыгына чындап ынанган. Ал бейт төмөндөгүчө болгон:

Дербиш Юнус, бул сөздү өйдө-төмөн сүйлөбө,
Сенин эсебиңди табат, бир Молдо Касым келип.

Буга байланыштуу калк арасында: «Юнустун өрттөлгөн миң ырын асмандагы периштелер, сууга агызылган миң ырын балыктар, ал эми калган миң ырын адамдар окуп жүрөт», – деген сөз айтылып калган.

ЖАШАГАН МЕЗГИЛИ

Юнус Эмре – XIII-XIV кылымдар аралыгында жашаган түрк суфий-акыны. Ал мусулман түрк дүйнөсүнүн Мевлана Желаледдин Руми, Хаджи Бекташ-ы Вели, Ахи Эврен, Сейид Махмуд Хайрани сыяктуу аалымдары менен бир кылымда жашап, 1240 же 1241-жылы Борбордук Анатолиянын Сиврихисар аймагындагы Сарыкөй айылында туулуп, сексен жаш курагында (1320 же 1321-ж.) көз жумган.

АЛГАН БИЛИМИ

Эски булактарда Юнус Эмренин кат-сабатынын жоюлбагандыгы жазылат. Ал эми Фуат Көпрүлү, Абдулбаки Гөлпынар жана Фарук Кадри Тимурташ сыяктуу илимпоздордун айрымдары «эгер Юнус Эмре медреседе окуп, билим албаса, анда чыгарамаларын жаза алмак эмес, андыктан сөзсүз билим алган» деген пикирлерин айтышкан. Бирок Юнус өз ырларында: «Эч тамга тааныган жокмун», – деп жазат. Мындан тышкары саптарында ачык эле: «Ал дос мага сабатсыз болсун деди, ошол эле учурда атымды Юнус коюптур», – деп жазганы бар.

САЯКАТЫ

Чыгармаларынын айрым бейттерине жана жазып калтырган уламыштарына караганда, Юнус Эмре абдан эле көп жер кыдырган жана «жогорку өрөөндөр» деп аталган Азейрбажанга чейин барган. Ал чыгармаларында жөө-жалаңдап жер кыдырып, акыйкаттын сырын издегенин, Румели жана Дамаскта өзү сыяктуу бир бечараны жолуктурбаганын, алыскы жерлерге ашык болуп, Межнун сыяктуу жер кезгенин, Шираз, Багдад, Тебриз, Дамаск, Нахчиван сыяктуу жерлерди көргөн соң, Анатолиянын айрым өрөөндөрүндө болуп, жазында өз мекенине кайтканын баяндайт. Мисалы:

Kayseri Tebrîz ü Sivas Nahcuvân u Maraş Şirâz
Gönül sana Bagdâd yakın âlemlerde dîvândasın

(Кайсери, Тебриз, Сивас, Нахчиван, Мараш, Шираз жана башка канчалаган шаарлар… Алар алыс жерлерде деп ойлойсуңбу. Эй көңүл, Багдад дегениң бул эле жерде. Сен ааламдын бардык жеринде Жараткандын көз алдындасың, Жараткан менен биргесиң.)

*

3 Исламдагы мистикалык агым жана мусулман философиясынын классикалык агымдарынын бири. Экинчи аталышы – суфизм.

ЮНУС ЭМРЕ

Gezdim Urum ile Şam'ı
Yukarı illeri kamu
Çok istedim bulamadım
Şöyle garîb bencileyin
(Анатолия, Балкан, Дамаск жана Азербайжандын бардык жерин кыдырып чыктым. Мени менен сыр чечишип, дартымды бөлүшө турган адам менен таанышым келди. Канча далалат кылсам да, өзүм сыяктуу бир бечара адам таба албадым.)

Юнустун саякаттоосунун себеби, саякаттарынын саны жана алардын кандай мүнөздө болгондугу жөнүндө так маалымат жок, бирок ал мезгилдин тарикатчылык[4] шарттарында саякаттоо суфийлердин жашоосунда адам напсин жана мүнөзүн тарбиялоочу негизги элемент болуп эсептелген.

УСТАТЫ

Юнус Эмренин устаты Тапдук Эмре болгон, бирок анын кайсы тарикатта болгону так билинбейт. Бул боюнча да ар түрдүү пикирлер айтылат. Айрым изилдөөчүлөр Юнус жолдогон тарикатты Хорасан менен байланыштуу карашат жана алар Юнустун Нахшибанд, Халвети, Мевлеви же Кадирилик тарикатында болгонун жазышкан. Булардын арасынан айрыкча Мевлеви жана Бекташи тарикаттары жөнүндө көбүрөөк айтылат. Ал эми Юнус өз чыгарамаларында Тапдук Эмре, Барак Баба жана Сары Салтук сыяктуу адамдардан да өз «руханий шыбагасын» алгандыгын белгилеп өткөн. Эбул Хайр Руми тарабынан жазылган «Салтукнааме» чыгармасында Тапдук Эмренин Сары Салтук жана Юнус Эмре менен жолукканы жазылган. Бул жолугушуу Тапдук Эмренин Наллыханда жайгашкан ибадатканасында болгон. Аталган жолугушуудан кийин Юнус Сары Салтук жана Барак бабадан таасирленгендигин жазат. Дал ушул маалымат изилдөөчүлөрдү жаңылыштыкка түртүп, Юнус жана Тапдуктун Сары Салтук менен байланышы бар деген жыйынтыкка келишине себеп болгон. Ал эми ошол мезгилде жазылып калган булактарда Сары Салтуктун Сейид Махмуд Хайранинин жолун жолдоп, Рифаи тарикатында тарбиялангандыгы жазылып калган. Натыйжада Юнус Эмре жана Тапдук Эмренин Сары Салтук менен болгон байланышы жөн гана руханий достук катары кабыл алынышы керек.

Юнус Эмре менен Тапдук Эмренин Бекташи тарикатында болгондугу боюнча да ар түрдүү пикирлер айтылат. Айрым булактарда Хажы Бекташ-ы Велинин Ахмет Ясави менен болгон байланышынан улам, Юнус жана Тапдук Эмре Ясавия тарикатынын мүчөсү катары көрсөтүлгөн. Чындыгында Ахмет Ясавинин 1166-жылы көз жумганын, ал эми Хажы Бекташ Велинин 1210-жылы туулганын эске алганда, «Вилайетнаме» кайрадан иликтенип чыгышы керек. Бул маалыматтарга таяна турган болсок, Хажы Бекташ Велинин Ахмет Ясавинин дервиштеринин арасында болушу эч мүмкүн эмес. Эгер Ясавинин дервиштеринин арасында Хажы Бекташ да болгон деген маалымат туура болсо, анда Ясави жана Бекташ менен бирге Локман-ы Перенде жана башка бир катар ысымдар да аталышы керек эле. Юнус Эмре ырларында Хажы Бекташ Вели жөнүндө ачык жазбайт. «Вилайетнамеде» Тапдук Эмренин Хажы Бекташ-ы

4 Тарикат – Исламдагы, динди терең таану жана руханий өнүгүү үчүн тандалып алынган метод (окуу). Исламдагы суфизм ж.б. диний агымдар тарабынан колдонулган.

ЮНУС ЭМРЕ

Вели менен болгон байланышынан гана сөз болот, бирок бул Тапдуктун Хажы Бекташ-ы Велинин тарикатында болгондугун далилдебейт. Кыскасы, Юнус сөзырларында Хажы Бекташ жөнүндө сөз кылбайт жана ал Бекташи тарикатында болгон эмес. Ал гана эмес, Сары Салтук, Барак Баба жана Тапдук Эмренин де Хажы Бекташ-ы Вели менен эч кандай байланышы болбогондугун айтууга болот. Юнус жана Тапдук Эмре жупунулук мүнөзгө ээ болуп, батиниттерди[5] да жолдогондордон болгон эмес. Юнус жогорку Азейрбайжанга жасаган саякаты учурунда Ибрахим Захит Гейланиге (1282-ж. дүйнөдөн өткөн) караштуу Захидие, жана андан мурунураак жашаган Өмер Сухревердиге (1234-ж. дүйнөдөн өткөн) караган Сухревердие жамааттарында болгон. Ал эми бул жамааттардын Тапдук Эмре менен байланышы болгон. Демек алардын Анатолия чөлкөмү менен да байланышта болгондугун айтууга болот. Бул маалыматты көз жаздымда калтырууга болбойт. Юнустун саякаты Тебризден Нахчиванга, ал жерден Гахка, б.а. Анатолиядан Гах, Нахчиван жана Тебризге чейин улангандыктан, Тапдуктун да ал жерлерде болгондугун айтууга болот. Тапдук менен Юнус Эмренин руханий мурасы бүгүнкү күндө да Гахта өз жашоосун улантып келет. Жыйынтыктап айтканда, Юнус Эмре менен Тапдук Эмренин Барак Баба аркылуу Сары Салтук, андан Сейид Махмуд Хайрани же Хажы Бекташ-ы Вели менен түздөн-түз байланышы болгон эмес. Эгер алар Азырети Мевланага жолукса да, ал көңүл алуу максатында гана жасалган зыярат болгон. Биздин оюбузча, Тапдук Эмренин байланыштарын

5 Ислам дининдеги, Кураны аллегориялык мүнөздө түшүндүргүн жана Куран менен суннадан «жашыруун» эзотерикалык маани издегендерден турган агым.

ЮНУС ЭМРЕ

«жогорку өрөөдөр» деп аталган Азербайжандан, т.а. Хорасан аалымдарынын арасынан издесе туура болот. Жаңы маалыматтар жана документтер табылгыча бул боюнча бир пикир айтуу али эрте.

ДҮЙНӨДӨН ӨТҮШҮ

Юнус Эмре ырларында өзүн «акындардын устаты», «ашык болгон уста» деп мүнөздөп, узак жашаганын айтат. Юнустун кайсы жылы дүйнөдөн кайткандыгы жана кайсы жерге коюлгандыгы тууралуу маалыматтар да көп жылдар бою талаш жаратып келди. Айрым изилдөөчүлөр Юнус Эмренин дүйнөдөн кайткан жылын Бурсада жашаган Ашык Юнус көз жумган жыл менен (1439) алмаштырып келишкен. Чындыгында Ашык Юнус башка адам болгон. Беязит мамлекеттик китепканасынан табылган бир документте (Межмуа №:7912) Юнус туулган жыл, жаш курагы жана дүйнөдөн кайткан жылы ачык жазылган. Бул маалыматка караганда, ал 1340-41-жылы Сарыкөйдө (учурда Эскишехирдеги Юнус району) туулуп, 1321-жылы 81 же 82 жаш курагында көз жумган.

Экинчи бир тараптан Анатолиянын бир топ жеринде жана Азербайжанда Юнуска тиешелүү деп айтылган мазарлар жана жерлер бар. Мындай жерлердин болушу Юнустун ал жерлерге барып зикир чалып, жыйындарга катышкандыгын, ал жерлерде сый-урмат көргөндүгүн жана азыркыга чейин эскерилип келе жаткандыгын билдирип турат. Жогоруда айтылгандай, ал айрым учурда устаты Тапдук Эмре менен бирге саякаттаган. Демек ал жерлерде экөө тең эскерилип турат деп айтууга болот.

XX кылымдын башынан тартып, Юнус Эмреге байланыштуу изилдөөлөрдүн жанданышы менен бирге Анатолиянын ар кайсы жерлеринде ага тиешелүү мазарлар жана жерлер табыла баштаган. Анатолияда Юнустун мазары орун алган деп эсептелген жерлер төмөнкүлөр: Эскишехирдин Махалчык аймагына караштуу Юнус Эмре району, Караман, Аксарай, Ортакөй, Бурса, Маниса Кула Эмресултан району, Эрзурумдагы Дутчу (Дүзжү) айылы, Ыспартада Кечиборлу, Афиондо Сандыклы, Анкарада Наллыхан Эрменсултан району, Үние жана Сивас. Мындан тышкары Азербайжандын Гах аймагында да бир жер бар.

ЧЫГАРМАЛАРЫ

Юнус Эмренин белгилүү эки чыгармасы бар. Алардын экөө тең ыр түрүндө жазылган.

1. «Рысалетүн Нусхие»

«Рысалетүн Нусхие» (Насыйкат китеби) 1307-жылы месневи формасында ыр түрүндө жазылып, 600 бейттен турат. «Насыйкат китеби» дин жолунда «жан дүйнө сапарына чыккандарга» карата айтылган насаатарды камтыйт. Акындын диний ырларына караганда поэзиялык мүнөзү дагы азыраак байкалат. Анатолияда жазылып, суфизм идеясын камтыган алгачкы насаат китептердин бири болуп саналат. Китепте адам напсинин ачууланууу, кызгануу, кек сактоо жана бой көтөрүү сыяктуу сапаттар менен күрөшүү жолдору алты тема боюнча символикалуу түрдө баяндалган. Алар төмөнкүчө:

Рух жана акыл
Бой көтөрүү жана канаат кылуу
Ачууланууу жана каардануу
Сабыр
Зыкымдык жана кызганыч
Ушак жана жалган

2. «Диван» жыйнагы

Юнустун «Диваны» «Рысалетүн Нусхие» менен биргеликте 1307-жылы түзүлгөн. Акындын учурда колубузга келип жеткен дивандарынын эң алгачкысы XIV кылымда кагаз бетине түшүрүлгөн. Андан кийинки мезгилде көчүрүлүп жазылган дивандарда «Юнус» лакабын алып жүргөн башка акындардын да ырлары аралашып кеткен. Юнустун диний ырлары алгачы жолу акындын оозунан чыгып, кагаз бетине түшүрүлгөн күндөн тартып, ооздон оозго өтүп, эл оозунда жатка айтыла баштаган. Бул ырлар XIV кылымдан тартып, Осмон аскерлеринин жеңиштеринен кийин Румелиялык дервиштердин айтуусунда бардык түрк-ислам территориясына тараган. Жортуул учурунда аскерлердин өргүү жерлеринде жана тарикаттар турак кылган жерлерде Юнустун диний ырлары обонго салынып ырдалгандыгы да белгилүү. Күнүбүздө да анын таасирлерин көрүүгө болот. Юнус түрктөр жашаган жерлерде биримдик, сүйүү жана адеп-ахлак философиясын түптөп кеткен.

Учурда Юнуска таандык деп эсептелген 417 ыр бар. Жаңы изилдөөлөрдөн улам, бул сан көбөйүп же азайшы мүмкүн. Юнус Эмре ырларын «хеже везни» (түрк поэзиясынын элдик метрикасы) менен жазган. Анатолиядан жыйналган ырлардан турган алгачкы ыр китеп Юнуска таандык. Юнус Эмре менен бирге

ЮНУС ЭМРЕ

«жаратканга болгон сүйүүдөн илхам алып» ыр жазган суфий-акындардын ыр китептерин «Диван-ы Илахият» деп аташкан. Илахи «жалгыз гана Аллага болгон таза сүйүүнү камтыган, андан башка адам напсине тиешелүү эч бир сезим чагылдырылбаган ыр дегенди билдирет. Мындан тышкары Юнус Эмре жашаган күндөн тартып, илахи бир музыкалык термин катары да колдонулуп калган.

Юнус Эмре – өзү жазган ырлары менен Батыш түрктөрүнүн тили б.а. огуз түрк тили деген ат менен эски Анатолияда колдонулган түрк тилинин адабий тилге айланышында маанилүү роль ойногон акын. Ал колдонгон сөздөр, клишелер жана алардын өтмө маанилери түрк тилинин адабий тил катары калыптануу процессиндеги чоң жетишкендик болуп саналат. Юнустун башка суфий акындардан айырмасы да дал ушунда жатат. Юнус Эмре өзүнөн кийин келип, түрк тилинде сүйлөп, жазган суфий акындарга чыгарма жазуу усулу боюнча үлгү болгон. Ал өзүнөн мурдагылар айтпаган сырларды ачкан жана күнүмдүк турмушубузда колдонулган кадыресе сөздөргө жана сөз айкаштарына жаңы түс, жаңы маани кошуп, түрк тилин өнүктүргөн. Өзүнөн кийинкилерге калтырган таасиринен улам, аны «жаңы стилдин жана өзгөчөлөнүп турган бир тилдин жаратманы» деп айтууга болот. Албетте, Юнуска чейин да оозеки чыгармачылык жашаган, бирок ошондой болсо да, ал – Батыш түрк тилинде эң сонун чыгармаларды жараткан алгачкы адам. Ал сөз чеберчилиги боюнча топтогон мол тажрыйбасына таянып, эне тилин өтө көркөм чеберчилик менен колдонуп, түрк тилинде жаңы бир суфий тилин жараткан. Юнус чыгармаларында өзү жашаган доордо колдонулган айрым араб жана фарс сөздөрүн түрк тилинин фонетикалык мыйзамдарына ылайыкташтырып колдонгон. Айрыкча анын диван ырларында учурда колдонулбаган бир катар архаизмдер кездешет. Ошону менен катар эле ырларында өзү жашаган мезгилдин маданиятын чагылдырган диний термин жана түшүнүктөр менен бирге көп сандагы фразеологизмдер жана айтымдарды да жолуктурууга болот.

Юнус Эмренин чагармалары төмөнкү изилдөөчүлөр тарабынан жарыяланып иликтөөгө алынган: Бурган Y. Топрак, («Юнус Эмре Диваны», I-III т., Стамбул, 1933-1934.); Нажи Касым («Юнус Эмренин чыгармаларынын толук жыйнагы», Стамбул, 1969); Абдүлбаки Гөлпынарлы («Юнус Эмре Диваны», I т. Стамбул, 1943; II-IIIт. Стамбул, 1948; «Юнус Эмре. «Рысалат-ал-Нусхие жана Дивандары», Стамбул, 1965); Фарук Кадри Тимурташ («Юнус Эмре Диваны», Стамбул, 1972; Анкара, 1980); Мустафа Татчы («Юнус Эмре Диваны I Изилдөөлөр»: Анкара 1990; «Юнус Эмре Диваны II: Текст анализи», Анкара, 1990; «Юнус Эмре Эмренин чыгармалар жыйнагы», «Юнус Эмре диваны: тексти жана анализи», Стамбул, 2008; «Юнун Эмренин гүл бакчасынан» I-II том, Анкара, 2013; «Юнус Эмре диваны», 2019).

ФИЛОСОФИЯЛЫК ОЙЛОРУ

Юнус Эмре түрк-суфий адабиятында атагы чыккан өзгөчө стилдин жаратуучусу болуп саналат. Ал Түркстанде Ахмет Ясави баштаган хикмет салтын Анатолиядагы диний ырларында улантакан. Анын көзү

тирүүсүндө эле ырлары адамдарын көңүлүнөн терең орун таап, кеңири чөйрөгө тарап, обонго салынып ырдалып калган. Антолия жана Румели жергесинен тартып бир катар жерлерде Жаратканга болгон сүйүүгө, билимге суусаган адамдар түрк тилин билсе да, билбесе да, акындын көңүлдөрүнө абдан жаккан диний ырларын күнүбүзгө чейин ырдап келишет. Юнустун ырлары бир караганда оңой жазылгандай сезилгени менен, чындыгында көп машакат менен жазылган, терең философиялык ой камтылган чыгармалар болуп саналат. Юнус – саналуу гана сөздөр менен көп нерсени түшүндүрө алган уста акын. Андыктан ал өзүнөн кийинки жүздөгөн акындарга чоң таасир берген. Ислам динининин чындыгын терең түшүнүп, аны өз жашоосуна айландырган бул улуу инсан өзүнүн диний ырларында Жаратканга болгон сүйүүдөн таасирленип, бардык адамдарды сүйүүгө, бир туугандыкка, боорукердик жана мээримдүүлүккө, биримдикке, акыйкатты таанып билүүгө чакырып, адам болуунун, өзүн таанып билүүнүн, Жаратканга жакындоонун жолдорун түшүндүрөт. Юнусту башкача философиялык өңүттөн карап, аны пантеист, мистик же гуманист катары кабыл алуу же анын философиясы жогоруда айтылган багыттарга ыктайт деп эсептөө туура эмес. Анткени Юнус – ислам суфизминин өкүлү жана ал өзүнүн напсин тарбиялап, чексиз сүйүүгө жана билимге жеткен. Анын философиялык ойлору өзү жашаган тажрыйбасынын негизинде жаралган. Чындыгында Юнустун сүйүүгө негизделген философиясы адамды же буюмду сүйүү менен гана чектелбей, Алланы сүйүүгө чейин көтөрүлгөн. Анын сүйүүсү учкундан тутанып, алоолонгон жалынга айланып, курчап турган бардык нерсеге багытталган Жараткандын сүйүүсүнө айланат. Юнус ырларында курчап турган чөйрөдөн, табияттан, адамзаттык баалуулуктан сөз кылса да, эч качан материалдык жашоого маани берген эмес. Ал бүтүндөй дитин Жараткан менен жуурулуштуруп, материалдык буюмдарга жана адамдарга Алланын нуру аркылуу мамиле кылат. Ал чыгарамаларында Азырети Пайгамбар сыяктуу «эр киши» (эң жогорку акылмандуулукка жеткен) т.а. «идеалдуу акылман адамдын» бейнесин жаратат. Ал сыпаттаган бул инсан жашоонун максаты болгон эң жогорку ахлакка жетип, бардык болумуштун туу чокусуна чыгат. Юнустун пикири боюнча ахлак Жараткандын нуру менен жуурулушкан. Анын көз карашында идеалдуу акылман адам – Аллага сүйүү менен жетип, диний ахлакка ээ болгон адам. Юнус Эмре ырларында идеалдуу акылман адамдын баалуу сапаттарын санап, бул сапттарга жетүү үчүн турмуш жолуна сүйүү менен аттанууга чакырат. Юнустун бардык насаатары – өз тажрыйбасынан жаралган чакырыктар. Анын башка адамдарга жасаган бул чакырыктары – өз башынан өткөргөндөрү, сезип-туюп жашагандарынын натыйжасы. Ал Тадук Эмре көрсөткөн жол менен, Мухаммеддин дүйнөсүнө сүңгүп кирип, жараткандын сырын чечет. Натыйжада Юнустун ырлары өз напсин тарбиялап жатып, колдонгон тилин «көңүл тилине» айландырган бир акылмандын ырлары болуп саналат. Мындан улам, Юнус түрк тилин «динди таанып билүү тилине» айландырган деп айтууга негиз бар.

2021-ЖЫЛДЫН ЮНЕСКО ТАРАБЫНАН «ЮНУС ЭМРЕ ЖЫЛЫ» ДЕП ЖАРЫЯЛАНЫШЫ

Юнус Эмренин диний ырлары жана аларга карата жазылган жүздөгөн обондор маданиятыбызда терең из калтырды. Адамзаттын жашоосунда анын бул маданий мурасына болгон муктаждык түбөлүктүү. Ал адамзатка «жаратылгандардын бардыгын Жараткан тарабынан жаратылгандыгы үчүн сүйүүнү» үйрөттү. «Келгиле таанышалы, ишибизди жеңилдетели», – деген чакырык менен: «Сүйөлү, башкалар да бизди сүйсүн», – деп, бул жалган дүйнөгө эч ким түркүк боло албай турганын, көр оокатка байлангандардын баркы жок болорун айтты. Биздин ырларыбыз да тилибиз да анын чыгармачылыгынан илхам алды. Акындын ырларына жазылган обондор кулагыбыздын моокумун кандырды. Акын жөнүндө ондогон китеп жазылып, анын өмүр жолу ар түрдүү пьесаларда, телефильмдерде, сериал жана бир нече романда чагылдырылды. Жакында эле Түрк теле-радио корпорациясынын колдоосу менен «Ашыктык сапары – Юнус Эмре» аттуу 44 сериядан турган көп сериялуу көркөм тасма бир катар өлкөлөрдө көрсөтүлгөн. Мехмет Боздагдын режиссёрлугу жана Мустафа Татчынын көркөм кеңешчилиги менен, Иса Йылдыздын сценарийи боюнча тартылган бул тасма көрсөтүлгөн өлкөлөрдө өтө кызыгуу менен кабыл алынды. Натыйжада алдыдагы 2021-жыл Юнус Эмренин дүйнөдөн өткөнүнүн 700-жылдыгына туш келгендиктен, Юнеско тарабынан «Юнус Эмре жылы» деп жарыяланган.

ДИНИЙ ЫРЛАРЫ

İşidin ey yârenler aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer

Taş gönülde ne biter dilinde ağu tüter
Niçe yumşak söylese sözü savaşa benzer

Aşkı var gönül yanar yumşanır muma döner
Taş gönüller kararmış sarp-katı kışa benzer

Ol sultân kapusunda ol Hazret tapusunda
Âşıkların yıldızı her dem çavuşa benzer

Aynı hırs ol olmuşdur nefsine ol kalmışdır
Kendüye düşmân olmuş yavuz yoldaşa benzer

Aşkdır kudret körüğü kaynadır âşıkları
Niçe kapdan geçirir andan gümüşe benzer

Âşık gönlü dölenmez mâşûkın bulmayınca
Karârı yok dünyâda pervâzı kuşa benzer

Münkir sözünü bilmez sözü ileri varmaz
Neye teşbîh edersin anlanmaz düşe benzer

Geç Yûnus endîşeden ne gerek bu pîşeden
Ere aşk gerek önden andan dervîşe benzer

Эй достор, уккула! Теңирге болгон сүйүү күнгө окшош. Ал кимдин көңүлүнө кирсе, ошол адамды жарыкка бөлөйт. Сүйүүсүз көңүл катуу, одуракай, жылмаланышы кыйынга турган таш сыяктуу.

Таштай катып калган көңүл бакчасында эмне өсө алмак? Албетте, бир да гүл өспөйт! Мындайлардын оозунан адамды ууктурган ачуу сөздөр чыгат. Мындай адамдар канчалык жумшак сүйлөсө да, сөздөрү салгылашып жаткан адамдардын ач айкырыгы сыяктуу ачуу, көңүлдү калтырат, орой чыгат.

Сүйүүгө кабылган көңүл алоолоп күйөт. Жумшарып эриген шам сыяктуу болот. Сүйүүдөн алыс калган, таш сыяктуу каткан көңүл жан кыйнаган каардуу кыш мезгили сымал.

Көңүл султанынын босогосунда кызмат кылган, ага кул болуп, аны сүйгөн адамдар – жылдызы жанган, таалайлуу инсандар. Анткени алар хансарайдын нөөкөрлөрү сыяктуу көңүл падышасынын жүзүн күтүлбөгөн жерден көрүп калышы мүмкүн.

Табияты кырс жана напсине баш ийген киши чындыгында башкаларга эмес, өзүнө душман. Анын напси өзүнө зыян берет, кайсы учурда, эмне жасай турганы белгилүү болбогон адам сапарда жаман

жолдош сыяктуу. Андыктан мындай адамдардан абайлоо зарыл.

Бир темир устанын көөрүгү темирди кандай ысытып ээритсе, сүйүү дагы ашык болгондордун көңүлүн дал ошол көөрүктөй ээритет. Бул сезим ашык болгон адамдарды улам өзгөртүп, жан дүйнөсүн тазалайт да акырында таза күмүш сыяктуу жаркыратат.

Ашык болгон адамдын көңүлү сүйүктүүсүн тапканга чейин чечим кабыл ала албайт. Анын бул абалы асманда эмне кыларын билбей канат кагып, бир бутакка коно албай далбас урган куш сымал.

Сүйүүнү жана сүйгөн адамдын Жаратканга болгон сүйүүсүн четке каккан адам – эмне деп айтканын билбеген адам. Мындай адамдын сөздөрүн эмне менен салыштырууга болот? Анын түшүнүксүз сөздөрү маани-маңызы жок, баш аламан түш сыяктуу. Аны жоромолодоп-жоруп отуруунун кереги жок!

Эй Юнус! Коркунучтуу бардык түштөрүндөн кутул. Бул жолду, калпыс жоромол ойлоруңду ташта. Эр адамга алгач сүйүү керек. Андан соң гана киши дервишке айланат.

Bene m ol aşk bahrîsi denizler hayrân bana
Deryâ benim katremdir zerreler ummân bana

Kâf Dağı zerrem değil ay u güneş bana kul
Aslım Hak'dır şek değil nâm oldu insân bana

Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldir ilim
Hak'dan söyler bu dilim aşk oldu seyrân bana
Yok idi bu bârigâh var idi ol pâdişâh
Âh bu aşk elinden âh derd oldu dermân bana

Âdem yaradılmadan cân kalıba girmeden
Şeytân la'net olmadan arş idi sayvân bana

Diledi göre yüzin işide kendi sözin
Nazar kıldı bir kezin anda verdi cân bana

Doğdu ol dîn metâ'sı andan oldu kamusu
Âdem Halîl ü Mûsâ hüccet ü bürhân bana

Yaradıldı Mustafâ yüzü nûr gönlü safâ
Ol kıldı Hakk'a vefâ andandır ihsân bana

Âşık dilin bilmeyen yâ delidir yâ dehrî
Ben kuş dilin bilirem söyler Süleymân bana

Şerîat ehli ırak eremez bu menzile
Aslım Hakdır şekk değil mürşiddir Kur'ân bana

Yûnus Emrem bu yolda eksikliğin bildirir
Mest oluban çağırır dervîşlik bühtân bana

Мен ошол сүйүү деңизинин кушумун. Деңиз мени жанындай көрөт. Деңиз – менин бир тамчым, эгер ал тамса, ал мен үчүн чексиз деңиз.

Каф тоолору менин денемдин бир клеткасынча да жок. Ай менен күн – менин айланамда айланган, мага кызмат кылган кызматкер. Мага адам деген ат берилди, бирок менин жаратылышым Алла.

Жолум мени досума (Жаратканга) алып барат. Менин анык журтум – жараткан Теңир. Менин тилим Жараткандан кеп салат, тилим – Анын тилмечи. Анкени ашыктык даражасына чыктым.

«Жашоо маңызынын падышасы» бул аалам жарала электе эле бар эле. Мен ошол падышага болгон сүйүүмдөн улам, «ак уруп» жалындап турам. Менин бул дартыма башка бир дарт гана даба боло аларын билем.
Адам зат ыпайда болоэлекте, жанденинбайыралаэлекте, Теңир шайтанга: «Адамга сажда кыл (Бакара/34)», –

деп буйрук бергенде, шайтан бул буйрукка каршы чыга электе эле менин турагым Жараткандын өзү эле.

Алла Таала алгач өзүнүн сулуулугун (жүзүн) көрүп, өзүнүн сөзүн уккусу келди. Өзүн-өзү бир жолу карап алды да, дал ошол мезгилде, ошол жерде мага жашоо берди.

Диндин эң баалуу заты Мухаммед Мустафа жарыкка келди. Калган бардык жаратыктар анын сүйүүсүнөн жаралды. Мунун эң мыкты далилдери – Адам, Халил Ибрагим жана мустафа пайгамбарлардын дүйнөгө келиши жана алардын даражалары.

Жараткан Алла өз сулуулугун көргүсү келип, өзүнүн табиятын күзгү сымал чагылдырып, жүзүнөн нур чачкан, көңүлү таптаза Азрети Мустафаны жаратты. Ал Теңирге берген сөзүн аткарды, анын берилген кулу болду. Мага анын жанында болуудан артык бакыт жок.

Теңирге болгон сүйүүнүн тилин билбеген, анын айткандарын түшүнбөгөн киши – өз ою жок акылсыз же болбосо, көр оокаттын кулу. Мен аалымдар «куш тили» деп айткан (Мантыку-т-тайр/Немал сүрөөсү/16) символдордон турган тилди билем. Муну мага Сулайман пайгамбардын даражасы айтып турат.

Шарыят даражасындагы[1] карапайым кишилер акыйкат[2] даражасынан алыс.
Менин табиятым – бир гана Жараткан. Бул багытта мага Куран жол көрсөтөт.

Юнус Эмре Теңир жолунда али кемчилиги бар экенин, көөдөнү толук ачыла электигин айтат. Бирөөлөр мага дервиш десе да, менин өзүмө-өзүм дервиш дешим туура эмес. Юнус үнүнүн бардыгынча чакырык жасайт: «Мага дербиш дегендери жалган!»

Her kime kim dervîşlik bağışlana
Kalbı gide pâk ola gümüşlene

Nefesinden müşk ile anber düte
Budağından il ü şâr yemişlene
Yaprağı dertli içün dermân ola
Gölgesinde çok kademler işlene

Âşıkın gözü yaşı hem göl ola
Ayağından sâz bitip kamışlana

Cümle şâir dost bahçesi bülbülü
Yûnus Emre arada dürrâclana

Кимдин маңдайында дербиш болуу жазса, анын жасалма акча сыяктуу баркы кеткен, Теңирден башка ойлору менен кирдеген көңүлү кайрадан жаркырап тазарып чыга келет, абдан кайнатылып, тазаланган күмүш сыяктуу арууланат. Жараткандын жалгыз экендигин таанып тазаргандай таптаза болот.

Маңдайына дербиштик жазган адамдын деми мускус жана жыпар жыт жыттанып турат. Ал мөмөлүү дарак сыяктуу. Анын бутактарындагы мөмөлөрү (сухбаттарында берген руханий маалыматтар) шаарда болсун, айылда болсун, бардык адамдарга азык болот.

Дербиш мөмөлүү дарак сыяктуу. Анын жалбырак сымал колдору жан дүйнөнүн дартына даба болот. Көлөкөсүндө отургандар, анын пайдасын көргөндөр көптөгөн кайрымдуулук иштерин жасашат.

Теңирге ашык болгондордун көзүнөн аккан жаш көл болот. Мындай адамдын буту кургак жана таштак жерди басса, ал жер саз болуп, камыш өсөт.

Бардык акындар – достук бакчасынын булбулдары. Юнус Эмре турач кушу сыяктуу бир укмуштай үн чыгарып, жер кезип жүрөт!

Dervîşlik dedikleri hırka ile tâc değil
Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtâc değil

1 Диндиге ишенген, диндин талаптарын аткаруу менен шарият жолунда жашаган карапайым калктын даражасы.
2 Кудайды таанып, көкүрөк көзү ачылган аалымдар даражасы.

Hırkanın ne suçu var sen yoluna varmazsan
Vargıl yolunca yürü er yolu kalmaç değil

Dersin şeyhim aşk ile yalın ayak baş açık
Er var dirlik dirilmiş yalın ayak aç değil

Durmuş marifet söyler erene Yûnus Emrem
Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş değil

Дервиш болуу бир адамдын жонуна чапан жамынып, башына бир таажы кийгениндей эмес. Дервиш болуу – көңүлдөн келген иш. Дитин дервиш болууга арнаган адам кемселге жана таажыга муктаж эмес.

Сен сапарыңдын эрежесине ылайык иш кыл. Сенин каталарың үчүн үстүңдөгү кемселиңдин күнөөсү не?! Эй дервиш! Аалымдар жолуна түшкөн соң, эрежелерге ылайык жаша, руханий тазалык жолуна сөз тийгизбе. «Карачы, бул дервиш кара жанын багып жүрөт», – дедирбе.

Шейхим! Сен дервиштерди сүйүүгө кабылып, жылаңаяк жана жылаңбаш болушу керек деп айтасың. Алардын арасында жылаңаяк жана жылаңбаш болбой туруп эле Актан жана акыйкаттан жашоо тапкан эрлер бар.

Юнус Эмрем аалымдарга Актан сөз кылып, акыйкат сырларын айтат. Ал дайыма бул жолдогу жолоочунун жанында, аны менен бардык сырын бөлүшөт, бирок бул жолдон чыккандарга жолдош болбойт.

Gel ey gözüm ağla gülmezem ayruk
Cânım dosta gider gelmezem ayruk

Ne gam bu dünyâda bir kez ölürsem
Anda ölüm olmaz ölmezem ayruk

Varlığım yokluğa değşirmişem ben
Bugün câna başa kalmazam ayruk

Mahabbet bahrinin gavvâsı oldum
Gerekmez Ceyhûn'a dalmazam ayruk

Yanmışam aşkına tâ kül olunca
Boyandım rengine solmazam ayruk

Ko beni yatayım dost eşiğinde
Yeter bir el dahı almazam ayruk

Yansın cânım yansın aşkın oduna
Aksın yaşım aksın silmezem ayruk

Ko beni yanayın göynüklerimle
Kaçan âşık olsam ölmezem ayruk

Dilerem fazlından ayırmayasın
Hocam senden özge sevmezem ayruk
Yûnus âşık durur mâşûkun ister
Dahı hîç nesne istemezem ayruk

Эй көзүм, кел, көз жашыңды төк! Мен эми күлө алабайм. Жаным доско арналды, эми артка кайтпайм!

Бул дүйнөдө бир жолу өлсөм кайгырбайм! Ал жерде (сезимдер дүйнөсүндө) өлүм жок. Мен эми өлбөйм!

Мен өзүмө таандык деп жүргөн болгон мүлкүмдөн баш тартып, жакырдык даражасына түштүм. Мен эми жандан мүлктөн баш тартам. Кара жанымды ойлобойм, болгон турпатымды досума (Жаратканга) тартуу кылып өтөм.

Махабат деңизинде чумкудум. Эми Жейхун дарыясына түшүүнүн кереги жок!

Эй дос! Сенин сүйүү отуңа күл болгуча күйдүм. Сенин түстөрүң менен өзүмдү боёп, сен сыяктуу түс алдым. Мен эми эч качан кубарбайм/ түсүм оңбойт, бузулбайм!

Мага тийбе, достун улагасында жатайын. Мага ушул кармаган кол жетиштүү, башканын колун кармагым келбейт!

Жаным сүйүү отуна жанган сайын жансын, көз жашым аккан сайын аксын. Эми аларды аарчыбайм! Ашыктыктын отуна күйүп жок болоюн! Менде сүйүү жашап турганда, өлбөстүгүмдү билем.

Бир гана тилегим, мээриминден айрыба! Устатым, эй мага сабак берген сүйүктүүм, мен эми сенден башкасын сүйбөйм!

Юнус ашыктык отуна жанып, сүйүктүүсүнө жолуккусу келет. Андан башка эч нерсени каалбайт!

İster idim Allah'ı buldum ise ne oldu
Ağlar idim dün ü gün güldüm ise ne oldu
Erenler meydânında yuvalanır top idim
Pâdişâh çevgânında kaldım ise ne oldu
Erenler sohbetinde deste kızıl gül idim
Açıldım ele geldim soldum ise ne oldu

Âlimler müderrisler medresede buldular
Ben harâbât içinde buldum ise ne oldu

İşit Yûnus'u işit uş yine deli olmuş
Erenler mânâsına daldım ise ne oldu

Алланы издедим, эгер мен аны тапкан болсом, мунун эмнесине таң каласың? Күнү-түнү көз жашымды төкчү элем, эми мен күлсөм, мунун эмнесине таң каласың?

Аалымдардын алдында топ сыяктуу тоголонуп турчу элем. Эми падышанын кол алдына өткөн болсом, мында эмне бар? Мунун эмнесине таң каласың?

Аалымдардын сухбатында бир десте кызыл гүл сыяктуу турчу элем. Эми ачылып, колго алынып, соолуган болсом, эмне болуптур? Мунун эмнесине таң каласың?

Илимпоздор жана устаттар Алланы медреселерде илим алуу менен табышты. Мен Жараткандыны шарапканада тапкан болсом, эмне болуптур? Мунун эмнесине таң каласың?

Кулак сал, Юнусту ук! Мына, кайрадан акылын жоготуптур. Аалымдардын рухуна сүңгүп кирген болсом, мунун эмнесине таң каласың?

АДАБИЙ БУЛАКТАР:

Duran, Hamiye: Velâyetnâme-Hâcı Bektaş-ı Velî (haz. Hamiye Duran), Ankara 2007.
Gölpınarlı, Abdülbâki: Yûnus Emre Risâlata'l-Nushiyya ve Dîvân, İstanbul 1965
İbrahim Hâs Halvetî: Erenler Kitabı, İstanbul 2017.
İbrahim Hâs Halvetî: Yûnus Emre'nin Bir Şiirinin Şerhi-Çıktım Erik Dalına, (haz. Mustafa Tatcı), Ankara 2004.
Köprülü, M. Fuad: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (3. Bsk.) Ankara 1976; aynı eser için bk. Ankara 1993.
Kunter, H. Baki: Yûnus Emre-Bilgiler-Belgeler, Eskişehir 1966.
Kurnaz, Cemâl: "Mecazdan Hakikate", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C-5, S. 2, s. 309-313, Elazığ 1991.
Kurnaz, Cemâl: "Yûnus Emre'de Tenkit", TKA., Prof. Dr. Şükrü Elçin'e, Ankara 1993, s. 257-263.
Nemet, Meşedihanım: Azerbaycan'da Pirler, Bakı 2010.
Tatcı, Mustafa: "Yukarı İllerde Bir Gezgin Derviş: Yûnus Emre (Azerbaycan Notları), Türk Kültürü Ve Hâcı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 58, Ankara 2011, s. 155-170.
Tatcı, Mustafa: İşitin Ey Yârenler, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Şâir Yûnus, Tahran 2014.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre İle Aşk Yolculuğu, İstanbul 2015.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Külliyatı, VI Cilt, İstanbul 2008.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre-Makalelerden Seçmeler, İstanbul 1994.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre, Ankara 2019.
Tatcı, Mustafa: Yûnus'un Gül Bahçesinden, C. I, II, Ankara 2013.
Tatcı, Mustafa: Aşktan Söyler Bu Dilim, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Âşık Yûnus, İstanbul 2019.
Timurtaş, F. Kadri: Yûnus Emre Dîvânı, Ankara 1982.
Yakıt, İsmail: Yûnus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına, Ankara 2002.
Yûnus Emre: Besteleriyle Yûnus Emre İlâhîleri, (haz. Ahmet Hatipoğlu), Ankara 1993.
Yûnus Emre: Yûnus İlâhîleri Güldestesi, (haz. Cüneyt Kosal), Ankara 1991.

Çeviri:
Öğr. Gör. Rahat ASKAROVA

ЭСКИШЕХИР

Археологиялык изилдөөлөрдүн натыйжасында табылган тарыхый эстеликтер жана калдыктардын негизинде алынган маалыматтарга караганда, Эскишехир жана анын тегереги байыркы мезгилде эле калк отурукташкан жер болуп, тарыхы б.з.ч. 3000-жылдарга барып такалат. Анатолияда б.з.ч. 2000-жылдары жашаган хеттердин доорунда да Эскишехир өзүнүн географиялык абалынан улам, өзүнчө бир административдик аймак болуп эсептелген. Эскишехир б.з.ч. 1200-жылдан кийин кезеги менен фригиандар, лидиандар жана перстердин башкаруусунда болуп келген. Ал б.з.ч. 190-жылы Рим империясынын кол астына болуп, 395-жылы Рим империясы бөлүнгөндөн соң Византиянын карамагына өткөн.

Улуу Селчук империясынын тушунда чыгыштан көчүп келген бир катар түрк уруулары Византиянын алсыздыгынан пайдаланып, Чыгыш Анатолияга отурукташа баштаган. Селчук өкүмдары Алпарслан 1071-жылы Малазгирт согушунда жеңишке жетишкенден кийин чыгыштан келген түрк урууларына Анатолиянын каалгасы толугу менен ачылган. Ыкчамдык менен улам алдыга жылып отурган түрк аскерлери 1074-жылы Эскишехирди каратып алган. Ошентип, Түрк аскерлеринин карамагына өткөн Эскишехир чыгыштан келген түрк уруулары отурукташкан аймакка айланган.

Осмон омпериясынын куруучусу Осмон Бей[1] уч бейи болгон соң, күн өткөн сайын күчүн арттырып, 1289-жылы Эскишехир менен бирге Инөнү аймагын да каратып алды. Осмон империясынын алгачкы жылдырында Эскишехир мамлекеттик мааниге ээ борборлордун бири болгондуктан, ал дайыма көңүл борборунда болуп турган, кийинчерээк империянын өнүгүшү жайлап, чабалдай баштаган мезгилде ага көп көңүл бурулбай калган. Мындан улам, Эскишехир жыкынкы кылымдарга чейин эле жакшы өнүкпөгөн шаар бойдон калып келди. Бирок 1877-1878-жылдары Осмон түрктөрү менен орустардын согушунан кийин аталган шаарга көчмөндөр агылып, натыйжада калкынын саны арта баштаган. Айрыкча темир жолу иштей баштаган учурдан тартып, шаар өнүгүүгө багыт алган.

Эскишехир тарыхтын кайсы гана мезгилинде болбосун, маанилүү соода, экономикалык жана стратегиялык борбор болуп эсептелген. Кең жана түшүмдүү өрөөндөргө ээ болушу, ыңгайлуу жолдордун Эскишехир аркылуу өтүшү жана бул жолдордун аскердик жана соода жаатындагы маанилүүлүгү көчмөндөрдүн бул шаарга келип отурукташып калуусуна жол ачкан.

Осмон империясынын акыркы мезгилдеринде, Биринчи дүйнөлүк согуш жана Эгемендик согуш жылдарында Эскишехир бир катар кандуу кагылыштардын күбөсү болду. 1922-жылы, 26-августта түрк аскерлери Эскишехирге чабуул жасап, 1922-жылдын 2-сентябрында аны баскынчы душмандардан бошотуп алды. Арийне душмандар чегинип бара жатып, шаарды өрттөп, дээрлик тыйыпыл кылып кетүүгө жетишкен.

1 Чек арага жакын жайгашкан аймактардын кол башчысы

ЭСКИШЕХИР

Түркия Республикасы курулгандан кийин чакан административдик аймактарды реформалоонун натыйжасында Эскишехир 1923-жылы область болуп түзүлөт.

Эскишехир борбордук Анатолия регионунун түндүк батышында жайгашкан. Территориясы болжолу менен 13.960 км2 аймакты ээлеп, Түркия территориясынын 1.8%ын түзөт. Областтык борбору деңиз деңгээлинен 792 м. бийиктикте жана ага Афьонкарахисар, Конья, Анкара, Болу, Билежик жана Кютахья коңшу жайгашкан. 2018-жылдагы маалымат боюнча калкынын саны 871.187 түзөт. Учурда Эскишехир кеңири транспорттук жана энергетикалык мүмкүнчүлүктөргө ээ, агрардык экономикага ыңгайлуу, кен байлыгы мол жана индустриясы өнүккөн областтардын бири болуп саналат.

Эскишехир хеттер жана фригиандарга барып такалган көөнө тарыхында көптөгөн маданияттардын өзгөчөлүгүн өз тулкусуна сиңирип алган. Ал урбанизациялык маданиятка ээ шаар болуу менен бирге эки университет, маданият жана искусттво үчүн өзгөчө ифраструктура, авиациялык борбор, пландуу индустрия, кен байлыктар жана коомдук жашоо үчүн түзүлгөн кеңири мүмкүнчүлүктөргө да ээ болгон өнүккөн шаар болуп саналат.

Түркиянын туш тарабынан келген темир жолдор Эскишехирде кесилишет жана бул шаарда локомотивден тартып, темир жол аркылуу жүрүүчү бардык транспорттун түрлөрү жасала турган ири завод жайгашкан. Мындан тышкары кант заводу, учак моторлорун жасоочу завод, Сикорский менен өнөктөш иш алып барган, учак жана тик учактар үчүн тетик чыгаруучу завод иштейт. Ал эми атайын индустриялык зонада машина куруу, текстиль, кийим тигүү, азык-түлүк, электроника жана керамика сыяктуу тармактар боюнча 200дөн ашуун завод жана фабрикалар иш алып барат.

Эскишехирдин индустриялык зонасы өзүнө керектелүүчү энергияны өзү өндүрөт. Ошол эле учурда шаарда университеттер менен биргеликте иш алып барган, Эскишехир илим паркы да бар. 2013-жылы Эскишехирге ЮНЕСКО тарабынан «материалдык эмес маданий мурас борбору» статусу ыйгарылган.

КӨРҮЛӨ ТУРГАН ЖЕРЛЕРИ

Эскишехирде туристтердин кызыгуусун туудурган жерлердин саны көп жана ал акыркы жылдарда Түркиядагы эң популярдуу шаарлардын бирине айланды.

Бурса, Анкара же Стамбул сыяктуу шаарлардан тез ылдамдыкта жүрүүчү поезддер же автожолдору аркылуу Эскишехирге тез эле жетүүгө болот. Шаарда туристтердин кызыгуусун жараткан тарыхый конструкциялар, парктар баш болгон бир катар кооз жерлер бар. Алардын белгилүүлөрү төмөнкүлөр:

Юнус Эмренин күмбөз-комплекси
Одунпазардагы тарыхый үйлөр
Куршунлу мечит-комплекси
Атлыхан кол өнөрчүлүк базары
Эскишехир желим айкелдер музейи
Шаркыратма паркы
Люлеташы музейи
Айнек фигуралардын заманбап музейи
Республиканын тарых музейи
Алааддин мечити
Порсук дарыясы жана Адалар району
Сазова илим, искусство жана маданият паркы
Кентпарк
Эскишехир археологиялык музейи
Ташбашы базары
Эсминиятүрк түрк дүйнөсүнүн шедеврлери
Халлер жаштар борбору
Түрк дүйнөсүнүн илим, маданият жана искусство борбору

ЭСКИШЕХИРДЕ ЭМНЕНИН ДААМЫН ТАТУУГА БОЛОТ?

Эскишехирдеги атмосфера Анатолиянын башка типтүү шаарларынан айырмаланып турат. Бул жерде Балкан өлкөлөрү жана Крымдан көчмөндөрдүн келиши менен өзүнчө бир маданий өзгөчөлүк жаралган деп айтууга болот. Бул шаарда дасторконго коюлуучу белгилүү тамактар – чибөрек , балабан көфте , кузу сопра , мет халва , гөбете (татар токочу), йуфкалы бүриян , кыйгаша , жаңгак же апийимдин ургу кошулуп жасалган нан, леблеби .

Çeviri:
Öğr. Gör. Rahat ASKAROVA

ЗАЙТУН МАЙЫ КОШУЛГАН ЙАПРАК САРМА[1]

4 кишилик
Зайтун майы кошулган йапрак сарма үчүн керектелүүчү азыктар:
300 грамм жүзүм жалбырагы
1 даана лимон
4 аш кашык зайтун майы
1 стакан ысык суу

Ичине салынуучу аралашма:

0,5 стакан зайтун майы
2-3 даана орточо көлөмдөгү пияз
1,5 стакан күрүч
1 стакан ысык суу
1 аш кашык кедр жаңгагы
1 аш кашык кургатылган коринка (данеги жок майда жүзүмдөн жасалган мейиз)
0,5 чай кашык туз
0,5 чай кашык кара мурч
1 аш кашык майдаланган кургак жалбыз

[1]*Жүзүм жалбырагынын ичине атайын аралашма оролуп жасалган (голубцы сыяктуу) тамак*

ЖАСАЛЫШЫ

Жалбыректын ичине салынуучу аралашманы даярдоо үчүн:
Жарым стакан зайтун майын казанга салып, абдан ысытыңыз. Ага 3 даана майдалагычта майда тууралган пиязды салып, бир аз кызаргыча кууруп алыңыз. Андан соң ага 1,5 аш кашык кедр жаңгагын кошуп дагы бир аз кууруп алган соң, ага алдын-ала жылуу сууда 5 мүнөт кармалып, сүзүлүп алынган 1,5 стакан күрүчтү салып, аралаштырып жакшылап кууруңуз. Андан соң, кезеги менен 1 аш кашык коринка, 0,5 чай кашык туз, 0,5 чай кашык кара мурч жана 1 аш кашык кургатылган жалбызды кошуп, жакшылап аралаштырыңызда, үстүнө 1 стакан суу куюп, жай отто 5 мүнөттөй бышырып аласыз. Аралашмаңыз даяр болгон соң, жүзүмдүн жаш же туздалган жалбырагын алып, үстүнкү бетин төмөн жакты каратып жайыңыз. Ар бир жалбыректын ортосуна даярдалган аралашмадан 1 чай кашык салыңыз. Андан соң жалбыректын эки жагын ичине карта бүктөп туруп, тыгыздап ороңуз. Ороп бүткөн соң, аларды казанга тизиңиз. Үстүнө тегерек формасында кесилген лимондорду коюңуз. Бышып жаткан учурда оролгон жалбыректар жазылып кетпеш үчүн бетине чакан жайпак табак (тарелка) менен бастыра жаап койсоңуз да болот. Тизилген сармалардын үстүнө 1,5 стакан ысык суу жана 2 аш кашык зайтун майын куюп, казандын капкагын жаап, болжол менен 35 мүнөт бышырасыз. Бышкан соң, дасторконго жылуу кезинде же муздагандан кийин койсоңуз болот. Тамагыңыз таттуу болсун!

Simferopol / Kırım

YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ

Çeviri:
Dr. Işılay SAVA

YUNUS EMRE

GİRİŞ

Yûnus Emre 1240/1-1320/1 yılları arasında yaşağan Türk İslâm sufiy şairidir. Materyallerge köre ihtimal bügün Eskişeer'niñ bir rayonı olğan Mihalıççıqnıñ Sarıköy mallesinde doğup ösken ve yaşlığını mında keçirgen. Anqaranıñ rayonlarından Nallıhannıñ Emrem Sultan maallesinde yaşağan devriniñ muim mürşitlerinden Taptuq Emrege bağlanğan soñ qırq yıldan ziyâde mında yaşağan ve maneviy terbiyesi tamam olğandan soñ kene ösken Sarayköyge yiberilgen. Zaman zaman em öz başına em de şeyhi Taptuq Emrenen birge Anadolu, Ortadoğu, Azerbaycan ve Rumelige seyaatlerge de çıqqan Yunusnıñ tarihiy ayatı menqibeler içinde coyulıp ketken. Onıñ ayatınen bağlı yazılğan bilgiler rivayetlerden çıqarılğan bir avuç bilgiden ibarettir.

Yunus Emre Türk kültür tarihinde bek muim bir şahsiyettir. Çünkü o, tarihte özüni aşıp ketken bütün ulular kibi zeinlerde, göñüllerde ve anatili Türkçede yañılıqlarğa qol qoyğan tiklegen bir şahsiyettir. Onıñ qıymetini añlap olmaq içün yazğan eserlerini teşkermek kerek.

YÛNUS EMRE'NİN AYATI

Yunus Emreniñ destaniy ayatına bağlı ilk ve eñ keñ bilgi Uzun Firdevsiyniñ (ö. 918/1512) yazğan Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Veliysinde yer almaqtadır. Buña köre Yunus, Sarıköyde yaşağan, çiftçiliknen keçingen bir kişidir. Başta boğday almağa Suluca Karahöyükke kete, bir vaqıt Hacı Bektâş-ı Velîniñ qatında yaşay, qaytacaqta boğday yerine Hacı Bektâş oña "nefes" bermege teklif ete. Lâkin Yunus boğdayda israr etkeni içün özü tilegence boğday berilip ozğarıla. Köyüne yaqlaşa yatqanda gafletiñni tuyğan Yunus, boğdaynıñ bir kün bitecegini, nefesniñ ise bitmeycegini oylap kene tekkege qayta. Hacı Bektaş-ı Veliyden maneviy nasip tiley. Bu al Hacı Bektaş-ı Veliyge bildirilgende o, "Bundan soñ olmaz. Biz o kilitniñ anahtarını Taptuq Emrege berdik, barsın nasibini andan alsın" der ve onı Taptuq Emrege yiberir. Yunus da Taptuq Emreniñ qatına barıp alını oña añlata. Taptuq Emre alınıñ özüne maneviy yaqtan bildirilgenini, hizmet etkende maneviy nasibini alacağını ayta. Yunus tekiyege qırq yıl boyunca odun ve suv taşır. Erenler meydanına egriniñ yaraşmaycağı tüşüncesinen tekiyege tek tegiz odunlarnı ketirir. Bu arada şeyhi Taptuq Emrenen birge veya öz başına Anadolu, Azerbaycan ve Rumelige yolculıqlarğa çıqar.

Rum erenleriniñ Taptuq Emreniñ tekiyesinde balaban bir meclis qurduqları bir kün mecliste Yunus Emrenen birge Yûnus-ı Gûyende dep bilingen başqa bir Yunus daa bardır. Taptuq Emre coşup Gûyende Yûnusqa "Yûnus, ilâhiy ayt!" der. Lâkin Gûyende bu sözni eşitip olmaz. Taptuq bu sözni üç kere tekrarlasa da Gûyende Yûnus kene eşitmez. Taptuq bu sefer Yunus Emrege aylanıp, "Yunus, vaqıt keldi, seniñ göñül hazineniñ kilidini açtıq, nasibini aldıñ, Hacı Bektaşnıñ işaret etken maneviy yardım yetişti, endi sen ayt!" dey. Göñlü açılğan, közlerindeki perde köterilgen Yunus coşqunen aytmağa başlar. O, ilâhiylerini Taptuq Emre "ayt!" degen soñ aytmağa başlağan.

Yunus Emre rivayetke köre şeyhi Taptuqnıñ qızınen üylengen ve bu üylülikten bir oğlu ve bir qızı olğan. Bir vaqıt Taptuq Emreniñ tekiyesinden ayrılğan Yunus kene qaytıp kelip tekiyeniñ bosağasında yatıp hatasını bağışlatqan, bundan soñ özüne "Bizim Yunus" dep aytılğan. Başqa bir rivayette Yunus Emre ilim ögrenüv içün medresege ketken

olsa da oquv işinden vazgeçip özüni aşq ve tasavvuf yoluna adağandır.Materyallerde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmiyniñ Yûnus aqqında, "maneviy maqamlarnıñ qaysı birevine çıqqan olsam anda Türkmen Yunusnıñ izini kördüm." degeni aytıla.
Halq rivayetlerine baqqanda Yunus üç biñ şiir aytqan. Daa soñ bir kün Molla Qasım adlı sohta biri diniy qaidelerge yaraşmay dep şiirleriniñ biñ tanesini yaqqan, biñ tanesini suvğa atqan, qalğan biñ şiirni oquğanda öz adını körüp peşman olup tövbe etken ve Yunusnıñ veliyligine inanğan. Bu beyit şunday:

Derviş Yunus bu sözni egri bügri aytma,
Seni sorğuğa çekken bir molla Qasım kelir.

Halq arasında aytılğanına köre yaqılğan biñ şiir kökte melekler, suvğa atılğan biñ şiir balıqlar, qalğan şiirlerde insanlar tarafından oquna.

YAŞAĞAN DEVRİ

Yunus Emre 13. ve 14. yüzyılda yaşağan bir Türk İslâm sufiysidir. O, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektaş-ı Veliy, Ahî Evren, Seyyid Mahmud Hayrâniy kibi büyük Türk İslâm ulularınen aynı yüzyılda yaşağandır. M.1240 yaki 1241yılında Orta Anadoluda Sivrihisarnıñ Sarıköy rayonıñda doğğan Yunus (1320 veya 1321) yılında seksen yaşlarında aynı yerde vefat etkendir.

TASİLİ

Eski materyallerde Yunus Emreniñ oquv yazuv bilmegeni aytıla. Fuat Köprülü, Abdülbaki Gölpınarlı ve Faruk Kadri Timurtaş kibi yaqın devir alimleriniñ bazıları onıñ medrese tasilinden keçip olmasa bu eserleri yazıp olamaycağını, bunıñ içün mutlaq bir tasil körgenini ifade eterler. Yunus şiirlerinde "ne elif oqudım ne cim" yani "alfabe oqumadım" dey. Kene "O dost maña nadan degen hem adımnı Yunus dep atağan." mısralarında okuma yazma bilmegenini açıq açıq ayta.

SEYAATLERİ

Divanındaki bazı beyitlerge ve menqibelerge köre Yunus Emre çoq yerni kezgen, "yuqarı iller" degen Azerbaycanğace ketkendir. İlden ilge yürip barlıqnıñ ve aqiqatniñ sırrını qıdırğanını, Rumelide ve Şamda özüday bir ğarip tapıp olamağanını, ğurbet ilinde aşıq olup Mecnunday dolaşqanını, Şiraz, Bağdat, Tebriz, Şam, Nahcıvan kibi yerlerni körgen soñ Anadoluniñ bazı şeerlerinde turup baarde memleketine qaytqanını aytar:
Qayseri, Tebriz ü Sivas Nahcuvan u Maraş Şirâz
Gönül saña Bağdat yaqın alemlerde divandasıñ

(Kayseri, Tebriz, Sivas, Nahçıvan, Maraş, Şiraz veya felânça şeer... Bunlar uzaq diyarlarmı dep belleysiñ. Ey gönül Bağdat degen yeriñ ana şu yerdir. Sen bütün alemlerde er vaqıt Haqnıñ qatında, Haqnen birgesiñ.)
*
Kezdim Urumnen Şamnı
Yuqarı illerni qamu
Bek istedim tapalmadım
Şunday ğarip mendayın
(Anadolu, Balqanlar, Şam ve Azerbaycannıñ er yerini aylanıp çıqtım. Mennen dertleşecek bir kişinen tanış olmağa istedim. Çok istegen olsam da menimday bir ğarip kişi tapalmadım.)
Yunusnıñ yolculıqlarınıñ sebepleri, bularnıñ neday ve qaç kere olğanı tam bilinmese de tariqatlar devirinde kezinti, sufiylerniñ ayatında nefis terbiyesiniñ muim bir parçasıdır. Ayrıca Yunusnıñ şeyhi Tapduq Emreniñ qorantası veya tariqat silsilesi boyunca Azerbaycannen bağınıñ olması mümkün olğanı içün "yuqarı iller"de dolaşuvı tesadüfiy degildir. Ayrıca Yunus belki de Tapduq Emrenen birge Rumelige de keçip, Sarı Saltuqnıñ qurğan -şimdi Bulgaristan sınırları içinde qalğan- Varna tekiyesini de ziyaret etkendir.

MÜRŞİDİ

Yûnus Emreniñ mürşidi Tapduq Emredir, ancak tekiyesi tam belli degildir. Bunıñ aqqında da farqlı fikirler bardır. Bazı bir teşkerüvciler Yunusnıñ tekiye pirlerini Horasanğa bağlağan olsalar da onıñ Nakşiy, Halvetiy, Mevleviy olğanını yaki Kâdiriylikke mensup olğanını aytalar. Bularnıñ içinde eñ köp Mevleviylik ve Bektaşiylik tekiyeleri üzerinde turalar. Yunus, divanında Tapduq Emre, Baraq Baba ve Sarı Saltuq kibi zatlardan qısmet alğanını ifade etkendir. Ebu'l-Hayr Rumiy tarafından yazılğan Saltuknamede Tapduq Emreniñ Sarı Saltuq ve Yunus Emrenen körüşkeni aytıla. Tapduq Emreniñ Nallıhandaki dergâhında olğan bu körüşüv soñunda Yunusnıñ Sarı Saltuq ve Baraq Babadan qısmet alğanınıñ aytılması teşkerüvcilerni aptıratqan, Yunus ve Tapduqnıñ silsilesini Sarı Saltuqqa bağlamalarına sebep olğandır. Devirniñ materyallerinden açıq bir şekilde anlaşılmaqtadır ki Sarı Saltuq Seyyid Mahmûd Hayraniyniñ halifesi olup Rifaiyye tekiyesinde yetişkendir. Netice itibarinen Yunus Emre ve Tapduq Emre azretleriniñ Sarı Saltuqnen

YUNUS EMRE

münasebetleri maneviy bir dostluqnen bağlı tüşünülmelidir. Yunus Emreniñ ve Tapduq Emreniñ Bektaşiy olma ihtimâli ususunda da çeşitli fikirler bardır. Bazı materyallerde Acı Bektaş-ı Veliyge bağlanğan Yunus ve Tapduq Emre, Acı Bektaş-ı Veliyniñ Ahmed Yeseviynen münasebeti olğanı içün Yeseviyge mensüp dep körsetile. Ahmed Yeseviyniñ 1166 yılında ölgeni, Acı Bektaş-ı Veliyniñ ise 1210 yıllarında doğanına dikkat etilse Vilâyetnameniñ yañıdan mülaazası kerek olur. Mında yazılğanlarğa köre Acı Bektaş-ı Veliyniñ Ahmed Yeseviyniñ dervişleri arasında yer alğanını qabul etmek tarihi yaqtan mümkün degildir. Sözü etilgen maneviy bağ doğru olsa Yeseviynen Acı Bektaş arasında Loqman-ı Perendenen birge birqaç isim daa olması kerek. Yunus Emre şiirlerinde Acı Bektaş-ı Veliyden doğrudan söz etmez.

Vilayetnamede Tapduq Emreniñ Acı Bektaş-ı Veliynen münasebeti kösterilse de bu münasebet Tapduqnıñ Acı Bektaş-ı Veliyge mensup olğanını körsetmez. Velasıl, Acı Bektaştan iç söz etmegen Yunus Bektaşiy degildir. Atta Sarı Saltuqnıñ, Baraq Babanıñ ve Tapduq Emreniñ de Acı Bektaş-ı Veliynen bir bağı yoqtur. Yunus ve Tapduq Emre, Qalenderiy mizacqa saip olsa da Batıniy bir erkânğa da bağlı degildir. Yunusnıñ seyaati sırasında qalğan Yuqarı Azerbaycandaki İbraim Zâid Geylâniyge (ö. 1282) bağlı olğanı qabul etilgen Zâhidiye ve ondan evel olğan Ebu Hafs Ömer Sühreverdiyge (ö. 1234) bağlı olğanı qabul etilgen Sühreverdiyye çevresiniñ Tapduq Emre ve dolayısınen Anadolu ile alâqası bardır. Bu alâqanı közardı etmemek kerek. Yunusnıñ seyaati sırasında Tebrizden Nahçıvanğa, andan Gâhğa ketkeni yaki Anadoludan Gâhğa, andan da Nahçıvan ve Tebrizge keçkeni tüşünilse bu ziyaretniñ Tapduqnıñ kelgen yerinen de alâqası añlaşılacaktır. Bügün Gahta Tapduq ve Yunus Emreniñ maneviy mirası yaşamağa devam etmektedir. Netice itibarinen Yunus Emre ve Tapduq Emreniñ Barak Baba vasıtasınen Sarı Saltuqqa ve ondan Seyyid Mahmud Hayraniyge yaki Acı Bektaş-ı Veliyge yetişken bir maneviy bağ ile doğrudan alâqası yoqtur. Hz. Mevlânânı körgen olsa da bu körüşüv bir göñül ziyaretinden ibarettir. Bizge köre Tapduq Emreniñ maneviy silsilesini Yukarı İller denilgen Azerbaycanda Horasan erenleri içinde qıdırmaq eñ doğrusıdır. Bunıñ aqqında yañı bilgi ve belgiler ortağa çıqmay bir fikir yürütmege mümkün değildir.

VEFATI

Yunus Emre şiirlerinde özüne “şairler qartı”, “bir aşıq qart” dep ad berip uzun bir ömür yaşağanını aytar. Yunusnıñ vefat tarihi ve kabrinen bağlı bilgiler de uzun yıllar münazara mevzusı olğandır. Bazı bir teşkerüvciler Yunus Emreniñ vefat tarihini Bursada yaşağan Aşıq Yunusnıñ vefat tarihinen (1439) qarıştıralar. Aşıq Yunus başqa bir kişidir. Bayezıd Devlet Kütüphanesinde olğan bir materyalde (bk. Mecmua Nu: 7912) Yunusnıñ doğumı, yaşı ve ölüm tarihi açıq bir şekilde yazılğandır. Buña köre 1340/41 yılında Sarıköyde (şimdi Eskişeerniñ bir maallesi olğan Yunus Emre’de) doğğan, 81 yaki 82 yaşında 1321 yılında vefat etkendir.

Diger yaqtan Anadolunıñ çoq yerinde ve Azerbaycanda Yunusqa ait mezar ve maqamlar bardır. Bu maqamlar Yunusnıñ seyaaat etken yerlerinde zikir ve subet meclislerine qatnaşqanını, çoq sevilgenini ve o yerlerde hatırasınıñ yaşatılğanın körsetir. İhtimâl ki bazı seyaatlerinde mürşidi Tapduq Emrenen birge olğanı içün bu maqamlarda er ekisiniñ de hatıraları yaşatılğandır.

20. yüzyılnıñ başlarından başlap kettikçe keñleşip devam

etken Yunus Emre araştırmalarınen Anadoluniñ çeşitli yerlerinde olğan oña ait mezar ve maqamlar da ortağa çıqarılğandır. Anadoluda Yunusnıñ mezarı olğanı aytılğan yerler şulardır: Eskişeerniñ Mihallıççıq rayoniña bağlı Yunus Emre maallesi, Qaraman, Aqsaray Ortaköy, Bursa, Manisa Qula Emresultan maallesi, Erzurum Dutçu (Düzcü) köyü, Isparta Keçiborlu, Afyon Sandıqlı, Anqara Nallıhan Emremsultan maallesi, Ünye ve Sivas. Azerbaycannıñ Gâh rayonında da bir maqam bardır. Bulardan ilk üçüniñ Yunusnıñ kerçek mezarı olğanı iddia etilgen ve bu iddialar zaman zaman büyük münazaralarğa sebep olğandır. Çoq materyallerde Yunusnıñ mezarınıñ Sivrihisar yaqınlarındaki Sarıköyde (şimdiki adınen Yunus Emre maallesinde) olğanı yazılğandır. Sarıköydeki mezar Ankara-Eskişehir poyezdiniñ yolı yasala ekende 6 May 1946 tarihinde açılğan, qabirde tabılğan şeyler bir vaqıt içün yasalğan bir mezarğa köçürilgen, 1970'te yañı tikilgen bir anıtmezarnen bügünkü yerine ketirilgen. Yunusnıñ kerçek mezarı bu yerdir. Başqa mezarlar ya Yunusqa bağışlanğan birer maqam veya başqa Yunuslarğa ait birer türbedir.

ESERLERİ

Yunus Emreniñ bilingen eki eseri bar. Ekevi de manzumdur.

1. Risâletü'n-Nushiyye

"Risâletü'n-Nushiyye/Ögüt Kitabı M. 1307 yılında mesneviy nazım şeklinen yazılğandır. Tamamı 600 beyittir. "Öğüt Kitabı", Yunusnıñ maneviy yolculıq etken taliplerge yaki seyr ü sülûk ehline ögütleridir. Şairniñ ilâhiylerine baqqanda daa az şiiriyetke saip bir eserdir. Anadolu saasında yazılğan tasavvufiy mündericeli ilk ögüt kitaplarından biridir. Kitapta nefsniñ açuv, küncilik, kin ve kibir kibi

huylarınen mücadele yolları altı serlevha altında, sembolik bir üslupnen añlatıla.
Bular sırasınen şulaydır:
Ruh ve aqıl
Kibir ve Qanaat
Açuv ve Ğazap
Sabır
Saranlıq (Qıtmırlıq) ve Qızğançlıq
Öşek ve Yalan

2. Divan

Yunusnıñ divanı Risâletü'n-Nushiyyenen birge 1307 yılında tertip etilgen. Bügün qolımızda olğan divanlarnıñ eñ eskileri 14. yüzyılda yazığa köçürilgendir. Daa soñki devirlerde çoqlaşqan dîvânlarğa "Yûnus" mahlaslı başka şairlerniñ şiirleriniñ de qarıştırılğanı körüle. Yunusnıñ ilâhiyleri daa aytılıp yazılğan kününden berli tilden tilge dolaşmağa, ezberlenip oqunmağa başlanğan, XIV. yüzyıldan berli de Rumeli dervişleri vasıtasınen Osmanlı fetihlerine paralel şekilde bütün Türk-İslâm coğrafyasında darqalğandır. Aqıncı ocaqlarında ve tekiyelerde besteli Yunus ilâhiyleriniñ oqunğanı biline. Onıñ tesiri künümizde de devam ete. Yunus hususen Türklerniñ yaşağan coğrafiyasında birlik, sevgi ve ahlaq felsefesiniñ ortak tili olğan.
Yunusnıñ tesbit etilgen 417 şiiri bardır. Bu san yañı teşkermelernen azalıp çoqlaşa bile. Şiirlerini umumen eca vezninen yazğan.
Anadoluda cıyılğan ilk şiir kitabı oña aittir. Bunıñnen Yunus Emrenen birge "ilâhiy ilham"nen şiir yazğan sufiylerniñ şiir kitaplarına "Divan-ı İlâhiyat" dep aytıla kelgendir. "İlâhî" saf bir Alla aşqınen içine iç bir nefsiy arzu qatnaşmağan şiirdir. Atta Yunus Emreden berli "ilâhiy" bir muzıqa tabiri olup da qullanılğan.
Yunus Emre, yazğan şiirlerinen Batı Türkçesi yaki Oğuz Türkçesi dep aytılğan Eski Anadolu Türkçesiniñ edebiyleşme devirinde bek müim rol oynağan ilk Türk şairidir.
Onıñ kullanğan kelimeleri ve ifadeleri, bularğa bergen añlamları ve mecazlar Türkçeniñ edebiy bir til alına kelüvi yolunda büyük bir mertebedir. Asılında Yunusnı diger sufiy şairlerden ayırğan hususiyeti de budur. Esasen Yunus Emre özünden soñ kelgen ve Türkçe yazıp aytqan sufiy şairlerniñ üslup babasıdır. O, özünden evel kelgenlerniñ aytıp olamağan sırlarını aytqan, bunı yasağanda da künlük ayatımızda qullanğan adiy kelime ve kelime terkiplerine yañı sesler ve añlamlar berip Türkçeni keñleştirgen. Onıñ bir til ve üslup qurucısı olğanı özünden soñki tesirlerinden añlamaq mümkündir. Yunustan evel sözlü bir edebiyat bar olsa da Batı Türkçesinen ilk ve eñ yahşı şiirlerni Yunus ortağa koyğan. O, şifahiy tecrübesinden de faydalanıp tilni sanatkârane bir üslupnen işlep Türkçede yañı bir tasavvuf tili inşa etkendir. Yunusnıñ devirinde halqqa mal olğan bazı Arapça ve Farsça kelimelerni qullanğan, bularnı qullanğanda da çoqluqnen Türkçe fonetikağa uyğunlaştırğan. Ayrıca onıñ divanında künümizde qullanılmağan (arkaik) pek çoq kelime bardır. Şiirlerinde devirniñ medeniyetini aqsettirgen diniy tabir ve mazmunlarnıñ yanında çoq sanda halq aytışı ve aytım da bardır. Yunus Emreniñ divanı bügüngece sırasınen şu teşkerüvciler tarafından neşredilgen:
Burhan Ü. Topraq, (Yûnus Emre Divanı I-III, İstanbul 1933-1934.); Naci Qasım, (Tam ve Tekmil Yûnus Emre Divanı, İstanbul 1969); Abdülbaki Gölpınarlı, (Yûnus Emre Divanı I, İstanbul 1943; II-III, İstanbul 1948; Yunus Emre Risâlat al-Nushıyye ve Divan, İstanbul 1965); Faruk Qadri Timurtaş, (Yunus Emre Divanı, İstanbul 1972; Anqara 1980); Mustafa Tatcı, Yunus Emre Divanı I: İnceleme, Anqara 1990; Yûnus Emre Divanı II: Tenkitli Metin, Anqara 1990; Yûnus Emre Külliyatı, Yunus Emre Divanı-Tenkitli Metin, İstanbul 2008; Mustafa Tatcı, Yunusnıñ Gül Bahçesinden, C. I-II, Anqara 2013; Yunus Emre Divanı, 2019).

TÜŞÜNCELERİ

Yunus Emre Türk tasavvuf edebiyatı saasında öz adınen bilingen bir üslupnıñ kurucısıdır. O, Türkistanda Ahmed Yeseviynen başlağan ikmet adetini Anadoluda ilâhiyleriyle devam ettirgen. Şiirleri daa yaşağan yüzyılda tilden göñüllerge naqşolğan dalga dalga büyük bir coğrafiyada besteli olup okunır alğa kelgen. Başta Anadolu ve Rumeli olmaq üzere -Türkçe bilsin bilmesin- sevgige ve bilgige suvsağan kişilerniñ göñüllerine melhem olğan ilâhiyleri bügün bile oqunmağa devam ete. Yunusnıñ şiirleri yazıluvı yeñil kibi körünse de qıyın yazılğan teren şiirlerdir. O, az kelimenen çoq şey ifade etken bilgir bir şairdir. Bu sebepnen özinden soñ yüzlernen şairge tesir etken. İslâm dininiñ aqiqatini terenden qavrap yaşağan bu büyük göñül, ilâhiylerinde aşqın bergen coşkunen bütün insanlıqnı sevgige, qardaşlıqqa, meramet ve şefkatke, birlikke, eşyanıñ kerçegine çaqırğan, olarğa, insan olmanıñ, özüni bilmeniñ, Haqqa ulaşmanıñ yollarını añlatqan. Yunusnı başqa felsefiy pencerelerden qarap panteist, mistik veya hümanist qabul etmek yaki bu tüşüncelerniñ temsilcilerine yaqın körmek doğrı degildir. Yunus bir İslâm sufiysidir ve nefis terbiyesinden keçip sevgige ve bilgige erişkendir. Onıñ tüşünceleri yaşanıp elde etilgen tüşüncelerdir.

YUNUS EMRE

Kerçekte Yunusnıñ sevgi temeli üzerine qurulğan tüşünce dünyası insannı ve eşyanı sevme noqtasında toqtamay Alla sevgisine sozulır. Ondaki sevgi parçadan bütünge bütün barlıqnı içine alğan ilâhiy bir sevgige aylanır. Şiirlerinde çevresinden, tabiatten, insaniy qıymetlerden bazı örnekler berse de Yunus iç bir vaqıt dünya arzusı içinde olmağan. Vahdet-i vücûd şuurunen yaşağan Yunus, eşyağa ve insanğa Haqqnıñ nurunen qaray. Onıñ tarif etken insanı Hz. Peygamberniñ şahsında temsil etilgen ve özüniñ "er kişi" değeni, "insân-ı kâmil"dir. Bu insan yaratılış maqsadı olğan ilâhiy ahlâqqa yetip barlıqnıñ töpesine oturtqan. Yunusqa köre ahlâq Haqnıñ nurunen birge körmektir. Kâmil insan aşq ile Allağa yetken, ilâhiy ahlâqnen ahlâqlı olğan insandır. Yunus Emre şiirlerinde insân-ı kâmilniñ üstün hususiyetlerini sayıp insanlarnıñ bu mertebege erişmesini ister ve olarnı sevgiden areketnen bir yolculıqqa çağırır. Yunusnıñ bergen bütün ögütleri öz nefsinde tecrübe etken. İnsanğa tavsiye etken aşq ve irfan yolunu asılında öz iç tecrübelerinden başqa bir şey degildir. Tapduq Emreniñ körsetken çizgisinde yürüp o, Muhammediy irfânnıñ tüsüne boyanğan ve Tanrınıñ sırrına yetken. Neticede Yunusnıñ şiirleri nefs terbiyesinden keçkende tilini de göñül tili alına ketirgen bir erenniñ şiirleridir. Bu sebepten Yûnus Türkçeniñ "İlâhiy" sesi olğan.

2021 UNESCO "YUNUS EMRE YILI"NA TABAN

Yunus Emre, ilâhiyleri ve bu ilâhiyler içün yasalğan yüzlernen bestelerinen medeniyetimizde teren izler taşlap ketkendir. İnsanlıqnıñ ondan qalğan medeniy mirasqa bütün zamanlarda ihtiyaç bardır. O, insanlıqqa "Yaradannı yaratqanından ötürü sevmeni" ögretti. "Kelin tanışayıq ve işni yeñil qılayım" dep birlikke çağıra. "Seveyik seveyik" dep dünyanıñ kimsege qalmaycağını bildirdi. Davası olğannıñ manasınıñ olmaycağını aytıp ketti. Şiirimiz ve tilimiz onnen beslendi. Bestelengen şiirlerinen qulağımıznıñ pası temizlendi. Aqqında onlarnen kitap yazıldı. Ayatı çeşitli tiyatro oyunlarına, televizyon filmlerine, seriyalarğa ve birqaç romanğa da mevzu oldu. Yaqın vaqıtlarda TRT'niñ yardımınen filmge alınğan yöneticiligini Mehmet Bozdağnıñ, tasavvurını ve sanat keñeşligini Mustafa Tatcınıñ yasağan ve senaryosını İsâ Yıldıznıñ yazğan 44 qısımlıq "Aşqın Yolculığı-Yunus Emre" seriyası körsetilgen bütün ülkelerde bek tesirli oldu. Niayet aldımızdaki 2021 yılı Yunus Emreniñ vuslatınıñ 700. yılına teñ kelgeni içün Unesco
tarafından Yûnus Emre Yılı ilân etildi.

İLÂHÎLER

İşidin ey yârenler aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer

Taş gönülde ne biter dilinde ağu tüter
Niçe yumşak söylese sözü savaşa benzer

Aşkı var gönül yanar yumşanır muma döner
Taş gönüller kararmış sarp-katı kışa benzer

Ol sultân kapusunda ol Hazret tapusunda
Âşıkların yıldızı her dem çavuşa benzer

Aynı hırs ol olmuşdur nefsine ol kalmışdır
Kendüye düşmân olmuş yavuz yoldaşa benzer

Aşkdır kudret körüğü kaynadır âşıkları
Niçe kapdan geçirir andan gümüşe benzer

Âşık gönlü dölenmez mâşûkın bulmayınca
Karârı yok dünyâda pervâzı kuşa benzer

Münkir sözünü bilmez sözü ileri varmaz
Neye teşbîh edersin anlanmaz düşe benzer

Geç Yûnus endîşeden ne gerek bu pîşeden
Ere aşk gerek önden andan dervîşe benzer

Ey dostlar diñleñiz! Tañrı sevgisi tıpqı bir küneşke oşar. O, qaysı göñülge kirse onı yarıqlandıra. Sevgisiz gönül ise qattı, qaba, şekillenüvi qıyın bir taş kibidir.

Taş kibi qattılaşqan bir göñül bağçasında ne ösüp olur? Tabiy ki iç bir çiçek bitmez! Bulay bir kişiniñ ağızından da erkesni zeerlegen accı sözler çıqar. O kişi neday yımşaq aytsa da sözleri savaşqan insanlarnıñ qıçqıruvları kibi şamatalı, muğaylı ve qattıdır.

Aşqa tüşken göñül yanar. Yımşap erigen bir balavuz kibi olur. Aşqtan marum olğan taş kibi qattı göñüller ise yaşanuvı qıyın qattı qara qışqa oşar.

O göñül sultanınıñ eşiginde qapısında hizmet etken, uzurında qul olğan aşıqlarnıñ yıldızları yaltırağandır yani olar taliyli insanlardır. Zira olarnıñ saraynıñ eşik saqlavları kibi göñül padişasını er vaqıt körmeleri mümkündir.

Özünde ırs olğan ve nefsine uyğan kişi kerçek ayatta başqalarına degil özüne düşmandır. Onıñ nefsi, özüne zarar berecek, ne vaqıt ne yasaycağı belli olmağan yaman bir yol arkadaşı kibidir. Bu sebepnen saq olmalıdır.

Aşq, aşıqlarnıñ göñülünü –bir demirci körügüniñ demirni cıltıp eritmesi kibi- qaynatıp eritken küçlü bir körükke oşar.

Bu al aşıqlarnı aldan alğa keçirip temizler ve soñında saf bir kümüşke oşatır.

Aşıkqnıñ gönlü sevgilisini tapqance qarar etmez. Onıñ bu alı avada qararsızca qanat qağıp turğan, bir dalğa qonıp olamağan quşqa oşar.

Aşqnı ve aşıqnıñ ilâhiy allerini inkâr etken kişi ne aytqanını bilmez. Sözüniñ de iç bir tesiri ve añlamı yoqtur. Onıñ sözlerini nege oşatıp olurmız ki? Bu añlaşılmağan, saçma sapan sözler qarışıq tüş kibidir. Üzerinde söz aytmağa tiymez!

Ey Yunus! Bütün qorqınçlı tüşüncelerden qurtul. Bu yolnı, qayğılarını taşla. Batırğa evel aşq kerektir. Kişi soñ dervişke oşar.

Bene m ol aşk bahrîsi denizler hayrân bana
Deryâ benim katremdir zerreler ummân bana

Kâf Dağı zerrem değil ay u güneş bana kul
Aslım Hak'dır şek değil nâm oldu insân bana

Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldir ilim
Hak'dan söyler bu dilim aşk oldu seyrân bana

Yok idi bu bârigâh var idi ol pâdişâh
Âh bu aşk elinden âh derd oldu dermân bana

Âdem yaradılmadan cân kalıba girmeden
Şeytân la'net olmadan arş idi sayvân bana

Diledi göre yüzin işide kendi sözin
Nazar kıldı bir kezin anda verdi cân bana

Doğdu ol dîn metâ'sı andan oldu kamusu
Âdem Halîl ü Mûsâ hüccet ü bürhân bana

Yaradıldı Mustafâ yüzü nûr gönlü safâ
Ol kıldı Hakk'a vefâ andandır ihsân bana

Âşık dilin bilmeyen yâ delidir yâ dehrî
Ben kuş dilin bilirem söyler Süleymân bana

Şerîat ehli ırak eremez bu menzile
Aslım Hakdır şekk değil mürşiddir Kur'ân bana

Yûnus Emrem bu yolda eksikliğin bildirir
Mest oluban çağırır dervîşlik bühtân bana

Men o aşq deñiziniñ quşuyım. Deñizler meni bek begenirler.. Deñiz menim bir tamçım, tamçılar ise menim içün soñsız bir deñizdir.

Qâf Dağı menim vücudımnıñ qatında ücrem bile degildir. Ay ve küneş, etrafımda aylanğan, maña hizmet etken birer hadimdir. Menim ismime insan dep aytıldı fakat iç şeksiz menim aslım Haqtır.

Yolum meni dostuma (Haqqa) alıp barır. Kerçek yurdum ezel mülkidir (Tañrınıñ zatıdır). Menim tilim Haqtan aytar, tilim O'nıñ tercümanıdır. Çünki men aşq maqamında seyretem.

Bu alem yoq ekende o mana padişası bar edi. Men o mana padişasınıñ aşqınen "ah" etip turam. Bilem ki, menim derdime derman kene derttir.

Daa adem (insan) vücutqa kelmey, can bedenge erişmey, Tañrı Şaytanğa "Ademge secde et. Bakara/34" dep buyurğanda şaytan buyruqqa qarşı kelmezden evel menim mekânım arş (Tañrınıñ zatı) edi.

Cenâb-ı Haq ezelde öz güzelligini (betini) körmek, öz sözüni eşitmek istedi. Özünden özüne bir kere qaradı. Maña anda, o vaqıtta ayat berdi.

Diniñ eñ qıymetli barlığı Muhammed Mustafa (a.s.) doğdı. Diger bütün barlıklar onıñ sevgisinden yaratıldı. Buña eñ güzel delil ise Adem, Halil İbraim ve Musa peygamberlerniñ yaratılmaları ve temsil etken maqamlarıdır.

Cenâb-ı Haq öz dülberligini (hüsn-i mutlaq) seyretmek istegende beti nurlu, göñlü tertemiz ve zatına küzgü olğan Hazret-i Mustafanı yarattı. O, Tañrığa bergen sözni tutqan, qulluğını yerine ketirgen. Maña eñ büyük ihsân onıñ maqamındandır.

Tañrı âşığınıñ tilini bilmegen, onıñ aytqanlarını añlamağan kişi, ya tüşüncesiz bir deli yaki bütünley maddege tüşkin bir kişidir. Men erenlerniñ “quş tili” (mantıku't-tayr/Neml sûresi/16) degen sembolik tilni bilem. Bunı maña Süleyman peygamberniñ maqamı aytar.

Şeriat maqamındaki kişiler aqiqat maqamına bek uzaqtırlar. Şeksiz menim aslım Haqtır. Bu mevzuda Qur'an menim yolbaşçımdır.

Yunus Emre Tañrı yolında yetersiz olğanını, daa kemâlge erişmegenini aytar. Birevlerniñ maña dervişlik isnât etüvi yaki menim öz özüme derviş olğanımnı aytmam doğru degildir. Yunus özüni coytıp çağırır: Maña derviş denmesi yalandır!

Her kime kim dervîşlik bağışlana
Kalbı gide pâk ola gümüşlene

Nefesinden müşk ile anber düte
Budağından il ü şâr yemişlene
Yaprağı dertli içün dermân ola
Gölgesinde çok kademler işlene

Âşıkın gözü yaşı hem göl ola
Ayağından sâz bitip kamışlana

Cümle şâir dost bahçesi bülbülü
Yûnus Emre arada dürrâclana

Er kimge dervişlik bağışlanğan olsa, onıñ keçmez (sahte) bir aqça kibi silingen ve Tañrıdan başqa tüşüncelernen kirlengen göñlü yaltırar, yüksek derecede qaynatılıp arınğan kümüş temizlenir. Tevhid ve tecelliynen kibi tertemiz olur.

Dervişlik bağışlanğan kişiniñ nefesi misk ve anber kibi qoqar. O meyvalı bir ağaç kibidir. Onıñ bıtağındaki meyvalarından (subetlerinde açqan göñül bilgilerinden) şeerler ve rayonlar yani bütün insanlıq beslenir.

Derviş meyvalı bir ağaç kibidir. Onıñ yapraqqa oşağan qolu maneviy dertlerge derman olur. Kölgesinde oturğanlar, ondan istifâde etken, hayırlı pek çoq işler yasarlar.

Tañrı aşıqınıñ közünden aqqan yaşlar göl olur. Ayaq basqan quru ve yalan yerlerinden sazlar ösüp qamışlıklar peyda olur.

Bütün şairler dost bağçasınıñ bülbülidir. Yunus Emre arada turaç quşu kibi ğarip ve acayip sesler çıqarıp dolaşır!

Dervîşlik dedikleri hırka ile tâc değil
Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtâc değil

Hırkanın ne suçu var sen yoluna varmazsan
Vargıl yolunca yürü er yolu kalmaç değil

Dersin şeyhim aşk ile yalın ayak baş açık
Er var dirlik dirilmiş yalın ayak aç değil

Durmuş marifet söyler erene Yûnus Emrem
Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş değil

Dervişlik degenleri, insanıñ sırtına bir hırqa, başına da bir tac kiymesi degildir. Dervişlik göñül işidir. Göñlüni derviş etken kişi, hırqağa ve tacqa muhtac degildir.

Sen yolnıñ qaidelerine yaraşqanı kibi davrañ. Seniñ hatalı davranışlarından hırqanıñ ne qabaatı olur ki! Ey derviş! Erenler yolında yürgende qaidelerge yaraşqanı kibi davrañ, mana yolına laf ayttırma. “Qara, bu da özüni derviş belley!” dep ayttırma.

Şeyhim! Sen, dervişlerniñ aşqqa tüşüp yalınayaq ve başı açıq (meczup) olğanını yaki olmaları kerekkenini aytarsıñ. Olarnıñ arasında olay erler bar ki yalınayaq, baş açıq (meczûp) olmağanları alda haq ve aqiqatte ayat tapqanlar.

Yûnus Emrem erenge haq ve aqiqat sırlarından söz eter. O, yol batırı (salik) ile aynı yoldadır, onnen er türlü sırrı üleşir fakat yoldan çıqqanlarğa yol arkadaşlığı yasamaz.

Gel ey gözüm ağla gülmezem ayruk
Cânım dosta gider gelmezem ayruk

Ne gam bu dünyâda bir kez ölürsem
Anda ölüm olmaz ölmezem ayruk

Varlığım yokluğa değşirmişem ben
Bugün câna başa kalmazam ayruk

Mahabbet bahrinin gavvâsı oldum
Gerekmez Ceyhûn'a dalmazam ayruk

Yanmışam aşkına tâ kül olunca
Boyandım rengine solmazam ayruk

Ko beni yatayım dost eşiğinde
Yeter bir el dahı almazam ayruk

Yansın cânım yansın aşkın oduna
Aksın yaşım aksın silmezem ayruk

Ko beni yanayın göynüklerimle
Kaçan âşık olsam ölmezem ayruk

Dilerem fazlından ayırmayasın
Hocam senden özge sevmezem ayruk

Yûnus âşık durur mâşûkun ister
Dahı hîç nesne istemezem ayruk

Ey közüm kel, ağla! Men endi külip olamam. Canım dostqa yöneldi, endi daa qaytalmam!

Bu dünyâda, bir kere ölsem gam degil! Anda (mana aleminde) ölüm yoqtır. Men endi ölmem!

Men, menim dep bellegen varlığımnı yoqluq (fena) maqamınen deñiştirdim. Endi bügün canğa ve başqa qalmam. Canımmıñ derdine tüşmem, bütün barlığımnı dostqa berip öterim.

Muabbet deñiziniñ dalgıcı oldım. Endi Ceyhunğa (özenge) çommama kerek qalmadı!

Ey dost! Seniñ sevginnen ta kül olğance yandım. Seniñ tüsüne boyandım, saña oşadım. Men endi daa bir solmam / tüssüzleşmem, bozulmam!

Taşla meni, dostnıñ eşiginde yatayım. Maña bu tutqan qolum yeter, başqa bir qol almam endi!

Canım aşq ateşinen yandıqça yansın; közyaşlarım da aqtıqça aqsın. Endi sürtmem!

Aşq ateşi içinde yanıp yoq olayım! Men sevgen vaqıtımda ölmeyceğimni bilem.

Tilerim ki /lütfundan/ ayırma! Ocam, /Ey aşq dersini ögretken sevgili / men endi senden başkasını sevip olamam!

Yunus aşıq olup sevgilisine qavuşmaq ister. Başqa bir şey istemez!

İster idim Allah'ı buldum ise ne oldu
Ağlar idim dün ü gün güldüm ise ne oldu

Erenler meydânında yuvalanır top idim
Pâdişâh çevgânında kaldım ise ne oldu

Erenler sohbetinde deste kızıl gül idim
Açıldım ele geldim soldum ise ne oldu

Âlimler müderrisler medresede buldular
Ben harâbât içinde buldum ise ne oldu

İşit Yûnus'u işit uş yine deli olmuş
Erenler mânâsına daldım ise ne oldu

Allanı istey edim; taptım ise ne oldı (Bunda aptıraycaq ne bar)? Gece kündüz közyaşı töge edim; küldüm ise ne oldı (Bunda aptıraycaq ne bar)?

Erenlerniñ uzurında bir top kibi tögereklenip turam. Padişanıñ hizmetinde qaldım ise ne oldı? Bunda aptıraycaq ne bar?

Erenlerniñ subetinde bir deste qızıl gül /kibi/ edim. Açılıp elge keldim, soldum ise ne oldu? Bunda aptıraycaq ne bar?

Bilgirler ve ocalar Allanı medresede ilim yolunen taptılar. Men meyhane içinde taptım ise ne oldı? Bunda aptıraycaq ne bar?

Eşit Yunusnı eşit! Mına kene deli olğan. Erenlerniñ manasına çomdım ise bunda aptıraycaq ne bar?

KAYNAKLAR

Duran, Hamiye: Velâyetnâme-Hâcı Bektaş-ı Velî (haz. Hamiye Duran), Ankara 2007.

Gölpınarlı, Abdülbâki: Yûnus Emre Risâlata'l-Nushiyya ve Dîvân, İstanbul 1965

İbrahim Hâs Halvetî: Erenler Kitabı, İstanbul 2017.

İbrahim Hâs Halvetî: Yûnus Emre'nin Bir Şiirinin Şerhi-Çıktım Erik Dalına, (haz. Mustafa Tatcı), Ankara 2004.

Köprülü, M. Fuad: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (3. Bsk.) Ankara 1976; aynı eser için bk. Ankara 1993.

Kunter, H. Baki: Yûnus Emre-Bilgiler-Belgeler, Eskişehir 1966.

Kurnaz, Cemâl: "Mecazdan Hakikate", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C-5, S. 2, s. 309-313, Elazığ 1991.

Kurnaz, Cemâl: "Yûnus Emre'de Tenkit", TKA., Prof. Dr. Şükrü Elçin'e, Ankara 1993, s. 257-263.

Nemet, Meşedihanım: Azerbaycan'da Pirler, Bakı 2010.

Tatcı, Mustafa: "Yukarı İllerde Bir Gezgin Derviş: Yûnus Emre (Azerbaycan Notları), Türk Kültürü Ve Hâcı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 58, Ankara 2011, s. 155-170.

Tatcı, Mustafa: İşitin Ey Yârenler, İstanbul 2019.

Tatcı, Mustafa: Şâir Yûnus, Tahran 2014.

Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988.

Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre İle Aşk Yolculuğu, İstanbul 2015.

Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Külliyatı, VI Cilt, İstanbul 2008.

Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre-Makalelerden Seçmeler, İstanbul 1994.

Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre, Ankara 2019.

Tatcı, Mustafa: Yûnus'un Gül Bahçesinden, C. I, II, Ankara 2013.

Tatcı, Mustafa: Aşktan Söyler Bu Dilim, İstanbul 2019.

Tatcı, Mustafa: Âşık Yûnus, İstanbul 2019.

Timurtaş, F. Kadri: Yûnus Emre Dîvânı, Ankara 1982.

Yakıt, İsmail: Yûnus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına, Ankara 2002.

Yûnus Emre: Besteleriyle Yûnus Emre İlâhîleri, (haz. Ahmet Hatipoğlu), Ankara 1993.

Yûnus Emre: Yûnus İlâhîleri Güldestesi, (haz. Cüneyt Kosal), Ankara 1991.

ESKİŞEER

Çeviri:
Dr. Işılay SAVA

Yasalğan arkeologiya çalışmalarında bilingen qalımtı ve eserlerge köre, Eskişeer ve civarı M.Ö 3000 yıllarınace uzanğan, eski bir yerleşüv yeridir. Anadoluda M.Ö 2000 yılınace üküm sürgen Hititler devrinde de Eskişeer qıymeti ve coğrafiy yeri sebebinen bir beylik edi. Eskişeer, M.Ö. 1200 yılından soñ sırasınen Frigler, Lidyalılar ve Perslerge boysuna. M.Ö. 190 yılında Romalılarnıñ qoluna tüşken Eskişeer, Romanıñ M.S. 395'te ekige ayrıluvınace önce Roma Devleti'niñ, soñ Bizanslılarnıñ qolunda qaldı.

Büyük Selçuqlı Devleti vaqıtında kündoğuştan kelgen pek çoq Türk boyu, Bizanslılarnıñ zayıfığından da faydalanıp Anadolunıñ kündoğuş betine yerleşip başladı. Selçuqlı Ükümdarı Alparslannıñ 1071'de Malazgirt Savaşını qazanuvından soñ kündoğuştan kelgen Türklerge Anadolunıñ qapılarını kesen-kes bir şekilde açıldı. Bundan soñ Eskişeer, kündoğuştan kelgen boylar içün bir yerleşüv noqtası oldu.

Osmanlı Devletiniñ qurucısı Osman Bey, uç beyi olğan soñ kün keçken sayın quvetlendi ve 1289 yılında akimiyet saasına Eskişeer ve İnönüni de qattı. Osmanlılarnıñ ilk vaqıtında, devletniñ qurulış merkezlerinden bir olğanı içün Eskişeerge büyük alâqa körsetilgen olsa da toqtav ve kerileme devirlerinde bu alâqa azaldı. Bu sebepnen Eskişeer, yaqın vaqıtqace pek kelişip olamadı. Şeer, ancaq 1877-1878 Osmanlı-Rus Arbinden soñ muacirlernen birlikte qalabalıqlaşıp başladı ve kelişti. Eskişeerniñ asıl kelişüvi demiryolınıñ işletmege açıluvından soñ oldu.

Eskişeer, tarihniñ er devirinde müim bir ticaret, ekonomi ve strateji noqtası oldu. Keñ ve bereketli ovaları, tabiy yollarnıñ askeriy ve ticariy qıymeti, rayonnıñ/bölgeniñ ep köç aluvına yol açtı.

Osmanlınıñ soñ devirlerinde, Birinci Dünya Savaşında ve Qurtuluş Savaşı devirinde pek çoq qanlı çarpışmağa şaatlıq etken Eskişeer 26 Avgust 1922'de Türk Ordusınıñ başlağan taarruzı soñucında, 2 Sentâbr 1922'de düşman işgalinden qurtuldı. Ancaq işgalciler qayta ekende şeerni yaqıp yıqıp arabege çevirdiler.

Cumhuriyetniñ ilânından soñ, sancaq idarelerinin il etilüvlerinen, Eskişeer de 1923 yılında il oldu.

Eskişeer, İç Anadolu Bölgesiniñ/rayonınıñ sırt-künbatısında yer almaktadır. Alanı aman aman 13.960 km2'dir. Bu alanınen Türkiye topraqlarınıñ %1.8'ini qaplamaktadır. İl merkeziniñ deñizden yüksekliği ise 792 m'dir. Eskişeerniñ qomşuları Afyonqaraisar, Qonya, Anqara, Bolu, Bilecik ve Kütahya'dır. 2018 bilgilerine köre nüfusı 871.187'dir. Eskişeer ulaşım yeñilligi, energiya imkânları, egip biçmege kelişikli topraqları, zengin maden qaynaqları ve sanayıda da epeyi kelişken illerden biridir.

Hititlerge, Friglerge tayanğan tarihinde pek çoq medeniyetni barındırğan Eskişeer; şeercilik añlayışı ve uygulamalarınen birlikte eki üniversitesi, medeniy alt yapısınen sanat eserleri, avacılıq merkezi, planlı sanayisi, yer altı baylıqları ve sotsyal yaşav alternativlerinen kelişken bir şeerdir.

Demiryollarınıñ Türkiyedeki rayonlarğa tarqaluvınıñ

ESKİŞEER

qavşaq noktası olğan Eskişeerde lokomotif produktsiya olmaq üzere er türlü raylı taşımacılıq araçlarını yasap olacaq ölçüde büyük bir fabriqanen şeker fabriqası, uçaq motorları yasav fabrikası, Skorskyniñ ortağı olğan uçaq ve vertoletniñ parçalarını yasağan fabrika bardır. Türkiyedeki başqa organize sanayi rayonlarınen qıyaslanğanda aqılcı bir planğa ve keñ saalarğa saip olğan Eskişeer Organize Sanayi Bölgesinde maşina yasağan fabriqalar, toquma, kiyim, aş, elektronik ve keramika fabriqaları kibi çeşitli iş saasında 200'den ziyâde fabriqa bgardır.

Eskişeer Organize Sanayi Bölgesi öz energiyasını ürete, içerisinde üniversitelernen birlikte Eskişeer Bilim Parqlarını çalıştıra. Ayrıca şeer, 2013 UNESCO Somut Olmağan Kültürel Miras Başkenti oldu.

GEZİLECEK YERLER

Eskişeer pek çoq kezilecek yerleri olğan bir şeerdir. Bu xususiyetinen, soñ yıllarda Türkiyeniñ eñ çoq nam qazanğan şeerlerinden birisi oldu.

Bursa, Anqara ve İstanbul kibi müim şeerlerden hızlı tren ya da qarayolunen qısqa sürede ulaşılıp olunğan Eskişeerde tarihiy yapı, parqlar kibi pek çoq kezilecek yer bardır. Bularnıñ en müimleri şulardır:

Yunus Emre Külliyesi ve Türbesi
Tarihiy Odunpazarı Evleri
Qurşunlu Camii ve Külliyesi
Atlıhan Qol Sanatları Çarşısı
Eskişeer Balmumu Heykeller Müzesi

Atlıhan El Sanatları Çarşısı

Eti Arkeoloji Müzesi

Çibörek

Şelale Parq
Lületaşı Müzesi
Çağdaş Cam Sanatları Müzesi
Cumhuriyet Tarihi Müzesi
Alaaddin Camii
Porsuq Çayı ve Adalar Bölgesi/Rayonu
Sazova Bilim Sanat ve Kültür Parqı
Kentparq
Eti Arkeologiya Müzesi
Taşbaşı Çarşısı
Esminyatürk Türk Dünyası Şaheserleri
Aller Yaşlar Merkezi
Türk Dünyası Bilim Kültür Sanat Merkezi

ESKİŞEHİR'DE NE AŞAMAQ MÜMKÜNDİR?

Anadolu şeerlerinden ayrı bir atmosferge saip olğan Eskişeerde, Balkan ve Qırımdan kelgen köçler soñında farklı bir kültürel çeşitlilik peyda oldu. Hususen Tatarlar sayesinde zengin bir mutfaq kültürü ortağa çıqtı. Şeerniñ eñ müim aşları şunlardır: Çibörek, Balaban Köfte, Qozu Sorpa, Met Elva, Köbete (Tatar Aşlarından), Yupqalı Büryan, Qıygaşa, Cevizli, Haşhaşlı Ekmek, Leblebi Qurabiyesi.

Çeviri:
Dr. Işılay SAVA

ZEYTİNYAĞLI YAPRAQ SARMASI

4 kişilik
Zeytünyağlı Yapraq Sarması Tarifi İçün Malzemeler
300 gram yüzüm yaprağı
1 adet limon
4 aş kaşığı zeytünyağı
1 suv bardağı sıcaq suv

İç arcı içün:

Yarım suv bardağı zeytünyağı
2-3 adet orta boy quru soğan
1,5 suv bardağı pirinç
1 suv bardağı sıcak suv
1 aş qaşığı dolmalıq fıstıq
1 aş qaşığı quş yüzümü
1 çay qaşığı tuz
1 çay qaşığı qarabiber
1 çay qaşığı nane

TARİFİ

Sarmanıñ iç arcını azırlamak içün; yarım suv bardağı zeytinyağı bir tencerede epey qızdırılır. 3 adet erendelengen soğan yeñil tös alğanğace qavrulır. Soñra üzerine 1,5 aş qaşığı dolmalıq fıstıq yalğap qavurmağa devam etilir. Ilıq suvda 5 minutday bekletip suvunı süzdürgenimiz 1,5 suv bardağı pirinç soğanlarnen birlikte qavrulır. Sırasınen; 1 aş qaşığı quş yüzümü, 1'er çay qaşığı tuz, qarabiber ve nane yalğap qarıştırılır. Emen emen 1 suv bardağı sıcaq suv qatılır ve iç arcı qısıq otta 5 minutday pişirilir. Salamura asma yapraqlarını tamırlı qısımları üstte qalacaq şekilde açılır. Er bir yaprağın orta qısmına; azırlağanıñız iç arcdan birer tatlı qaşığıday qoyulır. Kenar qısımlarını içke alıp, keñ qısmından uç qısmına doğru tüm yapraqları nıq bir şekilde sarılır. Azırlağanıñız sarmalar, sıranen yan yana tizilir. Limonnı alka alka dilimlegenden soñra sarmalarnıñ üzerine yerleştirilir. Pişkende açılmamaları içün; üzerlerine tüz bir servis tabağı qapatılır/yapılır?. 1,5 suv bardağı sıcaq suv ve 2 aş qaşığı zeytünyağını da tencerege yalğağandan soñra qısıq ot emen emen 35 minut pişirilir. Ilıq ya da soğuq olup servis etilir. Aş olsun !

Türk Dünyası Kültür Başkenti

Hive Özbekistan

2020

Hive / Özbekistan

YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ

Çeviri:
Prof.Dr. Zilola KHUDAYBERGENOVA

YUNUS EMRO

KİRİSH

Yunus Emre 1240/1-1320/1 yillarda yashab ijod etgan turk islom dunyosining mutasavvuf shoiridir. Manbalarga ko‘ra, taxminan bugungi Eskishehirning bir tumani bo‘lgan Mihalichjikning Sariko‘y mahallasida tug‘ilib o‘sgan Yunus Emrening yoshligi ham shu yerda o‘tgan. Anqara tumanlaridan biri bo‘lgan Nallihanning Emrem Sultan mahallasida yashagan, o‘z davrining e’tiborga molik murshidlaridan biri bo‘lgan Tapduq Emrega shogird tutingandan so‘ngra Yunus Emre ushbu yerda qirq yildan ortiq yashagan, ma’anaviy tarbiyasi tugallangandan keyin yana takror tug‘ilib o‘sgan mahallasi Sariko‘yga qaytgan. Vaqti-vaqti bilan goho yolg‘iz o‘zi, goho piri Tapduq Emre bilan birga Anado‘lu, O‘rta Sharq, Ozarbayjon va Rumeli bo‘ylab sayohatlarga chiqqan Yunus Emrening haqiqiy hayoti rivoyatlarga singib ketgan. Shoirning hayoti haqida yozilgan manbalar u haqdagi rivoyatlardan kelib chiqqan holda bitilgan bir hovuch ma’lumotdan iboratdir.

YUNUS EMRENİNG HAYOTİ

Yunus Emre Turk madaniy hayotidagi juda muhim shaxsdir. Chunki u tarixda ma’naviy komillikka erishgan barcha olimlar kabi aqllardan, ko‘ngillardan chuqur joy olgan va ona tili bo‘lgan turkchada yangiliklarga asos solgan ijodkor shaxs. Yunus Emrening ahamiyatini anglash uchun u yaratgan asarlarga nazar solishning o‘zi yetarli.

Yunus Emrening dostonga arzigulik hayotiga doir ilk va eng batafsil ma’lumot Uzun Firdevsiy (918/1512 yilda vafot etgan) yozgan “Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî” (Viloyatnoma-i Xoji Bektoshi Valiy”) asarida berilgan. Bu asarda berilgan ma’lumotga ko‘ra, Yunus Sariko‘yda yashagan va dehqonchilik bilan faqirona kun kechirgan kishi. Avvalboshda Yunus bug‘doy olish uchun Suluja Karaho‘yukka boradi, bir muddat Xoji Bektoshi Valiyning yonida qoladi. Yunusning orqaga qaytadigan vaqti kelganida, bug‘doy o‘rniga Xoji Bektosh unga “qo‘l berishni” taklif qiladi. Ammo Yunus bug‘doy so‘rab gapida turib olgach, unga istaganicha bug‘doy berib kuzatib qo‘yishadi. Qishlog‘iga yaqinlashganida g‘aflatda qolganini anglagan Yunus bug‘doyning bir kuni tugashini, shayxning muridi bo‘lish esa bir umrlik ekanini o‘ylab orqasiga qaytib boradi. Va u Xoji Bektosh Valiydan ma’naviy qo‘l olishni istaydi. Vaziyat Xoji Bektoshi Valiyga yetkazilganida, u : «Endi bo‘lmaydi. Biz u qulfning kalitini Tapduq Emrega berdik. Borsin, undan qo‘l olsin”, - deydi hamda Yunusni Tapduq Emrening yoniga yo‘llaydi. Yunus ham Tapduq Emrening yoniga borib, bo‘lib o‘tgan voqeani unga so‘zlab beradi. Tapduq Emre bu holatning unga g‘oyibona bildirilganligini, agar Yunus unga xizmat qilsa, ma’naviy qo‘l olishi mumkinligini aytadi. Yunus Tapduq Emrening dargohida qirq yil davomida o‘tin va suv tashiydi. Komil insonlar dargohiga egri o‘tinlar yarashmaydi, deb o‘ylagan Yunus shayx dargohiga faqat tekis o‘tinlarni olib keladi. Bu orada Yunus murshidi Tapduq Emre bilan birga, ba’zan bir o‘zi Anado‘lu, Ozarbayjon va Rumeli bo‘ylab sayohatlarga chiqadi.

Bir kuni Rum komillari Tapduq Emrening dargohida uyushtirilgan katta bir majlisda jam bo‘lishganida, o‘sha majlisga Yunus Emre bilan birga Yunus-i Guyende ismli yana bir boshqa Yunus ham qatnashayotgan ekan. Tapduq Emre jo‘shib, Guyende Yunusga: “Yunus, ilohiy[1] ayt!”

1 Tasavvufda din haqida yozilgan she’rlar

deydi. Ammo Guyende uning gapini eshitmaydi. Tapduq bu gapini uch marta takrorlasa ham, Guyende Yunus yana eshitmaydi. Tapduq bu gal Yunus Emrega o‘girilib: “Yunus, vaqti keldi, sening ko‘ngling xazinasining qulfini ochdik, qo‘l olding, Xoji Bektosh ishora qilgan ma’naviy yordam yetib keldi, endi sen ayt!”- deydi. Ko‘ngli ochilgan, ko‘zlaridagi parda ochilgan Yunus ishtiyoq bilan ilohiy ayta boshlaydi. U ilohiylarini Tapduq Emre “ayt!” degandan keyin ayta boshlagan.

Yunus Emre, rivoyatga ko‘ra, murshidi Tapduqning qiziga uylangan, bu turmushdan bir qizi va bir o‘g‘li bo‘lgan. Bir muddatga Tapduq Emrening dargohidan ayrilgan Yunus yana qaytib kelib shayxining uyi eshigi tagiga yotib olib, avf etilishiga erishgan va shu sababli u “Bizning Yunus” deb atalgan. Boshqa bir rivoyatda Yunus Emre ilm o‘rganish uchun madrasaga ketgan bo‘lsa-da, o‘qishdan voz kechib, o‘zini ishq va tasavvuf yo‘liga bag‘ishlaganligi bayon etilgan. Manbalarda Mavlono Jaloliddin Rumiyning Yunus haqida, “ma’naviy maqomlarning qaysi biriga yetishgan bo‘lsam ham, u yerda Turkman Yunusning izini ko‘rdim”, - degani hikoya qilinadi.

Xalq rivoyatlariga ko‘ra, Yunus Emre uch mingta she’r yozgan. Keyinchalik bir kuni Mulla Qosim ismli bir dindor shoirning she’rlarini diniy amallarga zid ekani iddiosi bilan mingta she’rni yoqib yuborgan, mingta she’rni suvga tashlab yuborgan, qolgan mingta she’rni o‘qiyotganida, o‘zining ismini ko‘rib pushaymon bo‘lgan va Yunusning valiyligiga iymon keltirgan. Quyidagi bayt shu haqdadir:

Derviş Yunus bu sözü eğri büğrü söyleme
Seni sîgaya çeken bir Molla Kasım gelir
(Darvesh Yunus bu so‘zni egri-bugri so‘zlama
Seni so‘roqqa tutguvchi bir Mulla Qosim kelar.)
Xalq orasida deydilarki, yoqilgan mingta she’rni ko‘kda farishtalar, suvga tashlangan mingta she’rni baliqlar, qolgan she’rlarni esa odamlar o‘qimoqda.

YASHAB O‘TGAN DAVRİ

Yunus Emre XIII va XIV asrlarda yashab o‘tgan turk islom dunyosi mutasavvufidir. U Mavlona Jaloliddin Rumiy, Xoji Bektoshi Valiy, Ohiy Evren, Sayyid Mahmud Hayroniy kabi turk islom dunyosining buyuk olimlari bilan bir davrda yashagan. 1240 yoki 1241 milodiy yilida O‘rta Anado‘luda Sivrihisarning Sariko‘y qishlog‘ida tug‘ilgan Yunus Emre 1320 yoki 1321 yilda sakson yoshlarida o‘sha yerda vafot etgan.

TA’LİMİ

Eski manbalarda Yunus Emrening savodxon bo‘lmaganligi qaydetilgan. Fuat Ko‘prulu, Abdulboqiy Go‘lpinarli va Faruk Kadri Timurtash kabi so‘nggi davrlarning tadqiqotchilaridan ba’zilari shoir madrasada ta’lim olmaganida, bu asarlarni yoza olmasdi, demak, shak-shubhasiz qandaydir ta’lim jarayonidan deb hisoblashadi. Yunus she’rlarida “na alif o‘qidim, na jim”, ya’ni “alifbo o‘qimadim” deydi. Yana “O‘sha do‘st meni savodsiz (o‘qish-yozishni bilmagan), debdi hamda ismimni Yunus qo‘yibdi” misralarida ham savodi bo‘lmaganligini ochiq-oydin aytgan.

SAYOHATLARİ

Devonidagi ba’zi baytlar va rivoyatlarga ko‘ra, Yunus Emre juda ko‘p joylarga sayohat qilgan, “yuqori ellar” deb atalgan Ozarbayjonga qadar borgan. Eldan elga yurib borliqning va haqiqatning sirini izlaganini, Rumelida va Shomda o‘zi kabi bir g‘arib topa olmaganini, g‘urbat elda oshiq bo‘lib, Majnunday aylanganini, She’roz, Bag‘dod, Tabriz, Shom, Nahchivon kabi shaharlarni ko‘rgandan keyin Anado‘luning ba’zi joylarida yashaganini, bahorda o‘z yurtiga qaytganini aytadi:
Kayseri Tebrîz ü Sivas Nahcuvân u Maraş Şirâz
Gönül sana Bagdâd yakın âlemlerde dîvândasın
(Qaysari, Tabriz, Sivas, Nahchivon, Marosh, She’roz yoxud faloncha shahar... Bular uzoq diyorlarmi deb o‘ylaysan. Ey ko‘ngil, Bag‘dod degan joying naq yonimizdadir. Sen butun olamlarda doimo Haqning huzurida, Haq bilan birgasan.)
*
Gezdim Urum ile Şam'ı
Yukarı illeri kamu
Çok istedim bulamadım
Şöyle garîb bencileyin
(Anado‘lu, Bolqonlar, Shom va Ozarbayjonning hammasini kezib aylandim. Men bilan dardlashadigan bir kishi bilan tanishishni istadim. Ko‘p istashimga qaramay men kabi bir g‘arib kishi topa olmadim.)
*
Yunus Emrening nima uchun sayohat qilganligi, qachon va necha marta sayohat qilganligi aniq ma’lum bo‘lmasa ham, tariqatlar davrida safarga chiqish so‘fiylarning hayotida nafs tarbiyasining muhim bir unsuri sifatida qabul qilingan. Shu bilan birga, Yunus Emrening murshidi Tapduq Emrening

oilasi yoki tariqat silsilasi orqali Ozarbayjon bilan aloqasi bo‘lishi mumkinligi sababli “yuqori ellar”ga sayohat qilishi tasodifiy emasday ko‘rinadi. Bundan tashqari, Yunus Emre, ehtimol, Tapduq Emre bilan birgalikda Rumeliga ham borgan, Sari Saltuq qurgan – hozirgi Bulg‘uriston chegaralari doirasida qolgan – Varna Zoviyesini ziyorat qilgan bo‘lishi mumkin.

MURSHİDİ

Yunus Emrening murshidi Tapduq Emredir, ammo tariqati aniq ma’lum emas. Bu masalada farqli qarashlar ilgari surilgan. Ba’zi tadqiqotchilar Yunus Emrening tariqat pirlarini Hurosonga bog‘liq, degan fikrni bildirishgan va uning Naqshbandiya, Xalvatiya, Mavlaviya yoki Qodiriya tariqatiga mansub ekanligini e’tirof etishgan. Bularning orasida Mavlaviylik va Bektoshiylik tariqatiga eng ko‘p nisbat berilgan. Yunus Emrening devonida Tapduq Emre, Barak Ota va Sari Saltuq kabi zotlardan qo‘l olganligi qayd etilgan. Abul Xayr Rumiy tomonidan yozilgan "Saltuknâme” (“Saltuqnoma”)da Tapduq Emrening Sari Saltuq va Yunus Emre bilan uchrashganligi haqida ma’lumot bor. Tapduq Emrening Nallihandagi dargohida bo‘lib o‘tgan bu uchrashuv natijasida Yunus Emrening Sari Saltuq va Barak Otadan qo‘l olganligi haqida bergan ma’lumoti tadqiqotchilarning yanglishishiga, Yunus va Tapduqni Sari Saltıkka bog‘lashlariga sabab bo‘lgan. O‘sha davrga oid manbalardan aniq anglashiladiki, Sari Sayyid Mahmud Hayroniyning xalfasi bo‘lib, Rifaiyye tariqatida yetishgan. Demak, Yunus Emre va Tapduq Emre Hazratlarining Sari Saltuq bilan munosabatlarini ma’naviy do‘stlik doirasida qabul qilish kerak bo‘ladi.

Yunus Emrening va Tapduq Emrening Bektoshi bo‘lishi mumkinligi haqidagi qarashlar ham ilgari surilgan. Ba’zi manbalarda Xoji Bektoshi Valiyga murid bo‘lgan Yunus va Tapduq Emre, Xoji Bektoshi Valiyning Ahmad Yassaviy bilan aloqasi sababli Yassaviya tariqatiga mansub, deb ham ko‘rsatiladi. Ahmad Yassaviyning 1166 yilda vafot etganini, Xoji Bektoshi Valiyning esa 1210 yillarda tug‘ilganini diqqatga olsak, “Viloyatnoma”ni yangidan sharhlashga ehtiyoj tug‘iladi. Bu asarda yozilganlarga asoslansak, Xoji Bektoshi Valiyning Ahmad Yassaviy darveshlari orasida bo‘lganligini qabul qilish tarix nuqtai nazardan imkonsiz. Agar bu ma’naviy bog‘liqlik haqiqat bo‘lsa, Yassaviy bilan Xoji Bektosh orasida Luqmoni Paranda bilan birga yana bir qancha ism bo‘lishi kerak. Yunus Emre she’rlarida bevosita Xoji Bektoshi Valiy haqida yozmaydi. “Viloyatnoma”da Tapduq Emrening Xoji Bektoshi Valiy bilan aloqasi haqida ma’lumot berilgan bo‘lsa ham, bu aloqa Tapduqning Xoji Bektoshi Valiy tariqatiga mansubligini ko‘rsatmaydi. Xullas, Hoji Bektoshni umuman tilga olmagan kishi Yunus Bektoshiy emas. Hattoki, Sari Saltuq Barak Ota va Tapduq Emrening ham Xoji Bektoshi Valiy bilan aloqasi yo‘q. Yunus va Tapduq Emre amal qilgan yo‘l qalandariylik xarakteriga ega bo‘lish bilan bir qatorda botiniy komillik bilan aloqador emas. Yunus Emrening sayohati davomida u ziyorat qilgan Yuqori Ozarbayjonda Ibrohim Sayyid Gayloniyga (1282 yilda vafot etgan) nisbat berilgan Zohidiya va uning avvali bo‘lgan Abu Hafs Umar Suhreverdiga (1234 yilda vafot etgan) nisbat berilgan Suhraverdiya tariqatining Tapduq Emre va u orqali Anado‘luga bog‘liqligi bor. Bu bog‘liqlikni e’tibordan chetda qoldirmaslik kerak. Yunus Emrening sayohati sirasida Tabrizdan Nahchivonga, u yerdan Gohga

ketgani yoki Anado‘ludan Gohga, bu yerdan Nahchivonga va Tabrizga o‘tgan deb o‘ylasak, bu ziyoratning Tapduqning kelgan joy bilan ham aloqasi anglashiladi. Bugungi kunda Gohda Tapduq va Yunus Emrening ma’anaviy merosi yashashda davom etmoqda. Nihoyati bilan, Yunus Emre va Tapduq Emrening Barak Ota orqali Sari Saltuqqa va undan Sayyid Mahmud Hayroniyga yoki Xoji Bektoshi Valiyga qadar borgan ma’naviy aloqasi bilan bevosita bog‘liq emas. Hazrati Mavlononi ko‘rgan bo‘lsa ham, bu uchrashuv ko‘ngil ziyoratidan iboratdir. Bizningcha, Tapduq Emrening ma’naviy silsilasini “Yuqori ellar” deb nomlangan Ozarbayjonda Xuroson komillari orasidan izlash eng to‘g‘ri yo‘ldir. Bu masalada yangi ma’lumot va hujjatlar topilmasdan turib aniq bir fikrni ilgari surish mumkin emas.

VAFOTİ

Yunus Emre she’rlarida o‘zini “shoirlarning kattasi”, “bir oshiq[2] qariya” deb uzoq umr ko‘rganligi haqida aytadi. Yunus Emrening vafot etgan sanasi va qabriga aloqador ma’lumotlar uzoq yillar mobaynida turli tortishmalarga mavzu bo‘lgan. Bir guruh tadqiqotchilar Yunus Emrening vafot sanasini Bursada yashagan Oshiq Yunusning vafoti sanasi (1439) bilan chalkashtirib yuboradi. Oshiq Yunus butunlay boshqa shaxsdir. Boyazid Davlat Kutubxonasidagi bir hujjatda (Qarang: Majmua №: 7912) Yunusning tug‘ilgan yili, yoshi va vafot sanasi ochiq-oydin yozilgan. Unga ko‘ra, Yunus Emre 1340/41 yilda Sariko‘yda (hozirgi Eskishaharning bir mahallasi hisoblanuvchi Yunus Emreda) tug‘ilgan, 81 yoki 82 yoshida 1321 yilda vafot

2 Tasavvufda “oshiq” nafsini dunyo ne’matlarining jozibasidan tiyguvchi, butun itoati va mehri Allohga atalgan kishidir.

etgan. Boshqa tomondan, Anado‘luning juda ko‘p joyida va Ozarbayjonda Yunus Emrega oid mozor va maqomlar mavjud. Bu maqomlar Yunus Emre sayohat qilgan joylarda zikr va suhbatlarga qatnashganligi, ardoqlanganligi va o‘sha yerlarda shoirning xotirasi yashashi uchun tegishli choralar ko‘rilganini ko‘rsatadi. Ehtimol, ba’zi sayohatlarda piri Tapduq Emre bilan birga bo‘lgandir, shu sababli bu maqomlarda har ikkovining ham xotiralari saqlangani kuzatiladi.

XX asrning boshlaridan e’tiboran borgan sari keng tus ola boshlagan Yunus Emrening hayoti va ijodiga oid tadqiqotlar bilan bir paytda uning mozori va uning nomi bilan bog‘liq joylar o‘rganilgan. Anado‘luning turli joylarida Yunus Emrega oid mozor va maqomlar aniqlangan. Anado‘luda Yunus Emrening mozori quyidagi yerlarda joylashganligi qayd etiladi: Eskishaharning Mihallichjik tumaniga oid Yunus Emre mahallasi, Karaman, Aksaray O‘rtako‘y, Bursa, Manisa Kula Emresultan mahallasi, Erzurum Dutchu (Duzju) qishlog‘i, Isparta Kechibo‘rlu, Afyon Sandikli, Anqara Nallihan Emremsultan mahallasi, Unye va Sivas. Bundan tashqari, Ozarbayjonning Goh hududida ham bir joyda Yunus Emrening mozori bor, degan fikr bor. Bulardan ilk uchtasining Yunus Emrening haqiqiy mozori ekanligi haqidagi iddiolar ilgari surilgan va bu iddiolar vaqti-vaqti bilan katta tortishmalarga sabab bo‘lgan. Juda ko‘p manbalarda Yunus Emre mozorining Sivrihisar yaqinlaridagi Sariko‘yda (hozirgi nomi bilan Yunus Emre mahallasida) ekanligi qayd etilgan. Sariko‘ydagi mozor Anqara-Eskishehir temiryo‘li yo‘nalishining qurilishi vaqtida, 1946 yil 6 may kuni ochilgan, qabrdagi mayit qoldiqlari vaqtinchalik mozorga ko‘chirilgan, 1970 yilda yangidan qurilgan obida-mozorga qayta dafn etilgan va shu yo‘l bilan Yunus Emrening mozori bugungi ko‘rinishiga kelgan. Ya’ni Yunus Emrening haqiqiy mozori shu yerda. Boshqa mozorlar esa Yunus Emrega oid deb hisoblangan biror joy yoki boshqa Yunuslarga oid maqbaralardir.

ASARLARİ

Yunus Emrening ma’lum bo‘lgan ikki asari bor. Har ikkalasi ham she’riy asardir.

1. “Risâletu’n-Nushiyye” (“Risolat-un Nusxiyye”)

“Risolat-un Nusxiyye”/ “O‘git kitobi” 1307 milodiy yilda masnaviy shaklida yozilgan. 600 baytdan iborat. “O‘git kitobi” Yunusning ma’naviy safarga yo‘lga chiqqan toliblarga, ya’ni sayri suluk[3] ahliga bo‘lgan o‘gitlarini o‘z ichiga oladi. Bu asar shoir yozgan ilohiylarga nisbatan kamroq badiiylik kasb etadi. Anado‘lu tuprog‘ida yozilgan, tasavvuf haqidagi ilk o‘git kitoblardan biridir. Kitobda nafs tuyg‘ularidan hisoblanadigan g‘azab, hasad, kin va kibr kabi fe’l-atvorlarga qarshi kurashish usullari olti sarlavha ostida, ramziy uslub bilan yoritilgan.

Bu bo‘limlar quyidagi tartibda joylashtirilgan:

“Ruh va Aql”.
“Kibr va Qanoat”.
“Nafrat va G‘azab”.
“Sabr”.
“Xasislik va Hasad (Ko‘rolmaslik)”
“G‘iybat (mishmish) va Bo‘hton (yolg‘on)”.

3 Tasavvufda “Seyr u suluk” - bir tariqatda murshidning nazorati va boshciligi asosida “solik”ni bosqich-ma bosqich Haqga yetishishiga yordam beruvchi yo‘l va bu yo‘l bo‘yicha “solik”, ya’ni yo‘lchi tomonidan amalga oshiriluvchi safar ma’nosini bildiradi.

2. “Devon”

Yunus Emrening devoniga “Risolat-un Nusxiyye” bilan bir paytda, 1307 yilda tartib berilgan. Bugungi kunda qo‘limizga yetib kelgan Yunus Emre devoni qo‘lyozma nusxalarining eng eskilari XIV asrga oiddir. Keyingi davrlarda ko‘chirilgan devon nusxalariga “Yunus” taxallusli boshqa shoirlarning she’rlari ham qo‘shilib ketgani kuzatiladi. Yunus aytgan ilohiylar yozilgan kunidan boshlaboq tildan tilga o‘tib, yodlanib aytila boshlangan. XIV asrdan e’tiboran Rumeli darveshlari orqali Usmonlilar davlatining g‘alabalari sirasida butun turkiy islomiy hududlarga tarqalgan. “Oqinji ojaklari[4] va zoviyalar[5] ”da ilohiylarga bastalangan qo‘shiqlarning kuylangani haqida ma’lumotlar bor. Yunus Emre she’rlarining ta’siri bugungi kunda ham davom etmoqda. Yunus Emre, ayniqsa, turkiy xalqlar yashagan hududda birlik, sevgi va axloq falsafasining mushtarak tili bo‘lgan.

Muallifi Yunus Emre ekanligi aniqlangan 417 ta she’r mavjud. Bu she’rlar miqdori qilinayotgan yangi tadqiqotlardagi ma’lumotlarga asoslanib ko‘p yoki kam bo‘lishi ham mumkin. Shoir she’rlarini asosan barmoq vaznida yozgan. Anado‘luda to‘plangan ilk she’r kitobi unga oid. Darhaqiqat, Yunus Emre bilan birgalikda “ilohiy ilhom” bilan she’r yozgan mutasavvuflarning she’riy kitoblari “Devoni Ilohiyot” deb atalgan. “Ilohiy” sof Alloh ishqi bilan yozilgan, ichiga umuman nafsiy orzu aralashmagan she’r demakdir. Bundan tashqari, Yunus Emredan keyin “ilohiy” musiqa termini sifatida qo‘llanilgan.

4 Usmonlilarda “akıncı ocağı” deb dushman tuprog‘iga tez-tez urush qiluvchi suvoriy askariy qismlarga aytilardi

5 “Zaviya” – “burchak, go‘sha”. Usmonli davlatining ilk davrlarida asosan aholi yashash markazlaridan uzoqdagi yo‘llar ustida, darbandlarda joylashgan va diniy, tasavvufga oid fikr va g‘oyalarmi yoyish, mazkur joydagi osoyishtalikni ta’minlash, yo‘lovchilarga boshpana va oziq-ovqat berish va shunga o‘xshash vazifalarni bajaruvchi, Anado‘lining turklashishida katta rol o‘ynagan diniy va ijtimoiy joylar.

YUNUS EMRO

Yunus Emre yozgan she’rlari bilan g‘arb turkchasi yoki o‘g‘iz turkchasi deb atalgan Eski Anado‘lu turkchasining adabiylashishi bosqichida nihoyatda muhim rol o‘ynagan ilk turk shoiridir. Shoirning ishlatgan so‘zlari va ifoda shakllari, ularga yuklangan ma’nolar va majozlar turkchaning adabiy til holiga kelishi yo‘lidagi katta bir bosqich hisoblanadi. Aslida Yunus Emreni boshqa mutasavvuf shoirlardan ajratib turuvchi xususiyati ham shundan iborat. Asosan Yunus Emre o‘zidan keyingi turkcha ijod qilgan mutasavvuf shoirlarning uslub yo‘lini o‘rgatgan otasidir. Shoir o‘zidan avvalgi shoirlar aytmagan sirlarni so‘zlagan, bunda kunlik hayotimizda qo‘llagan oddiy so‘zlar va so‘z birikmalariga yangi ma’nolar baxsh etib, turk tilini boyitgan. Yunus Emrening til va uslub asoschisi ekanligini o‘zidan keyingi avlod shoirlariga ko‘rsatgan ta’siridan anglash mumkin. Yunus Emredan avval og‘zaki adabiyot bo‘lgan bo‘lsa ham, g‘arb turkchasidagi ilk va eng go‘zal she’rlarni Yunus Emre yozgan. Shoir so‘zlarning birikuvlaridan foydalanib, tilni san’atkorona uslubda qo‘llab, turk tilida yap-yangi tasavvuf tilini yaratgan. Yunus Emrening davrida xalq tiliga singib ketgan arabcha va forscha so‘zlarni ishlatgan, ularni qo‘llar ekan, ko‘pincha, turk tili fonetikasiga moslashtirgan. Bundan tashqari, uning devonida bugungi kunda qo‘llanilmagan (arxaik) anchagina so‘zlar mavjud. Shoirning she’rlarida davrning madaniyatini aks ettirgan diniy termin va tushunchalar bilan bir qatorda xalq tiliga oid so‘zlar va iboralar ham bor. Yunus Emrening devoni bugunga qadar quyidagi tadqiqotchilar tomonidan nashr etilgan: Burhan U. Toprak, (“Yunus Emre Devoni”, I-III, Istanbul, 1933-1934.); Naji Kasım, (“Yunus Emrening to‘liq devoni”, Istanbul, 1969); Abdulboqiy Go‘lpinarli, (“Yunus Emre devoni I”, Istanbul, 1943; II-III, Istanbul, 1948; Yunus Emre. Risolat al-Nusxiyye va Devon, Istanbul, 1965); Faruk Kadri Timurtash, (Yunus Emre devoni, Istanbul 1972; Ankara, 1980); Mustafa Tatjı (Yunus Emre devoni I: Tadqiqot, Ankara, 1990; Yunus Emre devoni II: Tanqidiy matn, Ankara 1990; Yunus Emre Majmuasi, Yunus Emre devoni- Tanqidiy matn, Istanbul, 2008; Mustafa Tatjı, Yunusning gul bog‘idan, J. I-II, Ankara, 2013; Yunus Emre devoni, 2019).

YUNUS EMRO

FİKRLARİ

Yunus Emre Turkiy tasavvuf adabiyoti sohasida o‘z nomi bilan tilga olinadigan uslubning yaratuvchisidir. U Turkistonda Ahmad Yassaviy bilan boshlangan hikmat an’anasini Anado‘luda “ilohiy”lari bilan davom ettirgan. Shoirning she’rlari u yashagan davrdayoq tillardan dillarga kirib kelgan va katta hududda qo‘shiqqa solib kuylangan. Anado‘lu va Rumelidan boshlab – turkiy tilini bilsa ham, bilmasa ham – sevgi va bilimga ehtiyojmand odamlarning ko‘ngillariga malham bo‘lgan shoirning ilohiylari bugun ham sevib o‘qilmoqda. Yunus Emrening she’rlari ko‘rinishdan oson yozilgan, ammo chuqur ma’noli she’rlardir. U oz so‘z bilan ko‘p fikrni she’rlariga jo etgan shoirdir. Shu sababli u o‘zidan keyingi yuzlarcha shoirlarga ta’sir ko‘rsatgan. Islom dinining haqiqatini chuqur anglab, yashab o‘tgan bu buyuk inson yozgan ilohiylari bilan, ishq baxsh etgan jo‘shqinligi bilan butun insoniyatni sevgi, birodarlik, marhamat va shafqatga, birlikka va narsalarning haqiqiy mohiyatini anglashga da’vat etgan, ularga inson bo‘lish, o‘zligini anglash va Haqqa erishishning yo‘llarini ochiqlagan. Yunus Emrening ijodiga boshqa falsafiy nuqtai nazardan qarab, uni panteist, mistik yoki gumanist deb qabul qilish yoki bu qarashlarning vakillariga yaqin deb baholash maqsadga muvofiq emas. Yunus Emre Islom dunyosi mutasavvuf olimi bo‘lib, nafs tarbiyasidan o‘tib, ishq va ilmga yetishgan insondir. Uning fikrlari hayotining har onida ich-ichidan yashab qo‘lga kiritilgan mulohazalardir. Haqiqatda, Yunusning ishqqa asoslangan fikr dunyosi insonni va narsani sevish saviyasida qolmagan bo‘lib, Allohning muhabbatiga qadar yetishgan. Shoirdagi sevgi parchadan butungacha bo‘lgan butun borliqni o‘z ichiga olgan ilohiy muhabbatga aylangan. She’rlarida atrof-muhitidan, tabiatdan, insoniy qadriyatlardan ba’zi o‘rnaklarni ifoda etganiga qaramay, Yunus Emre hech qachon mol-dunyo orzusida bo‘lmagan. Vahdati vujud fikri bilan yashagan Yunus Emre narsalarga va insonlarga Haq nuri bilan qaraydi. U ta’rif etgan inson Hz. Payg‘ambarning shaxsida tamsil etilgan va o‘zini “er kishi” deb atagan “inson-i komil”dir. Bu inson yaratilish g‘oyasi bo‘lgan ilohiy axloqqa qovushib, borliqning cho‘qqisiga chiqqan. Yunus Emrega ko‘ra, axloq Haqning nuri orqali/ bilan ko‘rishdir. Komil inson ishq bilan Allohga yetishgan, ilohiy axloq bilan axloqqa erishgan insondir. Yunus Emre she’rlarida komil insonning ustun fazilatlarini tilga olib, insonlarning bu martabaga yetishishini istaydi va ularni sevgidan boshlab bu safarga da’vat etadi. Yunus Emre bergan barcha o‘gitlarini o‘z nafsida tajribadan o‘tkazgan. Insonga tavsiya etgan ishq va irfon yo‘li ham aslida o‘zining ichki tajribalaridan boshqa narsa emas. Tapduq Emrening ko‘rsatgan yo‘lidan yurgan Yunus Emre Muhammadiy irfonining rangiga bo‘yangan va Tangrining siriga yetishgan. Nihoyat, Yunus Emrening she’rlari nafs tarbiyasidan o‘tayotganida, tilini ham ko‘ngil tiliga aylantirgan komil insonning she’rlaridir. Shu sababli Yunus Emre turkiyning “ilohiy” ovozi hisoblanadi.

2021 YİL - “YUNUS EMRE YİLİ” ARAFASİDA

Yunus Emre ilohiylari va bu ilohiylarga bastalangan yuzlarcha qo‘shiqlari bilan madaniyatimizda chuqur iz qoldirgan. Insoniyat har doim Yunus qoldirgan madaniy merosga ehtiyoj tuymoqda. U insoniyatga “Yaralganlarni yaratgan uchun sevish”ni o‘rgatdi. “Keling, tanishaylik va ishni oson bajaraylik” deb birlikka da’vat etdi. Yunus Emre “Sevaylik, sevilaylik” deb dunyoning hech kimga qolmasligini anglatdi. Da’vosi borlarning ma’nosi bo‘lmasligini aytdi-yu-ketdi. She’riyatimiz va tilimiz Yunus Emre ijodidan oziqlandi. Shoirning qo‘shiq qilib aytilgan she’rlari ongimizni tozaladi. Yunus Emre haqida o‘nlab kitoblar yozildi. Yunus Emrening hayoti teatr tamoshalariga, televizion filmlarga, seriallarga va bir necha romanlarga mavzu bo‘ldi. Yaqin kunlarda TRT kanalining yordamida tashkillashtirilgan, Mehmet Bozdag‘ rejissyorligidagi, g‘oya muallifi va san’at bo‘yicha maslathatchisi Mustafa Tatjı, senariy muallifi Isa Yildiz bo‘lgan 44 bo‘limlik “Ishq safari - Yunus Emre” seriali namoyish etilgan butun mamlakatlarda favqulodda kuchli taassurot qoldirdi. Va nihoyat, 2021 yil Yunus Emre tavalludining 700-yiliga to‘g‘ri kelganligi munosabati bilan YUNESKO tomonidan Yunus Emre yili deb e’lon qilindi.

ILOHIYLAR

İşidin ey yârenler aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer

Taş gönülde ne biter dilinde ağu tüter
Niçe yumşak söylese sözü savaşa benzer

Aşkı var gönül yanar yumşanır muma döner
Taş gönüller kararmış sarp-katı kışa benzer

Ol sultân kapusunda ol Hazret tapusunda
Âşıkların yıldızı her dem çavuşa benzer

Aynı hırs ol olmuşdur nefsine ol kalmışdır
Kendüye düşmân olmuş yavuz yoldaşa benzer

Aşkdır kudret körüğü kaynadır âşıkları
Niçe kapdan geçirir andan gümüşe benzer

Âşık gönlü dölenmez mâşûkın bulmayınca
Karârı yok dünyâda pervâzı kuşa benzer

Münkir sözünü bilmez sözü ileri varmaz
Neye teşbîh edersin anlanmaz düşe benzer

Geç Yûnus endîşeden ne gerek bu pîşeden
Ere aşk gerek önden andan dervîşe benzer

Ey do‘stlar, tinglangiz! Tangri sevgisi go‘yoki quyoshga o‘xshar. U qaysi ko‘ngilga kirsa, uni oydinlatir. Sevgisiz ko‘ngil esa qattiq, qo‘pol, yo‘nilmasi qiyin bo‘lgan tosh kabidir.

Toshdek qotib qolgan ko‘ngil bog‘ida nima ko‘karishi mumkin? Tabiiyki, hech bir gul bitmas! Bunday kishining og‘zidan har kimni zaharlovchi achchiq so‘zlar chiqadi. U odam qanchalik yumshoq gaplashsa ham gaplari urushqoq odamlarning baqir-chaqirlari kabi shovqinli, azob beruvchi va qattiqdir.

Ishqqa berilgan ko‘ngil yonar. Yumshab erigan sham kabi bo‘lar. Ishqdan mahrum bo‘lgan tosh kabi qattiq ko‘ngillar esa o‘tib ketmaydigan qattiq qahraton qishga o‘xshar.

U ko‘ngil sultonining ostonasida xizmat qilgan, huzurida qul bo‘lgan oshiqlarning yulduzlari porloqdir, ya’ni ular tole’li odamlardir. Zero, ular saroyning eshikbonlari kabi ko‘ngil podshohini har on ko‘ra oladilar.

İchi hirs bilan to‘lgan va nafsiga quloq soladigan kishi haqiqatda boshqalarga emas, o‘ziga dushmandir. Uning nafsi o‘ziga zarar beradigan, qachon nima qilishi mumkinligini bilib bo‘lmaydigan yomon bir yo‘ldosh/ hamroh kabidir. Shu sababli hushyor bo‘lish kerak.

Ishq oshiqlarning ko‘nglini – temirchining bosqoni temirni isitib eritgani kabi – qaynatib erituvchi kuchli bir damga o‘xshar. Bu hol oshiqlarni bir holatdan boshqa holatga o‘tkazib tozalaydi va eng oxirida sof bir kumushga o‘xshatadi.

Oshiqning ko‘ngli ma’shuqasini topgunga qadar beqarordir. Uning bu ahvoli havoda qarorsizcha qanot qoqib turgan, hech bir shoxga qo‘na olmaydigan qushga o‘xshar.

Ishq va oshiqning ilohiyligini inkor etgan kishi nima deyayotganini bilmaydi. So‘zining hech qanday ta’siri va ma’nosi yo‘q. Uning so‘zlarini nimaga o‘xshata olamizki? Bu tushunarsiz, bekorchi gaplar betartib tush kabidir. Unga to‘xtalib, izohlashga arzimas!

Ey Yunus! Barcha vahimali fikrlardan qutul. Bu yo‘lni, vahimalarni tark et. Er kishiga avvalo ishq kerakdir. Kishi keyin darveshga o‘xshaydi.

Bene m ol aşk bahrîsi denizler hayrân bana
Deryâ benim katremdir zerreler ummân bana

Kâf Dağı zerrem değil ay u güneş bana kul
Aslım Hak'dır şek değil nâm oldu insân bana

Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldir ilim
Hak'dan söyler bu dilim aşk oldu seyrân bana
Yok idi bu bârigâh var idi ol pâdişâh
Âh bu aşk elinden âh derd oldu dermân bana

Âdem yaradılmadan cân kalıba girmeden
Şeytân la‘net olmadan arş idi sayvân bana

Diledi göre yüzin işide kendi sözin
Nazar kıldı bir kezin anda verdi cân bana

Doğdu ol dîn metâ‘sı andan oldu kamusu
Âdem Halîl ü Mûsâ hüccet ü bürhân bana

Yaradıldı Mustafâ yüzü nûr gönlü safâ
Ol kıldı Hakk'a vefâ andandır ihsân bana

Âşık dilin bilmeyen yâ delidir yâ dehrî
Ben kuş dilin bilirem söyler Süleymân bana

Şerîat ehli ırak eremez bu menzile
Aslım Hakdır şekk değil mürşiddir Kur'ân bana

Yûnus Emrem bu yolda eksikliğin bildirir
Mest oluban çağırır dervîşlik bühtân bana

Men o‘sha ishq dengizi qushiman. Dengizlar menga muxlis. Dengiz mening bir tomchim, tomchilar esa men uchun cheksiz dengiz.

Qof tog‘i mening vujudim yonida hatto hujram ham emas. Oy va quyosh atrofimda aylangan, menga xizmat qilgan xizmatkordir. Mening ismimni “inson” dedilar, ammo, hech bir shubha yo‘qki, mening aslim Haqdir.

Yo‘lim meni do‘stimga (Haqqa) eltadi. Haqiqiy yurtim azal mulkidir (Tangrining zotidir). Mening tilim Haqdan so‘zlar, tilim Uning tarjimonidir. Chunki men ishq maqomidan kuzatyapman.

Bu olam bo‘lmaganida, u ma’no podshohi bor edi. Men o‘sha ma’no podshohining ishqi bilan “oh” tortib turibman. Bilamanki, mening dardimga darmon yana darddir.

Hali odam (inson) yaratilmasdan, jon badanga kirmasdan, Tangri shaytonga “Odamga sajda qil (Baqara/34)” deb amr etganida, shayton amrga qarshi chiqmasdan oldin mening makonim arsh (Tangining zoti) edi.

Janobi Haq azalda o‘z go‘zalligini (yuzini) ko‘rishni, o‘z so‘zini eshitishni istadi. O‘zidan o‘ziga bir marta nazar tashladi. Menga o‘sha yerda, o‘sha onda hayot berdi.

Dinning eng qiymatli borlig‘i (yaratig‘i) Muhammad Mustafo(a.s.) tug‘ildi. Boshqa barcha borliqlar uning sevgisidan yaratildi. Buning eng go‘zal dalili esa Odam, Xalil Ibrohim va Muso payg‘ambarlarning yaratilishi va vakillari bo‘lgan maqomlaridir.

Janobi Haq o‘z go‘zalligini (husn-i mutlaq) tamosha qilishni istaganida, yuzi nurli, ko‘ngli top-toza va ul zotga ko‘zgu bo‘lgan Hazrati Mustafoni yaratdi. U Tangriga bergan so‘zini tutgan, qulligini bajo keltirgan edi. Men uchun eng buyuk ehson uning maqomidir.

Tangri oshig‘ining tilini bilmagan, uning aytganlarini anglamagan kishi yoki tushunchasiz bir telba yoki tamoman manfaatparast (materialist) bir odamdir. Men komil insonlarning “qush tili” (“Mantiqut tayr” /Naml surasi/16) degan ramziy tilni bilaman. Buni menga Sulaymon payg‘ambarning maqomi aytadi.

Shariat maqomidagi kishilar haqiqat maqomidan juda uzoqdirlar. Shubhasiz, mening aslim Haqdir. Bu mavzuda “Qur’on” mening rahbarimdir.

Yunus Emre Tangri yo‘lida yetarsiz ekanligini, hali kamolga yetmaganligini aytadi. Birovlarning meni darvesh deyishlari yoki mening o‘z-o‘zimga darvesh ekanligimni aytishim to‘g‘ri emasdir. Yunus o‘zligini yo‘qotib hayqirar: Mening darvesh deb nomlanishim yolg‘ondir!

Her kime kim dervîşlik bağışlana
Kalbı gide pâk ola gümüşlene

Nefesinden müşk ile anber düte
Budağından il ü şâr yemişlene
Yaprağı dertli içün dermân ola
Gölgesinde çok kademler işlene

Âşıkın gözü yaşı hem göl ola
Ayağından sâz bitip kamışlana

Cümle şâir dost bahçesi bülbülü
Yûnus Emre arada dürrâclana

Har kimga darveshlik bag‘ishlansa, uning o‘tmaydigan (soxta) pul kabi artilgan va Tangridan boshqa o‘ylar bilan kirlangan ko‘ngli porlar, yuqori darajada qaynatilib tozalangan kumush tozalanar. Tavhid va tajalli bilan tozalanganday top-toza bo‘ladi.

Darveshlik bag‘ishlangan kishining nafasi mishk-u anbar kabi anqiydi. U mevali daraxt kabidir. Uning shoxidagi mevalardan (suhbatlarida ochilgan ko‘ngil bilimlaridan) shaharlar va qishloqlar, ya’ni butun insoniyat oziqlanar.

Darvesh mevali daraxt kabidir. Uning yaproqqa o‘xshash qo‘li ma’naviy dardlarga darmon bo‘ladi. Soyasida o‘tirganlar, undan iste’foda etganlar, juda ko‘p xayrli ishlar qiladilar.

Tangri oshig‘ining ko‘zdan oqqan ko‘z yoshlari ko‘l bo‘lar. Oyog‘i tekkan quruq va taqir yerlarda qamishlar o‘sib, qamishzorlar paydo bo‘lar.

Barcha shoirlar do‘st bog‘ining bulbulidir. Yunus Emre bulbullar orasida durroj qushi kabi g‘alati va ajoyib ovozlar chiqarib aylanar!

Dervîşlik dedikleri hırka ile tâc değil
Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtâc değil

Hırkanın ne suçu var sen yoluna varmazsan
Vargıl yolunca yürü er yolu kalmaç değil

Dersin şeyhim aşk ile yalın ayak baş açık
Er var dirlik dirilmiş yalın ayak aç değil

Durmuş marifet söyler erene Yûnus Emrem
Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş değil

Darveshlik degani, kishining ustiga bir hirqa, boshiga bir toj kiyishi degani emas. Darveshlik ko‘ngil ishidir. Ko‘nglini darvesh aylagan kishi hirqaga va tojga muhtoj emas.

Sen yo‘lning qoidalariga mos harakat qil. Sening yanglish harakatlariningdan hirqaning qanday aybi bo‘lishi mumkinki! Ey darvesh! Komil insonlar yo‘lidan yurarkan, qoidalarga amal qil, ma’no yo‘liga gap tekkizdirma. “Qaranglar, bu ham o‘zini darvesh deb yuribdi” dedirtma.

Shayxim! Sen darveshlarning oshiq bo‘lib, yalangoyoq va boshi ochiq (devona) ekanini yoki shunday bo‘lishlari kerakligini aytasan. Ularning orasida shunday komillar borki, yalangoyoq va boshi ochiq (devona) bo‘lmasalar ham, haq va haqiqatda hayotlarini topishgan.

Yunus Emre komil insonga haq va haqiqat sirlaridan so‘zlaydi. U yo‘l eri (solik) bilan bir yo‘ldadir, u bilan har qanday sirni o‘rtoqlashish mumkin, ammo bu yo‘ldan chiqqanlarga yo‘ldoshlik qilmas.

Gel ey gözüm ağla gülmezem ayruk
Cânım dosta gider gelmezem ayruk

Ne gam bu dünyâda bir kez ölürsem
Anda ölüm olmaz ölmezem ayruk

Varlığım yokluğa değşirmişem ben
Bugün câna başa kalmazam ayruk

Mahabbet bahrinin gavvâsı oldum
Gerekmez Ceyhûn’a dalmazam ayruk

Yanmışam aşkına tâ kül olunca
Boyandım rengine solmazam ayruk

Ko beni yatayım dost eşiğinde
Yeter bir el dahı almazam ayruk

Yansın cânım yansın aşkın oduna
Aksın yaşım aksın silmezem ayruk

Ko beni yanayın göynüklerimle
Kaçan âşık olsam ölmezem ayruk

Dilerem fazlından ayırmayasın
Hocam senden özge sevmezem ayruk

Yûnus âşık durur mâşûkun ister
Dahı hîç nesne istemezem ayruk

Ey ko‘zim, kel, yig‘la! Men ortiq kula olmayman. Jonim Do‘stga yo‘naldi, ortiq qayta olmasman!

Bu dunyoda, bir kez o‘lsam g‘am emas! U yerda (ma’anaviy olamda) o‘lim yo‘q. Men ortiq o‘lmayman!

Men menga oid deb hisoblagan borlig‘imni yo‘qlik (fano) maqomi bilan almashtirdim. Ortiq bugun jonimni va boshimni asramayman. Jonimning dardiga tushmayman, butun bor-yo‘g‘imni do‘stga berib yashayman.

Muhabbat dengizining sho‘ng‘uvchisi bo‘ldim. Ortiq Jayhunga (nahriga) sho‘ng‘ishimga hojat qolmadi!

Ey do‘st! Sening sevging bilan to kul bo‘lguncha yondim. Sening rangingga bo‘yandim, senga o‘xshadim. Men ortiq qaytib so‘lmayman/ rangsizlashmayman, buzilmayman!

Meni qo‘y, do‘stning ostonasida yotayin. Menga bu tutgan qo‘lim yetar, boshqa bir qo‘l olmayman ortiq!

Jonim ishq otashi bilan yongan sari yonsin, ko‘z yoshlarim oqqan sari oqsin. Ortiq artmayman!

Ishq otashi ichra yonib yo‘q bo‘lay! Men to oshiq ekanman o‘lmasligimni bilaman.

Istaymanki, fazlingdan /lutfingdan/ ayirma! Ustoz /Ey ishq darsini o‘rgatgan sevgilim/ men ortiq sendan boshqasini seva olmayman!

Yunus oshiq bo‘lib, ma’shuqasiga qovushmoq istar. Boshqa hech narsa istamas!

İster idim Allah'ı buldum ise ne oldu
Ağlar idim dün ü gün güldüm ise ne oldu

Erenler meydânında yuvalanır top idim
Pâdişâh çevgânında kaldım ise ne oldu
Erenler sohbetinde deste kızıl gül idim
Açıldım ele geldim soldum ise ne oldu

Âlimler müderrisler medresede buldular
Ben harâbât içinde buldum ise ne oldu

İşit Yûnus'u işit uş yine deli olmuş
Erenler mânâsına daldım ise ne oldu

Allohni istar edim: topgan bo‘lsam, nima bo‘pti (Bunda hayron qolarli nima bor ekan)? Kecha-kunduz ko‘z yoshi to‘kardim, kulgan bo‘lsam, nima bo‘pti (Bunda hayron qolinadigan nima bor)?
Komil insonlarning huzurida bir to‘p kabi dumalab turibman. Podshohning chavgonida (qo‘l ostida/ vakolatida) qolgan bo‘lsam, nima bo‘pti? Bunda hayron qolarli nima bor ekan?

Komil insonlarning suhbatida bir dasta qizil atirgul /kabi/ edim. Ochilib qo‘lga tushdim, so‘lgan bo‘lsam nima bo‘pti? Bunda hayron qolarli nima bor ekan)?

Olimlar va ustodlar Allohni madrasada ilm yo‘li bilan topdilar. Men xarobot (mayxona) ichida topgan bo‘lsam, bunda hayron qolarli nima bor ekan?

Tingla, Yunusni tingla! Mana, yana aqldan ozibdi. Komil insonlarning dunyosiga berilgan bo‘lsam, nima bo‘pti? Bunda hayron qolarli nima bor ekan?

MANBALAR

Duran, Hamiye: Velâyetnâme-Hâcı Bektaş-ı Velî (haz. Hamiye Duran), Ankara 2007.
Gölpınarlı, Abdülbâki: Yûnus Emre Risâlata'l-Nushiyya ve Dîvân, İstanbul 1965
İbrahim Hâs Halvetî: Erenler Kitabı, İstanbul 2017.
İbrahim Hâs Halvetî: Yûnus Emre'nin Bir Şiirinin Şerhi-Çıktım Erik Dalına, (haz. Mustafa Tatcı), Ankara 2004.
Köprülü, M. Fuad: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (3. Bsk.) Ankara 1976; aynı eser için bk. Ankara 1993.
Kunter, H. Baki: Yûnus Emre-Bilgiler-Belgeler, Eskişehir 1966.
Kurnaz, Cemâl: "Mecazdan Hakikate", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C-5, S. 2, s. 309-313, Elazığ 1991.
Kurnaz, Cemâl: "Yûnus Emre'de Tenkit", TKA., Prof. Dr. Şükrü Elçin'e, Ankara 1993, s. 257-263.
Nemet, Meşedihanım: Azerbaycan'da Pirler, Bakı 2010.
Tatcı, Mustafa: "Yukarı İllerde Bir Gezgin Derviş: Yûnus Emre (Azerbaycan Notları), Türk Kültürü Ve Hâcı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 58, Ankara 2011, s. 155-170.
Tatcı, Mustafa: İşitin Ey Yârenler, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Şâir Yûnus, Tahran 2014.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre İle Aşk Yolculuğu, İstanbul 2015.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Külliyatı, VI Cilt, İstanbul 2008.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre-Makalelerden Seçmeler, İstanbul 1994.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre, Ankara 2019.
Tatcı, Mustafa: Yûnus’un Gül Bahçesinden, C. I, II, Ankara 2013.
Tatcı, Mustafa: Aşktan Söyler Bu Dilim, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Âşık Yûnus, İstanbul 2019.
Timurtaş, F. Kadri: Yûnus Emre Dîvânı, Ankara 1982.
Yakıt, İsmail: Yûnus Emre‘de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına, Ankara 2002.
Yûnus Emre: Besteleriyle Yûnus Emre İlâhîleri, (haz. Ahmet Hatipoğlu), Ankara 1993.
Yûnus Emre: Yûnus İlâhîleri Güldestesi, (haz. Cüneyt Kosal), Ankara 1991.

ESKISHEHIR

Çeviri:
Prof.Dr. Zilola KHUDAYBERGENOVA

Amalga oshirilgan arxeologik tadqiqotlar natijasida qo‘lga kiritilgan qoldiqlar va artefaktlardan kelib chiqqan holda, Eskishehir va uning tevarak-atrofining tarixi miloddan avvalgi 3000 yillarga borib taqaladigan qadimiy joydir. Anado‘luda miloddan avvalgi 2000 yilda hukmronlik qilgan Hititlar davrida ham Eskishehir ahamiyati va geografik joylashuvi tufayli beylik bo‘lgan. Eskishehir miloddan avvalgi 1200 yildan keyin oldin bilan friglar, keyin lidyaliklar va forslarining hokimiyati ostiga o‘tgan. Miloddan avvalgi 190 yilda rimliklar qo‘liga o‘tgan Eskishehir Rim imperiyasining miloddan keyingi 395 yildagi bo‘linishigacha bo‘lgan davrda Rim imperiyasining, keyin esa Vizantiyaliklarning boshqaruvida bo‘lgan.

Saljuqiylar davlati zamonida sharqdan kelgan bir necha turkiy qavmlar Vizantiyaliklarning kuchsizlanib qolganidan foydalanib, Sharqiy Anado‘luga joylasha boshladi. Saljuqiylar hukmdori Alparslon 1071 yilda Malazgirt jangida g‘alaba qozonganidan keyin sharqdan kelgan turklarga Anado‘luning eshiklarining lang ochilgan edi. Tezkorlik bilan harakat qilgan turk qo‘shinlari 1074 yilda Eskishehirni egalladilar. Shundan keyin Eskishehir sharqdan keluvchi qavmlar uchun joylashuv yeriga aylandi.

Usmonli davlatining asoschisi Usmonbey Uch beyi bo‘lganidan keyin kun sayin kuchaya bordi[1] va 1289 yilda hukmronligi doirasiga Eskishehir va Ino‘nuni ham qo‘shib oldi. Usmonlilarning ilk davrlarida davlatning qurilish markazlaridan biri bo‘lganligi sababli Eskishehirga katta e’tibor qaratilgan bo‘lsa-da, davlatning turg‘unlik va tanazzul davrlarida bu hududga bo‘lgan e’tibor kamaygan. Shu sababli Eskishehir yaqin paytlargacha uncha rivojlana olmagan edi. 1877-1878 yillardagi turk-rus urushidan keyin muhojirlarning kelishi natijasida Eskishehirda aholi soni ko‘paya boshladi va rivojlandi. Eskishehirning tom ma’nodagi rivojlanishi temir yo‘l ochilishi va ishga tushishidan keyin ro‘y berdi.

Eskishehir tarixning har bir pallasida muhim tijoriy, iqtisodiy va strategik ahamiyat kasb etgan. Bepoyon va hosildor tekisliklari, yo‘llarning Eskishehirdagi kesishuvi, bu yo‘llarning harbiy va tijoriy ahamiyati bu hududni migratsiya uchun ochgan. Usmonlilar davlatining so‘nggi davrlarida, Birinchi jahon urushi va Istiqlol kurashi davrida bir necha qonli to‘qnashuvlarga guvoh bo‘lgan Eskishehir 1922 yil 26 avgustda Turk qo‘shini boshlagan hujum natijasida 1922 yil 2 sentyabrda dushman ishg‘olidan ozod bo‘ldi. Lekin ishg‘olchilar chekinish chog‘ida shaharni yoqib, vayron qilib, xarobaga aylantirdilar.

Jumhuriyat e’lon qilingach sanjak va mutasarrifliklarning viloyatga aylantirilishi natijasida Eskishehir ham 1923 yilda viloyat mavqeiga ega bo‘ldi.
Eskishehir Ichki Anado‘lu hududining shimoli-g‘arbida joylashgan. Hududi 13.960 km^2 ga yaqindir. Bu maydon Turkiya umumiy hududining 1,8%iga to‘g‘ri keladi. Viloyat markazining dengiz sathidan balandligi 792 m.dir. Eskishehirga Afyo‘nqarahisar, Qo‘nya, Anqara, Bo‘lu, Bilejik va Kutahya shaharlari qo‘shnidir. 2018 yil ma’lumotlariga ko‘ra, aholisi 871.187 nafardir. Eskishehir joylashuvi, energiya resurslari, qishloq xo‘jaligi uchun

1 “Uch beyi” unvoni chegaralardan tashqaridagi Xristian Vizantiya imperatorligiga qarshi kurashgan qo‘mondonlar uchun qo‘llanilgan.

2 Usmonli davlati boshqaruvi tizimida viloyatlar va tumanlar orasidagi boshqaruv bo‘limi

ESKISHEHIR

qulayligi va boy mineral zaxiralari bilan bir qatorda sanoati ham yaxshi rivojlangan viloyatlardan biri hisoblanadi.
Hititlarga va friglarga asoslangan tarixida juda ko‘p sivilizatsiyani o‘ziga singdirgan Eskishehir shaharchilik nuqtai nazaridan qaralganda, ikki universiteti, madaniy infratuzilmali san’at obidalari, aviatsiya markazi, rejali sanoat ishlab-chiqarishi, yer osti boyliklari va ijtimoiy hayot tanlovlari mavjud bo‘lgan, ilg‘or shahardir.

Temir yo‘llarining Turkiyadagi hududlarga tarqalishining kesishuv nuqtasi bo‘lgan Eskishehirda har turdagi temir yo‘l transport vositalarini, xususan, lokomotiv ishlab chiqarishga moslashgan katta zavod va shakar fabrikasi, samolyot motorlarini ishlab chiqaruvchi zavod, Skorskiy bilan hamkorlikda faoliyat yurituvchi samolyotsozlik va vertolyotsozlik sanoati zavodi mavjuddir. Turkiyadagi boshqa uyushgan sanoat hududlari bilan qiyoslanganida, ratsionalist rejaga asoslangan va katta maydonlarga ega sanoat zonasi hisoblanuvchi Eskishehirda mashinasozlik, to‘qimachilik, kiyim-kechak, oziq-ovqat, elektronika va keramika zavodlari kabi turli tarmoqlarda 200 dan ortiq zavod faoliyat ko'rsatmoqda.

Eskishehir uyushgan sanoat zonasining o‘zida energiya ishlab chiqarilmoqda. Bu shaharda universitetlar bilan birga Eskishehir Fan bog'lari faoliyat yuritmoqda. Bundan tashqari, Eskishehir 2013 yilda YUNESKO tarafidan nomoddiy madaniy meros poytaxti, deb e’lon qilindi.

TURISTIK JOYLAR

Eskishehir turistik joylari masalasida diqqatga sazovor yerlar va obidalarga egaligi bilan oxirgi yillarda Turkiyaning eng mashhur shaharlaridan biriga aylandi.
Bursa, Anqara va İstanbul kabi muhim shaharlardan tezkor poezd yoki avtoyo‘ldan qisqa muddatda yetib borsa bo‘ladigan Eskishehirda tarixiy obidalar, parklar kabi juda ko‘p turistik joylar mavjud. Ularning ahamiyatga moliklari quyidagilardir:

Yunus Emre majmuasi va maqbarasi
Tarixiy O‘dunpazari uylari
Qurshunli jome’si va majmuasi
Atlixan hunarmandchilik bozori
Eskishehir mum haykallar muzeyi
Shalola parki
Luletashi muzeyi
Zamonaviy shisha san'ati muzeyi
Jumhuriyat tarixi muzeyi
Alaaddin jome’si
Bo‘rsiq irmog‘i va orollar hududi
Sazova fan, san'at va madaniyat bog‘i
Kentpark
Eti arxeologik muzeyi
Tashbashi bozori
Esminyaturk Turk dunyosi shoh asarlari
Haller yoshlar markazi
Turk dunyosi fan, madaniyat va san’at markazi

Atlıhan El Sanatları Çarşısı

Eti Arkeoloji Müzesi

Çibörek

ESKİSHEHİR TAOMLARI

Tipik Anado‘lu shaharlaridan o‘zgacha atmosferaga ega bo‘lgan Eskishehirda Bolqon va Qrimdan kelgan ko‘chib keluvchilar boshqacha bir madaniy tafovut yuzaga keltirganlar. Ayniqsa, tatarlar ta’sirida boy oshxona madaniyati shakllangan. Shaharning eng muhim yemaklari quyidagilardir:

Chibo‘rak, Balaban kotleti, Qo‘zi so‘rpa, Met holva, Go‘beta (tatar bo‘ragi), Yufqali buryan, Kiygasha, Jevizli, Xashxashli non, Leblebi kurabiyasi.

Çeviri:
Prof.Dr. Zilola KHUDAYBERGENOVA

UZUM BARGIDAN ZAYTUN YOG‘LI DO‘LMA (TOK OSHI)

4 kishilik

Uzum bargidan zaytun yog‘li do‘lma uchun kerakli masalliqlar:

300 gramm uzum bargi
1 dona limon
4 osh qoshig‘i zaytun yog‘i
1 stakan issiq suv

Qiyma uchun:

Yarim stakan zaytun yog‘i
2-3 bosh o‘rtacha piyoz
1,5 stakan guruch
1 stakan issiq suv
1 osh qoshiq do‘lmalik (kedr yong‘og‘i) yong‘oq
1 osh qoshiq quritilgan qorag‘at (smorodina)
1 choy qoshiq tuz
1 choy qoshiq murch
1 choy qoshiq quritilgan yalpiz

RETSEPTİ

Tok oshining ichiga solinadigan qiymani tayyorlash uchun yarim stakan zaytun yog‘i qozonda yaxshilab qizdiriladi. 3 donaqirg‘ichdano‘tkazilganpiyozrangibirozsarg‘ayguncha qovuriladi. So‘ngra 1,5 qoshiq do‘lmalik yong‘oq solinadi va qovurishda davom etiladi. Iliq suvda 5 daqiqa ivitilgan va suvi suzilgan 1,5 stakan guruch ham qozonga solinib, hammasi birgalikda qovuriladi. So‘ngra ketma-ketlik bilan 1 osh qoshiq quritilgan qorag‘at, 1 choy qoshiq tuz, murch va quritilgan yalpiz solib aralashtiriladi. Taxminan 1 stakan qaynoq suv qo‘shiladi va past olovda 5 daqiqa qaynatiladi. Tuzlangan uzum barglarining tomirli tarafi tugilganda ustda qoladigan shaklda yoyiladi. Har bir yaproqning o‘rtasiga hozirlangan qiymadan bir desert qoshig‘icha solinadi. Yaproqning chet taraflari ich tarafiga burkilib, keng tarafidan uchiga qarab siqib o‘raladi. Tayyorlangan do‘lmalar tartib bilan yonma-yon tiziladi. Limonni halqa-halqa shaklida to‘g‘rab, do‘lmalarning ustiga joylashtiriladi. Pishish vaqtida do‘lmalar ochilib ketmasligi uchun ustiga yassi tarelka bostiriladi. 1,5 stakan issiq suv va 2 osh qoshiq zaytun yog‘i qozonga do‘lmalar atrofidan solingandan keyin past olovda taxminan 35 daqiqa pishiriladi. Iliq yoki sovuq holda dasturxonga tortiladi. Yoqimli ishtaha!

Kul Şerif Camisi - *Kazan / Tataristan*

YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ

Çeviri:
Doç.Dr. Güzeliye HAZIYEVA

ЮНЫС ӘМРӘ

КЕРЕШ

Юныс Әмрә (1240 – 1320) – төрки-мөселман суфый шагыйре. Тарихи документларга караганда, Искешәһәрнең Михаллаҗык районының Сарыкөй мәхәлләсендә туып-үсә һәм яшьлеген авылда үткәрә. Соңыннан Анкараның Наллыхан районында Әмре Султан мәхәлләсендә яши һәм шул чорның танылган мөршитләреннән Таптук Әмрә белән таныша. Кырык елдан артык бу авылда яши һәм рухи тәрбия алганнан соң, кире үз авылы Сарыкөйгә кайтып китә. Ялгыз гына да, шәйх Таптук Әмрә белән дә Анадолу, Урта Көнчыгыш, Әзербайҗан һәм Румелиягә сәяхәт иткән Юныснең тормыш тарихы риваятьләргә, хикәятләргә кереп калган. Аның тормышына бәйле хикәятләр бик аз мәгълүматка нигезләнгән.

ЮНЫС ӘМРӘНЕҢ ТОРМЫШЫ

Юныс Әмрә – төрки мәдәнияты тарихында күренекле шәхес. Чөнки ул – тарихта үз эзен калдырган галим, туган теле – төрек телен нигезләгән шәхес. Аның бөеклеген аңлар өчен әсәрләренә күз салу җитә.

Юныс Әмрәнең дастаннарга тиң тормышы турында беренче мәгълүмат Озын Фирдәуси (б.э.к. 918/1512) язган “Вилаятнамә Хаҗи Бекташи Вәли” әсәрендә урын алган. Аның әсәрендә Юныс Әмрә Сарыкөйдә яши, авыл хуҗалыгы белән шөгыльләнеп көн иткән фәкыйрь кеше итеп сурәтләнгән. Бодай жыю өчен Сулунҗаның Карахөюк авылына бара һәм берара Хаҗи Бекташи Вәли янында тора, кире кайтканда, бодай урынына Хаҗи Бекташи аңа “яңа сулыш” алырга тәкъдим итә.

Юныс теләгән кадәр үзенә бодай ала ала. Авылына барып җиткәндә, үзенең хата эшләвен аңлый, бодайның кайчан да булса бетәчәген, ә сулышның бетмәячәге турында уйлап, кире дәрвишлеккә күчә. Хаҗи Бекташи Вәлидән рухи дәрес алырга тели. Хаҗи Бекташи Вәлигә үзе турында сөйләгәч, ул аңа: “Моннан соң болай булмый. Без ул йозакның ачкычын Таптук Әмрәгә бирдек, насыйбың анда” дип, аны Таптук Әмрәгә җибәрә. Юныс исә Таптук Әмрә янына барып, үзенең хәлен аңлата. Таптук Әмрә әлеге халәтнең аңа рухи яктан бирелүен, хезмәт итеп кенә рухи насыйбына ирешә алачагы турында әйтә. Юныс дәрвиш кырык ел дәвамында утын һәм су ташый. Әрән мәйданына кәкере утын килешмәс дип, бары тик төз утыннарны гына сайлап ташый. Шәйх Таптук Әмрә белән бергә дә, ялгыз гына да Анадолу, Әзербайджан һәм Румелигә сәяхәткә китә.

Рум дәрвишләренең Таптук Әмрә тәккәсендә зур гына мәҗлес оештырылган көнне, мәҗлестә Юныс Әмрә белән бергә Юныс Гаянда дигән кеше була. Ул да Юныс. Таптук Әмрә хисләнеп китеп, Гаянда Юныска “Юныс, илаһи җырлар җырла әле!” ди. Әмма әйткәнне Гаянда ишетми. Тапук Юныс Әмрәгә борылып, “Юныс вакыт җитте, синең күңел хәзинәңнең йозагын ачтык. Инде хәзер син җырла”, ди. Күңеле тулган, күзләрен пәрдә каплагандай, Юныс хисләнеп, илаһи җырлыр җырлый башлый. Ул илаһи җырлырны бары тик Таптук Әмрә җырла дигәннән соң гына башкара.

ЮНЫС ӘМРӘ

Юныс Әмрә турындагы хикәятләргә караганда, ул шәйх Таптукның кызына өйләнә, аның бер улы һәм бер кызы туа. Бу арада Таптук Әмрәнең такьясыннан киткән Юныс, кабат кире такья бусагасына ятып, үз хатасын аңлый, шуңа күрә аны "безнең Юныс" дип йөртә башлыйлар. Башка бер хикәяттә бәян ителгәнчә, Юныс Әмрә белем алу өчен мәдрәсәгә укырга керсә дә, укуыннан баш тартып, үзен суфыйчылыкка багышлый. Чыганаклардан күренгәнчә, Мәүләнә Җәләлетдин Румыйның Юныс турында "Нинди генә рухи катламнарга чыксам да, анда Юнысның эзен күрдем" ди.

Халык риваятьләренә караганда, Юныс өч мең шигырь иҗат иткән. Мулла Касыйм исемле кеше, дини законнарга каршы килә дип, аның бер шигырен яга, мең данәсен суга ата, калган 1000 шигырен укыганда, үз исемен күргәч, күңеле булып, тәүбә итә һәм Юнысның вәли булуына ышана. Бу бәет:

Дәрвиш Юныс бу сүзне кыек-мыек сөйләмә,
Синнән сорау алырга Мулла Касыйм килер

ЯШӘГӘН ЧОРЫ

Юныс Әмрә – XIII –XIV гасырда яшәгән төрки-мөселман суфый шагыйрь. Ул Мәүләнә Җәләлетдин Румый, Хаҗи Бекташ Вәли, Аһи Әврән, Сәед Мәхмүт Хайрани кебек зур төрки-ислам фәлсәфәчеләре белән бер чорда яши. 1240 – 1241 елларда Урта Анадолуда Сиврихисар районы Сарыкөй авылында туган Юныс 1320 – 1321 елларда сиксән яшендә шул ук авылда вафат була.

Белеме

Борынгы чыганакларда Юныс Әмрәнең укый-яза белмәве турында искәртелә. Фоат Көпрүлү, Габделбакый Гөлпынарлы һәм Фарук Кадри Тимурташ кебек галимнәрнең күбесе аның мәдрәсә белеме алуы турында әйтәләр. Юныс үзенең шигырьләрендә "ни әлиф укыдым, ни җим" ягъни "әлифба укымадым" дии әйтә. "Ул дус миңа өмми дигән һәм исемемне Юныс дип атаган" юлларыннан өмми булуы турында да әйтелә.

СӘЯХӘТЛӘРЕ

"Диван"дагы кайбер бәетләрдә һәм хикәятләрдә Юныс Әмрә бик күп сәяхәт итә, "югары дәүләт" дип аталган Әзербайҗанга кадәр бара. Илдән илгә йөреп, тормыш һәм хакыйкатьнең серен эзли, Римда һәм Шамда үзе кебек кешеләрне тапмаганга, читтә гашыйк булып, Мәҗнүн кебек йөри, Шираз, Багдад, Тәбриз, Шам, Нахчиван кебек җирләрне күргәннән соң, Анатолиянең кайбер илләрендә булып, язын туган ягына кайтканлыгы турында сөйли:

Кайсери Тәбризү Сивас Нахчиван Мараш Шираз
Күңел сиңа Багдадтагы якын галәмнәрдә, диванда

(Кайсери, Тәбриз, Сивас, Нахчиван, Мараш, Шираз яки башка шәһәр. Боларны ерак җирләр дип саныйсың. Әй, күңел, Багдад дигән җир ул – менә бу җир. Син дөньяда гел Хак хозурында, Хак белән бергә).

Гиздем Урум белән Шамны
Югары илләрне, дөньяны
Теләдем, әмма таба алмадым
Шундый үзем кебек кешене.

(Анадолу, Балканнар, Шам һәм Әзербайджанның күп җирләрен гиздем. Мине белән фикер уртаклашкан, хәлемне аңлаган кеше белән танышырга теләдем. Теләсәм дә, үзем кебек кешене очратмадым).

Юнысның сәяхәт кылу сәбәпләре, аларның саны һәм урыны турында төгәллек булмаса да, сәяхәт, мәзһәбләр чорында, суфыйларның тормыш тәрбиясенең мөһим бер чыганагы була. Шуңа күрә Юнысның шәйх Таптук Әмрәнең гаиләсе яки шул мәзһәб юнәлешендә, Әзербайҗан белән бәйләнеше булганга, "югары дәүләт"тә йөрүе бер дә очраклы түгел. Мөгаен, Юныс Таптук Әмрә белән бергә Румелигә дә баргандыр, "Сары Салтук" әсәрен язган җиргә, хәзер Болгарияне чикләрендә калган, Варна Зависенә дә сәяхәт кылган.

МӨРШИД

Юныс Әмрәнең мөршиде – Таптук Әмрә, тик аның мәзһәбе төгәл билгеле түгел. Бу турыда төрле фикерләр бар. Кайбер галимнәр, Юнысның мәзһабен Хорасанга бәйле булганга, аны накышбәндия, халвети, мәүләвия яки кадирия мәзһәбләренә караганлыгы турында да фикерләр әйтәләр. Әбү-хаер Руминың "Салтукнамә" әсәрендә Таптук Әмрәнең Сары Салтук һәм Юныс Әмрә белән күрешеп сөйләшүе турында языла. Таптук Әмрәнең Наллыхан такьясында күрешүе, Юнысның Сары Салтук һәм Барак Бабадан нәселеннән булуы турындагы фикере дөреслеккә туры килми. Юныс һәм Таптук мөнәсәбәте Сары Салтукка бәйләнешенең сәбәбе була. Сары Салтук Сәед Мәхмүд Хайраниның халифәсе булып Руфаия мәзһәбендә үстерелгән дигән фикер шул

ЮНЫС ӘМРӘ

чорның чыганакларында ассызыклана. Димәк, Юныс Әмрә һәм Таптук Әмрә хәзрәтләренең Сары Салтук белән мөнәсәбәтләре рухи дуслык кысаларында гына булган дип уйларга нигез бар.

Юныс Әмрә һәм Таптук Әмрәнең бекташия мәзһәбеннән булуы турында да фикер төрлелеге бар. Кайбер чыганакларда Хаҗи Бекташи Вәлигә бәйләнешле булган Таптук Әмрә, Хаҗи Бекташи Вәлинең Әхмәт Ясәви белән мөнәсәбәтенә бәйле ясәвия мәзһәбенә керүе турында да фикер әйтелә. Әхмәт Ясәвинең 1166 елда үлеме, Хаҗи Бекташинең исә 1210 елларда тууын искә алсак, “Вилаятнамә” әсәренең яңадан искәрмәләргә иҗтыяҗы бар.

Монда язылганнарда чыгып кына, Хаҗи Бекташи Вәлинең, Әхмәт Ясәвинең дәрвишләр арасында урын алуы тарихы турындагы фикерләре дөреслеккә туры килми. Әгәр рухи бәйләнеш турындагы бу фикерләр, чыннан да, дөреслеккә туры килә икән, Ясәви белән Хаҗи Бекташ арасында Локмани Пәрәндә белән бергә тагы берничә исем булырга тиеш иде. Юныс Әмрәнең шигырьләрендә Хаҗи Бекташи Вәли хакында турыдан-туры сүз әйтелми. “Вилаятнамә”дә Таптук Әмрәнең Хаҗи Бекташи Вәли белән мөнәсәбәтенә урын бирелсә дә, бу мөнәсәбәт Таптукның Хаҗи Бекташи Вәли мәзһәбе әгъзасы булуы хакында сөйләми.

Хаҗи Бекташи турында берни дә әйтмәсә дә, Юныс бекташия мәзһәбеннән түгел. Хәтта Сары Салтук, Барак Баба һәм Таптук Әмрәнең дә Хаҗи Бекташи Вәли белән бернинди бәйләнеше дә юк. Юныс һәм Таптук Әмрә ваемсыз темпераментка ия булсалар да, алар батинигә бәйле түгел. Юныс Әзербайжанга килгәч, аларны кунак иткән заһидия мәзһәбеннән Ибраһим Заһид Гейланинең (1282) һәм сүһрәвәрдия мәзһәбеннән Әбү Хафс Өмәр Сүһрәвәрдинең (1234) Таптук Әмрә һәм Анадолу белән бәйләнеше бар. Бу бәйләнешне дә кире какмаска кирәк. Юныс сәяхәте вакытында, Тәбриздән Нахчиванга, аннан Гәһка китүе яки Анадолудан Гәһка, аннан Нахчиван һәм Тәбризгә баруын да искә алсак, бу сәяхәттә Таптукның килгән урынга мөнәсәбәте ачыклана. Гәһта Таптук һәм Юныс Әмрәнең рухи мирасы бүгенге көндә дә яшәвен дәвам итә. Димәк, Юныс Әмрә һәм Таптук Әмрәнең Барак баба аша Сары Салтукка һәм аннан Сәед Мәхмүт Хәйранигә яки Хаҗи Бекташи Вәлигә барып тоташкан рухи бәйләнеше юк. Безнең фикеребезчә, иң дөресе – Таптук Әмрәнең рухи шәҗәрәсен “югары дәүләт” дип аталган Әзербайжанда Хорасан изгеләре арасыннан эзләү. Бу мәсьәләдә яңа фикерләр һәм чыганаклар барлыкка килмичә, әлеге фикерне үстерү мөмкин түгел.

ҮЛЕМЕ

Юныс Әмрә шигырьләрендә үзен “шагыйрьләр ире”, “гашыйк ир” дип сыйфатлый, озын гомерле булуы турында әйтә. Юнысның вафат булу датасы һәм кабере белән бәйле мәгълүмат озак еллар бәхәсле булып килде. Кайбер галимнәр Юныс Әмрәнең үлем датасын Бурсада яшәгән Ашык Юнысның вафаты (1439) белән бутыйлар. Ашык Юныс – үзенчәлекле бер кеше. Баязит дәүләт китапханәсендә табылган бер документта (кар.

ЮНЫС ӘМРӘ

“Мәҗмуга”, саны: 7912) Юнысның туу датасы, яше һәм үлеме турында төгәл бер мәгълүмат та күрсәтелми. Шуңа күрә Юныс Әмрә 1340/41 елларда Сарыкөйдә (хәзерге вакытта Искешәһәр мәхәлләсе Юныс Әмрәдә) туган, 81 яки 82 яшендә 1321 елда вафат булган.

Анадолуның күп кенә җирләрендә һәм Әзербайҗанда Юныска бәйле каберләр һәм изге урыннар бар. Бу урыннар Юнысның сәяхәт иткән вакытта зикер әйтү һәм сөйләшү мәҗлесләренә катнашырга яратуын һәм анда хатирәләрнең яшәвен күрсәтә. Мөгаен, кайбер сәяхәтләрдә мөршид Таптук Әмрә белән бергә булганга күрә, икесе турында да бу урыннарда хатирәләр саклана.

XX гасырда Юныс Әмрә турында киңкырлы тикшеренүләр нәтиҗәсендә, Анадолуның төрле урыннарында Юныс Әмрәгә бәйле каберләр һәм изге урыннар барлыкка килде. Искешәһәрнең Михаллыҗык районы Юныс Әмрә мәхәлләсе, Караман, Аксарай, Уртакөй, Бурса, Маниса Кула Әмирсултан мәхәлләсе, Эрзурум Дутчу (Дүзҗү) авылы, Ыспарта Кечиборлу, Афйон Сандыклы, Анкара Наллыхан Әмремсултан мәхәлләсе, Үнйе һәм Сивас кебек Анадолуның төрле урыннарында Юныс Әмрәнең кабер ташлары табыла. Әзербайҗанның Гяһ территориясендә урыннашкан бер изге урын да Юныс Әмрәгә бәйле. Әйтеп үтелгән өч урын Юныс Әмрәнең чын каберт ашы булуы турында караш барлыкка китерә һәм әлеге карашлар зур бәхәскә юл ача. Чыганакларда Юнысның каберен Сиврихисар тирәсендә Сарыкөйдә (хәзерге исеме – Юныс Әмрә) дип билгелиләр. 6 май 1946 елда Анкара-Искешәһәр тимер

юлын ясау вакытында, Юныс Әмрәнең Сарыкөйдәге кабере ачылып, җәсәде башка кабергә күчерелә. 1970 елда күчерелгән кабере бүген үз урынына кайтарыла. Юныс Әмрәнең чын кабере шул урында. Башка каберләр исә, я Юнысның сәяхәт иткән урыннарына бәйле, я Юныска бәйле берәр төрбә.

ӘСӘРЛӘРЕ

Юныс Әмрәнең билгеле булган ике әсәре бар. Икесе дә - шигъри әсәр.

1.Рисаләтүн-Нүсхия

“Рисаләтүн-Нүсхия”. Үгет-нәсыйхәт китабы. 1307 елда мәснәвиләре шигъри формада языла. Барлыгы 600 бәет. “Үгет-нәсыйхәт китабы” Юнысның рухи юл үткән талипләргә атап язылган үгет-нәсыйхәтләрен үз эченә ала. Ул – шагыйрьнең илаһиләргә нисбәтле, шигъриятькә аз бәйләнеше булган бер әсәре. Анадолуда суфыйчылык мотивларын үз эченә алган беренче үгет-нәсыйхәт китабы. Китапта нәфес, көнчелек, нәфрәт һәм тәкәбберлек кебек сыйфатларга каршы көрәш алымнары символик стильдә алты исем астында язылган.

Алар шушы тәртиптә бирелә:
Рух һәм акыл
Тәкәбберлек һәм канәгать булу
Үпкә һәм газап
Сабыр
Саранлык һәм көнчелек
Гайбәт һәм ялган

2.“Диван”

Юныс Әмрәнең “Диваны” “Рисаләтүн-Нүсхия” белән бергә 1307 елда языла. Бүген кулыбызга килеп ирешкән “Диван”дагы язулар XIV йөздә дәфтәргә күчерелгән. Соңрак чорларда нәшер ителгән “Диван”га “Юныс” псевдонимы белән башка шагыйрьләрнең шигырьләре дә керүе күренә. Юнысның илаһиләре әйтелгән көннән башлап, телдән телгә күчә, ятлап укыла, XIV йөздән алып, Румели дәрвишләре аша, госманлы чорының казанышы булып, параллель рәвештә бөтен төрки-мөселман географиясенә тарала. Акыныҗы сарайларында һәм завиләрендә Юныс илаһиләрен җырлаулары билгеле. Аның тәэсире хәзер дә дәвам итә. Юныс Әмрә иҗаты төркиләр яшәгән географиядә берлек, сөю һәм әхлак фәлсәфәсенең уртак теле була.

Юныс Әмрәнең барлыгы 417 шигыре табыла. Бу сан, яңадан яңа эзләнүләр процессында, әзәя дә, күбәя дә ала. Шигырьләрен иҗек юлы белән язган. Аның Анадолуда басылып чыккан беренче шигырь җыентыгы бар. Юныс Әмрә белән бергә “илаһи илһам белән шигырь язган суфыйларның шигырь китапларын “Диване – илаһият” дип атаганнар. Илаһи әсәр Аллаһы Тәгаләнең саф гыйшкы белән эченә бер тамчы да нәфес теләге катнашмаган шигырь дигәнне аңлата. Юныс Әмрә иҗатыннан башлап, “илаһи” сүзенә “илаһи музыка” термины буларак та кулланылган.

Юныс Әмрә – шигырьләре белән көнбатыш төрек теле яки угыз төрки теле дип аталган иске анадолу төрекчәсенең әдәбиләшү чорында әһәмиятле роль уйнаган беренче төрек шагыйре. Ул кулланган сүзләр һәм сүз калыплары, аларга йөкләнгән күчерелмә мәгънә төрек теленең әдәбиләшү процессында зур эш башкара. Нигездә, Юнысны башка суфый шагыйрьләрдән аерган үзенчәлекшул. Юныс Әмрә үзеннән соңкилүче һәм төрек телендә шигырь сөйли торган суфый шагыйрьләргә үз стилен калдырган шагыйрь, аларның атасы. Ул үзеннән алда әйтә алмаганнарның серләрен әйтә, әлеге эшне эшләгәндә, көндәлек тормышыбызда кулланган гадәти сүзләр һәм сүзтезмәләргә яңа мәгънәләр өстәп, төрек теленең сүз байлыгын киңәйтә. Аның тел һәм стиль нигезләүче булуы турында үзеннән соңгы әдипләренең иҗатына тәэсиреннән аңларга мөмкин. Аңа кадәр сөйләмә әдәбият булса да, көнбатыш төрек телендә беренче һәм иң матур шигырьләрен Юныс Әмрә иҗат итә.

Ул элеккеге традицияләрне дә кулланып, телне сәнгати стиль югарылыгына куеп, төрек телендә яңа суфыйчылык теле формалаштырган. Юныс Әмрә яшәгән чорында халык арасында киң таралган гарәпчә һәм фарсыча сүзләр күбесенчә төрек теле фонетикасына яраклаштырып кулланыла. Юныс Әмрәнең “Диван” әсәрендә көндәлектә кулланылмаган (архаик) сүзләр очрый. Шигырьләрендә чорның мәдәниятен чагылдырган дини термин һәм төшенчәләр белән бергә, күп санда халык мәкальләре һәм әйтемнәре дә очрый . Бүгенге көнгә кадәр Юныс Әмрәнең “Диван” әсәре галимнәр тарафыннан нәшер ителә: Бурхан Y. Топрак (Юныс Әмрә “Диваны”, Истанбул 1933-1934). Нажи Касыйм (Тулысынча Юныс Әмрә “Диваны”,

ЮНЫС ӘМРӘ

Истанбул, 1969); Әбдүлбакый Гөлпынарлы (Юныс Әмрә “Диваны” I, Истанбул 1972; Анкара, 1980); Мостафа Татчы, Юныс Әмрә “Диваны”, I, Тикшерү, Анкара 1990; Юныс Әмрә “Диваны” II, тәнкыйди текст, Анкара, 1990; Юныс Әмрә Күллияты, Юныс Әмрә “Диваны” Тәнкыйди текст, Истанбул, 2008; Мостафа Татчы, Юныснының гөл бакчасыннан, I-II том, Анкара, 2013; Юныс Әмрә “Диваны”, 2019).

ФИКЕРЛӘРЕ

Юныс Әмрә төрек әдәбиятында суфыйчылык стилен нигезли. Ул Төркистанда Әхмәд Ясәви белән башлаган хикмәт традициясен Анадолуда илаһиләре белән дәвам итә. Анадолу, Румели булсын, төрек телен белсә дә, белмәсә дә, сөю һәм белемгә сусаган кешеләр, күңелләренә шифа булган илаһиләрне бүген дә укыйлар. Юныснының шигырьләре җиңел кебек күренсә дә, алар тирән мәгънәгә ия. Ул – аз сүз белән зур мәгънә чагылдырган галим- шагыйрь. Шуңа күрә, ул үзеннән соң килгән йөзләрчә шагыйрьне тәэсирләндерә. Ислам диненең хакыйкатен тирәннән аңлап яшәгән бу чиста күңел илаһиләрендә ашкыну белән, кешелеклелеккә, сөюгә, туганлыкка, мәрхәмәткә һәм шәфкатькә, берлеккә, әйбернең чынлыгына чакыра, кешелекле булуны, үзеңне аңлауны, Хак Тәгаләгә ирешүнең юлларын аңлата. Юнысны башка фәлсәфи күзлектән карасак, пантеист, мистик яки гуманист буларак кабул итү яки әлеге фикер вәкилләре арасында күрү дөрес булмас.

Юныс Әмрә ислам суфыйчысы һәм нәфес тәрбиясен алып, сөюгә һәм белемгә ирешә. Аның фикерләре – яшияши кабул ителгән фикерләр. Чыннан да, Юнысның сөю нигезе турындагы уйлар дөньясы, кешене һәм малмөлкәтне сөю белән генә чикләмичә, Алланы сөюгә барып тоташа. Андагы сөю өлештән бөтенгә, бөтен барлыкны үз эченә алып, илаһи бер сөюгә кайтып кала. Шигырьләрендә билгеле бер кысалардан, табигатьтән, кешелек кыйммәтләреннән кайбер үрнәкләр бирсә дә, Юныс бервакытта да дөньяви теләкләр белән яшәми. Барлыкның берлеге фикере белән яшәгән Юныс Әмрә әйбергә һәм кешегә Хак Тәгаләнең нуры белән карый. Ул сурәтләгән кеше “ир кеше”, “камил кеше”. Бу кеше барлыкның югары ноктасы булган яратылышның илаһи әхлагына ирешкән була. Юныс Әмрә үз шигырьләрендә кешенең камиллеген өстен үзенчәлек итеп санап, кешеләрнең бу мәртәбәгә ирешүен тели һәм аларны сөюдән башлап хәрәкәт итәргә чакыра. Юныс үзе биргән барлык үгет-нәсыйхәтләрен үз нәфесендә сынаган. Гыйшык һәм белем юлында кешегә биргән киңәш, нигездә, үзенең эчке тәҗрибәсеннән чыкмаса, дөрес булмый. Таптук Әмрә күрсәткән ноктага барып ирешү юлында ул Мөхәммәди белем төсенә буяла һәм Тәңренең серенә ирешә. Ахырда Юнысның шигырьләре – нәфес тәрбиясен алганда, телен күңел теле хәленә китергән шигырьләр. Шуңа күрә, Юныс Әмрә – төрек теленең илаһи тавышын булдырган шагыйрь дә.

2021 елда ЮНЕСКО “Юныс Әмрә елы”на таба

ЮнысӘмрәүзенеңилаһишигырьләреһәмбуилаһиләргә ижат ителгән йөзләрчә көйләре белән мәдәниятыбызда тирән эз калдыра. Ул калдырган мәдәни мираска кешелекнең һәрвакыт ихтыяҗы булып килде. Юныс Әмрә кешелеккә “Яратучыны яратылучыдан артык яратуга” өйрәтте. “Килегез, танышыйк һәм эшне җиңеләйтик” дип берлеккә чакырды. “Яратыйк һәм яратылыйк” дип, дөньяның беркемгә дә калмаячагы турында әйтте. Дәгъва иткәннең мәгънәсе булмаячагы турында аңлатты. Шигъриятебез һәм телебез аның белән үсте. Көйгә салынган шигырьләре белән колакларыбызны ял иттерде. Аның хакында уннан артык китап язылды. Тормышы төрле спектакльләрдә, фильмнарга, сериалларга һәм берничә роман өчен тема булды. Күптән түгел ТРТ каналы ярдәмендә тәрҗемә ителеп, Мәхмәт Боздаг режиссерлыгында, Мостафа Татчының сәнгать буенча консультантлыгында, Иса Елдызныңсценарие нигезендә,44сериялe“Гашыйкюлы – Юныс Әмрә” сериалы күрсәтелде, күп илләрне хәйран итте. Ниһаять, киләсе 2021 ел Юнеско тарафыннан, Юныс Әмрәнең тууына 700 ел булу нисбәтле, Юныс Әмрә елы буларак игълан ителде.

Илаһиләр

İşidin ey yârenler aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer

Taş gönülde ne biter dilinde ağu tüter
Niçe yumşak söylese sözü savaşa benzer

Aşkı var gönül yanar yumşanır muma döner
Taş gönüller kararmış sarp-katı kışa benzer

Ol sultân kapusunda ol Hazret tapusunda
Âşıkların yıldızı her dem çavuşa benzer

Aynı hırs ol olmuşdur nefsine ol kalmışdır
Kendüye düşmân olmuş yavuz yoldaşa benzer

Aşkdır kudret körüğü kaynadır âşıkları
Niçe kapdan geçirir andan gümüşe benzer

Âşık gönlü dölenmez mâşûkın bulmayınca
Karârı yok dünyâda pervâzı kuşa benzer

Münkir sözünü bilmez sözü ileri varmaz
Neye teşbîh edersin anlanmaz düşe benzer

Geç Yûnus endîşeden ne gerek bu pîşeden
Ere aşk gerek önden andan dervîşe benzer

И, дуслар, тыңлагызчы! Тәңре яратуы нәкъ кояшка охшый. Кемнең күңеленә керсә, шуның күңелен яктырта. Сөюсез күңел – каты, тупас, авыр ватыла торган таш кебек.

Таш кебек каткан күңел бакчасында нәрсә чәчәк ата ала? Әлбәттә, берни дә чәчәк тә атмый! Кешенең авызыннан бөтенесен дә агулый торган ачы сүзләр чыгар. Ул кеше никадәр ягымлы, йомшак итеп сөйләшсә дә, талашып-сугышкан кешеләрнең гаугалы, рәнҗетүле сүзләре кебек катыдыр аның сүзләре.

Гыйшык булганның күңел яна. Йомшарып эрегән шәм кебек була. Сөюдән мәхрүм кеше таш кебек каты, күңеле яшәве авыр булган суык кышка охшаган.

Күңел солтанына хезмәт иткән, хозурында кол булган гашыйкларның йолдызлары якты, ягъни алар уңышка ирешкән кешеләр. Чөнки аларсарайныңишексакчылары кебек күңел падишаһларын һәр мизгелдә күрә алалар.

Эчендә хирыс һәм нәфесе булган кеше чынлыкта башкаларына түгел, үзенә дошман. Аның нәфесе үзенә зарар китерәчәк, кайчан һәм нәрсә эшлисе билгеле булмаган юлдаш кебек. Шуңа күрә игътибарлы булырга кирәк.

Гашыйк, гашыйклар күңеле – тимерченең тимерне кайнарлатып эртүе кебек – кайнап эрегән тимерчегә охшаган. Бу әйбер гашыйкларны пакьландыра һәм ахырда саф көмешкә охшата.

Гашыйк кешенең күңеле сөеклесен тапканчы билгеле бер карарга килми. Аның хәле һавада карарсыз рәвештә калып, канат кагып торган, бер ботакка куна алмаган кошка охшар.

Гашыйкны һәм гашыйкның илаһи хәлен инкарь итүче кеше нәрсә әйткәнен дә белми. Сүзенең дә һичбер тәэсире һәм мәгънәсе юк. Аның сүзләрен нәрсәгә охшата алырбыз икән? Аңлашылмаган, тузга язмаган сүзләр буталчык төш кебек. Моны шәрехләү кирәкми.

Әй, Юныс! Бөтен куркыныч уйлардан котыл. Бу юлы хыялларыңнан баш тарт. Кешегә сөю кирәк. Соңыннан кеше дәрвишкә ошар.

Bene m ol aşk bahrîsi denizler hayrân bana
Deryâ benim katremdir zerreler ummân bana

Kâf Dağı zerrem değil ay u güneş bana kul
Aslım Hak'dır şek değil nâm oldu insân bana

Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldir ilim
Hak'dan söyler bu dilim aşk oldu seyrân bana
Yok idi bu bârigâh var idi ol pâdişâh
Âh bu aşk elinden âh derd oldu dermân bana

Âdem yaradılmadan cân kalıba girmeden
Şeytân la'net olmadan arş idi sayvân bana

Diledi göre yüzin işide kendi sözin
Nazar kıldı bir kezin anda verdi cân bana

Doğdu ol dîn metâ'sı andan oldu kamusu
Âdem Halîl ü Mûsâ hüccet ü bürhân bana

Yaradıldı Mustafâ yüzü nûr gönlü safâ
Ol kıldı Hakk'a vefâ andandır ihsân bana

Âşık dilin bilmeyen yâ delidir yâ dehrî
Ben kuş dilin bilirem söyler Süleymân bana

Şerîat ehli ırak eremez bu menzile
Aslım Hakdır şekk değil mürşiddir Kur'ân bana

Yûnus Emrem bu yolda eksikliğin bildirir
Mest oluban çağırır dervîşlik bühtân bana

Мин – ул гашыйклар диңгезенең кошы. Диңгезләр миңа хәйран калыр. Диңгез минем тамчым, тамса, минем өчен чиксез диңгез.

Каф тавы минем гәүдәмнең күзәнәге түгел. Минем тирәли әйләнгән ай һәм кояш миңа хезмәт итәләр. Мине кеше дип атыйлар, фәкать һич шөбһәсез минем асылым – ул Хак Тәгаләдер. Минем юлым дустыма Хак Тәгаләгә алып килер. Чын йортым – мөлкем – Тәңре заты. Минем телем Хак Тәгалә тарафыннан әйтелер, минем телем - Аның тәрҗемәчесе. Чөнки мин гашыйк буларак күзәтәм барысын да.

Бу галәм булмаса, аның падишаһы бар. Мин падишаһның гыйшкы белән “ah” итеп торам. Минем кайгыма дәва - кайгыдыр.

Кешенең гәүдәсе яралганчы, җаны иңгәнче, Тәңре шәйтанга “Адәмгә сәҗдә ит” дип әйткән “Бәкара” сүрәсендә, шәйтан әмергә каршы килгәнче, минем урыным Тәңре заты иде.

Хак Тәгалә әҗәлдә үз матурлыгын (йөзен) күрергә, сүзен ишетергә теләде. Үзенә бер тапкыр карады. Миңа шуннан алып, шул ук мизгелдә тормыш бирде.

Диннең иң кыйммәтле барлыгы Мөхәммәт Мостафа туды. Башка бөтен кыйммәтләр аның сөюеннән яратылды. Моңа матур бер дәлил - Адәм, Хәлил Ибраһим һәм Муса пәйгамбәрләрнең яратылышылары һәм аларның урыннары.

Хак Тәгалә үз матурлыгын кararга теләгәч, йөзе нурлы, күңеле чип-чиста һәм үзенә охшаш булган Хәзрәти-Мостафаны яратты. Ул, Тәңргә биргән сүзен тотты, кол булды. Миңа зур ихласлык аның урыны

Тәңре гыйшкының телен белмәгән, аның әйткәннәрен аңламаган кеше – я уйламый торган бер тиле яки материалист. Мин кешеләрнең “кош теле” (“Мантыкут-таер-Нәмл” сүрәсе) дигән символик телен беләм. Бу турыда миңа Сөләйман пәйгамбәр әйтер.

Шәригатьтә кешеләр дөреслек юлыннан ерак. Һичшиксез, минем асылым Хак Тәгаләдер. Коръән – минем юл күрсәткечем.

Юныс Әмрә Тәңре юлында әле җитлекмәвен, әле дә камилеккә ирешмәве турында әйтә. Кемнәрнеңдер мине дәрвиш итеп күрүләре яки минем үз-үземә дәрвиш булуым турында сөйләүләре дөреслеккә туры килми.

Her kime kim dervîşlik bağışlana
Kalbı gide pâk ola gümüşlene

Nefesinden müşk ile anber düte
Budağından il ü şâr yemişlene
Yaprağı dertli içün dermân ola
Gölgesinde çok kademler işlene

Âşıkın gözü yaşı hem göl ola
Ayağından sâz bitip kamışlana

Cümle şâir dost bahçesi bülbülü
Yûnus Emre arada dürrâclana

Һәркемгә дәрвишлек язылган булса, ул ялган акча кебек югалыр һәм Тәңредән башка уйлар белән пычранган күңелне пакьлар, югары дәрәҗәдә кайнатылып аруланган көмешне чистарыр. Тәҗвид һәм тәҗәлле белән чип-чиста булыр.

Дәрвишлек юлында булган кешенең сулышыннан мускус исе килә. Ул җимеш агачы кебек. Аның ботагындагы җимешләр белән (сөйләшкәндә ачылып киткән күңел күзләреннән) шәһәрләр һәм авыллар, ягъни барлык инсаният тукланыр.

Дәрвиш җимеш агачы кебек. Аның яфракка охшаган кулы рухка, кайгы-хәсрәтләргә дәва кебек булыр. Күләгәсендә утыручылар, аннан файдаланучылар хәерле эш эшләрләр.

Тәңре гыйшкының күзеннән аккан күз яшьләре күл була. Аяк баскан коры һәм уңдырышсыз җирләрдән сазлар чыгып, камышлыклар пәйда булыр.

Бөтен шагыйрьләр – дус бакчаның сандугачы. Юныс Әмрә арада турач кошы кебек сәер һәм гажәеп тавышлар чыгарыр.

Dervîşlik dedikleri hırka ile tâc değil
Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtâc değil

Hırkanın ne suçu var sen yoluna varmazsan
Vargıl yolunca yürü er yolu kalmaç değil

Dersin şeyhim aşk ile yalın ayak baş açık
Er var dirlik dirilmiş yalın ayak aç değil

Durmuş marifet söyler erene Yûnus Emrem
Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş değil

Дәрвиш – кешенең сыртына кием, башына таҗ киюгә тиң түгел. Дәрвиш булу – күңелен дәрвиш иткән кеше, киемгә дә, тажга да мохтажлыгы юк.

Син юл кагыйдәләренә буйсынып йөр. Синең хаталы эшләрең аркасында киемнең нинди гаебе бар икән? Әй, дәрвиш! Кешеләр юлында йөргәндә, кагыйдәләргә карап эшлә, мәгънә юлына сүз әйтмә. “Кара, бу дәрвиш тә яши икән!” дип әйттертмә.

Шәйхем! Синдәрвишләрнеңгыйшыкынатөшепяланаяк һәм башы ачык булу-булмавың турында әйтерсен. Алар арасында мондый ирләр бар икән: яланаяклы, башлары ачык булуга карамастан, хак һәм чын тормыш тапканнар.

Юныс Әмрә кешеләргә хак һәм чынлык серләре турында сөйләр. Ул юлдаш белән бер юлда, аның белән һәртөрле серне уртаклашыр, фәкать юлдан язганнарга юлдаш булмас.

Gel ey gözüm ağla gülmezem ayruk
Cânım dosta gider gelmezem ayruk

Ne gam bu dünyâda bir kez ölürsem
Anda ölüm olmaz ölmezem ayruk

Varlığım yokluğa değşirmişem ben
Bugün câna başa kalmazam ayruk

Mahabbet bahrinin gavvâsı oldum
Gerekmez Ceyhûn'a dalmazam ayruk

Yanmışam aşkına tâ kül olunca
Boyandım rengine solmazam ayruk

Ko beni yatayım dost eşiğinde
Yeter bir el dahı almazam ayruk

Yansın cânım yansın aşkın oduna
Aksın yaşım aksın silmezem ayruk

Ko beni yanayın göynüklerimle
Kaçan âşık olsam ölmezem ayruk

Dilerem fazlından ayırmayasın
Hocam senden özge sevmezem ayruk

Yûnus âşık durur mâşûkun ister
Dahı hîç nesne istemezem ayruk

Әй, күзем, кил, ела! Мин инде көлә алмам. Җаным дуска юнәлде, инде башка кире килә алмам!

Бу дөньяда бер тапкыр үлсәм, авыр түгел! Анда үлем юк. Мин инде үлә алмам!

Миңа дип уйланган барлыгымны мин юклыкка алыштырмам. Инде бүген берүзем кала алмам. Сан артыннан кумам, бөтен барлыгымны дустыма бирәчәкмен.

Мин мәхәббәт дингезенә чумдым. Инде Җәйхуна (елгага) керүнең кирәге калмады.

Әй, дус! Синең сөюең белән көл булганчы яндым. Синең төсеңә кердем, сиңа ошадым. Мин инде башка сулмам, төссезләнмәм, бозылмам.

Тыныч лыкта калдыр, дустыңның тупсасына ятыйм. Миңа биргән кулың җитә, башка бер кулга да тотынмам.

Җаным сөю белән янганнан-яна; күз яшьләрем акканнан-ага. Күз яшьләрен сөртмәм.

Гашыйк уты эчендә янып юк булыйм! Мин яраткан вакытта үлмәячәгемне беләм.

Юмартлыктан аерма дип телим! Остазым, гашыйк теленә өйрәтүче сөекле, мин синнән башкасын ярата алмам!

Юныс яратып, яратканы белән бергә булырга теләр. Башка берни дә теләмәс.

İster idim Allah'ı buldum ise ne oldu
Ağlar idim dün ü gün güldüm ise ne oldu

Erenler meydânında yuvalanır top idim
Pâdişâh çevgânında kaldım ise ne oldu

Erenler sohbetinde deste kızıl gül idim
Açıldım ele geldim soldum ise ne oldu

Âlimler müderrisler medresede buldular
Ben harâbât içinde buldum ise ne oldu

İşit Yûnus'u işit uş yine deli olmuş
Erenler mânâsına daldım ise ne oldu

Аллаһны телим; тапсам, ни була ? (Моңа аптырар ни бар соң?) Көне-төне күз яшен түгәм; көлдем – ни булды? (Моңа нигә аптырарга?)

Кешеләрнең хозурында туп кебек түгәрәкләнеп торам. Падишаһ хозурында калсам, ни була?Монда аптырар ни бар?

Кешеләр белән сөйләшкәндә, кызыл роза кебек идем. Чәчәк аттым, сулдым, ни булды? Монда аптырар ни бар?

Галимнәр һәм остазлар Аллаһны мәдрәсә аша таптылар. Мин мәйханәдә тапсам, ни булыр? Моңа нигә аптырарга?

ИшетЮнысны,ишет!Менәяңатилебулган.Кешеләрнең мәгънәсенә талсам, моңа нигә аптырырга?

KAYNAKLAR

Duran, Hamiye: Velâyetnâme-Hâcı Bektaş-ı Velî (haz. Hamiye Duran), Ankara 2007.
Gölpınarlı, Abdülbâki: Yûnus Emre Risâlata'l-Nushiyya ve Dîvân, İstanbul 1965
İbrahim Hâs Halvetî: Erenler Kitabı, İstanbul 2017.
İbrahim Hâs Halvetî: Yûnus Emre'nin Bir Şiirinin Şerhi-Çıktım Erik Dalına, (haz. Mustafa Tatcı), Ankara 2004.
Köprülü, M. Fuad: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (3. Bsk.) Ankara 1976; aynı eser için bk. Ankara 1993.
Kunter, H. Baki: Yûnus Emre-Bilgiler-Belgeler, Eskişehir 1966.
Kurnaz, Cemâl: "Mecazdan Hakikate", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C-5, S. 2, s. 309-313, Elazığ 1991.
Kurnaz, Cemâl: "Yûnus Emre'de Tenkit", TKA., Prof. Dr. Şükrü Elçin'e, Ankara 1993, s. 257-263.
Nemet, Meşedihanım: Azerbaycan'da Pirler, Bakı 2010.
Tatcı, Mustafa: "Yukarı İllerde Bir Gezgin Derviş: Yûnus Emre (Azerbaycan Notları), Türk Kültürü Ve Hâcı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 58, Ankara 2011, s. 155-170.
Tatcı, Mustafa: İşitin Ey Yârenler, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Şâir Yûnus, Tahran 2014.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre İle Aşk Yolculuğu, İstanbul 2015.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Külliyatı, VI Cilt, İstanbul 2008.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre-Makalelerden Seçmeler, İstanbul 1994.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre, Ankara 2019.
Tatcı, Mustafa: Yûnus'un Gül Bahçesinden, C. I, II, Ankara 2013.
Tatcı, Mustafa: Aşktan Söyler Bu Dilim, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Âşık Yûnus, İstanbul 2019.
Timurtaş, F. Kadri: Yûnus Emre Dîvânı, Ankara 1982.
Yakıt, İsmail: Yûnus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına, Ankara 2002.
Yûnus Emre: Besteleriyle Yûnus Emre İlâhîleri, (haz. Ahmet Hatipoğlu), Ankara 1993.
Yûnus Emre: Yûnus İlâhîleri Güldestesi, (haz. Cüneyt Kosal), Ankara 1991.

YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ

Çeviri:
Doç.Dr. Güzeliye HAZIYEVA

ИСКЕШӘҺӘР

Археологик эзләнүләр нәтиҗәсендә табылган казылмалар һәм әсәрләргә караганда, Искешәһәр һәм аның территориясе б.э.кадәр 3000 ел элек нигез салынган борынгы шәһәр. Б.э.кадәр 2000 ел элек Анадолуда хакимлек иткән хетлар дәверендә дә Искешәһәр мөһим географик урынчылыкка ия була. Искешәһәр б.э.кадәр 1200 еллардан соң, төрле чорларда фриглар, лидьялылыр, фарсылар хакимлегендә яши. Б.э.кадәр 190 елда римлылар тарафыннан яулап алынган Искешәһәр, 395 елда, Римның бүленүенә кадәр, Рим императорлыгы, соңыннан Византия хакимлегендә кала.

Бөек сәлҗуклы императорлыгы чорында көньяктан килгән берничә төрки кабилә, византиялеләрнең көчсезләнүеннән файдаланып, көньяк Анатолиягә урнаша башлый. Сәлҗук императоры Алпарсланның 1071 елда Малазгирт сугышында җиңүеннән соң, көньяктан килгән төрекләргә Анатолиянең капкалары кинәттән ачыла. Зур тизлек белән алга барган төрек гаскәрләре 1074 елда Искешәһәрне камап ала. Шул вакыйгадан соң, Искешәһәр көньяктан килүче кабиләләр өчен урнашу урыны була.

Госманлы дәүләтен корган Осман хан, вакытлар узу белән, көчәя һәм 1289 елда хакимият мәйданына Искешәһәр һәм Инөнүне дә кертә. Госманлылар идарәсенең башлангыч чорында дәүләти мәркәзләрнең берсе булганлыктан, Искешәһәргә зур игътибар бирелсә дә, торгынлык чорында аңа игътибар кими. Шуңа күрә Искешәһәр озак вакытлар үсеш алмый. Бары тик 1877-1878 елларда госманлы-рус сугышыннан соң, мөһаҗирләр белән бергә шәһәрнең халык саны арта һәм шәһәр үсеш ала. Тимер юл ачылу да, Искешәһәрнең үсешенә йогынты ясый.

Тарихның һәр чорында да Искешәһәр әһәмиятле икътисадый һәм стратегик нокта була. Киң һәм уңдырышлы җирләре, зур юлларның Искешәһәрдән үтүе, бу юлларның хәрби һәм икътисадый әһәмияте – барысы да бу өлкәнең үсешенә юл ача.

Госманлы дәүләтенең соңгы чорларында, Беренче Бөтендөнья сугышы һәм Азатлык сугышы шаһите булган Искешәһәр, 1922 елның 26 августында төрек армиясе тарафыннан башланган һөҗүм нәтиҗәсендә 1922 елның 2 сентябрендә дошман басып алуыннан коткарыла. Тик оккупантлар, кире чигенгәндә, шәһәрне яндырып, аны хәрабә хәленә китерәләр. Җөмһүрият игълан ителгәннән соң, Искешәһәр 1923 елда өлкә булып санала башлый.

Искешәһәр Анадолуның төньяк-көнбатышында урнашкан. Территориясе якынча 13.960 км2. Бу мәйдан Төркиянең 1,8 %ын тәшкил итә. Өлкә мәркәзенең диңгездән нераклыгы 792 метр тәшкил итә. Искешәһәрнең күршеләре - Афьюнкарахисар, Конья, Әнкара, Болу, Билеҗик һәм Күтахья шәһәрләре. 2018 елгы мәгълүматларга караганда, халык саны - 871 187 кеше. Искешәһәр – транспорт чишелеше уңайлыгы, энергия мөмкинлекләре, уңай авыл хуҗалыгы структурасы һәм бай җир асты казылмалары белән берәттән, сәнәгать өлкәсендә дә үсешкә ирешкән өлкәләрнең берсе.

ИСКЕШӘҺӘР

Тарихы хетларга, фригларга барып тоташкан, бик күп мәдәниятләрне үз эченә алган Искешәһәр – урбанизмны аңлап, аны тормышка ашырган, ике университеты, мәдәни инфраструктурасы, сәнгати корылмалары, һава юлы, планлы сәнәгате, җир асты казылмаларының байлыгы һәм социаль яшәү шартлары белән үсеш алган шәһәр.

Тимер юллары белән Төркиянең төрле өлкәләрен тоташтыручы нокта булган Искешәһәрдә локоматив җитештерерә торган зур фабрика, шикәр заводы, самолет моторларын ясау фабрикасы, самолет һәм вертолет ясый торган Скорскийның уртак фабрикасы бар. Төркиядәге башка сәнәгать өлкәләре белән чагыштырганда, рациональ планлы һәм киң мәйданга ия булган Искешәһәр сәнәгать зонасында машина җитештерү фабрикалары, текстиль, кием-салым, азык-төлек, электроника һәм керамика фабрикалары кебек 200 дән артык оешма эшләп килә.

Искешәһәрнең сәнәгать зонасы үз электроэнергиясен җитештерә. Университетлар белән бергә Искешәһәр фәнни парклары да эшләп килә. Шәһәр 2013 елда ЮНЕСКО тарафыннан матди булмаган мәдәни мирас башкаласы итеп игълан ителде.

ТУРИСТИК ҖИРЛӘР

Соңгы елларда Искешәһәр Төркиянең бай туристик мөмкинлеге булган иң популяр шәһәрләренең берсе булды. Бурса, Әнкара һәм Истанбул кебек әһәмиятле шәһәрләрдән тиз йөрешле поезд белән тиз вакыт аралыгында барып җитәргә мөмкин булган Искешәһәрдә тарихи биналар, парклар һәм бик күп башка туристик урыннар бар. Алар арасында иң әһәмиятлеләре:

Юныс Әмрә бистәсе һәм төрбәсе
Тарихи Одунпазары өйләре
Куршунлу мәчете һәм бистәсе
Атлыхан күл эшләре сәнгате базары
Искешәһәр Балмуму һәйкәле музее
Шарлавык паркы
Лүләташы музее
Заманча пыяла сәнгате музее
Җөмһүрият тарихы музее
Алладдин мәчете
Бурсык чәе һәм утраулар өлкәсе
Сазова фән сәнгате һәм мәдәни парк
Шәһәр паркы
Әти археологик музее
Ташбашы базары
Миниатюр төрки дөнья шедеврлары
Халлер яшьлек мәркәзе
Төрки дөнья фәнни мәдәни сәнгать мәркәзе

Atlıhan El Sanatları Çarşısı

Eti Arkeoloji Müzesi

Çibörek

ИСКЕШӘҺӘРДӘ НӘРСӘ АШАРГА БУЛА?

Типик Анадолу шәһәреннән аермалы атмосферага ия булган Искешәһәрдә, Балкан һәм Кырымнан килгән күчмә халык аша мәдәни төрлелек формалаша. Аеруча татарларның бай ризык культурасы барлыкка килде. Шәһәрнең иң әһәмиятле ризыклары: чибүрәк, балабан көфте, мет хәлвә, гөбәтә (татар бөккәне), камыр бүрьян, гыйгаша, җевизли, хашхашлы икмәк, леблеби курабьеси.

Çeviri:
Doç.Dr. Güzeliye HAZIYEVA

ЗӘЙТҮН МАЕ БЕЛӘН ЯФРАК ТУЛМАСЫ

4 кешелек
Зәйтүн мае белән яфрак тулмасы рецепты:
300 грамм йөзем яфрагы
1 данә лимон
4 аш кашыгы зәйтүн мае
1 стакан кайнар су

Эчлеген ясау өчен:

Ярты стакан зәйтүн мае
2-3 данә уртача суган
1,5 стакан дөге
1 стакан кайнар су
1 аш кашыгы пестә (фисташка)
1 чәй кашыгы тоз
1 чәй кашыгы кара борыч
1 чәй кашыгы бөтнек

РЕЦЕПТЫ

Тулманың эчлеген әзерләү өчен ярты стакан зәйтүн маен кәстрүлгә салып кыздыралар. 3 данә вак итеп туралган суганны төс кергәнчегә кадәр җиңелчә генә кыздыралар. Аннан соң өстенә 1,5 аш кашыгы пестә кушып, кыздыруны дәвам итәләр. 5 минут җылы суда тотылган 1,5 стакан дөгене суган белән бергә кыздыралар. Аннары, тәртип белән, 1 чәй кашыгы тоз, кара борыч һәм бөтнек салалар. Якынча 1 стакан кайнар су кушалар һәм сүрән утта 5 минут пешерәләр. Маринадланган яфракларның тамыр өлешен өскә чыгарып калдыралар. Һәрбер яфракның уртасына чәй кашыгы кадәр әзерләнгән эчлекне куялар. Кырый өлешен эчкә алып, киң өлешен очына таба китереп, яфракны төрәләр. Әзерләнгән тулмаларны тәртип белән бер-бер артлы тезәләр. Түгәрәкләп кискән лимонны тулманың өстенә куялар. Пешкәндә ачылып китмәсеннәр өчен, тигез капкач белән каплыйлар. 1,5 стакан кайнар су, 2 аш кашыгы зәйтүн мае салып, кысык утта 35 минут тирәсе пешерәләр. Җылы яки суынган хәлдә өстәлгә бирәләр. Тәмле булсын!

Türk Dünyası Kültür Başkenti

Merv Türkmenistan

2015

Sultan Sencer Türbesi - *Merv / Türkmenistan*

YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ

Çeviri:
Doç.Dr. Berdi SARIYEV

YUNUS EMRE

GİRİŞ

Ýunus Emre 1240/1-1320/1-nji ýyllaryň arasynda ýaşap geçen türk yslam sopusy bolan şahyrdyr. Maglumatlara görä, häzirki Eskişehiriň bir etraby bolan Mihalyçjygyň Saryköý diýen obasynda doglup, şol obada önüp ösüpdir we ýaşlygyny şol ýerde geçiripdir.Ankaranyň etraplaryndan Nallyhanyň Emrem Soltan obasynda ýaşaýan döwrüniň ussat halypalarynyň biri bolan Tapduk Emrä gol bereninden soňra, kyrk ýyldan gowrak şol obada ýaşapdyr we ruhy taýdan tälim-terbiýesini tamamlandan soňra, gaýtadan önüp-ösen ýeri bolan Saryköýe iberilipdir. Käwagt diňe özi, käwagt bolsa halypasy Tapduk Emre bilen bilelikde Anadoly, Ortagündogar, Azerbaýjan we Rumeline syýahatlara-da çykan Ýunusyň taryhy durmuşy ulemalaryň dini kyssalarynyň içinde ýitip gidipdir. Onuň durmuşy bilen baglanyşykly ýazylanlar rowaýatlardan çykarylan bir gysym maglumatdan ybaratdyr.

ÝUNUS EMRÄNIŇ ÖMRI

Ýunus Emre Türk medeniýeti taryhynda örän ähmiýetli şahsyýetleriň biridir. Çünki ol taryhda özünden ökde bütin akyldarlar ýaly zehinlerde, gowünlerde we ene dili Türkçede täzeliklere gol çeken dörediji şahsyýetleriň biridir. Onuň gadyr-gymmatyna düşünmek üçin orta goýan eserlerine seretmek ýeterlidir.

Ýunus Emräniň dessan ýaly durmuşyna degişli ilkinji we iň gowrümli maglumat Uzun Firdöwsiniň (ö. 918/1512) ýazan “Wilaýetname-i Hajy Bektaş-y Weli” eserinde orun alýar. Şoňa görä Ýunus Saryköýde ýaşan, daýhançylyk bilen gün gören bir garyp adamdyr. İlki bilen bugdaý almak üçin Suluja Garahöýüge gidýär, bir möhlet Hajy Bekdaş Weliniň ýanynda ýaşaýar, yzyna gaýtjak wagtynda bugdaý ýerine Hajy Bekdaş oňa “ruhy nepes” bermegi teklip edýär. Ýöne Ýunus bugdaý diýip bir depen ýerini depip duransoň, oňa dilän mukdaryça bugdaý berlip, ýola ugradylýar. Obasyna ýakynlaşan wagtynda nadanlyk edendigine düşünen Ýunus bugdaýyň bir gün tükenjekdigine, “ruhy nepesiň” bolsa tükenmejekdigine göz ýetirip, gaýtadan tekkä gaýdyp gelýär. Hajy Bekdaş Weliden özüne ruhy nesibe bermegini haýyş edýär. Bu ýagdaý barada Hajy Bekdaş Welä habar berilýär. Onda ol: “Mundan soňra bolmaz. Biz şol gulpuň açaryny Tapduk Emrä berdik, ol gitsin-de nesibini ondan alsyn” diýer we ony Tapduk Emräniň ýanyna iberer. Ýunus-da Tapduk Emräniň ýanyna baryp, ýagdaýy bolşy ýaly beýan eder. Tapduk Emre ýagdaýyň özüne ruhy taýdan habar berlendigini, hyzmat eden ýagdaýynda ruhy taýdan nesibini aljakdygyny aýdýar. Ýunus kyrk ýyllap dergähe odun we suw daşaýar. Erenleriň meýdanyna egriniň ýaraşmajagy baradaky pikire gulluk etmek düşünjesi bilen tekkä diňe dogry, düzgün odunlary getirýär. Şol döwürlerde halypasy Tapduk Emre bilen bilelikde ýa-da ýeke özi Anadoly, Azerbaýjan we Rumeline syýahatlara çykýar.

Rum erenleriniň Tapduk Emräniň tekkesinde uly mejlis gurulan gün şol mejlisde Ýunus Emre bilen birlikde Ýunus Guýende diýen başga bir Ýunus hem bar eken. Tapduk Emre joşup, Guýende Ýunusa garap: “Ýunus, ylahy aýdyp ber!” diýýär. Ýöne Guýende bu sözleri eşitmeýär. Tapduk bu sözleri üç gezek gaýtalasa-de, Guýende Ýunus ýene ony eşitmändir. Tapduk bu gezek Ýunus Emrä garap: “Ýunus, wagt geldi, seniň köňül hazynaň gulpuny açdyk, nesibiňi

aldyň, Hajy Bekdaşyň aýdan ruhy goldawy gelip ýetişdi, hany indi sen aýdyp ber!" diýýär. Köňli açylan, gözlerinden perdesi aýrylan Ýunus joşgunly ýagdaýda ylahy aýtmaga başlaýar. Ol, ylahylaryny Tapduk Emre "aýt!" diyeninden soňra aýtmaga başlapdyr.

Ýunus Emre rowaýata görä, halypasy Tapdugyň gyzy bilen öýlenipdir we ondan bir ogly bilen bir gyzy bolupdyr. Bir möhlet Tapduk Emräniň tekkesinden aýrylan Ýunus gaýtadan yzyna gelip işiginde ýatyp, öz ýalňyşyny bagyşlatmagy başarypdyr, şonuň üçin hem oňa "Biziň Ýunus" diýlipdir. Başga bir rowaýatda Ýunus Emre ylym öwrenmek üçin medressä giden hem bolsa, okamagy goýbolsun edip, özüni yşk we sopuçylyk ýoluna bagyşlapdyr. Çeşmelerde Möwlana Jelaleddin Rumynyň Ýunus hakyndaky "ruhy belentlikleriň haýsyna çyksam-da, şol ýerde Türkmen Ýunusynyň yzyny gördüm" diýendigi barada ýörite aýdylýar.

Halk arasyndaky rowaýata görä, Ýunusyň üç müň şygyr düzendigi aýdylypdyr. Ondan soňra bir gün Molla Kasym diýen dikdüşdi talyp dini düzgünlere ters gelýär diýip şygyrlarynyň müň sanysyny ýakypdyr, müň sanysyny suwa taşlapdyr, galan müň sanysyny-da okan wagtynda öz adyny görüp, puşman bolup, toba edipdir we Ýunusyň weli bolandygyna ynanypdyr. Bu beýit şeyledir:

Derwüş Ýunus bu sözi egri-bugry sözleme,
Seni soraga çeken bir Molla Kasym geler

Halkyň arasynda şeýle gürrüň bardyr: ýagny, oda ýakylan müň şygyr gökde melekler, suwa taşlanan müň şygyr suwda balyklar, galan şygyrlar-da adamlar tarapyndan okalýar.

ÝAŞAN DÖWRİ

Ýunus Emre XIII we XIV asyrda ýaşan türk yslam sopusydyr. Ol, Möwlana Jelaleddin Rumy, Hajy Bekdaş Weli, Ahy Ewren, Seýýit Mahmut Haýrany ýaly türk yslam danalary bilen bir asyrda ýaşapdyr. Milady 1240-njy ýa-da 1241-nji ýylda Orta Anadolyda Siwrihisaryň Saryköý obasynda doglan Ýunus (1320-nji ýa-da 1321-nji) ýylda segsen ýaşlarynda şol ýerde aradan çykypdyr.

BİLİMİ

Gadymy çeşmelerde Ýunus Emräniň okama-ýazma bilmeýändigi barada aýdylypdyr. Fuat Köprülü, Abdülbaky Gölpynarly we Faruk Kadri Timurtaş ýaly ýakyn döwrüň alymlaryndan käbiri onuň medressede berilýän sapaklardan geçmese, bu eserleri ýazyp bilmejekdigini, şonuň üçin hökman bir sapak alandygyny beýan edýärler. Ýunusy diňleseň, ol öz şygyrlarynda "ne elip okadym, ne de bir jim", ýagny "elipbiýi okamadym" diýýär. Ýene "Ol dost maňa "ümmî" diýmiş hem adymy Ýunus goýmuş" diýen setirlerinde "ümmî" (Sowatsyz) bolandygyny anyk görnüşde beýan edipdir.

SYÝAHATLARY

Diwandaky käbir beýitlere we dini kyssalara görä, Ýunus Emre örän köp ýerleri gezipdir, "ýokary iller" diýip hasaplaýan ýeri bolan Azerbaýjana çenli gidipdir. Ilden-ile gezip, dünýä barlygynyň we onuň hakykatynyň syryny gözländigini, Rumelinde we Şamda özi ýaly garby tapmandygyny, ýat ilde aşyk bolup, Mejnun ýaly gezendigini, Şiraz, Bagdat, Tebriz, Şam, Nahjywan ýaly şäherleri göreninden soňra, Anadolynyň käbir ýerlerinde düşläp, baharda öz ýurduna gaýdyp gelendigini aýdýar:

Kaýseri Tebriz-u Siwas Nahjuwan-u Maraş Şiraz,
Köňül saňa Bagdat ýakyn älemlerde diwandasyň.
(Kaýseri, Tebriz, Siwas, Nahjuwan, Maraş, Şiraz ya-da pylany şäher…Bular uzak diyarlardyr diýip hasaplaýarmyň. Eý köňül, Bagdat diýeniň ýer hanhajykga, şu ýeridir. Sen bütin älemlerde mydama Hakyň huzurynda, Hak bilen birlikdesiň.)

*

Gezdim Urum bilen Şamy,
Ýokary illeriň käni,
Köp isledim hiç tapmadym,
Özüm dek garyp ynsany.
(Anadoly, Balkanlar, Şam we Azerbaýjanyň ýerlerini tutuşlygyna gezip aýlandym. Meniň bilen dertleşip içini döküşjek biri bilen tanyşmak isledim. Tüýs ýürekden islemegime garamazdan, özüme meňzeş garyby tapyp bilmedim.)
*

Ýunusyň syýahatlarynyň sebäpleri, olaryň nähili görnüşde we näçe gezek bolandygy anyk bilinmese-de, tarykatlar döwründe gezelenç, sopularyň durmuşynda nebsiň terbiýesiniň iň esasy ugurlarynyň biridir. Esasan hem Ýunusyň şyhy Tapduk Emräniň maşgalasy ýa-da tarykatyň egindeşlerinden Azerbaýjan bilen baglanyşygynyň bolup biljekdigi sebäpli "ýokary illere" gezelenç etmegi tötänden däldir. Şeýle hem Ýunus ähtimal Tapduk Emre bilen birlikde Rumeline-de geçipdir. Sary Saltugyň guran –

häzirki Bolgariýa serhetleriniň içinde galan – Warna kiçi tekkesine zyýarat edipdir.

ÝOL GÖRKEZEN HALYPASY-MÜRŞİDİ

Ýunus Emräniň ýolbelet halypasy, mürşidi Tapduk Emredir, ýöne tarykaty anyk belli däldir. Bu meselede-de dürli pikirler öňe sürlüpdir. Alymlaryň bir bölegi Ýunusyň tarykat pirlerini Horasana baglasalar, başgalary onuň Nakşy, Halwaty, Möwlewi bolandygyny ýa-da Kadyrylyga degişli bolandygyny aýdypdyrlar. Bularyň içinde iň köp durlan tarykatlar Möwlewilik bilen Bekdaşylykdyr. Ýunus, diwanynda Tapduk Emre, Barak Baba we Sary Saltuk ýaly şahslardan nesiplenendigini beýan edipdir. Ebul-Haýr Rumy tarapyndan ýazylan "Saltuknamada" Tapduk Emräniň Sary Saltuk we Ýunus Emre bilen duşuşandygyny belläpdir. Tapduk Emräniň Nallyhandaky dergähinde bolup geçen bu duşuşygyň netijesinde Ýunusyň Sary Saltuk we Barak Babadan nesiplenendigini aýtmagy alymlary ýalňardypdyr, Ýunus we Tapdugyň egindeşligini Sary Saltyga baglamaklaryna sebäp bolupdyr. Döwrüň çeşmelerinden anyk görnüşde şu ýagdaý bilinýär, ýagny Sary Saltuk Seýýit Mahmut Haýranynyň halypasy bolup, Rifaiýýe tarykatynda ýetişipdir. Jemläp aýdanymyzda, Ýunus Emre we Tapduk Emre hezretleriniň Sary Saltuk bilen gatnaşyklary ruhy dostluk çäginde düşünilmelidir.

Ýunus Emräniň we Tapduk Emräniň Bekdaşy bolup biljekdigi babatda-da dürli pikirler öňe sürlüpdir. Käbir çeşmelerde Hajy Bekdaş Welä bagly bolan Ýunus we Tapduk Emre, Hajy Bekdaş Weliniň Ahmet Ýasawy bilen baglanyşyklydygy sebäpli, Ýasawyýa degişli edilip görkezilipdir. Ahmet Ýasawynyň 1166-njy ýylda aradan çykandygy, Hajy Bekdaş Weliniň bolsa 1210-njy ýyllarda doglandygy nazara alnan wagtynda, "Wilaýetnama" eseriniň gaýtadan gözden geçirilip düşündirilmegi zerurdyr. Bu ýerde ýazylanlardan ugur almak bilen, Hajy Bekdaş Weliniň Ahmet Ýasawynyň derwüşleriniň arasynda orun alandygyny kabul etmek taryhy taýdan mümkin däldir. Gürrüňi edilýän ruhy baglylyk dogry bolýan bolsa, onda Ýasawy bilen Hajy Bekdaşyň arasynda Lokmany Perende bilen birlikde ýene birnäçe adamlaryň atlary bolmalydyr. Ýunus Emre şygyrlarynda Hajy Bekdaş Weliden gönümel gürrüň edip, söz açmaýar. "Wilaýetnamada" Tapduk Emräniň Hajy Bekdaş Weli bilen gatnaşygyna ýer berlen bolsa-da, bu özara gatnaşyk Tapdugyň Hajy Bekdaş Welä degişlidigini görkezip bilmez. Jemläp aýdanymyzda, Hajy Bekdaşdan söz açmaýan Ýunus Bekdaşy däldir. Hatda Sary Saltugyň, Barak Babanyň we Tapduk Emräniň-de Hajy Bekdaş Weli bilen hiç hili gatnaşygy ýokdur. Ýunus we Tapduk Emre, Galandary egilşige eýe bolmak bilen bilelikde gizlilik bir erkana hem bagly däldir. Ýunusyň syýahaty wagtynda düşläp geçen Ýokary Azerbaýjandaky Ibrahim Zahyt Geýlänä (ö. 1282) degişli edilen Zahydyýa we onuň öňi bolan Ebu Hafs Ömer Sührewerdä (ö. 1234) degişli edilen Sührewerdiýýe töwereginiň Tapduk Emre we umuman Anadoly bilen baglanyşygy bardyr. Bu gatnyşygy gözden gaçyrmazlyk zerurdyr. Ýunusyň syýahaty döwründe Tebrizden Nahjywana, şol ýerden hem Gaha gidendigi, ýa-da Anadoludan Gaha, şol ýerden-de Nahjywan we Tebrize geçendigi hakynda oýlanylsa, onda bu zyýaratyň Tapdugyň gelen ýeri bilen hem gatnaşygyna göz ýetiriljekdir. Häzirki wagtda Gahda Tapduk we Ýunus Emräniň ruhy mirasy

ýaşamagyny dowam etdirýär. Jemläp aýdanymyzda, Ýunus Emre we Tapduk Emräniň Barak Baba araçylyk etmegi bilen Sary Saltuga we ondan Seýýit Mahmut Haýrana ýa-da Hajy Bekdaş Welä baryp ýeten bir ruhy baglylyk bilen gönümel gatnaşygy ýokdur. Hz. Möwlanany gören bolsa-da bu görüşme göwün zyýaratyndan ybaratdyr. Biziň pikirimizçe, Tapduk Emräniň ruhy egindeşlik toparyny Ýokary Iller diýilýän Azarbaýjanda Horasan erenleriniň içinden gözlemek hakykata dogry geljekdir. Bu meselede täze maglumat we resminamalar ýüze çykmazdan, bir pikiri öňe sürmek mümkin däldir.

ARADAN ÇYKAN WAGTY

Ýunus Emre şygyrlarynda özüni "şahyrlaryň gojasy", "bir aşyk goja" diýip häsiýetlendirip, özüniň uzyn ömür sürendigini beýan edipdir. Ýunusyň aradan çykan wagty we gonamçylygy bilen baglanyşykly maglumatlar-da uzak wagtlap çekişme meselesine öwrülipdir. Alymlaryň bir topary Ýunus Emräniň aradan çykan wagtyny Bursada ýaşap geçen Aşyk Ýunusyň aradan çykan wagty (1439) bilen garyşdyrypdyr. Aşyk Ýunus başga bir şahsdyr. Baýazyt döwlet kitaphanasynda bolan resminamada (ser. Mecmûa No: 7912) Ýunusyň doglan wagty, ýaşy we aradan çykan wagty anyk görnüşde beýan edilipdir. Şoňa görä 1340/41-nji ýylda Saryköýde (häzirki Eskişehiriň bir obasy bolan Ýunus Emrede) doglupdyr, 81 ýa-da 82 ýaşynda 1321-nji ýylda aradan çykypdyr.

Başga bir tarapdan Anadolynyň gaty köp ýerinde we Azerbaýjanda Ýunusa degişli guburlar we gonam ýerleri bardyr. Bu ýerler Ýunusyň syýahat eden ýerlerinde

zikir we söhbet maslahatlaryna gatnaşandygyny, has gowy görlendigini we şol ýerlerde hormat goýlup ýaşadylýandygyny görkezýär. Belki käbir syýahatlarda mürşidi, ýol görkezen ussady Tapduk Emre bilen birlikde bolandygy sebäpli bu ýerlerde ikisiniň hem ady hormat bilen tutulyp, birlikde ýaşadylypdyr.

XX asyryň başlaryndan başlap, gitdigiçe ýaýbaňlanyp dowam edýän Ýunus Emre ylmy barlaglar bilen birlikde Anadolynyň dürli ýerlerindäki oňa degişli mazarlar we gonam ýerleri hem ýüze çykaryldy. Anadolyda Ýunusyň mazarynyň bar bolan ýerleriň sanawy şulardyr: Eskişehiriň Mihallyçjyk etrabyna bagly Ýunus Emre obasy, Karaman, Aksaraý Ortaköý, Bursa, Manisa Kula Emresultan obasy, Erzurum Dutçu (Düzjü) obasy, Ysparta Keçiborlu, Afýon Sandykly, Ankara Nallyhan Emremsultan obasy, Ünýe we Siwas. Şeýle hem Azerbaýjanyň Gah etrabynda da bir gonam ýeri bardyr. Bularyň başdaky üçüsiniň Ýunusyň hakyky mazary bolandygy baradaky pikir aýdylypdyr we bu garaýyşlar wagtal-wagtal uly çekişmelere ýol açypdyr. Gaty köp çeşmede Ýunusyň mazarynyň Siwrihisaryň ýakynlaryndaky Saryköýde (häzirki ady bilen Ýunus Emre obasynda) bolandygyny aýdýarlar. Saryköýdäki mazar Ankara-Eskişehir demiryoly ulgamynyň çekilýän wagtynda 6-njy maý 1946-njy ýylda açylypdyr, gabyrdaky galyndylar wagtlaýyn mazara göçürilipdir, 1970-nji ýylda täze edilen bir ýörite mazar bilen häzirki wagtdaky ornuna getirilipdir. Ýunusyň hakyky mazary bu ýeridir. Beýleki mazarlar ýa Ýunusa bagyşlanyp edilen bir gonam ýeridir ýa-da başga Ýunuslara degişli bolan guburlardyr.

ESERLERİ

Ýunus Emräniň bilinýän iki eseri bardyr. Olaryň ikisi-de şygyr bilen ýazylandyr.

1. Risaletün-Nushiýýe

"Risaletün-Nushiýýe/Öwütler kitaby M. 1307-nji ýylda mesnewi şygyr görnüşi bilen ýazylypdyr. Kitap jemi 600 beýitden ybaratdyr. "Öwütler kitaby", Ýunusyň ruhy ýola düşen talyplara, ýagny ussada gol ýapan ýoldaşlara degişli bolan öwütlerini öz içine alýar. Şahyryň ylahylaryna garanyňda has şygryýete eýe bolan bir eserdir. Anadoly töwereginde ýazylan sopuçylyk mazmunly ilkinji öwüt kitaplarynyň biridir. Kitapda nebsiň öýke, kine, gysgançlyk, gopbamlyk ýaly häsiýetleri bilen göreşmegiň ugurlary alty sany esasda, tymsally bir stilde beýan edilýär.
Bular tertip boýunça şeýledir:
Ruh we akyl,
Ulumsylyk we kanagat,
Öýke-kine we gahar-gazap,
Sabyr,
Bahyllyk we gysgançlyk
Gybatkeşlik we ýalançylyk.

2. Diwan

Ýunusyň diwany "Risaletün-Nushiýýe" bilen birlikde 1307-nji ýylda taýýarlanylypdyr. Häzirki wagtda elimizde bolan diwanlaryň iň gadymylary XIV asyrda ýazga geçirilipdir. Ondan soňraky döwürlerde köpeldilen diwanlara "Ýunus" diýen lakamly başga şahyrlaryň şygyrlarynyň garyşdyrylandygyny hem görmek mümkindir. Ýunusyň ylahylary ýörite aýdylyp, ýazylan gününden başlap, dilden-dile geçip okalmaga, ýatdan aýdylmaga başlanypdyr, XIV asyrdan başlap hem Rumeli abdallarynyň (derwüşleriniň) kömegi bilen Osmanly ýeňişlerine parallel görnüşde bütin Türk-yslam geografiýasyna ýaýrapdyr. Akynjy ojaklarynda we kiçi tekkelerde sazly Ýunus ylahylarynyň aýtdyrylangygy bilinýär. Onuň täsiri häzirki wagtda hem dowam edýär. Ýunus esasanam türkleriň ýaşaýan topraklarynda agzybirlik, söýgi we ahlak pelsepesiniň umumy dili bolupdyr.

Ýunusyň anyklanan jemi 417 sany şygry bardyr. Bu mukdar sany täze ylmy barlaglar bilen bilelikde azalyp-köpelip bilýär. Şygyrlaryny köplenç bogun galyby bilen ýazypdyr. Anadoluda ýygnalan ilkinji şygyr kitaby oňa degişlidir. Soňunda Ýunus Emre bilen birlikde "ylahy ylham" bilen şygyr ýazan sopy şahyrlaryň şygyr kitaplaryna "Diwan-y Ylahyýat" diýlipdir. "Ylahy" sap bir Alla yşky bilen içine hiç hili nebsi arzuw garyşmadyk şygyr diýmekdir. Şeýle hem Ýunus Emreden bäri "ylahy", bir saz sungatynyň adalgasy hökmünde ulanylypdyr.

Ýunus Emre öz ýazan şygyrlary bilen Günbatar Türkçe ýa-da Oguz Türkçesi hem diýlen Anadoly Türkçesiniň edebi dil bolma prosesinde örän uly rol oýnan ilkinji Türk şahyrydyr. Onuň ulanan sözleri we durnukly aňlatmalary, olara ýüklän hakyky manylary we göçme manylary Türkçäniň edebi dil ýagdaýyna gelmeginde ädilen uly ädimdir. Aslynda Ýunusy beýleki sopuçylyk şahyrlaryndan tapawutlandyran aýratynlygy-da şoldur. Esasan Ýunus Emre özünden soňra gelen we Türkçe ýazyp aýdýan sopuçylyk şahyrlarynyň şahyrana atasydyr. Ol özünden öňki ýaşap geçenleriň aýtmadyk syrlaryny beýan edipdir, şol bir wagtyň özünde-de gündelik durmuşymyzda ulanýan adaty sözlerimize we

durnukly aňlatmalarymyza ses we many-mazmun taýdan täp-täze öwüşgin çaýyp, Türkçäniň ulanylyş gerimini hasda giňeldipdir. Onuň bir diliň we çeperçiligiň gurujysy bolandygyny özünden soňraky täsirlerinden göz ýetirmek mümkindir. Ýunusdan öň hem sözli edebiýat bar bolsa-da, günbatar Türkçesi bilen ilkinji we iň oňat şygyrlary Ýunus orta goýupdyr. Ol dilewarlyk boýunça toplan tejribesinden hem peýdalanyp, dili şahyrana çeperçilik bilen bezäp Türkçede täzeçe bir sopuçylyk dilini emele getiripdir. Ýunusyň döwründe halka ýat bolmaýan, degişli edilen käbir arapça we parsça sözleri ulanypdyr, olary ulanan wagtynda-da köplenç Türkçäniň ses ulgamyna görä uýgunlaşdyrypdyr. Şeýle hem onuň diwanynda häzirki wagtda ulanylmaýan ençeme sözler (arhaizmler) bardyr. Şygyrlarynda döwrüň medeniýetini ýaňzydyp ýüze çykaran dini adalgalaryň we dini düşünjeleriň ýany bilen birlikde köpsanly halk pähimleri we durnukly aňlatmalary hem bardyr. Ýunus Emräniň diwany hazire çenli tertibine görä şu alymlar tarapyndan neşir edilipdir: Burhan Ü. Toprak, (Yûnus Emre Dîvânı I-III, İstanbul 1933-1934.); Naci Kasım, (Tam ve Tekmil Yûnus Emre Dîvânı, İstanbul 1969); Abdülbaki Gölpınarlı, (Yûnus Emre Dîvânı I, İstanbul 1943; II-III, İstanbul 1948; Yûnus Emre Risâlat al-Nushıyye ve Dîvân, İstanbul 1965); Faruk Kadri Timurtaş, (Yûnus Emre Dîvânı, İstanbul 1972; Ankara 1980); Mustafa Tatcı, Yûnus Emre Dîvânı I: İnceleme, Ankara 1990; Yûnus Emre Dîvânı II: Tenkitli Metin, Ankara 1990; Yûnus Emre Külliyatı, Yûnus Emre Dîvânı-Tenkitli Metin, İstanbul 2008; Mustafa Tatcı, Yûnus'un Gül Bahçesinden, C. I-II, Ankara 2013; Yûnus Emre Dîvânı, 2019).

DÜŞÜNJELERİ

Ýunus Emre Türk sopuçylyk edebiýaty pudagynda öz ady bilen ýatlanylýan bir şahyrana çeperçiligiň gurujysydyr. Ol, Türküstanda Ahmed Ýasawy bilen başlanýan hikmetçilik däbini Anadoluda dowam etdiripdir. Şygyrlary heniz ýaşaýan asyrynda dilden göwünlerde orun alyp, umman ýaly uly geografiýada sazly görnüşde aýdylypdyr. Öňi bilen Anadoluda we Rumelinde, Türkçe bilsin-bilmesin, tapawudy ýok, söýgä we sowada teşne bolan adamlaryň göwünlerine melhem bolan ylahylary häzirki wagtda-da aýdylmagy dowam etdirilýär. Ýunusyň şygyrlary ýazmagy aňsat ýaly görnen, ýöne gaty kyn ýazylan çuňňur manyly şygyrlardyr. Ol az söz bilen köp zady beýan edip bilen dana şahyrdyr. Şol sebäpli, ol özünden soňraky ýüzlerçe şahyra täsirini ýetiripdir. Yslam dinine hakykatyna çuňňur düşünip, ýaşan bu uly göwün, ylahylarynda yşkyň beren joşkusy bilen bütin adamzady söýgä, dostluga, garyndaşlyga, merhemede, rehimdarlyga, agzybirlige, zadyň hakykysyna çagyrypdyr, olara adam bolmaklygyň, özüňi bilmekliginň, Haka gowuşmaklygyň ýollaryny düşündiripdir. Ýunusy başga pelsepeçilik penjirelerinden garap, dogabitditaňryçy (panteist), mistik ýa-da gumanist kabul etmek ýa-da bu düşünjeleriň wekillerine ýakyn görmek ýerlikli däldir. Ýunus bir yslam sopusydyr we nebis terbiýesinden geçip, söýgä we sowada gowşupdyr. Onuň düşünjeleri ýaşalyp, azap çekilip ele geçirilen düşünjelerdir. Hakykatda Ýunusyň söýgi sütünine esaslanýan düşünje dünýäsi ynsany we zady

söýme çäginde galman, eýsem Allanyň söýgüsine çenli uzanar. Ondaky söýgi bölekden bütewä, bütin barlygy öz içine alýan ylahy bir söýgä öwrüler. Şygyrlarynda daş-töwereginden, tebigatdan, ynsany gymmatlyklardan käbir mysallar berse-de Ýunus hiç wagt dünýäniň arzuwy içinde bolmandyr. "Wahdet-i wüjut" düşünjesine gulluk edýän Ýunus, zada we ynsana Hakyň nury bilen bakýar. Onuň wasp eden ynsany Hz. Pygamberiň şahsynda wekilçilik edilen we özüniň "är kişi" diýeni "ynsan-y kämil" kişidir. Bu ynsanyň ýaradylyş maksady bolan ylahy ahlaka gowşup, barlygyň çür depesinde oturandyr. Ýunusa görä, ahlak Hakyň nury bilen birlikde görmekdir. Kämil ynsan yşk bilen Alla gowşupdyr, ylahy ahlak bilen ahlaklanan ynsandyr. Ýunus Emre şygyrlarynda kämil ynsanyň ýokary aýratynlyklaryny sanap, ynsanlaryň bu mertebä gowuşmagyny isleýär we olary söýgi bilen hereket edýän bir ýolagçylyga çagyrýar. Ýunusyň berýän bütin öwütleri öz nebsinde tejribe edilen öwütlerdir. Ynsana maslahat berýän yşk we yrfan ýoly aslynda özüniň içindäki tejribelerden başga zat däldir. Tapduk Emräniň görkezen çyzgysyndan ýöräp, ol Muhammedi yrfanyň reňkine boýalypdyr we Taňrynyň syryna ýetipdir. Netijede Ýunusyň şygyrlary nebis terbiýesinden geçen wagty dilini-de köňül dili halyna getiren bir ereniň şygyrlarydyr. Şol sebäpli, Türkçäniň "ylahy" sesi bolupdyr, Ýunus.

2021-NJİ ÝYLA – ÝUNESKO "ÝUNUS EMRE ÝYLYNA" TARAP

Ýunus Emre, ylahylary we bu ylahylara düzülen ýüzlerçe aýdymdyr sazlary bilen medeniýetimizde çuňňur yz galdyryp gidipdir. Adamzat nesliniň onuň galdyran medeni mirasyna hemişe mätäçligi boljakdyr. Ol adamzada "Ýaradany ýaradandan ötüri söýmegi" öwretdi. "Geliň, tanşalyň we işi aňsat kylalyň" diýe agzybirlik şygaryna çagyrdy. "Söýeliň, söýüleliň" diýip, dünýäniň hiç kime galmajakdygyny beýan etdi. Dawasy bolanyň manysy bolmajakdygyny aýdyp geçdi. Şygrymyz we dilimiz onuň bilen ösüp beýgeldi hem-de bezenip owadan boldy. Saza düzülen şygyrlary bilen gulagymyzyň guty arassalandy. Ol hakda onlarça kitap ýazyldy. Ömür beýany dürli drama oýunlaryna, teleýaýlym gepleşiklerine, köp seriýaly kinolaryna, we birnäçe romana da ýörite tema boldy. Ýakyn wagtlarda TRT-niň goldawy bilen öwrülen režisýorlugyny Mehmet Bozdagyň, drama eseriniň aslyny we sungat baradaky geňeşdarlygyny Mustafa Tatjynyň berjaý eden we sçenariosyny Isa Ýyldyzyň ýazan 44 bölümden ybarat bolan "Yşkyň ýolagçysy – Ýunus Emre" diýen oýny görkezilen bütin ýurtlara täsir edip, uly gyzyklanma döretdi. Ahyrynda öňümizdäki 2021-nji ýyly Ýunus Emräniň aradan çykmagynyň 700 ýyllygyna deň gelýändigi üçin Ýunesko tarapyndan Ýunus Emre ýyly diýlip yglan edildi.

YLAHYLAR

İşidin ey yârenler aşk bir güneşe benzer
Aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer

Taş gönülde ne biter dilinde ağu tüter
Niçe yumşak söylese sözü savaşa benzer

Aşkı var gönül yanar yumşanır muma döner
Taş gönüller kararmış sarp-katı kışa benzer

Ol sultân kapusunda ol Hazret tapusunda
Âşıkların yıldızı her dem çavuşa benzer

Aynı hırs ol olmuşdur nefsine ol kalmışdır
Kendüye düşmân olmuş yavuz yoldaşa benzer

Aşkdır kudret körüğü kaynadır âşıkları
Niçe kapdan geçirir andan gümüşe benzer

Âşık gönlü dölenmez mâşûkın bulmayınca
Karârı yok dünyâda pervâzı kuşa benzer

Münkir sözünü bilmez sözü ileri varmaz
Neye teşbîh edersin anlanmaz düşe benzer

Geç Yûnus endîşeden ne gerek bu pîşeden
Ere aşk gerek önden andan dervîşe benzer

Eşidiň eý ýaranlar! Taňry yşky edil bir güneşe meňzär. Şol haýsy köňle girse, ony aýdyňladýar. Yşky bolmaýan köňül mysaly gaty, gödek, ýonulmagy kyn bolan bir daşa meňzär.

Daş ýaly gatylaşan köňlüň bakjasynda eýsem näme gögerip biler? Elbetde hiç hili gül bitmez! Şeýle pisint adamyň agzyndan-da her kimi awulaýan zäherli sözler çykar. Şol adam şunça ýumşak sözlese-de sözleri söweşen ynsanlaryň gykylyklary ýaly galmagally, gynandyryjy we gatydyr.

Yşka düşen köňül ýanar. Edil ýumşap ereýän muma döner. Yşkdan mahrum bolan daş ýaly gaty köňüller bolsa ýaşanmagy gaty kyn bolan gara gyza meňzär.

Ol köňül soltanynyň gapysynda hyzmat eden, huzurynda gul bolan aşyklaryň ýyldyzlary ýagtydyr, ýagny olar bagty çüwen ynsanlardyr. Sebäbi olaryň saraýyň gapy gullukçylary ýaly köňül patyşasyny her wagt görmekleri mümkindir.

Özünde hyrs bolan we nebsine uýan kişi aslynda başgalaryň däl, eýsem hut özüniň duşmanydyr. Onuň nebsi, özüne zyýan berjek, haçan näme etjekdigi belli bolmaýan ýaman bir ýol ýoldaşy mysalydyr. Şol sebäpli gaty hatyrjem durmalydyr.

Yşk, aşyklaryň köňlüni – bir demirçi körüginiň demri

gyzdyryp eredişi mysaly- gaýnadyp ereden güýçli bir körüge meňzär. Bu ýagdaý aşyklary tapdan taba geçirip tämizläp arassalar we soňunda sap bir kümşe meňzeder.

Aşygyň köňli magşugyny tapýança rahatlykda arkaýyn bolmaz. Onuň bu ýagdaýy howada kararsyz ganat kakyp duran, bir şaha gonup bilmeýän guşa meňzär.

Yşky we aşygyň ylahy hallaryny inkär eden müňkür kişi näme diýýänini bilmez. Sözüniň-de hiç hili täsiri we manysy ýokdur. Onuň sözlerini nämä meňzedip bileriskäk? Bu düşünilmeýän, başly baraksyz aýdylan sözler garşyşan düýş mysalydyr. Üstünde durup, ýorgut etmeklige ýaramaz!

Eý Ýunus! Bütin gorkunç düşünjelerden, endişeden halas bol, gutul. Bu ýoly, ýordam-ýodalaryny terk et. Är ýigide öňi bilen yşk gerekdir. Kişi ondan soňra derwüşe meňzär.

Bene m ol aşk bahrîsi denizler hayrân bana
Deryâ benim katremdir zerreler ummân bana

Kâf Dağı zerrem değil ay u güneş bana kul
Aslım Hak'dır şek değil nâm oldu insân bana

Çün dosta gider yolum mülk-i ezeldir ilim
Hak'dan söyler bu dilim aşk oldu seyrân bana
Yok idi bu bârigâh var idi ol pâdişâh
Âh bu aşk elinden âh derd oldu dermân bana

Âdem yaradılmadan cân kalıba girmeden
Şeytân la'net olmadan arş idi sayvân bana

Diledi göre yüzin işide kendi sözin
Nazar kıldı bir kezin anda verdi cân bana

Doğdu ol dîn metâ'sı andan oldu kamusu
Âdem Halîl ü Mûsâ hüccet ü bürhân bana

Yaradıldı Mustafâ yüzü nûr gönlü safâ
Ol kıldı Hakk'a vefâ andandır ihsân bana

Âşık dilin bilmeyen yâ delidir yâ dehrî
Ben kuş dilin bilirem söyler Süleymân bana

Şerîat ehli ırak eremez bu menzile
Aslım Hakdır şekk değil mürşiddir Kur'ân bana

Yûnus Emrem bu yolda eksikliğin bildirir
Mest oluban çağırır dervîşlik bühtân bana

Men şol yşkyň gämisidirin. Deňizler maňa haýrandyr.. Derýa meniň bir damjamdyr, zerreler bolsa maňa ummandyr.

Kap dagy meniň göwrämiň zerresi hem däldir. Aý we Gün, töweregimde dönen, maňa gul bolup hyzmat eden hyzmatçydyr. Meniň adyma ynsan diýildi, ýöne hiç şübhesiz meniň aslym Hakdyr.

Ýolum meni dostuma (Haka) äkider. Hakyky ýurdum ezel mülküdir (Taňrynyň adamzadydyr). Meniň dilim Hakdan sözlär, dilim Onuň dilmajydyr. Çünki men yşk mekanynda seýran edýärin.

Bu älem ýok wagty, ol, manylaryň patyşasy bardy. Men şol many patyşasynyň yşky bilen "ah" çekip durun. Şuny oňat bilýärin, ýagny meniň derdime derman ýene dertdir.

Heniz Adam (ynsan) ýaradylmanka, jan bedene girmänkä, Taňry Şeýtana "Adama sejde et. Bakara/34" diýip emir eden wagtynda, şeýtan emre garşy çykmadan öň meniň mekanym arşdy (Taňrynyň adamzady).

Jenab-y Hak ezelde özüniň owadanlygyny (ýüzüni) görmek, öz sözüni eşitmek isledi. Özi özüne bir gezek seretdi. Maňa şol ýerde, hut şol pursatda ömür berdi.

Diniň iň gymmatly barlygy Muhammet Mustapa (a.s.) doguldy. Beýleki bütin barlyklar onuň söýgüsinden ýaradyldy. Muňa iň oňat delil bolsa Adam, Halyl Ybrýym we Musa pygamberleriň ýaradylmaklary we wekilçilik eden orunlarydyr.

Jenab-y Hak ezelde özüniň gözelligine (hüsn-i mutlak) seretmek islän wagty ýüzi nurly, köňli sap arassa we zannynda aýna hökmünde bolan Hezret-i Mustapany ýaratdy. Ol, Taňara beren sözüni tutupdyr, gullugyny berjaý edipdir. Maňa iň uly hemaýat onuň ornundandyr.

Taňry aşygynyň dilini bilmeýän, onuň diyenlerine düşünmeýän kişi, ýa düşünjesiz bir dälidir ýa-da tutuşlygyna alanyňda maddaçy kişidir. Men erenleriň "guş dili" (mantykut-taýr/Neml süresi/16) diýen tymsal dili bilýärin. Muny maňa Süleýman pygamberiň orny aýdýar.

Şerigat ornundaky kişiler hakykat makamına gaty uzakdyrlar. Şübhesiz meniň aslym Hakdyr. Bu babatda Gurhan meniň meniň ýolbeledimdir.

Ýunus Emre Taňry ýolunda ýetersiz bolandygyny, heniz kemala ýetmändigini aýdýar. Birileriniň maňa derwüşlik nesihat etmegi ýa-da öz özüme derwüş bolandygymy aýtmaklygym dogry däldir. Ýunus özüni ýitirip şeýle diýýär: Maňa derwüş diýilmegi ýalandyr!

Her kime kim dervîşlik bağışlana
Kalbı gide pâk ola gümüşlene

Nefesinden müşk ile anber düte
Budağından il ü şâr yemişlene
Yaprağı dertli içün dermân ola
Gölgesinde çok kademler işlene

Âşıkın gözü yaşı hem göl ola
Ayağından sâz bitip kamışlana

Cümle şâir dost bahçesi bülbülü
Yûnus Emre arada dürrâclana

Her kime derwüşlik bagyşlansa, onuň geçginsiz (ýasama) bir pul ýaly bozulan we Taňrydan başga düşünjeler bilen kirlenen köňli ýagtylar, ýokary derejede gaýnadylyp arynan kümüş arassalanar. Töwhit we tejelli ýaly täp-tämiz bolar.

Derwüşlik bagyşlanan kişiniň nepesinden müşk we anbar ýaly ys geler. Ol mysaly miweli agaç ýalydyr. Onuň pudagyndaky miwelerden (söhbetlerinde açan köňül maglumatlaryndan) şäherler we obalar, ýagny bütin adamzat iýmitlener.

Derwiş miweli agaç mysalydyr. Onuň yapraga meňzeýän eli ruhy dertlere derman bolar. Kölegesinde oturanlar, ondan peýdalanan, köp sanly haýyrly işler ederler.

Taňry aşygyň gözünden akan ýaşlar köl bolar. Aýak basan gurak we çorak ýerlerinde saz bitip gamyşlyklar emele geler.

Bütin şahyrlar dost bakjasynyň bilbilidir. Ýunus Emre arada turaç guşy ýaly we gaty täsin sesler çykaryp gezýär!

Dervîşlik dedikleri hırka ile tâc değil
Gönlin dervîş eyleyen hırkaya muhtâc değil

Hırkanın ne suçu var sen yoluna varmazsan
Vargıl yolunca yürü er yolu kalmaç değil

Dersin şeyhim aşk ile yalın ayak baş açık
Er var dirlik dirilmiş yalın ayak aç değil

Durmuş marifet söyler erene Yûnus Emrem
Yol eriyle yoldadır yolsuza yoldaş değil

Derwüşlik diýýänleri, ynsanyň arkasyna bir çäkmen, başyna-da bir täç geýmekligi däldir. Derweşlik köňül işidir. Köňlüni derwüş eden kişi, çäkmen bilen täje mätäç däldir.

Sen ýoluň düzgünlerine berjaý hereket et. Seniň hataly hereketleriňden çäkmeniň nähili günäsi bolup biler ahwetin! Eý derwüş! Erenleriň ýolundan ýöreýän wagtyňda ýol düzgünlerini berjaý et, many ýoluna gep getirtme. “Bak, bu-da bir derwüşmiş!” diýdirtme.

Şyhym! Sen, derwüşleriň yşka düşüp, aýagy ýalaňaç we başy açyk (mejzup) bolandygyny ýa-da bolmaklarynyň gerekdigini aýdýarsyň. Olaryň arasynda şeýle bir ärler bardyr welin aýagy ýalaňaç we başy açyk (mejzup) bolmasalar-da hakda we hakykatda ömür tapypdyrlar.

Ýunus Emräm erene hakyň we hakykatyň syrlaryndan gürrüň berýär. Ol, ýol äri (salyk) bilen şol bir ýoldadyr, onuň bilen her hili syry paýlaşar, ýöne ýoldan çykanlara ýoldaşlyk etmez.

Gel ey gözüm ağla gülmezem ayruk
Cânım dosta gider gelmezem ayruk

Ne gam bu dünyâda bir kez ölürsem
Anda ölüm olmaz ölmezem ayruk

Varlığım yokluğa değşirmişem ben
Bugün câna başa kalmazam ayruk

Mahabbet bahrinin gavvâsı oldum
Gerekmez Ceyhûn’a dalmazam ayruk

Yanmışam aşkına tâ kül olunca
Boyandım rengine solmazam ayruk

Ko beni yatayım dost eşiğinde
Yeter bir el dahı almazam ayruk

Yansın cânım yansın aşkın oduna
Aksın yaşım aksın silmezem ayruk

Ko beni yanayın göynüklerimle
Kaçan âşık olsam ölmezem ayruk

Dilerem fazlından ayırmayasın
Hocam senden özge sevmezem ayruk

Yûnus âşık durur mâşûkun ister
Dahı hîç nesne istemezem ayruk

Eý gözüm gel, agla! Men indi gülmerin. Janym dosta ugrukdy, indi gaýdyp gelmerin!

Bu dünýäde, bir gezek ölsem gam däl! Ol ýerde (many äleminde) ölüm ýokdur. Men indi ölmerin!

Men, maňa-özüme degişli diýip hasaplan barlygymy ýokluk (fena) orny bilen çalşyrdym. Indi bu gün jana we başa galmaryn. Janymyň derdine düşmerin, bütin barlygymy dosta berip geçerin.

Muhabbet deňziniň guwwasy boldum. Indi Jeýhunda (yrmaga) ýüzmeklige mätäçligim galmady!

Eý dost! Seniň söýgüň bilen tä kül bolýançam ýandym. Seniň reňkiňe boýandym, saňa meňzedim. Men indi mundan beýläk solmaryn / bozulmaryn!

Goýber meni, dostuň işiginde ýataýyn. Maňa bu tutan elim ýeter, başga bir el almaryn, indi!

Janym yşk ody bilen ýandygyça ýansyn; gözýaşlarym-da akdygyça aksyn. Indi sylyp-süpürmerin!

Yşk odunyň ýanyp-göýnüp ýok bolaýyn! Men aşyk bolan wagtym ölmejekdigimi bilýärin.

Şuny dileg edýärin, ýagny pazlyňdan /lütfüňdan/ aýyrma! Hojam, /Eý yşk dersini öwreden söýgili / men indi senden başgasyny söýüp bilmerin!

Ýunus aşyk bolup magşugyna gowuşmak islär. Başga bir zat islemez!

İster idim Allah'ı buldum ise ne oldu
Ağlar idim dün ü gün güldüm ise ne oldu

Erenler meydânında yuvalanır top idim
Pâdişâh çevgânında kaldım ise ne oldu

Erenler sohbetinde deste kızıl gül idim
Açıldım ele geldim soldum ise ne oldu

Âlimler müderrisler medresede buldular
Ben harâbât içinde buldum ise ne oldu

İşit Yûnus'u işit uş yine deli olmuş
Erenler mânâsına daldım ise ne oldu

Höwes etdim Allany; tapsam geň-taňlyk hany?! Agladym gündiz gijäni, gülsem geň-taňlyk hany?!

Erenler meýdanynda togalanan top boldum. Patyşa wekil boldum, munda geň-taňlyk hany?!

Erenler söhbetinde desse gyzyl gül boldum, açylyp ele geldim, solan bolsam näm boldy? Munda geň-taňlyk hany?!

Alymlar we danalar medresede tapdy Allany, men meýhana içinden tapdym. Munda geň-taňlyk hany?!

Eşit, Ýunusy eşit! Gör, ýene bolmuş däli. Erenleriň manasynda ýüzen, hany geň-taňlyk häli!

KAYNAKLAR

Duran, Hamiye: Velâyetnâme-Hâcı Bektaş-ı Velî (haz. Hamiye Duran), Ankara 2007.
Gölpınarlı, Abdülbâki: Yûnus Emre Risâlata'l-Nushiyya ve Dîvân, İstanbul 1965
İbrahim Hâs Halvetî: Erenler Kitabı, İstanbul 2017.
İbrahim Hâs Halvetî: Yûnus Emre'nin Bir Şiirinin Şerhi-Çıktım Erik Dalına, (haz. Mustafa Tatcı), Ankara 2004.
Köprülü, M. Fuad: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (3. Bsk.) Ankara 1976; aynı eser için bk. Ankara 1993.
Kunter, H. Baki: Yûnus Emre-Bilgiler-Belgeler, Eskişehir 1966.
Kurnaz, Cemâl: "Mecazdan Hakikate", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C-5, S. 2, s. 309-313, Elazığ 1991.
Kurnaz, Cemâl: "Yûnus Emre'de Tenkit", TKA., Prof. Dr. Şükrü Elçin'e, Ankara 1993, s. 257-263.
Nemet, Meşedihanım: Azerbaycan'da Pirler, Bakı 2010.
Tatcı, Mustafa: "Yukarı İllerde Bir Gezgin Derviş: Yûnus Emre (Azerbaycan Notları), Türk Kültürü Ve Hâcı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 58, Ankara 2011, s. 155-170.
Tatcı, Mustafa: İşitin Ey Yârenler, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Şâir Yûnus, Tahran 2014.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Bibliyografyası, Ankara 1988.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre İle Aşk Yolculuğu, İstanbul 2015.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre Külliyatı, VI Cilt, İstanbul 2008.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre-Makalelerden Seçmeler, İstanbul 1994.
Tatcı, Mustafa: Yûnus Emre'nin Mürşidi Tapduk Emre, Ankara 2019.
Tatcı, Mustafa: Yûnus'un Gül Bahçesinden, C. I, II, Ankara 2013.
Tatcı, Mustafa: Aşktan Söyler Bu Dilim, İstanbul 2019.
Tatcı, Mustafa: Âşık Yûnus, İstanbul 2019.
Timurtaş, F. Kadri: Yûnus Emre Dîvânı, Ankara 1982.
Yakıt, İsmail: Yûnus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına, Ankara 2002.
Yûnus Emre: Besteleriyle Yûnus Emre İlâhîleri, (haz. Ahmet Hatipoğlu), Ankara 1993.
Yûnus Emre: Yûnus İlâhîleri Güldestesi, (haz. Cüneyt Kosal), Ankara 1991.

Çeviri:
Doç.Dr. Berdi SARIYEV

ESKIŞEHIR

Alnyp barlan arheologik barlaglaryň netijesinde ele geçirilen tapyndylara we eserlere görä, Eskişehir we onuň töweregi M.Ö. 3000-nji ýyllara çenli uzanan, köne bir oturymly ýerdir. M.Ö. 2000-nji ýylda höküm süren Hititleriň döwründe-de Eskişehir ähmiýeti we geografik taýdan ýerleşim boýunça hem bir beglik bolupdy. Eskişehir M.Ö. 1200-nji ýyldan soňra, tertibi boýunça Frigler, Lidýalylar we Parslaryň häkimiýetine girdi. M.Ö. 190-njy ýylda Rimlileriň eline geçen Eskişehir, Rimiň M.S. 395-nji ýylda ikä bölünmegine çenli ilki Rim imperatorlygynyň, soňra bolsa Wizantiýalylaryň garamagynda galdy.

Beýik Seljuklu imperiýasy zamanynda Gündogardan gelen ençeme türk taýpalary Wizantiýalylaryň güýçsüzliginden-de peýdalanyp, Gündogar Anadola ýerleşmäge başlady. Seljukly hökümdary Alparslanyň 1071-nji ýyldaky Malazgirt söweşini gazanmagyndan soňra Gündogardan gelen Türklere Anadolunynyň gapylary anyk görnüşde açyldy. Tiz depgin bilen öňe hereket edýän Türk goşunlary 1074-nji ýylda Eskişehiri aldy. Mundan soňra Eskişehir Gündogardan gelen tire-taýpalar üçin bir oturymly merkeze öwrüldi.

Osmanly döwletiniň gurujysy bolan Osman Beg, "uç begi (garaşsyz beg)" bolanyndan soňra, günsaýyn barha güýçlendi we 1289-njy ýylda häkimiýetine Eskişehir we Inönüni-de birleşdirdi. Osmanlylaryň ilkinji ýyllarynda döwletiň gurluş merkezleriniň biri bolmagy bilen Eskişehire uly ähmiýet berlen bolsa-da, durgunlyk we yzagalaklyk döwürlerinde üsnden düşürüldi. Şol sebäpli Eskişehir ýakyn wagta çenli öňe gidip, ösüp bilmedi. Şäher, diňe 1877-1878-nji ýyllardaky Osmanly-Rus urşundan soňra göçüp gelenler bilen bilelikde köpelmäge başlady we şeýdip özüniň ösüş ýoluna düşdi. Eskişehiriň hakyky ösüşi demirýolunyň gurulmagyndan we onuň ulanylmaga berilmeginden soňra boldy.

Eskişehir, taryhyň her bir döwründe-de, amatly söwda, ykdysady we strategiki merkez bolupdy. Giň we bol hasylly düzlükleri, amatly tebigy ýollaryň Eskişehirde tapyşmagy, bu ýollaryň harby we söwda babatdan amatlylygy, etrabyň hemişe göç almagyna ýol açdy.

Osmanlynyň soňky ýyllarynda, Birinji Jahan urşy döwründe we Halas bolma ugrundaky uruş döwründe ençeme ganly çaknyşyklara şaýatlyk eden Eskişehir 1922-nji ýylyň 26-njy awgustynda Türk goşunynyň başlan duşmany yza serpikdirmegi netijesinde, 1922-nji ýylyň 2-nji sentýabrynda duşman basybalyjylygyndan halas boldy. Ýöne basybalyjylar yza çekilen wagtlarynda şäheri ýakyp we ýykyp haraba öwürdiler.

Respublikanyň yglan edilmeginden soňra, sanjak we degişli arçynlyklaryň welaýat edilmegi bilen birlikde, Eskişehir hem 1923-nji ýylda özbaşdak welaýat boldy.

Eskişehir, Içerki Anadoly zonasynyň demirgazyk-günbatarynda ýerleşýär. Onuň tutýan meýdany takmynan 13.960 km2dir. Özüniň tutýan meýdany bilen Türkiýe topraklarynyň 1.8 %-ini gurşap alýar. Welaýat merkeziniň deňizden belentligi bolsa 792 m-dir. Eskişehiriň goňşulary Afýonkarahisar, Konýa, Ankara, Boly, Bilejik we Kütahýadyr. 2018-nji ýylyň maglumatlaryna görä, ilatynyň sany 871.187 kişidir. Eskişehir ulag-aragatnaşyk ýeňilligi, energiýa şertleri, amatly ekerançylyk meýdanlary we baý mağdan çeşmeleri bilen bir hatarda senagatda hem mümkün boldugyça, ösen illeriň biridir.

Hititlere, Friglere daýanan taryhynda köp sanly medeniýeti

ESKIŞEHIR

özünde jemlän Eskişehir; şähirçilik düşünjesi we şäher medeniýeti bilen bir hatarda iki sany uniwersiteti, medeni ýadygärlikleri we taryhy sungat eserleri, howaçylyk merkezi, planly senagaty, ýerasty baýlyklary we sosial jemgyýetçilik nusgalary bilen ösen bir şäherdir.

Demirýollarynyň Türkiýedäki etraplara ýaýrawynyň ýolaýryt merkezi bolan Eskişehirde lokomotiwleriň öndürilmeginden başlap, her hili demir ýollary gatnawlary, ýük çekme işlerine degişli ulaglary önderip biljek derejede uly bir zawody bilen şeker zawody, uçarlaryň motorlaryny ýasaýan zawody, Skorskynyň bilelikdäki uçar we dikuçar goşmaça senagat zawody bardyr. Türkiýedäki beýleki guramaçylyk senagaty etraplary bilen deňeşdirilende, akylly plana we giň pudaklara eýe bolan Eskişehir Guramaçylyk Senagaty etrabynda mehanizm, apparat öndürýän zawodlar, tekstil, konfeksionlar, iýmit, haryt, elektronik we keramika zawodlary ýaly dürli pudaklary öz içine alýan 200-den gowrak fabrikler işleýär.

Eskişehir Guramaçylyk Senagaty etraby öz energiýasyny ödürýär, şeýle hem öz özeninde uniwersitetler bilen birlikde Eskişehir Bilim parklaryny-da işledýär. Şeýle hem şäher, 2013-nji ýylda UNESCO Maddy däl medeni mirasyň paýtagty boldy.

GEZILJEK ÝERLERI

Eskişehir geziljek ýerleri babatdan eýe bolan baý nusgalary bilen soňky ýyllarda Türkiýäniň iň meşhur şäherleriniň birine öwrüldi.

Bursa, Ankara we Istambul ýaly uly şäherlerden çalt otly ýa-da gatnaw ýollary bilen örän gysga wagtyň içinde çalt barma mümkinçiligi bolan Eskişehirde taryhy ýerler, seýilgähler ýaly köpsanly gezelenç ediljek ýerler bardyr. Olaryň iň esasylary şulardyr:

Ýunus Emre gonamçylygy we mazary
Taryhy Odunbazary öýleri
Gurşunly metjidi we gonamçylygy
Atlyhan el işleri bazary
Eskişehir Balmumy heýkelleriň muzeýi
Şaglawuklar seýilgähi
Lületaşy muzeýi
Döwrebap aýna işleri muzeýi
Respublikan taryhy muzeýi
Alaaddin metjidi
Porsuk Çaýy we Adalar Bölgesi
Sazowa Bilim, Sungat we Medeniýet seýilgähi
Kentpark
Eti Arheologiýa muzeýi
Taşbaşy bazary
Esminyýatürk Türk Dünýäsi Şaeserleri
Haller Ýaşlyk Merkezi
Türk Dünýäsi Bilim, Medeniýet, Sungat Merkezi

Atlıhan El Sanatları Çarşısı

Eti Arkeoloji Müzesi

Çibörek

ESKIŞEHIRDÄKI IÝMITLER NÄHILIKÄ?

Adaty Anadoly şäherinden üýtgeşik bir yklyma eýe bolan Eskişehirde, Balkan we Kyrymdan gelen göçlerin netijesinde üýtgeşik medeni öwüşginlilik bolupdy. Esasan hem tatarlaryň saýasynda baý aşhana medeniyeti ýüze çykdy. Şäheriň iň esasy naharlary şulardyr: Çibörek, Balaban Köfte, Guzy Sorpa, Met Halwa, Göbete (Tatar böregi), Ýufkaly Büryan, Kyýgaşa, Jewizli, Haşhaşly Çörek, Leblebi Kurabiýesi.

Çeviri:
Doç.Dr. Berdi SARIYEV

ZEÝTUN ÝAGLY ÝAPRAK SARMASY

4 adamlyk
Zeýtun ýagly ýaprak sarmasynyň taýýarlanylmagy üçin gerek bolan zatlar
300 gram üzüm ýapragy
1 sany limon
4 nahar çemçesi zeýtun ýagy
1 bulgur gyzgyn suw

Içine goýmak üçin:

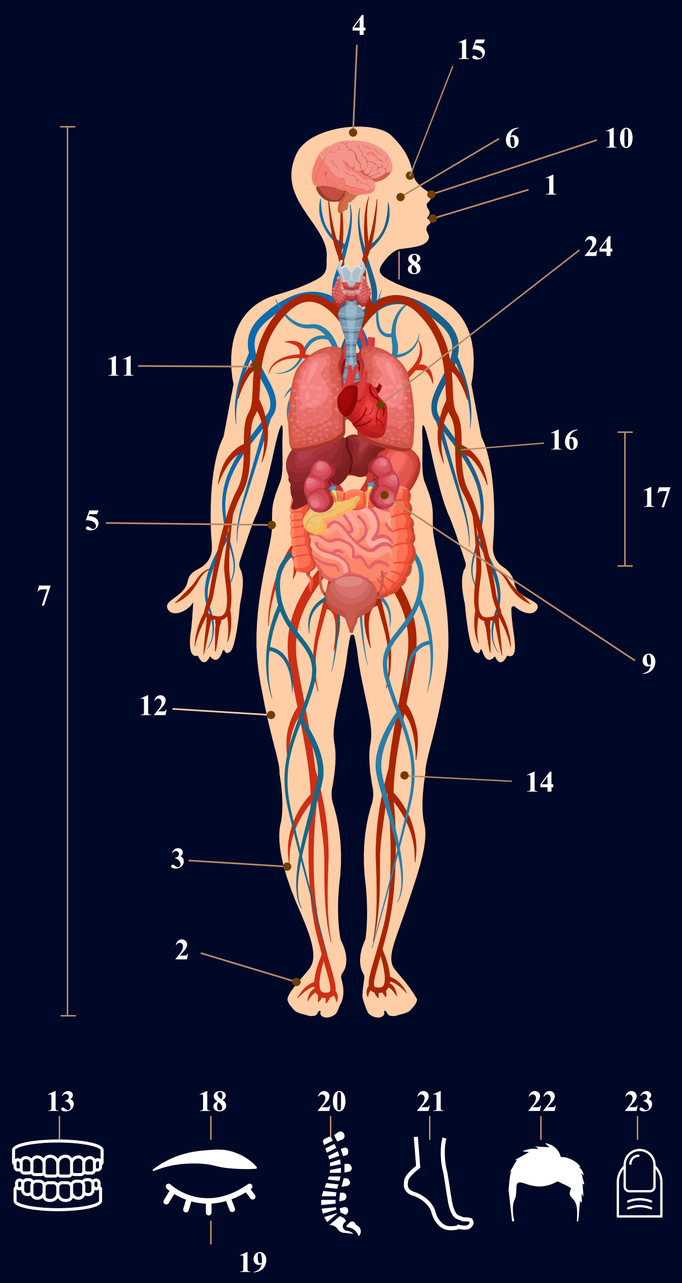
ýarym çemesi orta boý gury sogan
1,5 suw bulgury çemesi tüwi
1 bulgur gyzgyn suw
1 nahar çemçesi dolmalyk pisse
1 nahar çemçesi guş üzümi
1 çaý çemçesi duz
1 çaý çemçesi gara burç
1 çaý çemçesi narpyz

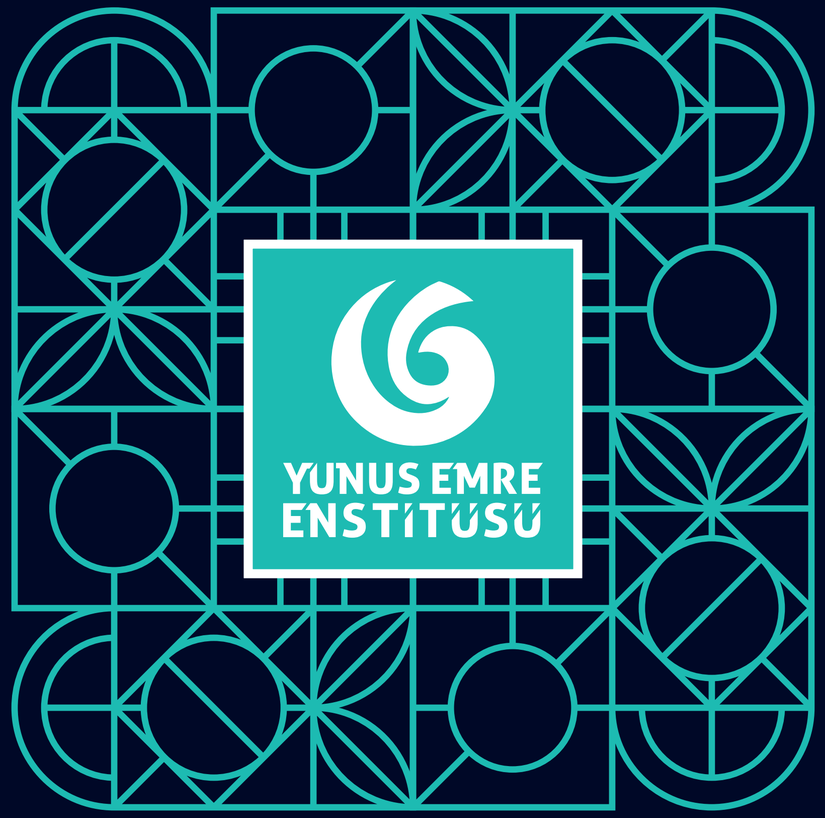
TAÝÝARLANYŞY

Sarmanyň içine goýmaga gerekli zady taýýarlamak üçin; ýarym suw bulgury zeýtun ýagyny bir tabada oňat gyzdyrmaly. 3 sany rendeden geçirilen sogan ýüzleý reňk alýança gowurmaly. Onuň yzyndan üstüne 1,5 nahar çemçesi dolmalyk pissäni goşup, gowurmaklygy dowam etdirmeli. Ýyly suwda 5 minut çemesi garaşdyryp, suwuny süzdüren 1,5 suw bulgury tüwi soganlar bilen birlikde gowrulmaly. Soňra, tertip boýunça; 1 nahar çemçesi guş üzümi, 1 çaý çemçesi duz, bir çaý çlemçesi garaburç we bir çaý çemçesi narpyzy goşup garyşdyrmaly. Takmynan 1 suw bulgury gyzgyn suw goşmaly we içine salynjak zady pessejik otda 5 minut çemesi bişirmeli. Salamura asma ýapraklaryny damarly bölekleri üstde galjak görnüşde açmaly. Her bir ýapragyň orta bölegine; taýýarlanan içine salynjak zatdan bir sany datly çemçesi çemesi goýmaly. Kenar böleklerini içine alyp, ýaýraň böleginden uç bölegine tarap bütin ýapraklary syky görnüşde saramaly. Taýýarlan sarmalaryňyz, tertipli görnüşde ýan-ýana düzmeli. Limony halka-halka edip dilimläniňden soňra, sarmalaryň üstüne ýerleşdirmeli. Bişýan wagtynda açylmazlygy üçin; üstüne düz bir serwis tabagyny ýapmaly. 1,5 suw bulgury gyzgyn suw we 2 nahar çemçesi zeýtun ýagyny-da pitä goşanyňdan soňra pessejik otda takmynan 35 minutlap bişirmeli. Ýyly ýa-da sowuk görnüşinde hödür etmeli. Işdäňiz açyk bolsun!

KİM NE DİYOR?: ORGANLAR

1	Ağız	Ağız	Ауыҙ	ئىيغىز	Ауыз	Ооз	Ağız	Og‘iz	авыз	Agyz
2	Ayak	Ayaq	Аяҡ	ئاياق	Аяқ	Бут	Ayaq	Oyoq	аяк	Aýak
3	Baldır	Baldır	Балтыр	پاقالچاق	Балтыр	Балтыр	But	Son/Boldir	балтыр	Baldyr
4	Baş	Baş	Баш	باش	Бас	Баш	Baş/Qafa/Ser	Bosh	баш	Baş/Kelle
5	Bel	Bel	Бил	بەل	Бел	Бел	Bel/Qafa/Ser	Bel	бил	Bil
6	Bet/Yüz	Sifət/Üz	Бит / Йөҙ	بەت، يۈز، ئۆڭ	Бет/жүз	Бет/жүз	Bet/Yüz/Çıray	Bet/Yuz	бит/йөз	Ýüz
7	Boy	Boy	Буй / Һын	بوي	Бой	Бой	Boy	Bo‘y	буй	Boý
8	Boyun	Boyun	Муйын	بويۇن	Мойын	Моюн	Boyun	Bo‘yin	муен	Boýun
9	Böbrek	Böyrək	Бөйөр	بۆرەك	Бүйрек	Бөйрөк	Büyrek	Buyrak	бөер	Böwrek
10	Burun	Burun	Морон / Танау	بۇرۇن	Мұрын	Мурун	Burun	Burun	борын	Burun
11	Damar	Damar	Тамыр	تومۇر	Тамыр	Тамыр	Damar/Tamır	Tomir	тамыр	Damar
12	Deri	Dəri	Тире	تېرە	Тері	Тери	Teri	Teri	тире	Deri
13	Diş	Diş	Теш	چىش	Тіс	Тиш	Tiş	Tish	теш	Diş
14	Diz	Diz	Теҙ	تىز	Тізе	Тизе	Tiz	Tizza	тез	Dyz
15	Göz	Göz	Күҙ	كۆز	Көз	Көз	Köz	Ko‘z	күз	Göz
16	Kan	Qan	Ҡан	قان	Қан	Кан	Qan	Qon	кан	Gan
17	Karın	Qarın	Ҡарын	قارىن قورساق	Қарын	Карын/курсак	Qarın/Qursaq	Qorin	ашказаны	Garyn
18	Kaş	Qaş	Ҡаш	قاش	Қас	Каш	Qaş	Qosh	каш	Gaş
19	Kirpik	Kirpik	Керпек	كىرپىك	Кірпік	Кирпик	Kirpik	Kiprik	керфек	Kirpik
20	Omurga	Onurğa	Умыртҡалыҡ	ئومۇرتقا	Омыртқа	Омуртка	Omurğa/Belkemik	Umurtqa	умыртка	Oňurga
21	Ökçe	Daban	Үксә	ئۆكچە	Өкше	Согончок	Ökçe	To‘piq	үкчә	Ökje
22	Saç	Saç	Сәс	چاچ	Шаш	Чач	Saç	Soch	чәч	Saç
23	Tırnak	Dırnaq	Тырнаҡ	تىرناق	Тырнақ	Тырмак	Tırnaq	Tirnoq	тырнак	Dyrnak
24	Yürek	Ürək	Йөрәк	يۈرەك	Жүрек	Жүрөк	Yürek	Yurak	йөрәк	Ýürek

TÜRK DÜNYASI

www.yee.org.tr